

Fabian Béla

6 lö — 40 ember
Hadifegyver-feljegyzések

ATHENAEUM
IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
BUDAPEST

14007. — Athenaeum r.-t. könyvnyomdája, Budapesti

I. FEJEZET.

A piaski major

— Ma éjjel meghalok.

— Örült vagy. Hat hónapja kutyabajod, a gránát még a helyet is elkerüli, amerre te jársz s most egyszerre nyugodt vacsora közben, mikor ütközetnek szele sincs: meghalok.

— Ma éjjel. Tudtam az első nap, hogy nem kerülök többet haza. Mindent próbáltam. Sebet, sebet, egy kis jó sebet. Nem sikerült. Nyaktörő feladatokra vállalkoztam. A zászlóalj minden tisztijárőrénél én voltam az első jelentkező. Eredmény: ezek a vitézségi érmek. Kértem szabadságot. Nem, ilyen kitűnő tisztet idekűnn nem lehet nélkülözni. Télen, a Kárpátokban, éjszakánként takaratlanul kifeküdtem a hóra. A nyomorult bakáknak egymás után fagyott el a lába, ütközet se volt, a legénység negyedrésze hetenként kórházba került, nekem kutyabajom, se fagyás, se meghülés. Megvert az Isten. Szimulálni kezdtem az örültet. Jobbra-balra fintorgattam az orrom, vertem a szegény bakákat, az orvosok kinevettek, az ezredes négyszemközt elővett, hogy őfelőle fintorgathatok, ahogy csak tetszik, a kizárólagos hagymatáplálkozást sem tartja egészségtelennek, habár a tisztekre nézve kellemetlen, mert lassanként elbűdösö-

dök. A bakákat verni mégis szükségtelen és felesleges, nem fognak mint bolondot úgysem hazaengedni. Nincs menekülés. Itt fogok megdögleni. Ma éjjel, érted, ma éjjel.

— örült. A fronton csend. Délután átcsoportosítás. Nyolc kilométerrel a front háta mögött. Az ezredes pezsgőt szervíroztat.

— Mégis meghalok ma éjjel. írd fel az anyám címét és a menyasszonyomét, milyen szép lány. De kár, hogy a másé lesz barátom, de kár.

— Pista!

— Hallgass az Istenért! írd fel a címet, aztán megmagyarázok mindent.

A noteszem kemény belső lapjára írtam Pista anyjának és menyasszonyának címét. A noteszt visszacsúsztottam a zubbonyom balzsebébe — az ezredben sok notesz fogott már golyót és a noteszeinket mind ott tartottuk a szívet fedő szivarzsebben. Az enyém békés egyetértésben fért meg egy Renan-könyvvel, melyet a múlt héten egy elfoglalt lövészárokban egy elesett orosz tisztől örököltem.

— Mennyi bort kaptak a legényeid a vacsorához!

— Fejenként félliter erős bort.

— És vacsorára!

— Marhapörköltet makarónival, mindenkinek amennyit megesszik.

— Szivart?

— Hat magyar cigarettát és két rövidszivart.

— Ma délután árulás történt. Sztoja főhadnagy és Stefanovics zászlós átment az oroszokhoz.

— Rémes! És ezt itt senki se tudja?

— Az ezredes és a zászlóaljparancsnokok. Más mindenki azt hiszi, hogy előőrsön van-

nak a Dnyeszter mocsarainál. Hat óra óta a negyvenedik és a tizennegyedik hadosztály átcsoportosul s hajnalra támadás az egész vonalon. És én ma meghalok. Hónapok óta érzem a halált, mint valami távoli bizonyosságot, ma kopogtat, biztos.

Sztoja a főhadnagyom volt a harmadik századnál, Stefanovics vette át tőlem az első szakaszt, mikor a hetedik századhoz kerültem. Olyan voltam, mint akit fejbeverték. Szerb volt mind a kettő. Sztojának a bátyja vezérkari tiszt a szerb hadseregben, Stefanovics tanár egy délvidéki szerb gimnáziumban.

Egymásután ürültek ki előttem a pezs-gőspoharak. Pista, aki a hetedik század első szakaszának volt a parancsnoka, rendületlenül ivott velem. Néha morgott a predesztinációról, de már oda se figyeltem, csak Sztojára és Stefanovicsra gondoltam, akik odaát, biztos, elárultak mindent. A mocsarak előtt öt kilométer hosszában nincs egy emberünk sem, a hátunk mögött csak a Tót-bateria és a Verbo-bateria, kis, apró ütegek, melyeket a Kárpátok óta kutyáknak nevezünk. Kis hangjuk alig vakkantott, mikor válaszoltak az orosz hajóágyúknak. A Bisztrica hídjánál egy zászlós harminc emberrel. Ha ezek most hirtelen rajtunk ütnek, Isten legyen irgalmas a délkeleti hadseregnek. Pistának igaza van, ha ezek átmentek, itt hajnalra ütközet s minket odadobnak a mocsarakhoz.

Az asztalnál magasra hágott a jókedv. Az ezredsegédtiszt németül kaszányavicceket mesélt, melyeken jókat nevettek az ezredes és a ténylegesek. A tartalékosok nem értették a vicceket, de együtt nevettek az ezredessel, aki viszont egy szót sem tudott magyarul, de udvariasságból velünk nevetett a tar-

talékosok magyar viccein. Azután cigány került. Az ezred füstöseiből alakított háromtagú zenekar.

Az ezredes kopogott:

— Du Kadett. Ja, du — du ... Wie heisst Du eigentlich¹? Ja, ja. Vorsingen. Das Lied der siebenten Compa? nie ...

Intettem a cigányoknak s a dobrovláni községháza tele lett magyar nótával:

*Sárgát virágzik a repce,
Bár csak mindig szombat lenne,
Bár csak mindig szombat este volna,
Sej, hogy a babám mindig nálam volna!*

Az ezredesnek szép szerelője lehetett valahol Csehországban, az utolsó sort ő is mindig velünk énekelte. Mindig, mert tizenegy óra volt és még mindig ez az egy dal járta. Csengett a pohár és én megbocsájtóan néztem Pistára, aki hangtalanul nyelte a pezsgőt.

— Szerelmes a szegény fiú. Biztosan egy szó sem igaz az egész árulásból, ütközetből, konyhai híradó.

Pista elértette a tekintetemet.

— Még néhány perc. Csak egy kis türelmet. Éjfél előtt.

Az ezredes megint kopogott. A tekintetek már előre mosolyt sugároztak. Most jön az ezredes második számú kedvenc dala: *Ez a kislány, barna kislány, kifeküdt az udvarra.*

— Ja, meine Herren, Hoffentlich haben sich die Herren gut unterhalten?

— Jawohl — s csupa kérdező tekintet, csak nincs vége a mulatságnak?

— Jetzt, meine Herren, jeder zu seiner Compagnie, die Herren Bataillonskommandanten bleiben bei mir.

Felugráltunk. A revolvereket tartó nehéz szolgálati övek összecsukódó csattjainak csatogása, ütemesen összeverődő cipősarkok, meghajlás.

— Auf Wiedersehen, meine Herren! — recseg az ezredes hangja egész másként, mint az előbb. Most már mindenki tudja, hogy ütközet lesz. Az egy századhoz tartozó tisztek együtt sietnek az udvarokban elhelyezett légénység szállásaira. Ahogy kilépünk a csillagos éjszakába, Pista megszorítja a kezem.

Az udvarból, ahol a század el volt szállásolva, csendesen zümmögve hangzott felénk a bakák szomorú dala:

*Nem lesz egy tenyéryi jel sem pusztá síromon,
Elesett pajtásim teste lesz a vánkosom,
Ahová le fognak tenni, síromra nem borul senki.
Senki, aki él,
Tavasza sem fakaszt rám zöldet
S elhordja rólam a földet messze majd a szél.*

A századparancsnok káromkodott:

— Gazemberek. Tudják, hogy el van tiltva ez a dal, mégis mindig ezt éneklük.

A légénység már mindent tudott. Nem először fordult elő, hogy a bakák jobban voltak értesülve, mint a tisztek. A tisztikonyhán a szakácsok jóban voltak az ezredes légényével és az ezredesek légényei sok mindent tudtak.

A legényem, Andó János, egy kiskőrösi fiú és az ordonáncom, Tóth Kálmán kecskeméti rendőr — akit én Szerencsés Tóth Kálmánnak neveztem, mert a Kárpátokban egyszer fejlövést, egyszer mell-lövést kapott s mindkettőből kilábalta — azzal fogadtak, hogy ütközet lesz, mert Sztoja főhadnagy úr és Stefanevics zászlós úr átszöktek az oroszok-

hoz. A két tartalékezred, a hatvannyolcasok és a harmincnyolcasok, be a rajvonalba, hajnalra támadás.

A századparancsnokunkat hívják a zászlóaljparancsnokhoz. Néhány izgalmas perc. A kapuban várjuk.

— Tíz perc múlva a század marschbereit,
— adja ki a parancsot a visszaérkező hadnagy.

Az éjszakában nesztelenül halad az ezred. Az égen telihold és sűrű csillagok. Néhány kilométer után új parancsot avizálnak:

— Rajvonal az országút két oldalán. Fegyvert használni nem szabad. Előttünk saját rajvonal. Az első ellenséges tűznél gyors iramban előre a saját rajvonalig.

A front most már szélesen kinyúlva halad a búzatáblában. Pirkadni kezd s elfütyöl fejünk fölött az első golyó. A front gyorsabb ütemben mozog előre. Gépfegyverkattogás. Rövid. Előttünk száz lépésre csapkodnak a golyók. Mindenki fut előre. Gépfegyver, srappell, gránát, egy rohanás, előre, előre a lövészárókba. Néhol kiabálás:

— El ne maradj, az apád istenit!

A golyók fütyülnek. Levágnak előttünk, mögöttünk. A bakák, akiknek védőszentje az éjszaka, szaladás közben el-elmordulnak:

— Cél nélkül lönek a muszkák!

Előttünk az éjszakában a spanyol lovasok és a drótakadályok kontúrjai. Andó János, aki mellettem szalad a búzában, avizálja:

— Saját lövészárók.

Az orosz ágyúk rettenetesen bögtek, a gépfegyverük szakadatlanul kattogott, mi meg vígan szívtuk a jó fedezékben az első hajnali cigarettát.

— Nincs sebesültünk, — mondotta boldogan a hadnagy. — Teljes a stand, nem maradt le senki.

A századnál négyen voltunk szakaszparancsnokok. Mindegyikünknek hatvan embere. Pista volt az első szakasz parancsnoka, enyém a negyedik szakasz. A második és harmadik szakasznál két kadettspiráns, két egészen fiatal gyerek. Évközben tettek érettségit, gyors kiképzés, tisztiiskola, előléptetés, ki a frontra.

Hajnali három órakor kezdődött a támadás. A drótkadályokat átvágtuk és az egész raj vonal kimászott a fedezékek elé. Három óra előtt egy perccel az altisztek kezében az óra.

— Három óra.

A rajvonal, mint egy zsinóron mozgatott bábúsor, felugrik. Rettenetes rohanás. Gépfegyver, puskatűz. A támadás meginog, az emberek ássák be magukat a mocsaras földbe. Hátról parancs. A bakák előreszegzett bajonettel rohannak:

— Még kétszáz lépés.

A gépfegyver a legkisebb távolságra van beállítva, berreg, kaszál, seper, sebesültek jajkiáltása, hurrá, sortüzek. Száz lépésre az orosz állások előtt minden megáll. A talaj zombékos, mocsaras, az ásó vizes földet tír. Hátról látják a veszteségeket.

Parancs:

— Mindenki ássa be magát, hátra nincs, fejet lehúzni, szemben finn lövészezredek, minden készen a kézitusára.

Minden második emberünk halott vagy sebesült. Öt perce indultunk, az én szakaszomban harmincöt ember maradt, két altisztem

elesett. Jobbra tőlem Andó János, balra az elmaradhatatlan Szerencsés Tóth Kálmán.

— A vizálgatók a többi szakasznak, hogy mi beássuk magunkat. Megvan mindenütt az összeköttetési

Emberről-emberre ment a kérdés és jobbról pillanatok alatt jött a válasz:

— A századparancsnok úr nincs a rajvonalba, Román zászlós úr tüdőlövést kapott s kéreti a kadét urat, vitesse hátra a lövészárokb, hogy bekötözhessék.

— Pista! Tüdőlvés! Az anyja, a menyasszonya!

Avizó:

— Ki vállalkozik arra, hogy Román zászlós urat hátra vigye a lövészárokkal

Két ember jelentkezik.

— Kússzatok a zászlós úrhoz, fektessétek puskákra, fedve vigyétek hátrafelé.

Mindenki feszülten figyel. Az orosz lövészárokb, is halotti csend. Az ásók állnak. A fejem zakatol.

— Most már odaérhettek, most helyezik el, csak hátra érnének, borzasztó, hogy így megérezte!

Két egyes lövés.

Két ordítás.

Pillanatok.

Avizó:

— Az oroszok lelőtték a két önkéntes jelentkezőt, Román zászlós úr kéri, hagyják most már nyugodtan feküdni, a szomszédok majd bekötözik valahogy.

Dermedt csendesség. A mieink először a fejüknek ásnak takarót, aztán lassan haladnak lefelé, az ásók óvatos, tompa zaját elnyomja az idegek feszültsége. Egy óra alatt elkészülnek az ideiglenes fedezékek s kezdő-

dik a vadászat. Innen is, onnan is szórakoznak a legjobb céllövők. Ha csak pillanatra megmozdul egy fej: lövés. Utána csend, vagy kiáltás és tompa zuhanás.

Délután Komán Pistától avizó, hogy a golyó keresztülment a hátán, folyik a vére, nem hiszi, hogy megéri az estét. Ne feledkezzem meg értesíteni az anyját, meg a menyasszonyát, az utolsó gondolata is az övék.

Soha még ily nehezen nem érkezett az este. Galíciában, ahol oly rövid az alkony, nem akart leszállani az est. És Pistáról mind rosszabb hírek.

Hátunk mögött a délelőtti sebesültek és haldoklók jajkiáltása:

— Szanitéc! Szani-tééc! Ja-aj! Szanité-éc!

Végre megjöttek és én hátrakísértem Pistát a lövészárokig. Ott egy pillanatra megálltunk:

— Kérd meg a zászlóaljparancsnokot, hogy a szolgálom velem jöhessen Drohobicba. Tudom, hogy végem van, nem szeretném, ha idegen fogná le a szememet.

— Mindent elintézek, Pista, ne félj, kutyabajod.

Nyöszörgött.

— Megmondtam tegnap este.

Pista szolgája Gácsi Varga András, tagbaszakadt félegyházi ember, jó, mint egy falat kenyér. A bakák azzal bosszantották, hogy valaha Félegyházán vásári kikiáltó volt.

— András, Lechner kapitány urat megkéred, hogy engedjen el a zászlós úrral Drohobicig. Mondd meg, hogy én is nagyon kérem.

— Parancsára, kadét úr.

Pistát kétszer megcsókoltam, aztán mentem vissza a századhoz, melynek én voltam a legöregebb tisztje. A két kadétaspiráns már várt a fedezékben, számlálgatták, ki hiányzik a kedves embereik közül.

Elsőnek egy majsai legény szólalt meg:

— Na, kadét úr, ezt a mai napot is sokan megsiratják a Kunságban.

— Hallgass! Háború van!

Az éjszaka megmozdult. A bakák lassan kimásztak a fedezékekből, nyújtózkodtak. Hátul a szanitécek árnyai imbolyogtak. Az oroszok nem lötték őket. A bakák már találgatták is:

— Talán meglógtak.

A vacsorával együtt hozták ki a postát. Közte egy levelezőlap Román István úrnak.

Kedves Pista!

Tegnap, Pünkösöd vasárnapja. Délután kirándultunk a Jánoshegyre. Úgy fájt, hogy maga nem volt velem. Mikor elment, akkor is nyár volt, most megint nyár van. Dél előtt a szegényháztéri templomban volt s térdenállva keservesen imádkozott Magáért az Úristenhez a Maga

Marianneja.

Nagyon megrázott a levelezőlap egyszerű, igaz hangja. Mit írjak az Özvegy édesanyjának? A leánynak! Hogy meg is sejtsék a keserves igazat és mégis reménykedjenek.

Éjfél felé parancs:

— Hajnali két órakor megszólal egy gyalogágyú. Jel az általános támadásra. Mindenki egyszerre ugrik ki a fedezékből. Az orosz állásokat el kell foglalni. Mindenáron.

Összeigazítjuk az órákat.

... — Mi két óra előtt egy perccel indulunk
Mire megszólal a gyalogágyú és az oroszok
feleszmélnek, a nyakukon vagyunk.

A bakáknak tetszik a terv. Félkettő-
háromnegyed, még két perc:

— Mindenki számoljon hatvanig!

— Most!

Az oroszok felemelik a kezüket s mire a
gyalogágyú megszólal, mi már rendezzük a
foglyainkat. Valahonnan a magasból meg-
szólal egy gépfegyver. A bakák ordítanak:

— A fákon gépfegyver. Verjétek agyon,
az istenit!

Néhány lövés, a gépfegyver elhallgat,
néhol még káromkodás, dulakodás hangjai,
azután a foglyok a bakák kíséretében szalad-
nak hátra, a mi hátsó vonalaink felé. A távol-
ból orosz ágyúk lövik fogságba esett saját
katonáikat.

A hajnali ködben mozog előre a rajvonal.
Fegyver himbálózik a kézben, mint a vadá-
szoknál, akik óvatosan nyúl után kutatják a
cserjét.

Felszakad a köd s mi rettenetes ágyú- és
gépfegyvertűzet kapunk. Sehol orosz lövész-
árok.

Csak előre!

Kattog a gépfegyver, levágjuk magun-
kat, azután újra előre. Vállig érő búzatáblá-
ban rohanunk. Kierünk a búzából, kegyetlen
tűz, előttünk egy vízmosás, odarohanunk.

— Nagyszerű, természetadta fedezék.
Mindenünnen szól az ágyú, de mi a víz-
mosásban védve vagyunk.

Avizó jobbra-balra. Keresem az össze-
kötetést. Balról jön a válasz:

— Bécsi vadászzászlóalj. A huszonegye-

— Jobbra semmi.

— Saját ezred!

— Nincs.

— Hányan vagyunk a vizesárookban?

— Százharminc és egynéhányan. A két kadétaspiráns úr sebesülten hátramaradt. Egy hatvannyolcadik ezredbeli kadétaspiráns van a lövészárookban néhány emberrel és egy gépfegyverrel. Kevés a muníciója.

Reggeli négy óra. Járórt küldök ki jobbra, egy altiszt vezetése mellett. Keresse meg az összeköttetést. Küldöncöt hátra parancsért:

— Itt vagyok a vízmosásban, ezer lépésre a piaski major előtt, jobbról nincs összeköttetésem, mit csináljak!

A gépfegyvert felállítatom a vízmosás legkiemelkedőbb pontján, látcsővel vizsgálom a környéket, sehol semmi. A járőr nem jön vissza, hátulról semmi hír, újabb embert küldök parancsért, a legmegbízhatóbb embereimet jobbra, keresem az összeköttetést.

Hét órakor még mindig semmi hír. Előtünk a távolban apró pontok mozognak. Messze, nagyon messze. Hármas sorban.

— Orosz rajvonal.

Megszólalnak az orosz ágyúk. Srapnell, gránát ömlik. A vízmosás jó fedezék, emberben, fegyverben nem esik kár.

— Lőszerral takarékoskodjunk! Irányzék ezer lépés!

Lassan, komótosan jönnek. Látni, amint a tisztek hátulról nógatják az embereket.

Ezer lépés. Sortűz. Megszólal a mi gépfegyverünk. Az oroszok levetik magukat a földre. Felugranak, jönnek, újabb sortűz. Az oroszok ágyúznak, mi kétségbeesetten lövöl-dözünk. Mindenünnen avizó:

— Fogyóban a muníció!

Mikor ötszáz lépésnyire vannak, látom, hogy a vadászok futólépésben vonulnak hátra. Rövid tanácskozás a kadétaspiránssal.

— Jobbra nincs összeköttetés! Balra a vadászok visszavonulnak, hátulról semmi hír, munícióért hiába küldök. Itt maradsz a gépfegyverrel és harminc emberrel. A többiekkel én hátra megyek a piaski majorhoz. A major felgyújtom, ahogy a tüzet látod, rohanj utánam az embereiddel, a major magaslatain megállunk, onnan próbálunk visszakerülni a mocsarakhoz.

Húzódtunk lefelé libasorban a vizesárkon. Odaérünk, ahol előbb még a vadászok állottak. Kis csapat fekszik a helyükön.

— Kik vagytok, hé?

— Hatvannyolcasok!

— Van veletek tiszt?

— Igen.

Egy borostásarcú, bajuszos, tisztiköpenyeges állott velem szemben a vízmosásban. Elfogott a düh.

— Téged segítségül küldtek és nem jelentkezel! Az ördög az ilyen tisztet! Ki vagy!

A tiszt elmosolyodott:

— Ne olyan haragosan. Húzd szét a galérodot.

Kinyitotta a kabátját.

— Főhadnagy!

— Na látod! Nem kell mingyárt haragudni. Nem segítségül küldtek. A divíziót szétverték, itt voltam a kukoricásban, tüzet hallottam, úgy jöttem ide. Hová indulsz?

— A piaski majorba. Hátrahagytam harminc embert. Védjék a vizesárkot. Ha a major felgyújtottam, jöjjenek utánam. Onnan próbálunk visszavonulni a mocsarakhoz.

— A terv nagyon helyes. Átveszem az egész század fölött a parancsnokságot. Te visszamégy a harminc emberedhez. Ha a majort felgyújtottam, utánam jössz. Megértetted?

— Igenis, főhadnagy úr.

— Indulj!

Andó Jánossal megindultunk, vissza az elhagyott harminc emberhez. Az oroszok már csak háromszáz lépésre voltak, a gépfegyvernek alig van muníciója és a töltények is fogytán. Az embereim kitűnően lőttek, a kadét-aspiráns nagyszerűen kezelte a gépfegyvert.

Hátul csak nem gyúlt ki a piaski major.

Az oroszok lépésről-lépésre jöttek előre. Az első puskatűznél levetették magukat a földre. Az ágyúk rettenetes iramban szóltak, mind a gépfegyvert keresték. Mikor már biztos közelségben jártak a gránátok, a gépfegyvert átvittük a vízmosás másik pontjára.

Tizenkét órakor a piaski majorból még mindig semmi jel.

Az oroszok már alig kétszáz lépésre, egy gránát darabokra töri a gépfegyvert.

Nálunk elhalkul a lövöldözés, árván szólnak az utolsó puskák, az oroszok rohannak, a bakák felemelt puskatussal várják őket. A revolveremben sincs már töltény s magasraemelt Frommer-pisztollyal várom a bakát, ki nagy léptekkel ugrál felém. Vállszalagján még látom az ezredének sárga számait:

312.

Ebben a pillanatban ordítás, hátulról irtózatás ütés a kezemre, a revolver kirepül a kezemből, nézem, hová esik. Fogják a galléromat. A bakák ordítanak:

— Kadét úr! Körül vagyunk véve!

S már ott áll a kis csapat, köröskörül hatalmas orosz katonák. Elölről gyalogosok, hátul kozákok. Az oroszok kötözik, fegyverekre rakják a sebesülteket, mintha egy perccel előbb nem is ők törtek volna az életünkre. Irgalmas szamaritánusok, akik szegény, szerencsétlenül járt embertársaikon akarnak segíteni.

Andó János szeméből patakzik a könny.

— Kadét úr, nekem jobb volna felkötni magamat. Odahaza az asszony, két gyerek, mi lesz most azokkal?

II. FEJEZET

A kievi vesztegetés

Az oroszok összeszedték a fegyvereket, aztán négyes sorokban hajtottak bennünket Ugarsberg felé. A községháza széles udvarán megtaláltam az ezred maradványait. Aki el nem esett, mind ott volt. Az ezred már reggel négy órakor az első nagy gépfegyver és ágyútüzben összetört a túlnyomó erő vasfalában s az oroszok felgöngyölítették az egész vonalunkat. A mi kis csapatunkat csak a vízmosság mentette meg néhány órára a hadifogságtól. Itt voltak azok a legények is, akiket összekötetést keresni küldöttem, a 68-as főhadnagy, aki átvette tőlem a parancsnokságot.

— Ne haragudj, hogy nem gyújtottam fel a majort, Piaskiban egyenesen beleszaladtam az oroszok karjaiba.

Kihallgatás. Mindenkinek megkérdezik a személyi adatait, hányadik ezrednél szolgál, hogy hívják az ezredparancsnokot, mikor jött a harctérre, milyen erős volt az ezred az ütközet előtt? Senki sem válaszol a kérdésekre, ki-

véve a személyi adatokat. Az oroszok nem is igen nógatnak, ők válaszolnak helyettünk, jobban tudnak mindent, mint a törzstiszteink.

— Az osztrák hadseregben sok a barátunk, — mondja az egyik tiszt mosolyogva — nem szorulunk a magyarokra.

Vezérkariak jönnek, mustrálgatnak bennünket, néhány szót váltanak az orosz tisztekkel, aztán cigarettával kínálnak s folyékony németséggel a legudvariasabban érdeklődnek, nem ennénk-e valamit? Talán teát és sonkát? Finom orosz kalácsot hoznak. A sok ember, aki már másfél napja nagyon gyengén látott eledelt, farkas módjára esik az ételnek. Az orosz tisztek barátságosan közénk telepednek, megkezdődik a beszélgetés.

— Hová visznek bennünket!

— Egyelőre Lembergen át Kievebe, onnan történik a szétosztás. Ki Szibériába, ki Turkesztánba.

— Meddig tart a háború! Összenéznek. Egy elegáns, lakkcsizmás elneveti magát.

— Tovább, mint az urak gondolják. Oroszországot nem lehet legyőzni. Angliát és Franciaországot sem. Egyelőre a központi hatalmak is állanak. Még három-négy évig. Addig tart a háború. Különben, isten velük, uraim, tanuljanak meg oroszul, ismerjék meg a mi nyelvünket s a mi országunkat, készüljenek hosszú orosz tartózkodásra.

Esteledni kezdett, mikor az orosz altiszt számolgatni kezdte a tiszteket.

— A legénység gyalog megy, a tiszteket kocsin viszik tovább.

Az egyik kapitányunk megkérdezte, hogy a kadét tiszt-e.

Az altiszt gondolkodni kezdett és kijelentette, hogy az ő tudomása szerint a kadét nem tiszt.

Kilencen voltunk Mollináry-kadétok, velünk volt még néhány honvédkadét, szó nélkül bevonultunk a háznak egy félreeső helyére és tépni kezdtük rendfokozatainkat. Az arany-sáv alól a sárgát, a három csillagból eltüntettünk kettőt, a sok kadétból zászlós lett hivatalos lap nélkül. Mikor újból megjelentünk az udvaron, tisztjeink közül sokan helyeslően bólingattak. A ténylegesek közül az öregebbje s a tartalékosok közül is néhányan a fejüket csóválták. Kifogásolták az előléptést:

— A háború a hadifogságban is folytatódik. Ha az oroszok a kadétot nem tekintik tisztnek, nektek hősiezen viselnetek kell a nagyobb szenvedést, együtt a legénységgel.

— Mi odahaza is tisztí sorban voltunk, nekünk nem az oroszok disztinkciója a fontos, hanem az otthoni.

— Mi lesz a fizetéssel, amit az oroszok nektek kifizetnek, ha a háború után a monarchiával elszámolnak!

— Majd mi megtérítjük a különbözetet.

— Figyelmeztetek benneteket, — mondotta az egyik fontoskodó — hogy önkényes rangfelvarrásért odahaza hadbírótság jár.

— Védekezni fogunk a harctéri magatartásunkkal és azzal, hogy az életünk védelmére az oroszok magatartását paríroztuk.

— Ha az oroszok velünk állítatják össze a tisztí jegyzéket s kimondják, hogy a kadét nem tiszt, mi nem veszünk fel benneteket a névsorba.

— Az istenért, legyetek irgalmasak! Ma reggel még együtt védtük az életünket, az el-

lenséggel szemben még tisztak voltunk s most kiszolgáltattok minket az oroszok kegyelmének?

Megérkeztek az orosz szekerek s mi ötével-hatával felkapaszkodtunk az ülésekre. Agyunkban az első felvetődött probléma kínjával indultunk neki az éjszakának. A legénységet előttünk indították s mikor kiértünk a mihajlovi országútra, az éjszakában két menetelő csapat közé kerültünk. Jobbról orosz legénység gyorsított menetben a frontra, balról a mi szomorú, lehorgasztott fejű bakáink az ismeretlen semmibe. A bakák, ha a szekereken egy kedves tisztjüket ismerték fel, csapatostul kiáltották utána az istenhozzádot.

— Kadét úr, jó éjszakát, — sírt fel a menetelő sötétségből az Andó János hangja.

— Isten áldjon, János, isten veletek, fiúk!

— Isten áldja, kadét úr, — kiáltoztak és utolsó búcsúzóul utánam küldték a dalomat, amit annyit énekeltünk együtt a Kárpátokban, az uzsoki szerpentineken, a nyomorult galíciai utakon:

*Bár csak mindig szombat este vóna,
Sej, hogy a babám mindig nálam vóna...*

A sötét éjszakában fel-felvillanó fények. Nagy bajunkban majdnem egymás nyakába ugrottunk. Világítópisztolyok.

— Ezek a mi világítópisztolyaink! Nem lehetnek távolabb három kilométernél. Azért vetik az orosz gyalogságot erőltetett menetben az ugarsbergi frontra. A mieink jönnek előre! Jaj, csak visszafognának bennünket!

Megint egy világítópisztoly, megint egy. Néhány lövés, egy sortűz, aztán csend.

Mihajlovban a járásbírótság épületében éjszakáztunk. A járásbíróstági irattár aktáiból vetettük meg a fejünk alját. Reggel ismét kiújult a harc a sarzsiért. Scardelli Caesar honvédszázados, az ismert katonai író, állott a pártunkra, Kijelentette, hogy ő még az önkénteseivel is felvarratta a zászlósi rangot. Minden hiába. A mi rangidős tisztjeink kijelentették, hogy nekik a honvédekhoz semmi közük, a hadifogságban ugyanúgy kell engedelmeskedni a parancsoknak, mint otthon vagy a harctéren, tessék leszedni a zászlósi disztinkciót. Szó nélkül engedelmeskedtünk.

A déli órákban motozás. Mindent elszedtek tőlünk, amire csak a legtávolabbról is rá lehetett fogni, hogy hadieszköz. A hálósájkainknak és a kulacsainknak sem kegyelmeztek. Pénzünk egy részét beváltottuk rubelkre, sajnos, a pénznek nagyon szűkiben voltunk, mert néhány nappal előbb Isayében egy éjszakán keresztül nagy kártyázás volt, amelyben mindenkinek részt kellett venni. S éppen azok nem voltak közöttünk, akik elnyerték a pénzünket.

Voltunk vagy ötvenen tiszték és talán ugyanannyian voltak az önkéntesek is, bakák vagy kétezren. Vittek bennünket végig Lemberg uccáin, mutogattak a lakosságnak: látjátok, foglyok, és mily sok, tiszték, önkéntesek, legénység, ne legyen itt senkinek reménye, hogy eljön az idő, mikor Lembergben nem az orosz lesz az úr!

Mellettünk oldalt kis lovaikon vöröslampaszos nadrágban piros kozákok cikáztak.

Jobbkezükben ütésrekészen a nagajka: jaj annak, aki közeledni merne a foglyokhoz.

Szombat délután volt, uccák, ablakok tele néppel. A kozákokon keresztül kiabáltak hozzánk:

— Mikor jönnek már a mieink! Ezek itt már készülnek kifelé.

A menet megállott. A közellévő házakba beszaladtak az emberek és tálcán, vagy csak egyszerű pohárban, hozták a kávé és hozzá a foszlós szombati kalácsot. Szép, fehér, vajjal-tejjel sütött kalács, nálunk penészes kukoricakenyérre is alig tellett. Amíg a kávé ittuk, már egész közel merészkedtek hozzánk, megsimogatták piszkos ruhánkat és nem akartak kifogyni a panaszból és a kérdésekből.

Az egész csapat vonalán végigvágatott egy altiszt, valami nekünk érthetlent oda kiáltott a kozákoknak, a nép szaladni kezdett, a kozákok utánuk s nagajkájukkal vágták a tömeget. Mi pedig, még- kezünkben a pohár, a foszlós kalács maradéka, megkaptuk az első ízelítőt a nagajkák országából.

Egy altiszt jött, számolni kezdett bennünket, aztán még kétszer megszámolta és mikor harmadszor sem egyezett a szám, a parancsnok, egy tejfelesszájú praporcsik, megvetően intett a kezével:

— Nem fontos.

S azzal indulj, be az egyik nagy ház udvarára! Bezárták utánunk a kapukat, újból megszámolta, bevittek egy belső udvarba, amely már zsúfolásig tömve volt foglyokkal. Az első kérdésünk az otlévökhöz:

— Hol vagyunk?

— A régi fegyházban.

— S mi lesz itt velünk!

— A tiszt urak és az önkéntes urak felmennek az emeletre, a legénység lent marad a földszinten, meg az udvaron.

— Szökni!

— Csak aki madár, vagy akinek repülőgépe van.

S ebben a pillanatban a fejünk felett berregni kezdett egy repülőgép, feltűntek a gépmadár szárnyai és a fekete kereszt. Csodában hívó lelkünk ujjongani szeretett volna.

— Német repülő!

Talán a szabadulást hozza! Lemberg talán már körül is van fogva s akkor nem kell messze mennünk, megyünk ismét haza!

A fegyház udvarára berohant egy csapat Orosz tiszt, a fogoly legénységet behajtották a földszinti helyiségekbe, minket felvezettek a felső emeletre, megparancsolták, hogy nyugodtan maradjunk, aki pedig ki merne nézni az ablakon, abba belelőnek! És az udvaron megkezdődött a puskaropogás. Az oroszok — tisztok, legénység vegyesen — minden rend nélkül puskából és gépfegyverből löni kezdték a repülőt, az meg hányta nekik egy ideig a bukfencet s aztán eltűnt délkelet felé.

És mi ott maradtunk, bezárva, egy nagy teremben. Kopogtattak. Még elgondolni is alig volt időnk, hogy milyen udvarias emberek ezek az oroszok, kopogtatás nélkül dehogy is jönnének be. Csak éppen átfutott agyunkon a gondolat: ugyan ki jöhet! — máris nyílt az ajtó és egy mosolygó fiatalember lépett be hangos abedierével, a borbély.

— Ki parancsol borotválkozni, uraim?
— kérdezte alázatosan hajlongva.

— Mindenki.

Borotválás közben nem fogyott ki a beszédből:

— Az oroszok belovagolnak az üzletekbe, erőszakoskodnak az asszonyokkal, kancsukázzák a népet. Három nap óta készülnek már a kivonulásra, Lemberg népe mára a szabadtó csapatokat várta. Bizony, most mindenki szomorú, de ez a kis csapat nem jelenti, hogy a mieinket megverték, úgy-e, jönnek a mieink?

Panaszkodtunk, hogy nincs fehérenemünk, mindenünket elszedték és ami rajtunk van, elázott a Dnyeszter mocsaraiban. ígérte, hogy küld majd egy fehéreneműkereskedőt, aki hoz inget, alsónadrágot, harisnyát és zsebkendőt.

A borbély elment és röviddel utána, nagy kofferrel egy kicsiny talyigán, megérkezett a fehéreneműkereskedő.

Bejött a szobánkba és vettünk tőle sok mindent s amit csak vettünk, drágának találtuk. A vérmesebbek kiabálni kezdtek:

— Uzsorás zsidó. Igazuk van az oroszoknak, hogy kancsukával kezelik őket.

Nekünk minden drága volt. Kevés volt a pénzünk, a koronát kényszerárfolyamon kellett rubelre átváltani, minden rubel, amelyet kiadtunk, vagyonunkat csökkentette. Nem tudtuk, a végtelen Oroszországban hová visznek, mikorra lesz ott a pénz, amit valamikor nagysokára, ha majd a címünket megírjuk, hazulról útnak indítanak. Nekünk még, amit kevés pénzért adtak, az is leírhatatlanul drága volt. Vettünk és fizettünk, még beszélni is alig akartunk a kereskedővel.

— Van is a zsidónak szíve! — kiabáltak néhányan és a fehéreneműs, kényszeredett mosollyal az arcán, takarodott ki a szobából.

Átment az önkéntesekhez. Azoknak még kevesebb volt a pénzük. Nekünk legalább a zsebünkben volt az elsejei tisztifizetés még megmaradt része. Mondták a fehéreneműsnek, hogy náluk rossz helyen kereskedik, menjen haza, nincs egy fillérjük sem. A fehéreneműs azt válaszolta, hogy nem baj, ad ő nekik hitelbe is.

— Hitelbe? Nem fogadjuk el, — kiáltották az önkéntesek. — Elveszünk valahol Oroszországban és nem lesz, aki megfizesse.

— Majd felírják az urak a címüket s ha az urak közül elhalna valaki, — amit az én istenem ne adjon — akkor majd megfizetik a hozzátartozók. De most siessenek, uraim, vegyenek, vegyenek, mert minden percben jöhetnek az oroszok és nekem menni kell.

S azzal már rakta is ki minden portékáját az asztalra, ingeket, alsónadrágokat, zsebkendőket és harisnyákat. A fiúk hamar szétkapkodtak mindent, a fehéreneműs becsukta a koffert és indult.

A fiúknak ekkor jutott az eszébe, hogy sem az ő nevüket fel nem írta, sem a maga címét meg nem adta, utána szaladtak és visszahozták. Fel akarták diktálni a címüket, de kijelentette, hogy nincs ideje írogatni, majd az urak úgyis megküldenek mindent és amikor a címét kérdezték, felírta nekik egy darab papirosra:

— B. Szálesz.

Kérdezték az uccát, házszámot. Azt mondta, mindez felesleges, őt mindenki ismeri Lembergben.

Az önkéntesek könnyelábbadt szemmel néztek utána.

Szarnék Gyula váci származású Molli-náry-kadét állott mellettem.

- Tudod mit jelent bé szálesz magyarul?
- Nem.
- Ajándékba.

*

Lembergől gyalog trappoltunk tovább a kegyetlen júniusi melegben. Előttünk szakállas öreg zsidókat hajtottak. A kísérő orosz katonák között volt néhány balti német, azok magyarázták, hogy az orosz seregek készülődnek kifelé Galíciából és ezeket a túszoikat fogják felaggatni, ha a visszatérő osztrák seregek eljárnának azokkal a polgáriakkal szemben, akik a megszállás alatt velük jóviszonyban voltak.

Éjszaka egy lengyel arisztokratának elhagyott, kirabolt kastélyában aludtunk, másnap délután kegyetlenül elfáradva és összetörve egy kis faluba kerültünk, amely egy nagy hegy aljában feküdt. A hegytetőn régi lengyel időkből származó hatalmas várrom, lent a völgyben regényes park, benne barokstílusú, zöld zsalugáteres kis palota óriási teraszokkal.

A házigazdánk, egy Puskin Onyeginjére emlékeztető kedves, derék orvos és szép, elegáns leánya, nagy barátsággal fogadtak és a teraszokon helyeztek el. Uccai árusok jöttek nagy kosarakkal. Tejet, kalácsot, szalámit, gyümölcsbort kínáltak.

Javában alkudoztunk az árusokkal, mikor egyszerre lódobogás, bevágtatnak a mi kozákjaink és nagajkájukkal ütik, vágják az árusainkat, míg azok kosaraikat elhajigálva ki nem szaladnak a kastély udvarából. A ko-

zákok leszállottak a lóról, felszedték az eldobált kosarakat és mosolyogva jöttek felénk:

— Pazsalszta goszpoda, — parancsoljanak az urak, ugyanannyiért adjuk mi is, mint az árusok.

Mikor kérdőleg néztem a házigazdánk leányára, először nem válaszolt, aztán elhárítóan intett a kezével:

— Ez a pogrom lényege: üzlet.

*

Brodyig semmi különösebb esemény. A kadéti kérdés frontján fegyverszünet. Éjszakákon kocsmákban és falusi gazdáknál helyeztek el bennünket. Az egyik kocsmárosnak három gyönyörű leánya volt és a kadétek hevesen udvaroltak. A leányok tüntető hidegséggel fogadták az udvarlást, habár nem titkolták, hogy alig várják az oroszok kitakarodását.

— Akkor hát miért nem örültök nekünk I

— Ha fegyverrel jöttetek volna! — válaszolta az egyik és ezzel vége is volt minden udvarlásnak,

Brody. Az utolsó osztrák város. Valami iskolai épület az éjjeli szállásunk. Az oroszok az egész úton azt ígérték, hogy Brodyból küldhetünk értesítést hozzátartozóinknak. Ahogy megérkezünk, könyörögve kérjük az orosz parancsnokot, engedjen táviratozni. A válasz a már megszokott:

— Zavtra!

Szicsász és zavtra. (Rögtön, — majd holnap!) Az első orosz szavak, amelyeket megtanultunk. Minden kérelmünkre a válasz:

— Szicsász.

— Zavtra.

A mi kísérő rigai német katonánk magyarázta meg, hogy ebben a két szóban benne van az egész halogató, mindig ráérő orosz néplélek, melynek soha semmi sem fontos, főként azonban soha semmi sem sürgős. Esztendőök keservében megtanultuk, milyen igaza volt a mi rigai katonánknak.

Brodyban mellénk szolgálattételre már osztrák katonák voltak beosztva. Két zöldhaj tokás káplár, csehek, akik hadifogságba jutva orosz szolgálatba állottak.

Mikor ezektől érdeklődtünk, miként lehetne küldeni értesítést hozzátartozóinknak, megírták velünk a táviratot, felvettek tőlünk személyenként egy-egy rubelt, majd ők postára adják. Rigai oroszunk kinevette hiszékenységünket.

— Miért nem adtátok inkább nekem a rubeleket, nálam jobb helyük lett volna, mint a cseheknél.

Az orosz parancsnok engedelmeivel este egy nyilvános étteremben vacsoráztunk. A felszolgáló pincérleányok tudtak néhány szót magyarul. Isten ments a nyomdafestéktől! Mikor kérdeztük, kitől tanulták a szép szavakat, kiderült, hogy a boldog békében Brodyban állomásozó magyar tiszték voltak a tanítómestereik.

Indulás előtt újabb motozás. Már igazán nem volt mit elvenni tőlünk. Egy éjszaka még a karkötőórámat is lelopták a kezemről. A kísérő orosz katonának már kezdettől fogva nagyon megtetszett. Főként az érdekelte ki elismerésüket, hogy a számlap esti sötétben világított.

Szekereken vittek át az orosz határon. Minden szekéren négy fogoly és egy orosz. Az én kocsimra megint a rigai jutott, aki ke-

délyességével és nagyszerű megjegyzéseivel órákra elfelejtette velünk a bizonytalanságot és a reménytelen jövőt, amely felé haladt velünk a szekér.

A téma mindig ugyanaz.

Az ismeretlen, óriási Oroszország, melynek egy kormányzósága nagyobb, mint egész Magyarország. A háború, amelynek végét talán meg sem érjük, vagy isten tudja hol érjük meg. Mi lesz, ha egyszer majd vége lesz a háborúnak, akkor bizony nem szekeren megyünk, expresszen rohanunk! Mikor jön meg a népek esze, ahelyett, hogy egymás vérént ontják és az egymás gyerekeit hurcolják rabságra, jobb volna békét kötni, mindenki éljen boldogul a saját országában!

— Csak már legalább megmondanák, hová visznek!

A mi oroszunknak akármit mondtunk, akárhogy kérdeztük, szorítottuk, adjon már egyszer egyenes választ, mindenre csak egy a válasza:

— Möglich.

— Milyen az élet az orosz hadifogolytáborokban, talán nem is olyan rossz, mint ahogy beszélük? Az orosz jó nép, lovagias nép, nem bánhat rosszul lefegyverzett ellenségeivel.

— Möglich.

— Hiszen nálunk olyan jól bánnak az orosz foglyokkal. (Kenyérmezőről hallgatunk.)

— Möglich.

— Turkesztánról azt mesélik, hogy ott az emberek mint a legyek hullanak a forróságtól, kolera pusztít, kiütéses tífusz tizedel és a legénység alig kap enni.

— Möglich.

— Szibériában rettenetes hideg van, de azért mégis jobb volna, ha Szibériába kerülnénk, mint Turkesztánba. Szibériában egészségesebb az éghajlat.

— Möglich.

— Azt mondják, hogy a legjobb állomások európai Oroszországban vannak, de oda csak a szlávokat, olaszokat és románokat viszik. Pedig jó volna európai Oroszországban maradni. Háború után az európaiak lesznek az elsők, akik hazakerülnek és a posta is gyorsabban jár.

— Möglich.

— Brodyban a vendéglőben egy úr azt mesélte, hogy a cár nem is háborúspárti, a cárné és a cári udvar minden erővel propagálja a békét. Csak a nagyhercegek követelik a háborút.

— Möglich.

— Látja, nem szép magától, hogy mindenre azt mondja »möglich«. Hány napja kérjük már, kérdezze meg, tiszt-e a kadét és maga mindenre csak azt válaszolja: »möglich«.

— Nem rosszaságból. Nem akarok hazudni. Oroszországban minden kérdésre csak egy a válasz: möglich. Oroszországban minden lehetséges. Nincs olyan fantasztikum, amely holnapra ne válhatna valósággá és olyan bizonyosság, amely holnapra ne válhatna lehetetlenséggé. Oroszország nagy, olyan végtelen, hogy hónapokig megy a vonat az egyik határtól a másikig. És amilyen széles az orosz föld, olyan széles lehetőséget rejt az orosz nép. Tanuljátok meg az orosz nyelvet, hogy beszélni tudjatok az emberekkel és akkor megtudjátok, hogy milyen széles az orosz természet. Oroszországban minden lehetséges, — ezt mondja az orosz nép. S van

még egy orosz közmondás, amit jó lesz nektek megtanulni.

Érdeklődve figyeltünk fel.

— A cár messze van! Ez annyit jelent, hogy itt senkinek senkire ne panaszkodjatok, mert minden panasz úgysis hiábavaló. Bajotokat mindig azzal intézzétek, akinek közvetlen hatalma van fölöttetek.

— S az orvosság!

— Minden bajnak egy az orvossága.

Jobbkezeivel eleresztette a puskát, melyre két kézzel támaszkodott, kezét felfelé tartott ujjakkal a levegőbe emelte, hüvelykujjával a mutatóujj tói kezdve végigszaladt az összecukott négy ujjon a kisujjig.

— Ez nálatok is ugyanazt jelenti, mint nálunk: gyengi! Pénz! Ne kérdezz, ne beszélj sokat, ne könyörögj, akitől kérni akarsz, annak csúsztasd kezébe a pénzt, igazságod lesz.

A pénz, a pénz! S a mi pénzünk ott maradt Isayében. Nem akartam kártyázni. Sohasem játszottam nagyban és Isayében a tisztikaszinóban, mely még előző nap hosszú hónapok óta az orosz tiszték kaszinója volt...

Nem akartam kártyázni s mikor a huszonegy megkezdődött, bevonultam a fából készült kis kunyhóba, ahová Andó Jánossal beszállásoltam magam. Az asztalon még ott volt a félüveg bor, amit az orosz tiszt meghagyott, falakon az arcképek és a kivágások képes orosz lapokból, kis főzőmasina. Elődöm hosszú hónapok óta lehetett berendezkedve, szerette a kedélyességét és a családiasságot.

Jánossal előszedettem a gumilavórt és a gumiszivacsot:

— Megfürdök, aztán írunk haza, János. Te is az asszonynak. Aztán elhívod a borbélyt, leszedjük ezt a bitang sertét. Téged is

megborotváltalak, olyan vagy, mint valami galíciai orosz pópa.

— Akkor tessék is megborotváltatni, kadét úr, nehogy a mieink tévedésből felakaszsanak.

Künn léptek, kopogás, a zászlóalj segéd-tiszt.

— A kapitány úr parancsára azonnal a kaszinóba.

— Valami baj van!

— Semmi. A kapitány úr szereti, ha az összes tisztek együtt vannak pihenő idején.

— Úgy szerettem volna megfürödni.

— Huszonnégy óráig itt maradunk rezervában. Azalatt fürödhetsz, amennyit akarsz.

— Mit csináljak a kaszinóban? A fiúk huszonegyeznek, engem meg nem érdekel a kártya.

— Ma a kapitány úr is kártyázik, pedig máskor ő se vesz lapot a kezébe.

— Vigyen el az ördög. Turjavágás óta nem fürödtem.

A zászlóalj segédtiszt, kedves, aranyos fiú, belémkarolt.

— Legfeljebb elveszíted a pénzed. Holnapután úgyis gázsifizetés.

El is veszítettem. Velem együtt a kadétkok nagy része. Egy zászlós, aki a pénz legnagyobb részét összeszedte, másnap egy szerencsés, vagy ahogy a harctéren nevezték, »tízezerkoronás« — nemes szervet, csontot nem érő, néhány hónapig mégis otthon-marasztaló — lövést kapott a combjába, hazament a pénzünkkel.

Akkor nem vettük tragikusan a dolgot: harctéren pénzf! Ád a kincstár másat!

Fütyürészve mentem éjfél felé haza, János még írta a maga nagy ákombákomjait. Ahogy

kissé italosán, nagy zajjal rányitottam az ajtót, János rámförmedt:

— Ejnye, kadét úr, de hangosan tetszik mulatni. Már fegyverhez akartam kapni, azt hittem a muszka tört rám. Tán nyerni tetstett?

— Úgy bizony.

János nagyon szerette a pénzt és szörnyen zsugoriskodott az én pénzemmel.

— Sokat?

— Nagyon sokat.

János arca felderült.

— Mennyit!

— Találd ki.

— Százat.

— Többet.

— Tán csak nem ezret!

— Majdnem annyit.

— Ad belőle, kadét úr, bevásárlásokra is? Már alig van negyven koronánk. Jobb helyen lesz nálam, mint kadét úrnál. Tisztnél nem marad meg a pénz, csak ha a szolgájánál tartja. Ma nyeri, holnap elveszíti.

— Odaadom én, János, az egészset is. Kártyán nyertem, úgyis ebül szerzett pénz.

Mikor a tárcámat kivágtam az asztalra, János hamar észrevette a laposságot és szörnyen szomorú arcot vágott.

— Na, már kadét úrnak se való kártya a kezébe. Mind elveszítette a pénzünket. Jó, hogy időnként zsorváltam egy kis pénzt a kadét úrtól, ha nem, még a reggeli tejet sem tudnám megfizetni ennek a szegény rusnya népnek.

János megvigasztalódott, mikor megtudta, hogy a többi kadét urak is elveszítették a pénzüket. Szégyelte volna, ha valamelyik komájának a gazdája gazdagodott volna fel,

de még a fogságbakerülés után is, amíg csak együtt voltunk, folyton korholt: ha nem vesztettem volna el a pénzt, most volna ám sok rubel. így meg elégnek kell lenni az átváltott elsejei gázsinak. Az sem vigasztalta, hogy a rubeljeim negyedét neki adtam.

— Én majd csak megleszek valahogy. Körösi parasztember keresztülveri magát még Muszkaországon is. Otthon is paraszt voltam, isten segítségével itt is paraszt leszek. Rakok nekik olyan asztagot, hogy haza se akarnak majd eresztetni. De már az istenüket, nem maradnék én itt királynak se. Kiskőrös, kadét úr, mégis csak más világ.

— Na, János, királynak mégis csak itt maradnál Ő

— Nem én, kadét úr. Nem vagyok én hatalomvágyó. A pénzt sem magamért sajnálom. A kadét úrért. Tetszik tudni, úr pénz nélkül — itt elgondolkozott, kereste a kifejezést, nehogy valami olyat mondjon, amivel megbánthatna — idegenben nehezen bírja. Szeretnék a kadét úrral együtt maradni, nekem is nagyobb nyugság volna, de meg a kadét úr sem volna elhagyatva.

Jánost csak Lembergig tudtam magam mellett tartani és most Brodyból, Radzivilov felé kocogva a mi rigai katonánk igazságai után éreztem a maga teljességében a János igazát.

Radzivilovban órákig vártunk a vonatra. Az állomási vendéglőben ültünk és néztük a különféle színű gyümölcsborokat, limonádékat és oranzsádokat. Oroszországban a háború óta tilos minden szeszesital. A hatalmas mozdonyokon szén helyett fa, azt mondják, hogy a doni antracit-bányák nem tudnak termelni

annyi szemet, amennyire a háborús Oroszországnak szüksége volna.

A vita a jövőről folyik. Tiszt vagy nem tiszt? Magasabbrangú tisztjeink azon tanakodnak, tisztelik-e az oroszok a különféle, rendfokozatokat és akik magasabbrangúak, kapnak-e felsőbb kocsiosztályt?

Estére indult a vonat, kadéttól felfelé harmadik osztály, mi kisrangúak az önkéntesekkel együtt szalmával behintett marhakocsikat kaptunk. Negyven ember egy marhakocsiba, hozzá két szuronyos orosz baka.

Láttuk, hogy baj van. Az éjszaka csendjében, ahogy repült velünk a vonat az orosz síkságba, egymáshoz húzódott Mollináry-kadétok azon tanácskoztunk, hogyan lehetne hasznosra fordítani a rigai orosz katona tanácsát.

— Kievben megveszünk valakit, aki elismeri, hogy tiszt a kadét is.

Volt fejenként átlagban harminc rubelünk, abból mindenki adott öt-öt rubelt a vesztegetési alapra, összesen negyvenöt rubelt.

A marhakocsi egyik ajtaját nyitva hagytuk, néztünk bele az orosz éjszakába. Egy széphanjú Mollináry önkéntes-káplár, Gál, pesti mérnök, egymásután sírta bele az orosz éjszakába a szomorú magyar háborús dalokat, mi meg néztük a csillagokat, hátha megvan bennük írva sorsunk.

Egy szem sem maradt szárazon, mikor Gál meleg hangján énekelte:

*Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok,
A szegény bakának utat mutassatok,
Mutassatok utat a szegény bakának,
Kit Oroszországba visznek a halálnak.*

*Istenem, Istenem, édes jó Istenem,
Lesz-e még énnekem szép szabad életem,
Lesz-e még énnekem szép szabad életem,
Mikor a babámat újra ölelhetem.*

Az orosz mozdonyok retteneteseket füttyentettek és ha el is szunnyadtunk, az állomások előtt mindig felkeltett az irtózatoss üvöltés.

— Ugat a halál kutyája!

A mi tyeplyuskánkban — így nevezik az oroszok a marhakocsikat — volt néhány jókedvű, idegen-ezredbeli önkéntes. Egy Weinreb nevű önkéntes indítványára a semmire, ami vagyonukban volt, közkereseti társaságot alapítottak.

— Weinreb & Co.

Hogy legyen alaptőkékük, elhatározták, hogy Kiebben eladják az egyik önkéntes köpenyegét. A sors állapítsa meg, kinek a köpenye kerül eladásra. A sors kegyetlen volt s a sapkából az ártatlan kisleányt helyettesítő önkéntes, a Weinreb nevét húzta ki.

Délben egy kis állomáson etetés. Az állomási épület előtt nagy kondérokban káposztaleves, azzal telemérték csajkáinkat, hozzá egy darab hús és karéj kenyér. Az állomáson volt egy könyvkereskedés. Közadakozásból vetünk egy Petroff német-orosz nyelvtant s közös erővel tanulmányoztuk az orosz nyomtatott betűket, hogy legalább az állomások nevét el tudjuk olvasni. Szörnyen butának éreztük magunkat, sohase tudtuk, hol vagyunk.

*

Harmadnap hajnalban. Darnica. Kiev elővárosa. A távolban rengeteg aranyos kupola.

— Kiev!

Itt dől el a sorsunk, édes jó istenkém, segíts meg bennünket!

A vonat a külső pályaudvaron állott meg. Kiszállás. Felállítottak hosszú, kettős sorokban. Orvosok jöttek, mindnyájunkat megkérdeztek, megvizsgáltak, nincs-e valami bajunk. A hosszú sorral szemben rácsos ablakokkal ellátott vöröskeresztes marhakocsik. »Quarantaine«. A rácsos ablakokban mindenütt kíváncsiskodó emberfejek, hadifoglyok, hátha ismerősöket találnak. A nevünket halljuk kiabálni. Forgatjuk a fejünket, senki ismerős.

— Ki az? Hol vagy!

— A kilences számú kocsiban. Einjährig Freiwilliger des K. u. K. Regiments 38., von Pilaszanovits.

— Hát téged miért dugtak karanténbe?

— Tetves vagyok.

— Mi is.

— Na, hála istennek, csakhogy benneteket is elért a nemezis. Ez az én életem. Amelyik tyepluskába beraktak, ott elveztem nemcsak a mi legénységünket, de az oroszokat is. A muszkák naponként kérezkedtek el az én tyepluskámból. Váltották is őket és mire ide értünk, sikerült elvezennem az egész őrséget. Ezek most nagyon félnek az osztrák tetűtől, azt beszéltük, hogy nálunk a harctéren flektífuszjárvány dühög, azt meg a jó öreg tetű terjeszti legjobban. A kísérőlegénység feljelentett és már itt ülök három hete Kievben a Vörös Kereszt kosztján. Naponta súrolnak, adtak új ruhát, tiszta fehérneműt, de az én tetveim csak kitartanak. Azt hiszem, tudományosan fognak megvizsgálni, hol tartom a tetűimet. Itt jó dolgom van, ha

leszámítom a napi csutakolást. Remélem, a tetveim itt tartanak a háború végéig.

Pilaszanovits szavaira harsogva felkacagott a kilenc Mollináry-kadét. Mindnek meg volt a saját külön története az önkéntessel. Mikor a harctérre kerültem, a zászlóaljparancsnokom magához hivatott.

— Téged különösen erélyes embernek mond a minősítés.

— Parancsára, kapitány úr.

— Van itt egy önkéntes. Úricsaládból származó fiú. Pilaszanovits. Hat hónapja kint van a harctéren. Kitűnő fiú, csak az a marótja, hogy a tetveivel akarja magát hazaküldetni. Ahová kerül, ott az egész szakasz vakaródzik. Ha büntetik, azzal védekezik, hogy ő nem felel a tetveiért. Neki otthon sose volt tetűje, a harctéren szerezte őket. A tetűkért büntetni sem lehet.

Elmosolyodtam.

— Csináld vele, amit akarsz, de a tetveit ki kell irtanod. Új ruhát és fehérneműt kapsz a zászlóaljtól.

Egy szétlőtt kovácműhelyben tanyáztunk, mikor Pilaszanovits jelentkezett. Az ezredben mindenki ismerte és az altisztjeim káromkodtak, mikor megjelent.

— Einjährig Freiwilliger von Pilaszanovits meldet sich gehorhsamst.

— *Von*, vagy nem *von*, figyelmeztetek, ha három nap múlva tetveid lesznek, lehúzatom a bőrödöt. A bőröd alatt csak nincs tetű.

— Akkor méltóztassék már is elrendelni, hogy bőrömet húzzák le, mert nekem három nap múlva is lesz tetűm. Nem tudok tőlük szabadulni.

— Majd meglátjuk. Káplár Tóth.

— Parancsára, kadét úr.

— Végy magadhoz két embert, vegyetek egy vödör vizet. Itt van egy homokszappan. Az önkéntes urat vetköztessétek le, a ruháit, a fehérneműjét égessétek el a laposban, ahonnan az oroszok nem látják a tüzet. Súroljátok meg úgy, hogy tetűnek még petéje se maradjon. Aztán felöltöztetitek a tiszta fehérneműbe és az új mundérba. Megértettél?

— Parancsára, kadét úr!

Egy óra múlva jelentette, hogy minden rendben megtörtént. Két nap alatt az önkéntesnek megint új tetvei voltak s az egész szakaszom tele volt tetűvel. Újból lesúroltattam. Hiába volt minden. Pilaszanovitsot semmiféle hatalom nem tudta megszabadítani a tetveitől. A zászlóaljparancsnok minden újonnan érkező, erélyesnek minősített kadéttal megpróbálkozott. Volt olyan is, aki lisoformmal, karbóllal, szublimáttal próbálkozott. Két nap múltán, mikor már hoppot akart kiáltani, megint jelentkeztek a tetvek.

Az ezrednél azt mesélték, hogy Pilaszanovits skatulyában tenyésztett rezervatetveket. Anyákat és kanokat.

Már a brigadéros és a divizionárius is ismerte. Ha hozzánk jöttek néhanapján, elővezettették von Pilaszanovitsot, dorgálták, lelkére beszéltek. Mikor elvezették, a divizionárius mosolyogva mormogta az orra alatt:

— Ein Mordskerl der Freiwilliger!

— Gestatten Exzellenz, ein Lauskerl, — jegyezte meg általános derűlségre a divízió vezérkari főnöke.

A harc pedig folyt tovább. Egyik oldalon a katonai parancsnokság, mely még az ezred eltetvesítése árán sem volt hajlandó hazaküldeni von Pilaszanovitsot, a másik oldalon az önkéntes, aki el volt szánva, hogy addig

nem nyugszik, míg a tetvei révén haza nem veri magát. A küzdelem az oroszok diadalával ért véget, akik ím birtokba vették von Pilszanovitsot. Hogy miként fog végződni Pilszanovits tetveinek küzdelme az orosz hadvezetőséggel szemben, az a jövő titka.

*

Kegyetlenül süttött a júniusi nap, a nehéz kárpáti ruha vágta, marcangolta a testünket, mégis kihúztuk magunkat, mikor — két oldalt Kiev lakosságának óriási tömegei — marsoltunk felfelé a várba.

— Húzd ki magad, Mollináry!

Nem úgy festettünk, mint egy szegény, megvert ellenség csapatainak romjai, inkább katonák, akik fogságba kerültek, de hátuk mögött győzelmesen nyomulnak előre testvéreik.

Kiev régóta nem látott nagyobb fogoly szállítmányt, Kiev várt bennünket. A fogadtatás nagyon változatos volt. Néhol egy gyászruhás, hosszú, feketefátyolos asszony szaladt ki a sorból s könnyes szemmel a kezünkbe nyomott egy marék cigarettát, a másik gyászruhás először minden gyűlöletét a szemeibe koncentrált, olyan volt, mint egy anya, aki most fia gyilkosaira akar ugrani, hogy a következő pillanatban ellágyuljon s gyászkeretes zsebkendőjét szorítva a szája elé, erővel tartsa vissza felcsukló zokogását.

Maga a tömeg hallgat. Nem morog, nem ujjong, nem tapsol és még gúnyos megjegyzéseket sem tesz.

Az egyik ucca sarkán egy iskolásforma fiú áll, baljában szíjon tart fogva egy majmot. Ahogy a menet éle a sarokhoz közeledik, a

gyerek kiugrik a majommal az út közepére, táncoltatja, aztán először a majomra mutat, azután ránk. Mond hozzá valamit, nem értjük, de érezzük, a kölyök azt mondja, hogy olyanok vagyunk, mint a majom.

A tömeg egy része nevet, a másik fele túlkiabálja. A méltatlankodók közül kiválik egy elegáns tiszt, odamegy a gyerekekhez, mond neki valamit, a gyerek tovább táncoltatja a majmot. A tiszt felemeli a kezét s hatalmasan pofonvágja a gyereket, aki majmával együtt vissza a sarokig szédül. Dermedt csend, aztán óriási hurrá, nem lincselik meg a tisztet, megtapsolják. A tiszt eltűnik s ettől a perctől skatulyástól dobálják a cigarettát. A kis incidens felszabadította a nép szívét.

A nép nemcsak miránk várt. Az ezer aranyos kupolájú Kiev főuccáján egyszerre elfordult tőlünk a tekintete. Jön a nagyobb szenzáció. Hófehér lovakon huszárok. Szép szál legények. Elegánsak, finomak. Most mennek a frontra. A nép nem ujjong, nem dobál virágot a harcosoknak. Csak báméskodik. A sok szép fiú a sok szép fehér lovon olyan, mint egy hatásos színházi jelenet: nem, — a nép ujjongva köszönti a harctérre vonuló csapatokat — inkább ellenséges lovasság bevonulása a megszállott városba. Fáradt város, amely megnézi a szenzációkat, de nem tapsol. Kiev nem szavazta volna meg a háborút, de ma, kilenc hónap után, lelkesen megszavazná a békét.

A várban hatalmas földsíncok között rang szerint állítanak fel bennünket. Először a tisztek, rangra való tekintet nélkül, zászlóság bezárólag. Irigykedve nézünk a 29. ezredbeli honvédszászlósok után, akik, mint a menet farka, a tisztekkel együtt eltűnnek a belső vár

kapuin. A felállítást mindenütt saját hadseregünkbeli, osztrák-magyar uniformisban járó altisztek végzik, akik nagyon szigorúan beszélnek velünk.

Ulánusok és gyalogosok. Kérdezzük őket, hogy minket miért nem soroznak a tisztek közé, nekik tudniok kell, hogy a mi hadseregünkben a kadét tisztnek számít. Vállukat rándítják vagy mosolyognak, némelyik kegyesen válaszol is.

— Maguknál tisztnek számít, itt nem számít annak.

— Na, gyerekek, megverte az isten, — káromkodik a vágottszájú temesvári kadét, Balázs Dénes — mehetünk már akár a jó istenhez is panaszra!

Előttünk is kinyílik a belső vár kapuja. Hosszú udvaron vezetnek végig. Hatalmas épület hárometázsos pincehelyisége. Ez lesz a mi ideiglenes lakásunk. A priccseken gertyák égnek és az alig fénylő világosság mellett a félhomályban keresgélő szem előtt lassan bontakoznak ki az alakok. Az osztrák-magyar monarchia valamennyi fegyverneme. Bakák, közösök, honvédek, Landwehr, hosszú bosnyák legények, huszár, tüzér, ulánus, szanitéc — és mind beszél, pipál, cigarettázik, levelet ír, hangos kommandók, emberkeresések a kettős monarchia minden nyelvén.

Az egyik priccsen bakák máriásoznak, gusztálják a lapot, a magyar alföld zsíros egykedvűségével, mintha örökké itt ültek volna ebben a füstös, levegőtlen, átkozott piszokban. Az egymásra rakott fekvőhelysorok olyan alacsonyok voltak, hogy csak ülni lehetett bennük, felállni már nem, közlekedni csak csúszva vagy guggolva lehetett. Ha valaki ki akart nyújtózni, annak le kellett magát

tornáznia az emeletről a földszintre, ahol az etázsok mellett elfutó kis szabad közlekedő-folyosón egymás hegyén-hátán tolongtak az emberek. Az első etázson kaptunk helyet, szomszédaink az egyik oldalról bosnyákok, másik oldalon bajuszos öreg népfelkelő magyarok.

— Van még az uraknál valami, amit lehetne lopni? — kérdezte az egyik öreg magyar. — Csak azért kérdem, mert ha van, búcsúzzanak el tőle a kadét urak, mert reggelre már a helyit is hiába tapogatják.

— Mi az, öreg, csak nem lesz még egy motozás, mi már kétszer is túlestünk rajta!!

— Most majd bosnyák testvéreink motozák az urakat, éjszaka, alvás közben, lelopják ezek az emberről még a gatyamadzagot is. Tessék csak érdeklődni a legénységnél, minden reggel olyan verekedés van itt, hogy akár harctérnek is beillenék. Az oroszok a bosnyákokat pártolják, egy reggel már megsturmoltuk őket.

— Mondja, öreg, voltak itt már előttünk is kadétek?

— Nem, kérem szépen, eddig őrmester volt a legnagyobb rang.

— A latrinára, mely itt alattunk van, nem panaszkodtak, meg a fekvőhelyre, hogy ilyen szorosan vannak!

— Kadét úr, minket itt felejtettek. Az a bakatársaság, amellyel engem hoztak, itt van már három hete. Az első nap az istent káromoltuk, másnap, mikor egyszerre megszaporoztak a tetveink, kiabáltunk, ordítottunk, van itt néhány tót fiú, azokat küldözgettük rapportra. Hozzá még melegvízben úszkáló, rothadt káposztaszalagokat adtak ebédre. Megvertük a szakácsokat, akik az ételt lehoz-

ták. Egy napig nem kaptunk állatjára semmit. Ordítottunk, aztán meghunyászkodtunk. Megszokik, kadét úr, mindent az ember. Az állat elpusztul, ha nem bánnak vele rendesen, még a bivaly is kidöglik, ha nem kapja meg a porcióját. Az ember a legrongyabb állat, azt nem kell kímélni, megszokik az mindent. A nyers káposztatorzsát, a süttetlen kukoricát, havon hálni a Kárpátokban, földben lakni, mocsarakban megbújni, szortyogó bakancsban, éhes gyomorral ordítva rohamra menni, hát ezt is megszoktuk.

— Mióta vannak itt? S miért nem viszik magukat további

— Ez itt gyűjtőállomás. Csak akkor indítanak, ha összejön egy vonatnyi ember. Mostanában keveset fogtak a muszkák. Három hete mi voltunk itt az elsők. Most a kadét urékkal megteltünk, talán indítanak.

— Hát sok a tetű öreg!

— Csak ép hogy helyiből el nem hordja a stelázsit.

Eleget hallottunk. Szedtük a cók-mókunkat, mindenkinek megvolt még a hátzísákja és a kenyérzsákja, melyeket Lembergig a legényünk hordott s benne a kevés fehérmű, hazai cigaretta. Az én hátzísákomban kis orvosságos szekrény, benne minden bajra külön megjegyzett orvosság és egy hosszúkás háromszögletes sárga üvegben annyi fekete, halálfejes papírba csomagolt szublimátpasztilla, amennyi elég lehetett nem kilenc Mollinárykadétnak, de egy egész ezrednek is. A gyógyszereket még októberben Rozgonyba küldötte utánam a bátyám, akinek patikája volt egy felsőmagyarországi kis városban. Sok hasznát vettem azóta a validolnak, melyből hús csepp a konyakos pohárba, ütközetek előtt

nagyszerűen zsongította az idegeket, az ópiumcseppek hamar rendbehozták a hideg kárpáti földeken megharagudott gyomrot, a jódtinktúra fertőzéstől óvott, most pedig nagy feladat várt a szublimátra.

— Élni kell, de nem muszáj, — mondotta ki a szentenciát egy 48-ik ezredbeli kadét, aki az úton csatlakozott a mi összetartó kis csapatunkhoz. — Ha úgy kell élni, mint ezek itt, bele a tetűbe, a latrinába, túrva, hogy a saját legénységünk is arcunkba trágyázza a harc-téren lenyomott érzéseit, — nem nekünk való. Akkor ezerszer inkább a szublimál.

— Gyerünk az irodára.

A földbeásott épület földszinti részén volt az iroda. Kopogunk. Senki. Benyitunk. Senki. Sehol egy teremtet lélek. Az üres íróasztalokra dobáljuk a holminkat, aztán megkezdődik a tanácskozás. Életre-halálra. Így nem maradhatunk. Lenn, abban a bűdös mo-csárban, inkább ezerszer a lövészárookban, még ha hajóágyúval lövik is a fedezéket.

— Keressük meg a saját tisztjeinket, akik ellenezték az előléptetést. Lássák, hogy mit tettek velünk. Őket kell felszólítani az orosz parancsnokságnál intervencióra.

Küldöttség ment hozzájuk. Éppen a fürdőből jöttek. Szépek voltak, tiszták és borotváltak. Nagyon sajnálkoztak rajtunk, ők nem tehetnek semmiről. Az első a reglama. Az orosz parancsnokhoz szívesen eljönnek, min-dent megtesznek az érdekünkben.

Későre járt, az ég már régen csillagos, a parancsnokságon az egyedüli tiszt egy praporesik (zászlós). Kitűnően beszél franciául. Nagyon sajnál bennünket, de ő nem tehet semmit, ő egyszerű napostiszt. Az a véle-ménye, hogy majd a végleges állomáshelyün-

kön próbáljuk meg kiverelkedni az igazunkat. Éjszakára ott kell maradnunk a pincében, ő nekünk más helyet nem adhat. Ha sok a tetű, saját hadseregbeliek, — mondotta enyhe gúnnyal — a latrina, igaz orosz, de ő el nem távolíthatja.

— Háború van, uraim, és a háború éppen nem bál, — amint ezt mindketten jól tudjuk a Kárpátokból. Nagyon sajnálom.

Összevágta a sarkantyúit, vége volt a kihallgatásnak. A tisztek hazamentek, mi meg leültünk a várudvarban egy kőrakásra s bámultunk bele a holdvilágos éjszakába. Tanácstalanul. Pénzt kell valakinek adni. De kinek? Mindenki elfogadja, de ki tesz valamit érte? A praporcsik? Vagy tegyük össze az egész vagyónukat s próbáljuk holnap megvesztegetni magát a parancsnokot? Ha elfogadja a pénzt és megment bennünket, minden rendben van. Ha lefogat, rosszabb helyre, mint a kazamatákba, a bosnyákok közé, nem kerülhetünk. Kisorsolunk magunk közül két embert, azok mennek küldöttségbe a parancsnokhoz. Leteszik a pénzt az asztalra.

Ahogy a vesztegetés technikájáról tanácskozunk s eláruljuk szédült tudatlanságunkat a gépolajozás terén, ránkförmed egy őrmester, — saját hadseregünkbeli, sárgaparisz utánus — hogy mit keresünk az udvarban éjszakának idején, miért nem takarodunk a kazamatákba.

— Hát maga kicsoda, hogy így mer velünk parancsolgatni?— kérdezte Balázs.

— Írnok vagyok a stábnál és most mars, vagy rögtön hozom az oroszokat.

— Tiszt odahaza a kadét? — kérdezte Palugyay.

— Odahaza igen, de itt nem.

— Nézze, őrmester úr, minek ellenségeskedjünk mi itt? — fordította szelídre a hangot Balázs. — Azt mondják, Oroszországban pénzzel sok mindent meg lehet csinálni. Nekünk van pénzünk s nem sajnálnánk, ha az ügyünket eligazítaná.

— Mennyi pénzük van az uraknak! — kérdezte az őrmester megváltozott hangon.

— Fejenként harminc rubel körül.

— Abból ideadnak tizenötöt, ha eligazítom az ügyüket.

— Fejenként!

— Fejenként.

— Rendben van.

— Adják ide a pénzt.

— Nézze, őrmester úr, mi azt sem tudjuk, maga kicsoda. Azt mondja, hogy írnok a stábnál. Lehet igaz is, nem is. Azt mondja, eligazítja a bajunkat. Kéri érte a vagyonunk felét. Előre. Brodyban egy altiszt elszedett tőlünk egy-egy rubelt táviratért s az oroszok a szemünkbe nevettek. Először munka, azután pénz.

— Nem lehet. Nekem a pénz nem magának kell. Nekem alig marad valami. Tovább adom. Adjanak ötven rubel előleget, a többit majd kifizetik, ha hozom az írást.

— Rendben van. Az előleget megkapja, mihelyt elhelyez bennünket éjszakára rendes helyen, ahol nincs tetű és nincs rajtunk kívül senki más.

Nagyot kiáltott. A fővartároi szaladva jött két orosz katona. Haptákba vágták magukat az őrmester előtt. Fellelékzettünk. Ennek — úgy látszik — tényleg van hatalma. Az őrmester mondott valamit a katonáknak, aztán mind a hárman megindultak velünk az irodák felé. A fiúk ott gunnyasztottak a háti-

zsákok mellett az őrmester legnagyobb csodálkozására.

— Az irodában kényelmesen elalhatnak, — mondotta — de korán keljenek, hogy az irodai személyzet már itt ne találja magukat. Az egyik katonát oda állítom az ajtó elé, vigyáz, hogy senki magukat ne háborgassa.

Királyoknak való fekvőhely. A marhakocsi piszka, zsúfoltsága után az iroda tiszta padlója, vánkos a katonaköpenyeg. Reggelre kelve a kialudott, rugalmas fiatal test győzött az előző éjszaka öngyilkos pesszimizmusán. Keresztül kell verni magunkat és keresztül verjük magunkat!

Az őrmester jegyzékbe foglalta a nevünket s két küldöttünket felvezette a stáb irodájába. Ott egy orosz altiszt fogadta őket, aki közölte, hogy már informálva van a velünk történt méltánytalanságról és haladéktalanul intézkedni fog, hogy a hiba kiküszöböltessék. Most már, orosz betűkkel, ő is jegyzékbe foglalta a nevünket, bevitte egy belső szobába s onnan aláírva, lepecsételve visszahozta. A küldöttek azonban óvatosak voltak, oroszul olvasni egyik sem tudott, követelték, hogy bocssássák őket az orosz tiszt elé. A tegnapesti praporcsik fogadta a küldötteket:

— Uraim, az ügyük rendben van, aláírtam a jegyzéket.

A fiúk megnyugodva jöttek vissza az irodába az őrmesterrel, aki most már követelte a pénzt. Elintézte, amire vállalkozott, kéri a fizetséget.

Tanácsstalanul bámultunk egymásra. Elviszi a fele pénzünket s hátha összejátszott az orosz altiszttel és a praporcsikkal, becsapnak és se pénz, se tisztirang, benne maradunk a legénységi állományban.

A fiúk tiltakoztak még a feltevés ellen is. Az még előfordulhat, hogy egy tiszt meg hagyja magát vesztegetni, de hogy még be is csapjon szegény, nyomorult embereket, akiknek elveszi az utolsó pénzét, az lehetetlen.

Az őrmester követelte a pénzt s ha lett volna még valamelyes aggályunk, az is eloszlott, mikor az őrmester kijelentette, hogy megelégszik a kialkudott összeg felével, fizessük a másik felét majd délután, mikor összeállítják a transzportot s nevünket a többi tiszt neve között fogják felolvasni.

A délelőttöt a várudvaron töltöttük. Ezredtársaink örömmel vették tudomásul a kadéti rang elismerését. Igaz, hogy volt még, aki a száját rángatta:

— Vigyázzatok, be ne csapjanak benneteket.

Egyhangúlag letorkolták.

Az udvaron tanyázó magyar legényektől megtudtuk, hogy Kiev elosztóállomás. A monarchia szláv származású tisztjeit és a románokat itt félig-meddig már barátként kezelik. Ezek mennek Oroszország európai táborába. Délután indulnak a hadifogoly-szállítmányok, hová, arról senki sem beszél, egyelőre annyi szivárgott ki, hogy legközelebbi rendeltetési helyünk Perisa.

Ahányan voltunk, annyifelé szaladtunk érdeklődni, merre van hát Pensa, szibériai útirány, avagy turkesztáni, mert arra igazán nem számíhattunk, hogy Európában maradjunk. Magyar bakák, kik azelőtt még Oroszországnak is alig hallották a hírét, de itt a három hét alatt a hadifogoly-népvándorlás nagy útvonalait mind kipuhították, megvetőleg legvintettek:

— Pensa nem jelent semmit, kadét úr. Lehet abból még Turkesztán is, Szibéria is. Ide is, oda is Pensán keresztül megy az út.

Ebédre a biztos reményben, hogy most már nem kell takarékoskodni, elismernek bennünket tisztnek s megkapjuk a havi 50 rubel fizetést, könnyelműsködtünk. Pazarló kedvünket különösen fokozta az a körülmény, hogy tisztjeink zászlóstól felfelé az ötven rubelre fejenként huszonnyolc rubel előleget is kaptak. Minket az őrmester megnyugtatót: mi csak ma reggel kerültünk be a jegyzékbe, nekünk nem fizethetnek, beszállás előtt a vasúti állomáson azonban megkapjuk az előleget.

A kantinban vettünk szafaládét, hozzá külön sót és paprikát, fejenként egy darab krémest, kovászos uborkát, dinnyét s mint megfelelő befejezését a nagyszerű menünek, vaníliafagylaltot, melyet ostyára mérve szeletenként öt kopekért árusítottak.

A számtannal hamarosan tisztában voltunk. Egy rubel: két korona negyven fillér. Egy rubelben van száz kopek s a félkopekes is érték, mert azért is lehet vásárolni, adnak érte egy darab péksüteményt.

Általában csodás olcsóság van, minden bőviben, a háború az árakat vagy nem vitte felfelé, vagy istenem, milyen olcsóság lehetett itt békében! Cigaretánk volt bőven, Kiebben annyit kaptunk a bevonuláskor a közönségtől, hogy egyelőre nem kellett vásárlásra gondolni. Ha az ötven rubel tisztifizetést megkapjuk, gazdagon fogunk belőle élni.

Ebéd után váratlan örömben volt részünk. Hivatalosan kihirdették, hogy mindenki írhat haza egy levelezőlapot. Leírhatatlan ujjongás. Mindnyájan örök reszketésben éltünk, a hozzátartozóink nem tudnak rólunk

semmit. Már a harctéren is az örök érzés kegyetlen éjszakákon:

— Most azok, akik engem szeretnek, nem alszanak. Itt fekszenek a lövészárookban, velem marsolnak, együtt kiáltják a vezényszavakat, nézik a gránát levágódását, hallják, miként pukkan a srapel a levegőben, éjszakaiakat zavarja a gépfegyver berregése, egy láthatatlan szél viszi felénk a sebesültek jajgatását, — szanitéc, szanitéc! — és a haldoklók utolsó hörgését.

A szüleimet meg akartam kímélni a búcsúzás rettenetes pillanatától s Budapesten Sándor öcsémnél hagytam rengeteg megírott levelezőlapot, melyeket majd küldözzessen Tállyára, a szüleimnek. Ír hozzá szöveget, a napieseményekről, és így nem fog feltűnni a kegyes csalás. Így hát szegény testvéreim egyedül aggódnak értem. Szüleim azt hiszik, hogy Pesten vagyok a pótzászlóaljnál. Kievből Sándor öcsémnek írtam, egyszerűen, csak éppen a dátumot, egészséges vagyok, még nem tudjuk hová visznek. Előre figyelmeztettek, hogy akinek a levelezőlapján olyan közlést találnak, mely csak a legcsekélyebb mértékben is gyanús, ne reménykedjen, hogy hírt adott haza, mert a cenzúra úgylis eldobja a levelezőlapját. Táviratozni nem lehet. Írni lehet oroszul, franciául, németül, angolul, olaszul, csehül, tótul, románul, szerbül és törökül.

— Magyarul nem lehet?

— Nem.

— És aki nem tud semmiféle más nyelven, csak magyarul?

— Az kérje meg a bajtársát, ír majd helyette.

— Ez a mi nagy bajunk, kadét úr, — szólít meg az én öreg népfelkelőm. — Itt mi ma-

gyarok vagyunk az utolsó náció. A harctéren az elsők. Ha halni kellett valahol, bitangjában nekimenni az uzsoki szerpentinnek, ahol a hegycsúcsról lőtték a szerpentin hét csavarulatját: magyar a magyar. Ha ágyúknak kellett nekimenni, puskatussal, — előre magyar! Ha rohamra kellett menni, — na, legények, szorítsátok meg a nadrágszíjat, rajta magyar, rajta! De hogy az a szegény magyar, ha az ellenség kezére jut, haza magyarul írhasson, azzal a kutya se törődik. Nézzen szét, kadét úr, a várudvaron. Mindenki ír, rágja a penát, csak a magyarok támolyognak búsan, ők nem írhatnak.

Megírtuk a lapjainkat, aztán összeszedtük a magyarokat s diktandó után írtuk a lapokat. Sokaknak hiába ajánlkoztunk:

— Kár minden szóért, amit le tetszik írni, a feleségem úgyse érti.

— Majd lefordítják neki.

— Nem úgy van ám az, mint ha a saját írásomat látja. Csak kerüljünk haza, megköszönjük a kormánynak, hogy így gondoskodott rólunk!

Kürt jel. Az orosz altisztek és a hozzájuk beosztott csehek kiabálnak:

— Mindenki szedje össze a holmiját! Névsorolvasás lesz. Indulás.

A mi őrmesterünk kitart mellettünk. Néni mozdul egy tapodtat sem. Felolvassák a tisztek névsorát.

Mienket is a tisztek között.

Majdnem felkiáltunk örömünkben.

Utánunk az önkéntesek és az altisztek, aztán a legénység.

Az őrmesternek boldogan fizetjük a hátralékot, utolsó tekintet a kievi várra, a menet megindul az állomás felé. Nem parádésan vé-

gig a városon, mint tegnap. A legrövidebb úton, le a meredeken. A várkapu előtt fehér kocsijaikkal hozzánk csatlakoznak a fagylyaltosok, kétkerekű talyigájukon egész készletüket magukkal hozzák a gyümölcsárosok. Kegyetlen a meleg, szopogatjuk az édes fagylyaltot, a bakák a félig éretlen szilvát vásárolják, az a legolcsóbb.

A vasúti állomáson újból számolnak. Nem egyezik. Három bakával több. Mégegy-szer átszámolnak. Négy bakával több. A tisztek, kiknek át kell venni a szállítmányt, káromkodnak. A hadifogság első pillanatától kezdve folyton számolnak s az írások még sohasem egyeztek a tényleges számmal. Először káromkodnak, aztán nevetnek. Több vagy kevesebb, vigye az ördög.

Felállás kettős sorokban, szemben a vovattal, amely miránk vár. Az első pillantásra megállapítjuk, hogy egy első-másodosztályú vágón van a mozdony mellett, egy vöröske-resztes, három harmadosztályú, a többi jó öreg marhakocsi. Alja szalmával van meghintve. Beszállás. Az első- és másodosztályú a kísérő személyzetet parancsnokló orosz tisztek részére, az első harmadosztályú kocsiban az orosz legénységnek az a része helyezkedik el, amely nincs szolgálatban, a másik két harmadosztályú kocsi a fogoly tisztek részére, a többiek szépen sorjában a marhakocsiba. Névsorolvasás. A tiszteket elosztják a két harmadosztályú kocsi között.

Mi nem vagyunk a névsorban.

Talán tévedés.

Kiabálni kezdünk. Németül, franciául.

Az orosz parancsnok megkérdi, hogy mi a bajunk.

— Mi is tisztek vagyunk.

— Nem kaptam több tisztet, mint amennyit felolvastam.

— Lehetetlen. Minket a várban a névsor-olvasásnál a tisztek között olvastak fel.

Előszedi az iratokat. Nézi, vizsgálja. A többi tisztekkel tárgyal.

— Kaptak az urak huszonnyolc rubel előleget!

— Nem kaptunk.

— Akkor nem tisztek.

— Azért nem kaptunk, mert csak ma vettek fel a jegyzékbe. Tegnap tévedésből nem írtak be bennünket a névsorba s mikor kijavították a jegyzéket, azt mondták, hogy a beszállás előtt a vasútállomáson megkapjuk az előleget. Mi kadétek vagyunk, az olyan rang, mint Oroszországban a praporcsik. Kérdezzék meg a mi tisztjeinket, hogy tisztek vagyunk-e mi is?

— Nem kérdezek senkit, a vonatot indítanom kell, beszállani.

— De, kapitány úr, a stábnál az egyik tiszt maga mondotta, hogy el vagyunk ismerve, magunk láttuk a tiszt által aláírt jegyzéket...

— Tudnak oroszul!

— Nem.

— Hát akkor honnan tudják, mi volt a jegyzékben, amit a tiszt aláírt?

— De, kapitány úr, velünk volt egy cseh őrmester, aki azt mondotta, hogy a jegyzék az elismerésünket tartalmazza.

— Én nem felelek a maguk cseh őrmesteréért.

— De a várban az összeszámláláskor a tiszt névsorban felolvastak...

— Kadét?

— Igen.

— A kadét nem tiszt, akármit mondott az őrmester.

— De hisz a kadét...

— Mars! Azonnal mars. Nincs időm tárgyalni. Az úton, vagy az új állomáshelyükön keressék az igazukat. Mars ... Mars.

III. FEJEZET.

A sivatag útjai

A szuronyos katonák máris körülfognak s kísérik a szomorú, letört csapatot az egyik marhakocsi felé. Ballagunk csendben, senki se káromkodik, senki se szól. Oda a pénzünk fele. Délben meg milyen dáridót csináltunk! Szafaládé, krémes, fagyalt. Az őrmester most jót nevet a markába.

Fehérek voltunk, mint a halottak. Felhúzózkodtunk a vágón nyitott ajtaján, aztán hangtalanul rendezkedtünk. Egymásnak még a szemébe se mertünk nézni. Egyhangúlag hátróztuk el, hogy az őrmesternek odaadjuk a pénzt. Senki se tehetett a másiknak szemrehányást. Most összes vagyonunk személyenként tizenhárom rubel.

A vagonba negyvenkét hadifoglyot és két orosz katonát zsúfoltak be. A bejárattól két oldalt, egymás fölött, három sor összeácsolt deszka. Földszint és három emelet. Mindenütt öt-öt ember, összesen minden oldalon húsz. A középre maradt két önkéntes és a két orosz katona, Levegőt a vágón a tolóajtókon keresztül kapott, ha azokat bezártuk, egyetlen léleköszervünk a kocsi legfelső etázsával egymagasságban elhelyezett két négyszögletű, rácsos nyílás.

Mi Mollynáryak a két legfelső emeletet foglaltuk el. Kievben hozzánk csatlakozott egy honvédkadét azon a jogon, hogy kecskeméti származás, — a Mollináry Kecskemét híres háziezrede — derék, jó fiú, Tóthnak hívják, fogalmazó a közoktatásügyi minisztériumban. Nagyon hamar megszerettük, már ő is velünk együtt vesztette el a pénzét a kievi vesztegetési afférban. Néhány nappal előbb kerülj fogságba, mint mi, nem tudta, milyen sor vár a kadétra, így hát nem léptette elő magát. Ő volt a tizedik lakója a harmadik emeletnek. A Mollináry-önkénteseken kívül velünk voltak Dezsőfi István és Hódossy Kálmán önkéntes káplárok, Lipp Zoltán, Pöhl Viktor önkéntes szakaszvezetők és mindazok, akik Radzivillovban a mi kocsinkba kerültek, köztük Weinrébék, akik a közkereseti társaságot alapították és egy egészen fiatal, nagyszemű, sűrűszemöldökű, kis, kedves önkéntes, aki a hangzatos Schwarz Marcel nevet viselte, akit azonban mindenki csak Marcikának hívott s közöttünk az állandó derüt s fiatal kora dacára a mindenre elszántságot képviselte.

A kievi templomok aranyos kupolái már eltűntek az alkonyatban s mi még mindig rendezkedtünk. Mozogni nem nagyon lehetett. Az etázsokon szűken volt a hely, ülni is csak meghajolva tudtunk, az alsóbb etázsokon lévőeknek meg a földszintieknek hullt a fejükre, a szemükbe minden piszok a felsőbb emeletekről.

A középen Weinreb és Marcika helyezkedtek el, mondván, hogy ők a legkisebb rang, rájuk nézve minden tolakodás, veszekeedés reménytelen. Weinreb tót tudományát próbálta ki új oroszainkon, némi eredmény-

nyel. Marcika a vagyonát számolta és egy rubel harminc kopekjével felvételre jelentkezett a Weinreb és társai cégnél, melynek vagyona a Kiebben eladott katonaköpenyegért bevett három rubelből még meglévő két rubel és húsz kopek. Marcikát, tekintettel kitűnő anyagi helyzetére és nagyszerű agilitására, a cég egyhangúlag felvette tagjai közé.

A vonat ment, bele az ismeretlen orosz síkságba. Egyik nap olyan, mint a másik. Egyszer napjában kaptunk enni, rendszerint káposztalevest, kenyeret, kevés húst. Ahol hosszabb ideig állott a vonat, ott kaptuk a napi porciót. Néha éjjel két órakor keltettek fel minket:

— Csajkákat előkészíteni! Ebéd!

Ha a vonat megállott valamelyik állomáson, kezdődött az ének. Az önkéntesek összetanultak. Volt köztük néhány széphangú fiú, az állomások közönségénél szomorú magyar dalaikkal óriási sikereik voltak. Vonatindulásra az oroszok cigarettatárcái rendszerint kiürültek. Nagyobb helyeken, ha hosszabb ideig állottunk, azonnal küldöttséggé alakultunk s mentünk panaszra az állomási előljárósághoz beosztott tiszthez. Kirúgtak bennünket, néhol azonban a kiutasítás előtt kaptunk néhány biztató szót:

— Nem kell kétségbeesni, a végső szót majd a rendeltetési helyen fogják kimondani. Mi itt útközben nem tehetünk semmit.

A nappalok elviselhetetlenül forrók, az éjszakák hidegek. Egész nap meztelenül téngfergünk, éjszakára felöltözünk.

A nap jelentékeny része a tetveké. Mindenkinék kezében fehérneműjének valamely darabja s a hajtásokban keressük kegyetlen el-

lenségeinket. Minden állomáson van forróvíz s fehérneműkészletünk áztatásával akarunk a petéktől megszabadulni.

Nekem is vannak már tetveim. Pesten azt a tanácsot kaptam, vigyek a harctérre kizárólag selyem alsóruhát, a tetű nem állhatja a selymet. Csakugyan sikerült is egészen Kievig abban a boldog tudatban élni, hogy én nem ismerem meg a tetűk okozta kínokat. Most már engem sem védett a selyem.

A testiszükségletek elvégzésére a hadifoglyok részére minden állomáson külön rettetenesen primitív és piszkos szerelvény. Az oldalfalakon mindenütt feliratok. Egy-egy bakának neve és szülőfaluja.

Moszkvában néhány órát töltöttünk a vasúti állomáson. Orosz tisztjeinknek könyörögtünk, ha már itt vagyunk, kísértessenek végig a városon, annyit olvastunk, annyit halottunk róla:

— Moszkva!

Mosolyogtak.

— Ez nem kéjutasítás!

— Különösen a marhakocsiban!

Már magunk is neveltünk a saját nyomorúságunkon.

Ha kérdezősködtünk, hová visznek:

— Pensában megtudják, — hangzott a válasz.

A váravárt Pensába, ahol el fog dőlni sorsunk első felvonása, estére érkezünk meg. Tisztjeink átjöttek hozzánk búcsúzni.

— A vonat két részre szakad. A tisztiek Szibériába, a legénység Turkesztánba.

— Mi a legénységgel megyünk?

Hangtalan válasz.

A sorsunk eldőlt. Turkesztánról csak annyit tudtunk, amennyit Kievben hallottunk:

— Az oroszok ötven évvel ezelőtt hódították meg. Legnagyobb része sivatag. Éghajlata nappal 50-60 C. fok meleg, éjszaka a hőmérő néha a fagypont alá száll. A táborokban állandóan járványok dúlnak. Malária, kiütéses tífusz és kolera.

Tisztjeink is megrázó, felcsukló zokogással sírtak. Most már mind keservesen meakulpáztak: miért is nem engedték felvarrni a zászlósi rangot?!

— Majd csak lesz valahogy.

Az éjszaka nem aludtunk. Nyitva tartottuk a vagon egyik tolóajtóját s bámultunk bele a szaladó vonat után futó orosz éjszakába. Mindenkinél kinyílt a szíve. A halni készülő, — Pensában azt is megtudtuk, hogy a legénységet azért viszik a turkesztáni oázisokra, mert a gyapotültetvényeken és a rizsföldeken munkásokra van szükség, — kitérták szívüket. Mindenki az élete eseményeiről beszélt, a szüleiről, a testvéreiről, a harctéri megrázkódtatásokról s néha még színes, kedves humor is vegyült a sok vérszagú szóba.

... Reggelre a tájék keleti színeket öltött. A már megszokott kupolás pravoszláv templomokat világoszöldre festett, karcú minarettes tatármecsetek váltogatták. A mezőkön hol apró lovacskás tatárok, hol orosz menyecskék, kövérek, természetesek, hátra kötve a fej kendőjük, apróbabos kartonruhákban, nyugodtan beillettek volna a kecskeméti kofapiacra.

Szamara előtt találkoztunk az első tevékkel. Méltóságosan, nyugodtan haladtak, cipelték hatalmas terheiket. Utánuk fanyerges lovaikon, felhúzott térdekkel, nemezkalapos kizgizek.

Szamara az első keleti város.

— Félnapot állunk, — jelentették ki az orosz örök.

Instanciázás. Eredmény nélkül. Majd a rendeltetési helyen. Hová megyünk?

— Azt már tudják, hogy a turkesztáni kormányzóságba. Többet nem mondhatok. Valamelyik gyűjtőtáborba.

— Igaz, hogy a gyapot- és rizsföldekre?

— Majd meglátják.

— Igaz, hogy az ültetvényeken a hadifoglyok nem bírják a forróságot s százával pusztulnak?

— Még sohasem jártam Turkesztánban.

őreinket néhány kopekkel és cigarettával megvesztegettük s velük együtt beszkötünk a városba. Lapostetejű házak, a tetőkön mindenütt virágoskertek. A sok színes virág között egykedvűen üldögélő emberek, előttük a teáskanna, kezükben vékonyra sikált lepény. Mindenütt sok-sok gyümölcs. Az ajtó- és kirakatnélküli üzletekben dinnye, szőlő, szilva. Minden hihetetlenül olcsó. A főuccán nagy divatáruüzletek, európai jelleg, fényes, nagy kirakatok. Az örök mindenütt hófehér nagy sálokra mutogatnak, magyaráznak, az ujjainkon lévő gyűrűk felé kapkodnak. Az egészről csak egyetlen szót értünk:

— Orenburg, Orenburg.

Mikor látják, hogy minden magyarázat hiábavaló, bevisznek az egyik fényes üzletbe. A tulajdonos makog valamennyire németül. Most már ő próbál tolmácsolni:

— Az örök a híres orenburgi sálat mutogatják. A Kelet egyik nevezetessége. Finom, nehéz, vakítóan fehér, az egész sálat keresztül húzhatjuk egy karikagyűrűn.

Mingyárt illusztrációval is szolgál.

— Mennyibe kerül?

— Tíz rubel.

— Csak pénzünk volna, de jó volna egyet hazavinni.

— Hová valók az urak?

— Magyarok.

— Hová mennek!

— Azt mi, sajnos, magunk sem tudjuk. Turkesztánba, ennyi az egész. Messze ide az ázsiai határ?

— Száz kilométer.

Éjszaka haladtunk át az európai határon. Átaludtuk s reggel Ázsiában ébredtünk. Még búcsút sem mondhattunk a derék Európának, talán a soha viszontnemlátásra.

Ázsia. Ki gondolta, hogy valaha ide is eljutunk? Most élő valóság.

Jelentkezik a turkesztáni sivatag a maga felhőtlen, gyilkosan forró egével.

— Jó istenkém, adj egy kis esőt, mert megfűlünk!

Ha félnapos utak után megáll néhány percre a vonat az egymástól óriás távolokra fekvő állomásokon, hogy vizet vegyen, mi is hidegvíz után rohanunk s öntözzük, locsoljuk egymást.

A Weinreb és társa cég, számítva az ázsiai hőségre, Szamarában nagy mennyiségű citromot vásárolt en-gros áron és most limonádét árusítanak. Egy kopekkel olcsóbbak, mint az állomási büffé. Mindenki náluk vásárol. A limonádében természetesen nincsen cukor. Forró teát is árusítanak citrommal, teára azonban vendég nem igen akad. Hiába magyarázzák orosz őreink, nem akarjuk elhinni, hogy a szomjúságot legjobban a meleg tea oltja.

— Jégbehűtött teával, sajnálatunkra, nem szolgálhatunk, — mondja az örökké mosolygó Marcika. — A teát ki is vonjuk a forgalomból.

Már a káposztaleves sem ízlik, pedig eleinte kedvvel ettük. Csak citrom és limonádé. A sivatag, még így vonaton is, rettenetes. Sehol fa, fűszál. Sehol egy folyó, egy patak vagy egy ér. Homok, homok és örökké homok s a kopárságot még csak aláhúzó, elmaradhatatlan tamariska.

— Valami nedvességet legalább látnánk. Ha már nem esik, messzire valahol volna egy folyó vagy tó!

Kérdezzetjük az oroszokat, messze van-e még az Aral-tó? Szamarában hallottuk, hogy vonatunk az óriási Aral-tó mellett fut el.

S a távolban a vakító fényességben víz.

— Víz, víz, rengeteg víz. Tó, tenger, a partján város.

Mindnyájan az ajtóhoz szaladunk.

Igen, víz, víz és a partján város. Hatalmas keleti város. Gyönyörű házak, kertek és mecsetek. Rengeteg rom. És milyen furcsa. A mecsetek minaretjei mintha tornyukkal lefelé fordulnának.

Mutogatjuk az oroszoknak. Nevetnek.

— Fata Morgana.

Nem bírom tovább a hőséget. Úgy érzem, lázam van. Marcikát megkérem, jelentse az őrség parancsnokának. Bevitet a vöröskeresztes kocsiba. Nátly és Marcika támogatnak. Alig állok a lábamon. Kikötöm, hogy a fiúk gyakran jöjjenek látogatóba.

A szanitéc nem nagyon szívesen fogad. Kijelenti, hogy neki nincs helye. A vöröskeresztes kocsi tele van oroszokkal. Kizárólag az őrség tagjaival. Itt kellemes, jó fekvőhe-

lyek vannak és a kísérőszemélyzet elvette a helyet a betegetől. Ha akarok az ő fülkéjében a földön egy matracon feküdni, maradhatok.

Így is jó lesz. Kinint ad, aztán magamra hagy. Mielőtt lefekszik, egész folyékony németiséggel — évekig Königsbergben dolgozott egy gyárban — érdeklődni kezd, milyen nemzetbeli vagyok.

— Magyar.

— Magyar? — kiáltja iszonyattal. — Ha tudtam volna, nincs az a kincs, amiért ide engedtem volna!

— Az istenért, mi baja van a magyarokkal!

— A magyarok megcsonkítják foglyikat. Levágják az elfogott ellenség fülét és orrát.

— Mese. Nálunk ugyanazt mondják a kozákokról.

— Mese? Magam olvastam az újságban, hogy a cár elé vezettek két orosz katonát. Magyarok kezéből menekültek. Mind a kettőnek le volt vágva az orra és a füle. Elmondták a cárnak, hogy az összes foglyok, akik a magyarok kezébe jutnak, így járnak.

— Hangulatkeltés. A katonákat akarják elrettenteni a hadifogságtól.

Nem nyugszik meg, sokáig hánykolódik az ágyán, végre elalszik. Arra ébredek, hogy a fejem szörnyen fáj. Jaj, egy aszpirin.

Keltsem fel az orosz?

A fejem alatt van a hátizsákom, benne az orvosságos dobozom, abban van aszpirin. Felpattantom a fedelét, nagyot szól. A pattanásra ágyáról felugrik az orosz, mit csinálok, biztosan valami gázságra készülök.

Mutatom az orvosságos dobozomat.

Nem feküdt le többet, virradatig gyertyánál olvasott. Az első állomáson kidobott a vöröskeresztes kocsiból. A fiúk hozsannával fogadtak. A Weinreb és társa cég ingyenesen felajánlott egy pohár duplacitromos limonádét, amit, tekintettel a cég kezdő jellegére, csak fizetség ellenében fogadtam el.

Vége a sivatagnak. A turkesztáni oázison szebbnél-szebb állomások. Az Arai-tavon, amely Európában tengernek is beillenék, rengeteg fehérvitorlás csónak. Néhány száz méternyire az Aral-tó egyik állomásától gyönyörű park. A bejárat mellett egy lóca, rajta egy fehér ruhás lány és egy sápadt pakonpartos fiatalember.

Hosszú, vékony, félliteres palackokban öt kopekért árusítják a hideg tevétejet. Megkóstoljuk. Nagyszerű.

— Ha pénzünk lesz, örökké tevétejet fogunk inni.

A vonat csak megy. Éjjel-nappal. Elfogatásunk óta huszonkét nap telt el. Tizenegy nappal ezelőtt Kievből ültünk vonatra.

— Úristen, hová! Messze már nemigen vihetnek, a perzsa határ nem lehet messzebb háromezer kilométernél.

Július másodikán, a huszonnegyedik nap este egy hatalmas pályaudvaron állottunk. A betűket már ismertük. Lassan betűzünk.

— Taskent.

Turkesztán fővárosa. A távolban egy város körvonalai. Európai épületek és pompázó mecsetek.

Levesosztás. Kürtjel. Oroszul, németül vezényszavak.

— Kiszállani. Mindenki vegye magához a holmiját.

— Itt maradunk.

— Taskent.

A vonat előtt a szokásos felállás. Számolás. Vezényszó. Sokcsillagos, egyenruhás orosz urak. Elvonulnak a sorok előtt. Vezényszó:

— Po csetiri! (Négyesével felállani!)

— Indulj!

Az állomásépület előtt egy elegáns úr csatlakozik hozzánk. Félcipő, szalmakalap, fehér nadrág, teniszgömb. Tökéletesen beszél magyarul. Hazuról érdeklődik.

— Mi újság Magyarországon!

— Régen elkerültünk.

— Bírjuk-e még a háborút!

— Ha folytatjuk ...

— Nincsenek otthon lázongások?

— Nem hallottunk róla. Uraságod honnan tud olyan jól magyarul!

— Hadifogoly tiszt vagyok.

— A hadifoglyok itt szabadon járnak a városban? S ilyen szép ruhájuk van?

— Nem mindnek.

— A magyarok szabadon járnak!

Nem válaszol. Tudjuk, hányadán állunk. Az egyik kadét még megkockáztat egy kérdést, hogy tiszt-e a kadét, de már ő is tisztában van velünk és anélkül, hogy válaszolna, otthagya bennünket. Megy hátra a bakákhoz.

— Egyikünknek végig kellene szaladni a fronton. Figyelmeztetni a bakákat.

— Szükségtelen. Nem tudnak semmit és amit tudnak, úgysem mondják el. Tapasztaltuk három hét óta.

A menet lassan vánszorog. Elszoktunk a járástól. Amerre megyünk, sehol nincs világítás. Messziről, a város felől villanylámpák fénye. Nekünk csak a hold és a csillagok világítanak. Milyen fényesek s mennyi tenger

csillag! Fáradtak vagyunk, az út rossz, a sorokban káromkodnak:

— A kutya istenüket, csak viszik az embert, mint a barmot, senkisémondja, hova, senkisémkérdi, bírja-e a lába.

— Ne káromkodj! Hátha az akasztófára visznek. Nem sürgős, hogy odaérjünk.

Végre megállás. Hatalmas nagy kapu. Kétoldalt, lócákon orosz katonák oldalfegyverrel. Előttük alá-fel sétál a szuronyos-puskás őr. Kaszárnya. Nyílik a kapu, elnyel bennünket az idegen udvar. Nézelődünk. Nagy térség. A háttérben épület. Néhány ablaka világos. Előtte fehér árnyak, olyanok, mint a kísértetek.

— Állj! Éjszakára itt maradnak. Reggel névsorolvasás és további rendelkezés. Oszolj!

Az oroszok magunkra hagynak az udvaron és az ezernél több fogoly fáradtan tapogatja a földet, hogy éjiszállást készítsen. Száraz avar. Az udvar végében lévő épület felől fehér, imbolygó árnyak indulnak felénk. A bakák majd kinézik a szemüket:

— Hát ezek mifélék?

Az árnyak morognak. Kiáltoznak. Csak nem értjük, hogy mit. Közelebb jönnek. Most már tisztán hallani, magyarul beszélnek.

— Kik vagytok, hé?

— Magyarok.

— Hát ti?

— Przemysli magyar ezredek.

— Kettes honvéd. Békésgyula.

— ötös honvéd Szeged.

— Van-e köztetek Mollináry?

— Fehérvári tizenhetes?

— Vilmos-bakák?

Ezredszámok, helységnevek röpködnek a levegőben. Mindenki komát, ismeröst, falu-

bélit keres, akik egymásra találhatnak, nagyban paroláznak, a régi viszi magával az újat.

— Ti meg csak így, fehérben?

— Olyan forróság van itt testvér, hogy nappal még a gatyát is alig tűri az ember.

— Mióta tanyáztok itt!

— Három hónapja.

— Munkára nem visznek?

— Az iparosok bent dolgoznak a városban. Mindenki a szakmájában. Azoknak jó dolguk van. Fizetést is kapnak és jó menázsit. A földműveseknek csak egy részét viszik el, de azok is elátkozzák, amiért a világra jöttek. Gyapotültetvényekre és rizsföldekre viszik őket. Nem bírják a meleget, mind maláriás lesz. De fizetést kapnak, huszonöt kopeket egy napra és ennivalót. Itt meg a rettenetes forróság és mindig káposztaleves.

— Nem rossz étel.

— Ha jó. De itt csak meleg víz, úszkál benne káposzta is.

— Egészség?

— Valahogy még élünk. Ténfergünk. És valami új betegség van itt. Kihull az emberek foga, megdagad a keze-lába, sok meg is hülyül. Bambán néz a levegőbe. Nem érdekli semmi. A béke sem.

— Skorbut?

— Valami olyasfélének mondják.

— Postát kaptok hazulról?

— Aki szerencsés.

— Szabad levelet írni?

— Kéthetenkint. De magyarul nem.

— Tisztek vannak köztetek?

— Azok más táborokban vannak.

— Önkéntesek?

— Itt csak legénység van.

— Hol alusztok?

— Hátul az épületben — kellene. Három sor prices van egymás felett. Se hely, se levegő. Ember-ember hátán. Inkább künn alszunk itt a földön, a szabadban. Itt meg éjfélig borzasztó a meleg, aztán hidegség és nincs mivel takarózni.

— A kadétok!

— Odaát vannak a tiszteknél.

— Hurrá!

Az éjszaka keservesen telt el. Majdnem átbeszélgettük. Éjfél után hideg szél kerekedett és a latrinák rettenetes szagát hozta magával. Reggel körülnéztünk. A kintinban egy cseh katona az árus. Minden nagyon olcsó.

Dél felé orosz tisztek érkeznek. Külön állítják a kadétoakat és a kadétaspiránsokat.

— Délután átmennek az utász laktanyába, az urakat Lembergben tévesen minősítették.

Szélesre nyitjuk a szánkat a boldogságtól, üvöltöni szeretnénk.

— Kaptak az urak pénzt Kievből!

— Nem.

— Meg fogják kapni a fizetésüket, az elfogatás napjáig visszamenőleg. Havonként ötven rubelt.

— Bocsánat, parancsnok úr! Nálunk az orosz junkerek külön elbánásban részesülnek. A mi önkénteseink itt legénységnek számítanak!

— Sajnálom, de én csak azt tehetem, amire parancsot kapok. Mint ember, sajnálom, hogy háború van, jobban szeretném a békét. Minden embert sajnálok, aki elpusztul a harc-téren és minden embert sajnálok, aki itt vész a hadifogságban. Az én uram: a parancs. Nem segíthetek.

Összeüti a sarkantyúját, szalutálunk. A bakáktól érdeklődünk, ki ez az emberséges ember?

— Bulinszky. Udvari tanácsos. Nem katonára, valamilyen tisztviselőre, nagyon derék emberre, mindenkivel törődik. Csak az a baj, hogy ritkán jár ide. Nemcsak azért nem tehet semmit, mert felsőbb parancs akadályozza, de az alantasaival se bír. Azok mindent ellopnak. Ha a huszonnégy kopeket, amit az orosz kincstár a legénység élelmezésére naponta kiutal, nem lopnák el, úri módon élhetnénk. Három kopek egy font hús, három kopek egy font liszt. De hát mindent ellopnak.

Intelligensarcú, borotvált bajuszú őrmester, aki magyaráz. Kassai nyomdász. Panasolja mindazt, amit már az éjjel a bakáktól megtudtunk.

— Ha az iparosok munkára mehetnek, maga miért nem jelentkezik?

— Az iparosok nem azért mehetnek, hogy nekik legyen jobb dolguk, csak azért, mert a munkaerejükre van szükség az építkezési és a ruházati iparban. Rám, mint nyomdászra, nemigen van szükség, mert a nyomdászok közül sokan fel vannak mentve. Most már jól megtanultam írni, olvasni, az egyik orosz katonától oroszul is tanulok, remélem, hogy néhány hónap múlva, ha a felmentéseket megszorítják, én is kapok munkát valamelyik nyomdában.

— Néhány hónap múlva? Akkor még mindig lesz háború?

— Itt az oroszok azt mondják, hogy évekig is eltart.

— Ki lehet bírni ezt itt esztendőig is?

— Van, aki kibírja. A temetőben nagyon sok a hadifogoly-kereszt. Hiányos élelmezés.

Ha betegség támadja meg a szegény plennit, — itt mindenki csak így hívja a foglyot, már magunk közt is így nevezzük egymást — nincs a szervezetének ellenállóképessége. Panaszkodni hiába járunk. Bulinszky tehetetlen. Igaz, sokan azt mondják, hogy minden orosz tisztviselő lop, miért lenne Bulinszky kivétel? Hiába a tolvajnak panaszkodni. A múltkor egy vöröskeresztes bizottság volt itt. Csupa semleges kiküldött. Stockholmból jöttek. Felhívtak bennünket a parancsnokságra, innen a kaszárnyából, két kiküldöttet. Az egyik én voltam. Csupa legénységi embert hallgattak meg, amint a parancsnokságon kiderült, minden nemzetiségűből kettőt.

— Mit akartak!

— Ép erről akarok beszélni, kadét úr.

— Talán az élelmezést vizsgálták, a legénység elhelyezését?

— Mi is azt hittük, hogy az élelmezésről akarnak velünk tárgyalni és elhatároztuk, hogy elmondunk mindent, ha a fejünkbe kerül is. Csak azt nem értettük, miért nemzeti-ségek szerint válogatták ki az embereket.

— A parancsnokságon egy hosszú asztalnál — folytatta a nyomdász — ültek vagy hatan. Bulinszky és csupa elegáns civil úr.

— Ezek az urak kérdéseket fognak magukhoz intézni, — mondotta Bulinszky. — Minden kérdésre nyugodtan az igazat válaszolják, azért, amit ma itt elmondanak, senkinek semmiféle bántódása nem lehet.

Fellélekedtünk.

Az urak lassan, suttogva beszélgettek. Franciául, aztán németre fordították a beszédet.

— Mi egy nemzetközi misszió tagjai vagyunk. Kutatjuk a háború okait. Kérdéseink-

ket azokhoz intézzük, akik magát a népet képviselik és a nép hangulatát fejezik ki. Elme gyünk minden háborút viselő államba és a kormányok engedélyével megkérdezzük a hadifogoly legénységet. Lépjenek elő a németek.

Nagy csalódás. Morgás. Az ördög vigyen el benneteket. Inkább kenyeret hoztatok volna. A két német kiválik a sorból.

— Miért harcol a német nép!

— A német nagyságért, — feleli magát keményen kihúzva a kérdezett őrmester. — A franciáknak és az angoloknak sok volt Németország erőinek növekedése, meg akartak fojtani bennünket. Nem engedjük magunkat.

A másik birodalmi német fejével veri a taktust, mindenben helyesli az őrmester kijelentéseit. A misszió tagjai jegyeznek.

— Elmehetnek!

— Bocsánatot kérünk, de nekünk is van kérésünk az urakhoz, — mondotta az őrmester. — Itt nagy baj van Taskentben. Nagyon vékonyan kapunk enni és ha sokáig éhezünk, mind felfordulunk.

— Ez nem ránk tartozik. Mi csak a háború okait kutatjuk.

Az ausztriai németeket szólítják.

— Miért harcolnak! — hangzik a kérdés.

— Mi német testvéreinkkel szolidárisak vagyunk. Ránknézve ez a háború: küzdelem Ausztria felosztásának gondolata ellen.

— Elmehetnek.

— Bocsánat, szabad valamit kérdeznünk!

— Tessék!

— Az urak semlegesek?

— Igen.

— Mifélék?

— Svájciak, hollandok, svédek és dánok.

— Akkor tessék ám valamit tenni a mi érdekünkben, hogy itt mind éhen ne vesszünk

Elküldik őket.

A románok kerülnek sorra.

— Hátunk mögött a gépfegyver és magyarok a tisztjeink, — válaszolnak a kérdésre.

Szerbek.

— Se gépfegyver, se idegen tiszt nem kényszeríthet. Nem harcolunk. Az első lehetőség és átszökünk az oroszokhoz. Innen reméljük a mi népünk felszabadulását.

— A románok, szerbek nem panaszkodtak a koszt miatt!

— Nem, kadét úr, azok külön konyhán élnek, jó táplálékuk van és meg vannak elégedve.

— És a csehek?

— Azok itt a kedvencek. És a legműveltebbek. Az idegen misszióknak megmondták, hogy ők mind átszaladnak az oroszokhoz, Ausztria bukásától várják a saját feltámadásukat.

Ruténeket hallgattak még meg, akik azt mondták, hogy ők nem harcolnak, mert az oroszok az ő rokonaik.

A két tót fiú, mikor mint tótokat kezdték őket faggatni, azt mondták, hogy ők magyarok. Elküldték őket további kérdezősködés nélkül.

Mi kerültünk sorra. A bajtársamat kérdezték.

— Hát a magyarok miért harcolnak?

— Megölték Ferenc Ferdinánd trónörökösét.

Bulinszky és a kiküldöttek egymásra néztek, aztán elmosolyodtak. Az egyik, a szemüveges, jóindulatúlag magyarázni kezdett:

— Érdeemes egy emberért annyi sok embernek meghalni, még ha trónörökös is!! Azt mondják, hogy Ferenc Ferdinánd nem is volt barátja a magyaroknak, a felesége meg cseh grófnő volt.

Ismét suttogni kezdtek. Láttam, hogy be akarják írni a jegyzőkönyvbe a bajtársam szavait. Nagyon megijedtem. Ezek a világ előtt kiállítják a bizonyítványt, hogy a magyarok Ferenc Ferdinándért harcolnak. Az egész világnak van valami nemzeti célja, csak a magyar az egyetlen, amely nem tudja megmondani, hogy ő miért verekszik.

— Kérem uraim, szabad nekem szólanom?

— Tessék.

— A bajtársam nem tud jól németül, nem tudott válaszolni a kérdésekre. Az urak azt kérdezték, hogy mi magyarok miért harcolunk? Ha választ akarnak kapni erre a kérdésre, ne hozzánk méltóztassanak fordulni. Nem kell messzire menni. A Kaufmannszkaja utcán van egy könyvkereskedés, annak a kirakatában egy térkép. Ha mi magyarok arra járunk és a térképen Magyarországot keressük, nagyon elborulunk. A térkép felírása: Európa a világháború befejezése után. Magyarország helyén egy nagy fekete kereszt. Magyarország területe beolvasztva Szerbiába, Romániába és az új Csehországba. Mi magyarok azért harcolunk, mert a mi országunkat, amely ezer éve él, fel akarják darabolni. — A mosolygás a bizottság ajakán megszűnt és láttam, azt vették jegyzőkönyvbe, amit én mondtam.

— Na és a koszt? — kérdeztem.

— Azt mondták, hogy az nem tartozik a hatáskörükbe.

IV. FEJEZET.

A láz

1.

Az orosz örök fegyveres négyszögében mint a szélütöttek támoltyogtunk az idegen város uccáin. Még a csontjainkban éreztük a rettenetes kárpáti harcokat, még sajogtak az alig beheggedt sebek, a huszonnégynapos út és a kárpáti hidegek után az idegen ország tropikus melege végleg megrontotta a meggyötört szervezet lecsökkent ellentállóképességét.

A sok színes kép, a nyitott bazárok ajtajában bámészkodó kaftános-turbános szart árusok, az üzletek előtt halomba rakott, émelygős illatú turkesztani dinnyék, a kirciz kocsisok lovainak rohanása, a Perzsia felé haladó tevékaravánok hajcsárjainak ordítószása, a minarettek karcsú tornya, a sok álombeli kép, amiket eddig csak keleti mesék színeivel festett meg a képzeletünk, most mint kínlódásos életünk új, nyomorúságos fejezetei helyezkedtek el az öntudatunkban és nem volt más vágyunk, mint pihenni, lefeküdni a porba és aludni és soha többé életre nem ébredni.

Óriási juhnyáj jött velünk szemben. Nagybundájú, hatalmas turkesztani juhok, az ülepekön, mint beteg ember nyakán a guga, óriási zsírtartály. Turkesztani por szállt a nyomukban és piszkos ábrákat rajzolt izzadt

arcunkra. Nem tudtunk beszélni az örökkel és csak jelekkel mutattuk nekik, hogy a forróságot és a port már nem bírjuk el, míg a juhok elmennek, térjünk le az útról a padlózott, felöntözött járdára, a földre ülünk, végignyújtózunk, amíg erőink újra jelentkeznek.

A katonák sajnálkozva nézték sápadt arcunkat, szemeink lázas fényét, leszedték ró-lunk a hátzsisákot, kikapcsolták meleg blúzunkat, amely alól izzadtan, piszkosan tűnt elő a nyitottnyakú ing és a leromlott test. A járda mellett elhúzódó csatornából még vizet is mérítettek. Kínzott a szomjúság, de egyikünk sem ivott, láttuk, hogy az apró lovaikról leugráló nemezkalapos kurgiz tevehajcsárok a csatorna vizében áztatták a lábukat.

Ismét menni kellett. Tagjaim felmondot-ták a szolgálatot és a hátzsisákot, melyben pedig utolsó megmentett kincseimet őriztem, néhány darab fehérneműt, szappant és fogkefét, ott akartam hagyni a porban. Balázs megkönyörült rajtam:

— Nem hagyjuk itt. Majd viszem utánad.

örökkévalóságnak tetszett az út. Nagy sárga épület előtt állottunk meg. Csukott kapui előtt szuronyos örök. Jöttünkre az ablakok benépesedtek félmeztelen emberekkel, akik a monarchia minden nyelvén kiabáltak le hozzánk és mikor látták, hogy megnyílik előttünk a kapu, eltűntek az ablakokból és rohantak le az udvarra.

Megtörtént a hivatalos átadás és szabadjára eresztettek a néhány fa által gyengén beárnyalt udvarban.

— A börtön, melynek isten tudja, mikor nyílnak meg a kapui, — gondoltam és a benünket áttörhetetlen gyűrűben körülálló hadi-

foglyok közül a legközelebb esőt már meg akartam szólítani, hogy vezessen valahova, ahol egy korty vizet lehet inni, ahol ledobhatom magam a földre, mikor hallottam,, hogy a csoport széléről a nevemet kiáltják.

Nagy, kövér, vereshajú ember tört hozzám utat.

— Te is itt vagy? — kérdezte mosolyogva, de látva, hogy már alig állok a lábamon és a szemem csupa láz, erős karjaival kiemelt a tömegből és szótlánul vitt magával az épület felé.

Sok egymás mellé rakott vaságy, fejpárnák helyett katonaköpenyek, némelyik ágyon matrac vagy szalmazsák és mindenik felett farudacskákra feszített, tömött tüllből készített háló. Mikor az ágyához értünk, szó nélkül belevágtam magam. Megfogott, a levegőbe emelt és talpraállított. Ellenségesen néztem a szemébe.

— Miért nem hagysz aludni? — kérdeztem durván.

— Most ne hagyd el magad, — mondotta és erősen a szemembe nézett, mintha belém akarná önteni akaratát. — Mingyárt segítünk rajtad, csak addig legyen erőd, míg levetköztetünk, megmosunk és valami meleg ételt öntünk a szádba. Ne akarj meghalni. A te lázadat most nem enyhíti az alvás. Légy kemény és percek múlva jobban leszel.

Nem mert magamra hagyni és míg a ruhát és a rámtapadt cipőt szaggatta le rólam, torkaszakadtából ordított:

— Péter! ... Pé... éter!

A kiáltásra egy meztelen, csak a lágyéknál eltakart fiú rohant be. A tisztiszolga.

— Parancsol, zászlós úr?

— Hozz gyorsan hidegvizet, rohanj a borbélyért, azonnal jöjjön a kadét úrhoz.

Japán háncsot, mártottak a vízbe, beállítottak a lavórba és dörzsölni kezdték a testem. Nagy öntözőkupából öntötték fejemre a vizet, leszárítottak és még gondolkozni sem értem rá, a borbély már szappanozni kezdte a fejemet.

— Itt nincs hajnyírás, — mondotta a zászlós — frizura sincs, meleg ellen a legjobb orvosság a simára borotvált tarkó.

A terem lassan benépesedett. Az új foglyokat körülvették a régiek, amelyik ismerőst talált, a hozzátartozói után kérdezősködött. A borbély már az arcomat szappanozta és a hosszú, nehéz haj helyén nem maradt más, csak jóleső hús simaság, mikor nagykiáltozva jött felém egy pesti ismerős:

— Te is beérkeztél! — mondotta gúnyos mosollyal a szája körül. — Oroszországban van a harctéri ezredek nagy kádere, előbbutóbb mindenki eljut a nagy kiegészítőhöz.

Szesszel lemosták az arcomat, megittattak velem egy pohár rumot. Székely, aki egy vidéki betegpénztárnak volt az igazgatója és akit Homonnán a bátyámnál ismertem meg, rövid úszónadrágot adott rám, rámhúzott egy kölcsönként szandált, hogy a forró por ne égesse a lábamat és vitt kifelé az udvarra.

A vakító napfényből az udvarra átmenet nélkül ráesett a keleti alkony. A platánfák levelei az akonytól csodálatos, soha nem látott feketés-zöld színben játszottak. A fák alatt, a gyalulatlan kis asztalok körül a sok meztelen ember. Némelyiknek az egész feje becsavarva a moszkító és szúnyogok ellen védő tüllbe, mások a cigarettájukat szívták

ideges gyorsasággal, hogy a maró füsttel tartsák távol a kellemetlen vadakat, melyeknek csípése felhólyagozza a bőrt és lösebnagyságú barna foltokat hagy maga után.

Éreztem, hogy az esti hús levegő ismét mozgásba hozza a véretem.

Az asztalnál, amelyhez Székely vezetett, ketten ültek. Egy szélesarcú, simára borotvált, fehérbőrű hosszú fiú, dr. Katz nagybányai ügyvéd, aki kedves szeretettel fogadott és egy összetört, szenvedőarcú, betegeskinézésű hadnagy, aki alig fogott velem kezét, mikor bemutatkoztam.

— Kérem, uram, — mondotta ideges sietéssel — addig ne üljön le éhez az asztalhoz, míg meg nem tudja, hogy én itt a táborparancsnokság rendelete következtében bojkott alatt állok.

— Ugyan, ha Székelynek jó a barátságod, engem sem érint a bojkottrendelet.

— A táborparancsnokság rendelkezése a társadalmi érintkezés megszüntetésével fenyegeti azokat a tiszteket is, akik a bojkottrendeletet meg nem tartják, — folytatta makacsul a mondókáját.

— Megengeded, hogy helyet foglaljak!

Most már tegezni kezdett és elmesélte, hogy a bojkottmozgalom még Hodzsentben, egy kis turkesztáni városban kezdődött, ahonnan egy hónappal ezelőtt az egész hadifogoly tisztikart Taskentbe helyezték és elhozták magukkal a bojkottügyet is.

— Mikor elfogtak, — mesélte különös fontosságot adva minden szavának — velem került fogságba az öcsém is.

Itt egyszerre meleg lett a hangja és vizes fényben égett a szeme.

— Nem volt tiszt, csak önkéntes. Azt már az első gyűjtőállomáson megtudtuk, hogy az önkéntes az orosz hadifogság páriája. Jobb az utolsó komisz bakának, aki munkára járhat és akit szerencséje a hadifogolyban is embert érző munkaadóhoz vihet. Az önkéntes fizetést nem kap, munkára nem mehet, zárt táborok senyvesztő tétlenségében várja a biztosan bekövetkező véget. Én tehát elhatároztam, hogy az orosz parancsnokságnál kieszközölöm, adják mellém az öcsémet tisztiszolgának, együtt maradunk, ami fizetést nekem adnak, azon ketten is elkínlódunk. Az oroszok sem ellenkeztek, a tiszték sem, akikhez az öcsémet beosztották.

Itt nagyot lélezett, időnként az ajkát harapdálta, mint aki újból végigéli mindazt, amit elmond.

— Hodzsentben tizen voltunk egy szobában, a tizenegyedik volt az öcsém, akinek a tíz tisztre takarítania kellett és rendesen végezte is a szolgálai teendőket. Volt köztünk egy fiú, akinek hólyagbaja volt és hogy éjszaka ki ne kelljen járnia az udvarra... éjjeliedényt tartott a szobában, öt évvel volt fiatalabb az öcsémnél, aki egy berlini nagy kiviteli cégnek a prokuristája... Megkövetelte, hogy az öcsém hordja ki utána az edényt... Az öcsém vállalkozott is, de én szigorúan megtiltottam neki, hogy ezt az alantas munkát végezze... Szóváltás keletkezett köztém és a hólyagbajos közt... Durván, komiszul megsértett... és keresztülvitte a táborparancsnoknál, hogy a tiszték nevében az orosz parancsnoktól Öcsémnek a tiszti táborból való kihelyezését kérje. Én is az orosz parancsnokhoz szaladtam, kértem, könyörögtem... Közben pedig eltelt huszonnégy óra és az én segédeim a szabályszerű idő letelte után kértek elégtételt a

hólyagbajostól... diszkvalifikáltak és most nem vagyok becsületes ember, akivel kezét is lehet szorítani.

Kínosan, erőltetetten nevetett.

— Ez komoly -dolog! — kérdeztem meglepetten.

Székely és Katz igenlően bólintottak.

— A tisztek nem is érintkeznek veled? — folytattam a kérdést.

— Vannak, akik elhúzódnak tőlem, — mondotta keserűen. — Éppen ma hallottam, hogy a parancsnokság legközelebb tisztgyűlést fog egybehívni és figyelmeztetni fogja a tisztikart, hogy a bojkottrendelet érvényben van és inteni fogja őket a velem való érintkezéstől.

— És az öcséd?...

— Hodzsentben maradt. Nála hagytam minden pénzemet, hazuról is kapott valamit, remélem, hogy nem szűkölködik.

Ismét jelentkezett rajtam a gyengeség és megkértem Székelyt, kísérjen be a terembe, le akarok feküdni. A saját ágya mellett egy széles abroncsokkal rugékonnyá tett vaságyba fektetett. A fejem alá gyűrtem a köpeny egem és azonnal elaludtam.

Kiáltozásokra ébredtem. Ideges, viháncolások, mintha hisztérikák csapata nyögne, sikongana kéjes görcsökben.

Kiugrottam az ágyból. Minden ember az uccára néző ablakoknál. Szorosan egymás mellett.

Akiknek nem jutott hely az ablakok mellett, azok az ágyakat mozdították el helyeikről, azokon ágaskodtak, csakhogy lássanak.

A hisztérikus kitörések időről-időre megisméltődtek, rángásszerűen futottak végig a tömegben.

Én is az ablakhoz rohanok, felugrom egy ágyra, ágaskodom, hogy lássak valamit, mert a kérdésemre senki sem felel, hiába érdeklődöm:

— Mi történik az uccán? Mit néztek?

Senki sem válaszol. Pillanatnyi csend.

Mindenki meredten bámul. Kezdődik a ránkás. A szélső ablakoknál állók kiáltozni kezdenek:

— Jön! Jö-ön! Visszafelé jön!

— Az, aki az előbb erre ment.

Mindenki kijebb hajlik, az ágyakon ágaskodók erejük teljes megfeszítésével nyújtogatják a nyakukat. Az idegesség pillanatonként fokozódik, az extázis soha nem hallott hangjai töltik meg a termet, mintha ketrecekbe zárt, ugrásra kész vadak a fogukat csikorgatnák.

Az ucca sötétjében egy alakot látok jönni. Ringó járásáról felismerem, hogy nő. Közeledik a kaszárnya előtt felállított ívlámpához. Az extázis percről-percre fokozódik...

— Most benne van a fényben ...

A fiúk ordítanak, nevetnek, hosszú, elnyújtott füttyöket hallatnak, jajonganak, tátják a szájukat és vadul néznek meztelen karjukra, mintha bele akarnának harapni.

A nő lassan megy át a fénysugáron. Nincs rajta csak szoknya és blúz, az ingnek még a körvonalai sem látszanak a villany erős fényében.

Testének minden vonala hív, kínál, vágyakat ébreszt és gúnyolja a becsukottak tehetetlenségét.

— Gyere, — húzott magával Székely — nem jó ezt nézni. Nem embernek való... Tro-

pikus égalj alatt... és van közöttünk, aki már egy háromnegyed éve ... Menj aludni... Jóéjszakát! ...

2.

Kínos, nyöszörgő sírásra ébredtem. Panaszkodó nyögés, alázatos hang, mint mikor a földretaposott az életéért könyörög a feltétlen hatalomnak. A hangok az ablak mellől hallatszottak az egyik ágyról. A teremben félhomály volt, a nagy keleti égitestek, az óriás hold és a száraz levegőn keresztül szikrázó fényességgel világító csillagok ragyogva bámultak be a kitárt ablakokon.

A hálón keresztül is tisztán látszott a hánykolódó ember minden mozdulata.

— Kis egé-r! Kis egérke ne bá-ánts ...
Soha... Majd meglátod... Mindig...

Az ágyak mélyéből jóleső villogások. Valahol egy jobbérzésű ember kiáltozni kezd, hogy fel kell rázni a szerencsétlent, miért hagyják kínlódni. Általános pisszegés. Egy fojtott, erélyes hang rendreutasítja a kiáltozót:

— Hallgass, még fel talál ébredni.

Ezen aztán megint nevetnek, de a kuncogásuk is alig hallik, úgy vigyáznak, hogy fel ne ébresszék a szerencsétlent. Ez pedig időnként elpihen és aztán folytatja a gyötrődést:

— Úgy-e, nem bá-á-ntsz? ... Úgy fá-á-j ha-ra-pá-sod... Jaj... ja-a-aj... Nézd, nézd, hogy folyik a vé-é-rem!

A sikoltozás mint egy szegény üldözött esdeklő segélykérése szaladt végig az épüle-

ten és már a szomszédos termekből is jöttek túllbe burkolt árnyak. Lassan, lábujjhegyen, hogy zajt ne okozzanak.

Az egyik szomszéd terembei beleütközött egy bádogvederbe, mely csörömpölve gurult tovább a cementpadlón.

Az álom rossz szellemétől megszállott ember felébredt, reszketve dörgölte veritékes testét. A szomszédai nevetgélve mesélték neki, hogy ma megint a kisegérrel küzdött, de nagyon rövid ideig, mert a csörömpölés felébresztette.

Az álomlátó felkelt, vette a szivacsát és a mosdótalat, ment ki a kúthoz, hogy a hideg vízzel kergettesse el az éjszaka gyötrő szellemét.

A teremben harcos szavak repkedtek. A szomszéd teremből jött éjszakai látogatók ellen ment a támadás, akik a veder felrúgása által akaratlan okai lettek a színjáték végének.

— Ha nem tudtok vigyázni, éjszakára elzárjuk a termeket. Mindenki maradjon odahaza.

— Csak kölcsönbe megy, — vágta vissza a vendégek — akkor ti sem hallhatjátok Dancsot.

Folyt a veszekedés, mint a gyerekek között, kicserélik, összehasonlítják az értékeiket és mindeniknek a saját különlegessége az elragadtatása. Mindez úgy hatott rám, akinek ttiar összetört minden idege, de még éltek az ösztönei, mint egy óriási Örültekháza, ahol az emberek csak azért örültek, mert be vannak zárva.

Székely látta, hogy ébren vagyok, oda vitt az ágyam szélére.

— Te... — kérdeztem összetörten — lehet itt élni?

— Nem sokáig... — mondotta elgondolkozva és hangjában nem volt meg délutáni erélyének még tört emléke sem.

— És ez minden éjszakának színjátéka — folytatta kétségbeesetten. — Minden teremnek megvan a maga álomlátója és kincsekért sem engednék, hogy kórházba menjenek vagy egészségesebb, más táborba kéredzkedjenek. A háború áldozatai. És soha fel nem keltik őket, hagyják senyvedni az idegeiket, míg valami véletlen végét nem szakítja a jelenésnek .... Danes, akit a veszekedők említettek, falusi tanító valamelyik kárpáti faluban és amióta egy orosz képesújságban meglátta felégetett falujának romjait, minden éjjel a felesége és a gyerekei után kiabál. Küzd, kér, könyörög az oroszoknak, hogy ne bántsák az asszonyt, milyen jó, ő hogy szereti és nézzék a gyerekeket, milyen szőkék, a szemükben hogy virít az ártatlanság...

3.

— Mingyárt jön az orvos. Kilenc órakor van a reggeli vizit, addig maradj az ágyban — mondotta Székely, mikor reggel reszketéssel, főfájással és sok-sok lázzal ébredtem., — Kinint fogsz kapni, egy-két nap alatt rendbe jössz. A szokatlan klíma. Az ötvenfokos taskenti meleg. Egy hónapja még hóban verekedtél a kárpáti hegyeken, onnan ide szaladtak veled a világ melegházába... Két nap és kutyabajod.

Az orvos fiatal ember, maga is hadifogoly, odahaza valami kis vidéknek volt a

körorvosa. Szájában pipa, utána szolgálatkész szanitéc a hőmérővel és a jegyzőkönyvvel. Megállott az ágyam fejénél.

— Na fiatalember, mi újság? — kérdezte vontatott hangon.

— Azt hiszem erős lázam van, reszketek, olyanok a tagjaim, mintha nagyon megverték volna.

— Mióta beteg?

— Nyolc nappal ezelőtt Orenburgban, az ázsiai határon éreztem az első lázas legyöngülést.

— Johann, mérd meg a kadét úr lázát — mondotta a szanitécnek, aztán tovább ment anélkül, hogy csak meg is kopogtatott vagy tovább kérdezett volna.

A lázmérő számtáblája belémverte a kétségbeesést.

39.2. Reggel.

Az orvos visszajött. Hümmögött, aztán ellentmondást nem tűrő hangon kijelentette, hogy tifusom van, a harctéren vagy az úton szereztem, intézkedni kell, hogy bevigyenek a nyári kórházba, a foglyok addig is kerüljenek velem minden közelebbi érintkezést.

— Ljetnij Goszpital, nyári kórház.

Mikor ez a szó kiszaladt a száján, az arcomon megjelent a földöntúli boldogság öröme. Bántam is én a tifuszt, csakhogy ismét nyugalmam lesz, szép ágyam, matracok, fehér lepedő, párnák, tiszta takaró, kedves, jó, fehérbóbitás orosz nővérek, akik bennem nem az ellenséget látják, csak a szenvedő embert, akinek láza van és akinek a szíve is nyugodtabban ver, ha a nővérek szelíd hangja simogatja.

— És nyári kórház! — folytattam az áb-

rándozást. — Mily jó, hogy így gondoskodnak a hadifoglyokról.

Az orvos elment és az ágyam körül lassan egész kis társaság alakult ki. Székely, a tegnapesti ismerősök és néhányan, akik hallották, hogy én is az új foglyok között vagyok és reggelre felkerestek. Jogászkori ismerősök.

Az arcuk komor és feszengtek, mikor szavakba öntöttem a boldogságomat és a nyári kórház iránt érdeklődtem.

— Nem fogsz odamenni, — mondotta az egyik határozottan.

— De én oda akarok menni — mondtam elkeseredetten, mint akitől el akarják lopni reményeinek Örömét.

— Az orvos barom, — mondotta Székely meggyőződötten. — Meg se vizsgált. Reszket a betegektől, fél közelmenni hozzájuk. Inkább beküldi őket a Ljetnij Goszpitalba.

— De hisz ott jó lehet. Rendes ágy, jó orvos ... — próbáltam meg az ellenvetést.

— Oda nem mégy, inkább lejárom a lábomat, oda adom a fejem alól a kabátot, megvesztegetem vele a sztarsit, hogy száz parancsra se vigyen be. Nem kell neked Taszentben meghalni.

— Hát ott olyan rossz?

— Csak csúfolják kórháznak, — dühösködött Székely. — Egy félszer. Faoszlopokra épített óriás tető. Sehol oldalfalak. A legyek, moszkítókat szabadon járnak a betegek közt, hordják a betegség csiráját, plántálják a még lélezők testébe a temetetlenül rothadó hulla mérgét. Ágyak helyett komisz priccsek és még azok sem elegendő számmal... Akik nem férnek, ott rugdalóznak a priccsek között... És ápolónók? ... Bitang ápolók, a külváros

söpredékének legalja. Oda csak az megy. Sóhajthat a beteg, kiabálhat, ott ülhet rajta a moszkitó, szívhatja belőle a beteg vért, az ápoló nem mozdul. Neki a beteg rosszabb üzlet, mint a halott, akiért percentet ad a temetési vállalkozó. A beteg még csak haldoklik és már lelopják róla az utolsó ingét, még csak nem is fertőtlenítik, küldik ki a közvetítőkkel árusítani a táborokba, hadd terjedjen a ragály és jöjjön az új anyag. Aki oda bemegey, lehet csak keleti lázas, az izgalmak és légváltozások hirtelen betege, lehet maláriás, — annak ott meg kell kapnia a tífuszt, múlhatatlanul beleoltják a halálmérget!

— És az orvosok? — kérdeztem megrettenve.

— Junger, derék kis medikus, máramaroszigeti fiú a főorvos. Beosztottak mellé néhány katonai felcsert, de azok még hálni se járnak oda. Ez a kis medikus verekszik egyedül a halállal, mely már nem akar elköltözni a Ljetnij Goszpitalból. Nem bír vele, mert a halálnak szövetségesei vannak: az ápolók, a bítang éllemezők és az alávaló gyógyszer szállítók, akik nem is tudom hogy mernek esténként lefeküdni.

Itt szünetet tartott Székely, aztán a többi barátommal tanácskozott.

— Nem mégy a Ljetnij Goszpitalba, — hirdette ki a határozatot. — Van itt egy kiváló przemysli orvos, dr. Blech, estére hazajön, most az orosz kórházban van. Azzal fogunk megvizsgáltatni. Ha tífuszd van, megkérjük, eszközölje ki, hogy az ő kórházába kerülj.

4.

A fiúk nem hagytak egyedül. Egész nap ült valaki az ágyam mellett. Mindenki a maga életéről beszélt, a nyomorúságokról, amiket végigszenvedtek.

Akik más vidékről kerültek, a hodzsenti, andizsáni táborokról beszéltek, Perovszkról és Kazalinszkról, a hadifoglyokról, akik az Amu-Darja partjain laknak kupolaalakú hordozható jurtákban, amelyek eső és napfény ellen védő hatalmas teveszőrtakarókkal vannak befedve.

Egész nap a nagy vízben élnek, magukfonta széles hálókba halakat fognak, tehetnek mindent, amit akarnak, mert a tábor élére rendelt orosz praporcsik minden tisztől egy rubel havi járulékot kap és ennek ellenében teljes szabadságot engedélyez.

Egy sápadt, sovány fiú a szökésekről beszélt, melyek mindig csak tervek maradnak és ha neki is indul valaki az oázisokat elválasztó irdatlan sivatagnak, napok se telnek, máris ráakadnak a kozák járőrök a steppe egyetlen járható karavánútján, melyet szakadékszerűen kimélyítettek az évezredek óta az utat taposó tevék, a Kelet nyugalmanak, fatalista türelmességének jellegzetes állatjai.

— Csak egyszer sikerült, — és itt felcsillant a sápadt fiú szeme. — Szamarkantban egy francia cirkusztrupp játszott. Késeket hajigáló, töröket nyeldeső, kötélén mászkáló, lovak hátán tótágast álló fiatal legények, akik Perzsiából vetődtek Szamarkantba. Egy leány is volt köztük. Finom, hegyes álla volt, a szájába szerelmes volt minden hadifogoly. Két lovon végzett nyaktörő mutatványokat, a lo-

vai úgy vigyáztak rá, mint a szerelmes gavalérok. A leány a cukrászdában megismerkedett egy Müller nevű repülőtisztával, aki aztán minden éjszaka a leány szállodai szobájában hált és csak reggelre lopózott vissza a táborba. Müller egy reggel nem jött vissza. Azt hittük, legyilkolták. Valamelyik féltékeny akrobata vagy egy benszülött, hogy a ruháját lehúzhassa ... Este, mikor az ellenőrző naplót hozták, amelyben minden hadifogolynak dátumszerűen be kellett vezetnie a nevét, kiderült, hogy Müllernek a legjobb barátja is hiányzik. Az aláírásokat hamisítottuk, hogy az oroszok észre ne vegyék az eltűnést és estére ketten leosontunk a cirkuszba, hátha megtudunk valamit. Mikor a francia leány száma következett, az igazgató mély meghajlással jelentette a közönségnek, hogy műlovarnőjét elfogta a trópusi láz és az orvosok más vidékre küldték ... Fellélekkettünk ... Hetek múltán jött az első sürgöny Stockholmból a két fiútól. S aztán egy hosszú levél, benne csak hadifogolynak érthető tolvajnyelven, hogy a leány vitte el őket, másodosztályon utaztak mindennütt, az útlevelüket a cirkuszos francia legényektől vették.

Sommer Sándor, egy feketehajú, simarcú, szomorú pesti fiú, a postáról beszélt. Az első hónapokról, amikor nem vitt és nem hozott levelet a posta:

— Karácsony előtt három nappal a sztarsi a nevemet kiabálja.

— Sommer zászlós úr az irodába.

— Talán a praporcsik kifizeti a gázsit, — gondoltam. Négy hónapja nem kaptunk fizetést, egész vagyonom két rubel.

Sürgöny jött hazulról.

— Jól vagyunk, van-e szükséged pénzre!

— Mintha megérezték volna odahaza, hogy a pénznek szükében vagyok. Mire az irodát elhagytam, tudtam, hogy az utolsó két rubelemnek is vége. Azt már elhatároztam, hogy hazuról nem fogadok el pénzt. Lakásom van, enni van mit. Ha szüleim nem szükölködnének maguk is, küldtek volna kérdezés nélkül. Sürgönyileg válaszoltam.

— Jól vagyok, pénzem van.

— A sürgöny megette az utolsó két rubelemet.

— Kiszámítottam, hogy a feladott sürgönyt másnap megkapják, mozgósítják az egész famíliát és este mind együtt lesznek:

— Sanyi jól van, hála istennek és pénze is van, — fogják mondani.

— Budapesti este nyolc óra Turkesztánban éjjel tizenkét óra. Együtt lesznek nyolctól tízig, én is fenmaradok tizenkettő után. A közös szobában eloltják a lámpát, az udvaron fogok sétálgatni, hazaküldöm a gondolataimat, együtt leszek velük... Az éjszakai sétálásban elfáradva, három óra felé lefeküdtem. Másnap karácsony vigiliája. A délelőtt izgatottan telt el, mert Csabai kapitány kérésére az oroszok a rendes káposztaleves és kása helyett köménylevest és mákostésztát ígértek ebédre... A tisztiszolgám éppen lerakta a mákostésztát az éjjeliszekrényemre, mikor jön a sztarsi és kezembe ad egy postai jelentést:

— A Bukarestbe tegnap Sommer hadifogolytiszttal által feladott sürgöny címzettje Bukarestben ismeretlen.

Mikor Székely látta, hogy a történet arcomra ülteti a sápadtságot, tettetett jókedvvel szólt rá a fiúkra.

— Ne csupa ilyen érzelgős történetet! Kedves apróságokat is kérünk. Talán valamit Zináról, a kazalinszki hadifoglyok örömről, akivel rangszerinti sorrendben mulatnak a pljennik. Vagy a csimkenti tiszt feleségéről és szőke leányáról, kik hosszú nagy lovaglásokra viszik hadifogoly-szeretőiket!

A nap lassanként eltelt, hol mulattam, hol elkomorodtam a fiúk beszédén, amelyből csak úgy dőlt az erotikum. Boldog sugárzás volt a szavuk, ha oly táborokról beszéltek, ahol volt valamelyes szabadságuk vagy csak az őrizet volt lanyha és éjszaka, csak egy órára is, kiszökhettek a falakon túlra és egy nő húsába haraphatták el nem csókolt érzéseiket, melyeket a pokol örök katlanaival fűtött a trópus kíznókamrája. És minden otthoni szerelmük megnőtt a távoli vágy panorámájában és a masamódlány, akit valaha csókoltak, királykisasszonyá nőtt, perkálruhája habselyemmé, kis hónapos szobája szerelmet lehelő fészekké, amelyben nehéz szőnyeg fogja el a léptek nesztét és párfőm bódítja a királykisasszony imádóját. Mind ott-honról akartak hallani. A nőkről, csak a nőkről.

Húségesek-e? Érzik-e a mi fájdalmunkat? Nem száll-e hozzájuk innen a messzeségből a vágy, mely felgyújtja az életünket!

5.

Blech dr. — kedves, jóságos úr — alaposan megvizsgált, kikérdezett és mikor mindennel készen volt, belenézett megrettent szemeimbe:

— Ne félj, fiacskám, nincs semmi bajod.

Ha neked tifuszd van, akkor tifuszos itt minden ember. Egy kis keleti láz szaladt beléd, erős szervezeted kiveri magából, napok se telnek bele. Orvosságot kapsz, keserű folyadékot és az estéket mindig a levegőn töltöd. Már mégy is kifelé. Vitesd ki az ágyad a kisház mellé, a platánok alá és csak akkor gyere be ismét, amikor az udvart már kellemtelenné teszi a sivatag hidege.

Az ágyamat négy markos tisztilegény kivitte a platánok alá, a kis ház mellé, ahol a kaszárnya felett parancsnokló orosz tiszt lakott. Rámborult a csillagos turkesztáni ég, bámultam a töméntelen csillagot, a nagyságukat, a fényüket, az est árnyainak sejtelmességét, hallgattam a falakon túl haladó léptek nesztét, a különös torokhangokat, szart legények kiabáló beszédét és nagy nyugalommal a csöndet, amely boldogan köszöntött és szép volt a muzsikája:

— Nem mégy a Ljetnij Goszpitalba!

Az orosz őrség frontjáról felhallatszott a takarodó, bánatosan, kedvesen, átrepülve a száraz levegőn. Az őrség tagjai gyülekeztek. Felállottak kettős sorokba, a tiszt vezényelt s aztán énekelni kezdtek:

— Bozse Czarja chrani! (Isten védd meg a cárt!)

Az orosz katona minden esti imája. Ez is elcsendesedett. A katonák bementek a kaszárnyába, az udvaron sétáló foglyok száma is mind kevesebb lett s én ott maradtam egyedül a platánok alatt. Végiggondoltam kis életemen, hogy én most itt vagyok egy nagy városban, szegény porszem és hogy kerültem ide a nyomorúságba a boldogságból. És milyen szép volt minden és milyen boldogság volt élni megelégedetten, mindennek örülni,

hálásan fogadni mindent, amit az élet asztalunkra helyezett, — s most egyszerre itt, beteg, fáradtan, nyomorultul, hol szerzek én megint meleget az életemnek?

A kis házból zene hallszik. Először hal-
kan, aztán erőteljesen és én meg vagyok róla
győződve, hogy álmodom.

— Hogy... itt... most... ez a dal? Vagy
ébren vagyok és akkor csak álmodtam az
utolsó nyolc hónap történetét, Kassán va-
gyok és a szomszéd szobában a kedvenc da-
lom ... Vagy pedig alszom és jótékony álom-
beli tündérek játszanak az érzékeimmel.

— A zene a kis házból jön, — folytattam
a tanácskozást magammal — ott pedig nem
lakik más, mint az orosz parancsnok és ez
nő játéka, a hangokon érezni, mint szaladnak
végig finom női kezek a billentyűkön ... Most
már csak a finálét játssza ... és ismét a finá-
lét. Mi van velem? Biztosan magas lázam van
és megcsálnak az érzékeim... Mit csinál-
jak? ... Kavicsot fogok feldobni, ha hullanak
levelek, akkor ébren vagyok... Nincs kavics
sehol az átkozott turkesztáni porban... Le-
kapom az egyik szandálomat, majd azt...

A szandál a levegőbe repül, be a fa ágai
közé, leszakít néhány levelet, melyek kalim-
pálva ereszkednek le, a szandál nagyott puf-
fanva vágódik a földhöz. És a zongora még
mindig szól.

Óvatos lépések. Székely.

— Nem alszol?

— Nem. Azt hiszem erős lázam van!

— Miből gondolsz?

— Hallucinálok. Mintha ebből a kis ház-
ból zongorahangok hallatszanának.

— Dehogy hallucinálsz. A kapitány fele-
sége zongorázik.

— Különös.

— Semmi különös. Gyere be, idekűnn kezd hűvösödni a levegő.

Karonfogott. Vitt befelé. Az udvarban Nagy Jóska, aki odahaza igazságügyminiszteri tisztviselő, trenírozott távfutásra. Hosszú, nagy árnyék szaladt utána.

V. FEJEZET.

Tisztgyűlés a Sziklai-ügyben.

Sziklainak hívták a hadnagyot, aki az öccsének éjjeliedény-afférja miatt bojkott alatt állott. Sziklai körül lassanként egész kis kör alakult, természetesen kizárólag tartalékosokból, akik elhatározták, hogy a bojkottrendeletet nem tartják kötelezőnek és Sziklai-val nemcsak fentartották az érintkezést, de egyenesen tüntetően barátkoztak vele.

A legnagyobb asztal a platánok alatt a Sziklai-asztal volt s néhány nap alatt annyira megszerveztük az ellenmozgalmat, hogy a parancsnokság is kénytelen volt róla tudomást venni.

A tényleges tiszték között is sokan voltak, akik a parancsnokság álláspontját helytelenítették, de nyíltan nem merték hangoztatni véleményüket és csak titokban buzdítottak bennünket kitartásra.

A mozgalom harmadik napján a Sziklai asztala körül a gyűrű már egyre szélesebb lett és a futballisták játék közben a nézők között lévő Sziklainak tüntetőleg kiabáltak:

— Szervusz. Sziklai!

A parancsnokság másnap délelőtt tizenegy órára tisztgyűlést hívott egybe.

Csak a magyar tisztek voltak hivatalosak, mert itt Taskentben már két részre oszlott az osztrák-magyar monarchia. Osztrák és magyar részre. A Sapeurnaja ulicában, a hármas számú utáskaszárnyában külön laktanyában kaptak elhelyezést az osztrákok és külön laktanyában a magyarok, tekintet nélkül arra, hogy a közös hadseregben vagy a honvédségnél szolgáltak.

A tisztgyűlésnek senki sem ismerte a tárgysorozatát, de mindenki érezte, hogy a legfőbb tárgya a Sziklai-ügy lesz.

Mi, újonnanjöttök, aziránt érdeklődtünk, hogy fel kell-e öltözni a tisztgyűlésre.

— Meg vagytok örülve? Délelőtt tizenegy órakor, hatvanfokos melegben?! — mondták azok, akik már résztvettek régebbi tisztgyűléseken.

Egész este és délelőtt, a tisztgyűlést megelőzőleg, izgatott csoportok tárgyalták a Sziklai-ügyet. Tényleges barátainkat, akik a Sziklai-féle bojkott megszüntetésével szimpatizáltak, kértük, hogy beszéljenek a parancsnokkal. Az istenért, irgalmazzon, hagyja békében azt a nyomorult Sziklait, nem lehet megölni ezt a szegény embert azért, mert csak huszonnégy óra múltán nevezte meg segédeit! Közvetítő kísérleteink eredmény nélkül maradtak. Hiába volt minden próbálkozásunk, a parancsnok a szabályzatra hivatkozott és azzal indokolta az álláspontját, hogy ő a rangjával játszik és neki a hadifogságban is kötelessége a szabályzat pontos betartásáról gondoskodni.

Rossz érzésekkel a szívünkben vonultunk el a tisztgyűlésre, ahol mindenki taskenti kosztümben jelent meg, rövid nadrágban és

csak néhány vezető tiszt teljes katonai öltözékben.

A parancsnok halálos csendben nyitotta meg az értekezletet. Sok apró tárgy után, melyekhez senki sem szólt hozzá, rátért a Sziklai-ügyre.

— Újonnan érkezett bajtársainkat figyelmeztetni kívánom, hogy az a tisztiparancs, amely a Sziklai hadnagy úrral való érintkezést eltiltja, továbbra is érvényben van és súlyos következmények terhe mellett figyelmeztetnem kell az urakat arra, hogy én e parancs megtartását a legszigorúbban megkövetelem.

Dermedt csend. Mindenki várja, hogy a másik szólaljon fel.

Katz hadnagy jelentkezik szólásra.

— Megengedi, kapitány úr, hogy a Sziklai-kérdéshez hozzászóljak?

— Tessék.

— Nekünk, tartalékos tiszteknek, alázatos kérésünk van a kapitány úrhoz. Kegyeskedjék a Sziklai-féle tisztiparancsot hatályon kívül helyezni. Sziklai hadnagy úr a testvérét védelmezte és ha közben letelt a huszonnégy óra, amely alatt a vele szemben elkövetett sértésért lovagias elégtételt kellett volna kérnie, Sziklai úr odahaza viselje majd ennek a konzekvenciáit. De borzasztó büntetés egyik bajtársunkat, aki becsületesen teljesítette kötelességét a fronton, mint a bélpoklost elkülöníteni és ezzel megölni számára az életet.

— A hadnagy úr lehet nagyon jó ügyvéd, — válaszolta nyugodtan, de nem minden él nélkül a kapitány — de a becsületügyi szabályzatot, úgy látszik, nem ismeri. Amelyik tisztet diszkvalifikálták, azzal a többi tisztnek tilos érintkezni. Ezt nem én mondom, a szabályzat mondja, és nekünk mindnyájunknak

kötelessége a hadifogságban is betartani a szabályzatot.

— Sziklai hadnagy urat nem diszkvalifikálta senki, — jegyezte meg szerényen Katz hadnagy.

— Önmagát diszkvalifikálta azzal, hogy nem kért kellő időben elégtételt. Úgy látszik különben, a hadnagy úr nincs informálva arról, hogy ebben az ügyben már Hodzsentben becsületügyi választmány is döntött és a parancsnokság csak ennek a választmánynak a határozatát hajtja végre.

— Mi mégis mély alázattal arra kérjük a parancsnokságot, — folytatta rendületlenül Katz hadnagy úr — hogy ez alkalommal a hodzsenti határozat taskenti végrehajtásától tekintsen el. Bajtársaink az orosz fronton óriás léptekkel haladnak előre és a győzelem után talán majd megérleli a mi szabadulásunkat. Mi ugyanakkor nem terhelhetjük lelkünket azzal, hogy résztveszünk egy bajtársunk meghajszolásában. Méltóztassék talán a Sziklai-ügy újrafelvételét elrendelni, új becsületbíróságot kirendelni, amely előtt Sziklai hadnagy úr előadhatja védekezését.

— Majd odahaza.

— Igen, — folytatta makacsul Katz — odahaza már nem veszik olyan szigorúan az ilyen dolgokat. A háború elején az összes spricelt tiszték, akik békében talán valamely nagyobb baj miatt is elvesztették sarzsijukat, öfelsége akaratából az egészen sajnálatos esetek kivételével, mind visszakapták a rangjukat. A párbaj s a párviadalra való kihívás a személyes bátorság bizonyítása. Személyes bátorságot annak, aki a harctéren ágyúkkal és gépfegyverekkel állott szemben, nem kell különösebben bizonyítania azzal,

hogy huszonnégy órán belül párbajra — melynek közvetlen veszedelme itt különben sem fenyeget, — hívja ki a sértegetőt.

— Ez lehet a hadnagy úr egyéni véleménye, de amíg a szabályzat mást mond, én kénytelen vagyok magamat a szabályzathoz tartani

A tisztgyűlésen hangos moraj futott végig? egy csomó meztelen kéz emelkedett a levegőbe.

— Az urak mind beszélni óhajtanak! — kérdezte a kapitány.

— Igen, igen — zúgott a terem.

— És mind ugyanazt akarják elmondani, amit Katz hadnagy úr elmondott!

— Igen, igen.

— Akkor nincs szükség semmiféle további felszólalásra. A tisztgyűlést ezennel bezárom.

A tisztgyűlésről mindenki elégedetlenül távozott. A tisztek is és a parancsnok is. A tisztek, mert bennük volt a katonai drill és félték attól, hogy ha szembehelyezkednek a parancsnokkal, odahaza a béke első meleg napjait egy katonai becsületügyi eljárással, vagy pláne hadbírósi eljárással fogják nekik keserűvé tenni; a parancsnok, mert maga is érezte, hogy a Sziklai-ügyben van valami borzasztó igazságtalanság.

Sziklai könyörgött a barátainak, hagyják magára, ő ügyis beteg, vesebajos, érzi, hogy ezt a forrásból éjszakánként hidegre váló éghajlatot úgy se fogja kibírni, nem érdemes maguknak odahaza kellemetlenségeket szerezni, majd ő elkérezkedik valahová, az oroszokban talán lesz irgalom és elhelyezik olyan helyre, ahol a parancsnokság nem fogja tudni,

hogy ő elfelejtett huszonnégy óra alatt elégtételt kérni.

— A kapitány úrnak igaza van, — mondotta Sziklai — ő csak betartatja a szabályzatot. Igaz, nem gondol arra, hogy ezt a szabályzatot nem a hadifogságra találták ki, hanem a békére, amikor ha otthon egy tisztet »*spriccoltak*« és a többi tisztnek megtiltották a vele való érintkezést, az nem maradt tiszt társaságban, hanem visszakerült a polgári társadalomba. Én láttam jó előre a bajt és mikor a tábornok az affér után rövidesen Hodzsentből Taskentbe helyezték át, Hodzsentben akartam maradni az öcsémnél, de mit csináljak? Hiába könyörögtem az oroszoknak, az orosz parancsnok röhögött, nem akarta hinni, hogy mi itt komolyan lovagiaskodunk, hogy ellenem bojkotthározatot hoztak, amiért elkéstem a provokálással s engem a többiekkel elhelyezett Taskentbe. Majd megint kérni fogom az oroszokat, hogy küldjenek el valamelyik másik táborba.

A tartalékosok mind tüntetőleg kitartottak Sziklai mellett, de a ténylegesek nem mertek vele érintkezni.

A Sziklai-affér mégsem aludt el. A parancsnok, aki látta az egyöntetű állásfoglalást és a szívében sem volt meggyőződve a szabályzat igazáról, csendben értésünkre adta, hogy ő a maga részéről ugyan befejezettnek tekinti a Sziklai-ügyet, de szemet huny afelett, ha mi a bojkotthározatot nem tartjuk be.

Sziklai vesebajával a kórházba került, ügye elkerült az érdeklődés homlokteréből, annál is inkább, mert a hadifogoly-életnek új szenzációi voltak, amelyek valamennyiünket megdöbbsentettek.

A városban kitört a kolera és a fleck-tífusz és tömegesen szedte áldozatait a legénységi táborokban. Mi tehetetlenül álltunk a rettenetes rémmel szemben, reszketve vártuk, mikor terjed át a ragály a legénységi táborból és a városból a tisztitáborba.

VI. FEJEZET.

Ljuba

Katz a hosszú, sovány nagybányai ügyvéd, aki Sziklaiért olyan becsülettel exponálta magát, névbecsülésből száz rubelt adott kölcsön, majd megadom, ha kapok hazulról. A pénzküldés legegyszerűbb módja volt a befizetés a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankba, amely továbbította az összeget Bukarestbe, a Marmarosch & Blanc céghez, melynek viszont a Don-Azow bank volt az oroszországi megbízottja. A bank kettős váltóaláírás ellenében fizetett, egy példány maradt nála, egyet küldött Pestre a Kereskedelmi Banknak.

A Katz-féle száz rubelen vettem lavórt, matracot, finom kazsmirtakarót, varrattam színes huzatot, megtömtem gyapottal, alá raktam a katonaköpenyem, fekvőhellyel el voltam látva.

Székely, akinek egyedül volt állandó engedélye a városban járás-kelésre, — ő volt a magyar konyha élelmezési tisztje, — kivitt a városba, a nagybazarba, ahol ruhát és szandált is árultak. Nem mertem költekezni, nyolc rubelért vettem egy zöldszínű kabátból és nadrágból álló nem nagyon elegáns öltözetet, nem tudom milyen kelméből készült utánzatát a burburrinek. Jausewinél, a város elegáns ta-

tár kereskedőjénél, vettem három inget és hat gallért és aztán vonultam haza a felszereléssel.

A bazár, mint életemnek egy nagy meglepetése, hatott. Csak gondolatban és mint regényolvasó voltam eddig Keleten. S íme most benne vagyok a keleti élet közepében.

A minaret, a müezzin, ez a nagy forgatag, a töméntelen szagos dinnye, a nagyszemű szőlő, az óriási fürtök, a portékájukat torokhangon árusító mézárások, a tevetej- és kumisz-árusok. Óriás háromliteres üvegekben a lótej, a kumisz. Nagyszerű, savanykás hűsítő ital. Sort állanak az árusok előtt.

Blech doktor, tekintettel az állandó lázra, szabad járás-kelest eszközölt ki az oroszoknál.

— Csak olyan szabadságláz, — mondogatta nevetve a derék przemysli doktor bácsi — ha járni fogsz a városban, majd elmúlik magától.

Az első nap, mikor civilbe öltözködtem, elmentem Székellyel a korzóra. Nem Pest, de hát mégis emberek, szépen fel vannak öltözködve, nincs puska a kezükben, nem lönek és nem is haragszanak.

A város két részből állott, régi és újjvárosból. Az óváros Közép-Ázsiának egyik legrégebb települése, erre járt valamikor Nagy Sándor és az egyik legszebb tere még ma is az *frlskander bég* nevet viseli. Lakói hinduk, fezártok, tatárok, kirgizek, kevés számmal turkomanok és üzbégek. Az újjváros alig néhány évtizedes alapítás, hiszen még nincs is ötven éve, hogy az oroszok Kaufmann generális vezérletével hosszú harcok után bevonultak Tasiként városába.

A városi park előtt a Kaufmannski Squa-

ren áll a tábornok gyönyörű szobra, róla nevezték el a város legszebb uccáját is, a Kaufmannskaja-uticát. Alig néhány emeletes ház az újvárosban is, az üzleti negyedet kivéve csupa villaszerű épület. Nagy parkok közepén oszlopos tornácos házak és a kertek tele a természet minden színeinek pompájával ékeskedő virágokkal.

A Kaufmannskaja-uticán egy könyvkereskedés.

— Hátha van valami német könyv!

Az üzlet üres, csak egy fehér-kékruhás leány áll az üzletben, beszélget az elárúsító kisasszonyokkal. Fehér tropikus sisakomat szorongatom a kezemben, próbálom németül megértetni magamat. A két elárúsító leány mosolyogva integet a pult mögül nem-et. A fehér-kékruhás kisasszony megszólal nagyon gyenge németséggel:

— Mit óhajt? A kisasszonyok nem értenek németül, szívesen tolmácsolok.

— Könyvet, könyvet szeretnék, valami német könyvet.

A leányok keresgélnek, bemennek a raktárba, kihoznak egy vastag, sokat használt öreg könyvet, Körners Gesammte Werke. Nézegetem, lapozgatom, benne van *Zrínyi* is, iskolából régi ismerős, már azért is megveszem. Fizetek, megköszönöm a tolmácsolást, menni akarok, mikor a szép tolmács-kisasszony megszólal:

— Ön hadifogoly tiszt?

— Igen.

— Ilyen fiatal!

— Csak annak látszom. A láz nagyon megvékonyította az arcom.

— Tényleges tiszt?

— Nem, ügyvéd.

— Ügyvédi Hogy fog örülni a bátyám magának. Látja az én bátyám is ügyvéd. Jöj-jön el hozzánk, látogasson meg minket. Az én bátyám nagyon ellene van a háborúnak és azt mondja, szegyen, hogy a huszadik században az emberek így ölik egymást. A sógornóm, a turkesztáni Vörös kereszt Egylet egyik vezetője. Kuropatkinskaja-ulica száztíz szám alatt lakunk. Holnapra biztosan elvárjuk.

Székely kint várt a kirakat előtt s mikor elmondtam neki találkozásomat a leánnyal, ugyanúgy kinevetett, mint ahogy derütséget keltettem bent a táborban is. Én magam sem tulajdonítottam az egész találkozásnak valami nagy fontosságot. Nagyon le voltam soványodva, szemeim nagyon lázasak, biztosan a részvét mondatta a diákleánnyal a kedves szavakat.

Néhány nap múlva a Kaufmannskaja-ulieán a délutáni korzón csavarogtam, mikor szembe jött velem egy csomó kék-fehérsávós ruhájú leány, hónuk alatt szíjba húzott könyvek. Kalap egyikén sem, hosszú copfjuk, vagy rövide vágott hajuk szabadon a napsütésben. Ahogy szembe kerültem velük, a csapatból kivált a minapi ismeretlen:

— Az én foglyom — mondotta a leányoknak — s azután odajött hozzám és nagyon kedvesen és igen rossz németiséggel szidni kezdett, hogy ő már beígért a bátyjának, miért nem mentem hozzájuk. Dadogtam, hogy én nem gondoltam komolynak a meghívást.

— Na most azonnal velem jön!

A Kuropatkinskaja-ulica egyike volt a város legelegánsabb villasorainak. Kuropatkin tábornoktól, az orosz-japán háború fővezéréől kapta a nevét, aki valamikor Turkesztán katonai kormányzója volt. A gyönyörű

villákon kívül volt egy nevezetessége, amelyre régebbi taskenti bajtársaink minden a városba menő hadifoglyot figyelmeztettek:

— Vigyázz, ne kerülj a Kuropatkinskaja-ulicára! Ott székel az orosz keleti szponázsz.

A Kuropatkinskaja-ulicán az uccára nem állott ház, csak bent, a parkok mélyén. A szép turkesztáni alkonyatban Ljuba arról beszélt, hogy ő a bátyjával már meg is állapodott, engem odavesznek házitánítónak, majd én tanítom őt németül, ő meg tanít engem oroszul és közben a bátyjával jogi dolgokról is elbeszélgethetek.

A mélybe húzódó nagy orosz park, hátul piros tetejű filagória, fronttal a bejárat felé szőlőlugassal bevont nagy tornácos ház. A lugason érett szőlőfürtök, a tornácon hófehér ruhájú férfi és nő.

— A bátyám és a sógornóm.

Régi ismerősként üdvözöltek. Ljuba már beszélt nekik rólam, mindig keresték egy hadifogoly ismeretségét, akit barátjuknak fogadnak, akinek otthont adnak. Nem az ő háborújuk, a népek milyen buták. Mennyi föld van, mennyi kenyér és mennyi boldogság. És most folyik a háború, rossz vége lesz, rossz vége lesz.

A vacsora volt az én első nagyszerű orosz vacsorám. Az orosz ház minden vendégszeretete. Fejedelmi káposztaleves, a híres orosz scsi, kaviár, vagdalt tyúkhús, torta, perzsa ananász és feketekávé. Szivar, négyszögletesre sajtolt, finom, orosz szivar.

Vacsora után beszélgetés. Emberek beszéde emberi hangokon. A házigazdát Scsegorovnak hívták. Iván Maximovics Scsegorov. Bevándorolt. Szülei a Kaukázusban laktak, ő maga moszkvai diákkorában belekeve-

redett valami szabadságmozgalomba. Száműzték. Mikor visszajött Szibériából, búcsút mondott a politikának, letette vizsgáit és Taszentben telepedett meg. Felesége szimpatikus, kedves rövidhajú asszony. Ljuba a Scsegorov húga, szüleinek halála után került a bátyjához, gimnazista leány, még egy éve van hátra, azután Pétervárra megy az egyetemre.

Ezeket tudtam meg róluk, az első, esti szivarnál. Azután utánam érdeklődtek, merre van az én hazám, merre születtem! S mikor a Tokajhegyalján Tállyát említettem nekik:

— Ó, Tokaj, Tokaj, — az egész Magyarországról nem tudtak semmit, csak annyit, hogy a miniszterelnökét Tizának hívják, a fiai híres jó katonák, népe egyszer nagyon keményen küzdött a szabadságért, Kossuth Lajos volt a vezére és első Nikoláj cár csapatainak segítségével igázták le az osztrákok.

Nyolc órára otthon kellett volna lennem a kaszárnyában, de az asszony biztatott, hogy ő majd beszél Bulinszkival, ne féljek semmit, Bulinszki nagyon jó ember. Legszívesebben szélnek eresztené az összes hadifoglyokat.

— Tulajdonképpen itt is maradhatna éjszakára, — mondotta Scsegorov — mingyárt meg is mutatom a szobáját.

— Nem, nem maradhatok, engedély nélkül nem maradhatok el. A táborban a fiúk sokat beszélnek a gulcsai erődről, meg Fort Alexandrovskről. Oda viszik, aki a szabályokat nem tartja be. A városba is csak azért járhatok ki, mert beteg vagyok és az orvos kieszközölte az engedélyt az orosz parancsnokságnál.

— Mingyárt felhívom Bulinszkit telefonon — ajánlkozott az asszony.

— Nem, nem, a barátaim is nyugtalanok lesznek a kaszárnyában.

— De megígéri, hogy máskor is eljön, örülök, hogy nyugati emberrel beszélgetek. Ljubát tanítani fogja, mi pedig szépen megtaníjtuk oroszul. Nemcsak az orosz nyelvre, de megismeri az orosz életet, történelmet, politikát. Valamikor talán még örülni is fog, hogy hadifogságba került — mondotta Scsegorov mosolyogva.

— Ha ebbe a házba, ide önök közé leszek bezárva, akkor bizonyára.

Ljuba a verandán lekasztotta a balalajkát és szép ütemes orosz dalokat kezdett játszani. Három hangra kísérték énekkel. Aznap este hallottam először a Varsaviankát, az orosz forradalom dalát. Halkan, csendben szállt a dal.

— Lesz Oroszországban forradalom? — kérdeztem.

Meglepetten néztek rám.

— Bocsássanak meg, hogy így első napra ezt kérdezem, de nekem egy katona azt mondotta, hogy a milliók, akiknek most a háború kezükbe adta a puskát, nem teszik le addig a fegyvert, amíg a saját szabadságukat ki nem vívják. Nekik nem Konstantinápoly kell, hanem szabadság.

Scsegorov elmosolyodott. Ljuba egész halkan játszotta a Varsaviankát.

— Maga csak tanuljon oroszul. Orosz politikával, úgy látszik, már alaposan foglalkozik. Gyakorlati politikával. Na, ez érdekes. És a katonák magukhoz ilyen bizalmasak!

— Az egyik meghajszolt a másik meghajszolthoz.

Scsegorovtól kaptam egy levelet a napos tiszthez, amelyben igazolta elmaradásomat.

— Furcsa — mondtam mosolyogva.

Scsegorov nevetett.

— Kolónián vagyunk. Itt összetart az a kevés intelligencia. Mások a szokások. A praporcsik, aki ma szolgálatot teljesít, különben is jóbarátunk.

A kirgiz trojka repült velem a sok nagy csillagtól világos középázsiai éjszakában. Az őrösen már kerestek. Az esti povjerkán megállapították a távollétemet. A napos tiszthez kísértek, átadtam neki Scsegorov levelét. Elolvasta, elmosolyodott, azután kezefogott velem.

Az én barátaim, úgy látszik, nem egészen közönséges emberek.

A fiúk körülfogtak. Nagy Józsi abbahagyta a körbefutást, Oláh főhadnagy a sakkfigurák faragását, Mészáros a futballjavítást, a tömeg nagyobb része még az ablakoktól is elvonult, ahol a nőknek villanyfényben átlátszó ruháját vizsgálták.

— Hát te hol voltál! Kitől hoztál levelet!

Mindent el kellett beszélnem szépen, sorjában. A platánfák alatt olyan közönségem volt, mintha legalább is a békekötés eseményeiről számoltam volna be.

— Diáklány!

Megmozdult minden fantázia. Székely lelkesedéssel beszélt az orosz diáklányokról. Taskentben három leánygimnázium van és csak két fiúgimnázium. A nők itt ugyanúgy járnak az egyetemre, mint a férfiak, szegény nők és gazdag nők. Minden nő foglalkozik politikával, a tábornok lánya csak úgy, mint a mosónő. A Taskentbe internált Konstantin nagyhercegnek morganatikus házasságából van egy lánya, aki a többi lánnyal jár a gim-

náziumba. És hogy ezek a lányok mind a szabad Oroszországért lelkesednek, ellene vannak a háborúnak, embermészárlásnak mondják és ahol csak közelébe jutnak egy hadifogolynak, segítenek rajta.

És ez este a platánfák alatt hallottam a legszebb történetet. Egy kadéttól, aki még az első augusztusi harcokban került orosz kézre.

— Akkor még én is az önkéntesek között voltam — mesélte a kadét. — A kadétot nem ismerték el tisztnek. Aszhabádban voltunk, kedves, szép város a perzsa határon. Komisz ember volt a parancsnokunk. Munkára fogott minket, pizok munkára és keserves szívvel marsoltunk az aszhabádi főuccán. Mindenkinek csákány és széles kapa a vállán, nagy bádoggödör a kezében s ahogy mentünk, a sok összeütődő gödör, egymáshoz verődő csákánykapa különös zajjal töltötte be a kis határszéli város uccáját. A fiúk sápadtak és szomorúak, nem viszonozzák a perzsa és szart kereskedők érdeklődő nézését, egymáshoz is alig szólunk, csak néha hallik ki a sorból egy elfojtott káromkodás:

— Az apja istenit ennek az orosz kapitánynak. Nemzetközi egyezmények biztosítják, hogy az önkéntesnek nem kell munkára járni.

Ezen aztán jót neveltünk:

— Nemzetközi szerződés a háborúban?

— Megverte az Isten.

Beértünk a város közepébe. Délután két óra, a hivatalból hazafelé siető hivatalnokok nézik a kis csapatot. Csupa intelligens arc, mindnek stráf van a kabátja ujján, legtöbbnek egy-két csillag a gallérján és milyen szomorúan néznek, hová vihetik ezeket a fiúkat?

Észrevettük az érdeklődést, láttuk, hogy ez több mint puszta kíváncsiság s meggondoltuk, hogy itt ezeknek az embereknek valahogyan tudomására kellene hozni, hogy minket jog ellenére munkára fognak, kolera és tífusz bacillusait terjesztő, maláriás csatornák tisztítására kényszerítenek és kérni kellene a segítségüket.

— Mit csináljunk?

Oroszul senki se tudott közülnk, alig két hónapja voltunk foglyok, állandó helyen csak néhány napja, itt ebben a furcsa, határszéli városban. Egy medikusnak támadt az ötlete:

— Énekeljük el a Gaudeamus Igiturt.

A fiúk kihúzták magukat, az arcuk kipirult, a szemük tüzes lett annak a gondolatától, hogy ők most valami szépet csinálnak és az aszhabádi főuccán harminc önkéntes énekelni kezdte a Gaudeamust.

A szuronyos orosz bakák, akik előttünk mentek, utánunk mentek, furcsálva néztek. Előbb még milyen szomorúak voltak, hogy nézték a földet, most még a nóta taktusára lépnek, a fejüket meg úgy fennhordják, mintha bálba indulnának, táncolni orosz kisasszonyokkal és nem Aszhabád bűdös kloakáit mennének tisztítani.

A fehérruhás, aranyvállrojtos hivatalnokok megállottak. Agyukban emlékek merültek fel, mikor még ők is diákok voltak, jogászok, technikusok, bölcsészek vagy orvostanhallgatók a pétervári, moszkvai vagy a kazáni egyetemen. A járdáról a dal hangjain, a vödörök csörömpölésén keresztül megjegyzések voltak hallhatók:

— Dobrovolci! önkéntesek.

— Studenti! Diákok!

A menet odaért a leánygimnáziumhoz. Az épületből kacagva, beszélgetve ömlött az uccára a sok fehér-kékcsíkos ruhájú, fehér-kötényes, vágotthajú gimnazista leány.

Ahogy a csapatot meglátták és fülüket megütötte a diáknóta, nagy csapatokba verődve megállottak a járdán.

A fiúk ajkáról a leányok láttára még erősebben hangzott a dal, a leányok csoportjából pedig hirtelen kivált egy kékszemű, pirosajkú leány, kezében füzetek, könyvek, szőke hajában világoskék szalag.

Intett a csoport élén haladó starsinak, a starsi megállott, vele együtt az egész csapat. Elhallgatott a nóta. A leány odaért a menet-hez, a starsi szalutált, pár szót beszéltek oroszul, a starsi beszéd közben a sapkájánál tartotta a kezét, mintha a feljebbvalójával beszélne. A leány aztán felénkfordult, németül kérdezte:

— Diákok vagytok?

— Igen.

— Hová mentek ezekkel a piszkos vödörökkel?

— Csatornát tisztítani küldött Arbuzoff kapitány.

— Mondtátok, hogy diákok vagytok?

— Mondtuk — s aztán Nagy Pálnak, egy kis debreceni fiúnak dagadt arcára mutattunk.

— Ez volt a válasz. A kapitány azt mondta, hogy neki mindegy diák, vagy nem diák, önkéntes, vagy nem önkéntes, a kloakák piszkosak, ki kell őket tisztítani.

A leány toppantott a lábával s mondott valamit a starsinak. Nem tudtunk oroszul, de annyit megértettünk, hogy a starsinak nem a leghízelgőbb dolgokat mondotta a »goszpodin

kapitányiról. A leány megint hozzánk fordult.

— Pénzetek van!

Hallgattunk. Hetek óta nem láttunk egy vörös kopeket sem. Ami kis pénzünk volt, mikor elfogtak, már régen elfogyott, hazulról hiába vártuk a küldeményeket, az orosz parancsnokság még enni sem adott, nemhogy pénzt adott volna. Mondjuk-e a leánynak, hogy nincsen pénzünk, még adni talál s az aztán mégis furcsa volna, hogy önkéntes urak pénzt fogadjanak el egy orosz diákleánytól.

Végignézett a társaságon. Egynek sem volt jó cipője, a ruhánk vásott volt, sapkánkon a gomb mellett szomorúan barnállott szára a zöld gallynak, amelyet búcsúzóul szakítottunk a határon, őriztük ezt a barna fadarabkát, mint az otthon emlékét, melytől talán örökre elbúcsúztunk. Soknak már ki volt szakadva a térde, a cipője orrán feketén bámult kifelé a nagyujja.

Mégegyszer végignézett a szomorúan hallgató csapaton.

— Hát nincs pénzetek! Olyan nagy dolog azt megmondani!

Ismét szólt a starsinak, a starsi a sapkájához emelte a kezét:

— Tak tocsno, parancsára, — mondotta.

Visszaszaladt a járdán csoportokban álldogáló diákleányokhoz. Sietve magyarázni kezdett, a zsebéből kivette az erszényét, felfogta a kötényt és az erszény tartalmát beleöntötte a csipkés fehér köténykébe. Sorra odafutottak a kötényhez, mindenik beleöntötte egész erszény pénzét és mikor már mind józta, a leány visszatért a csoporthoz. A fiúk akadékoskodni akartak. Voltak, akik kiabáltak, hogy önkéntesnek nem szabad

pénzt elfogadni egy leánytól. Nagyon leszidta őket:

— Szégyeljétek magatokat, hogy így beszéltek. Ti most nem önkéntesek vagytok, hanem nyomorgó diákok. Nekünk diákleányoknak kötelességünk rajtatok segíteni. Mi testvérek vagyunk a tudományban, melynek ti is, mi is a szolgálói vagyunk. Vegyétek gyorsan, mert nekünk menni kell, otthon várnak minket.

A fiúk sapkájukba szedték a pénzt, a leány még pár szót mondott a starsinak, aztán visszament társaihoz az aszfaltra. A starsi jelt adott az indulásra. Közülünk a legidősebb kommandirozott.

— Vigyázz!

Feszés vigyázzban elmarsoltunk az aszhabádi leányok előtt. Új vezényszó:

— Pihenj! Énekelni!

Énekelni kezdtük a Graudeamuszt. És a gimnázium előtt a diákleányok serege, mintha megértette volna a vezényszót, ugyancsak énekelni kezdte a diáknótát. Mindjobban távolodtunk a gimnáziumtól, a leányok fehér zsebkendőjüket lobogtatták a távozó diákcsapat után.

A csatornatisztításhoz még hozzá sem kezdtünk, éppen a pénzt osztottuk, mikor vágatva jött egy kozák. Parancsot hozott a kormányzótól, hogy az önkénteseket azonnal vissza kell kíséreni a kaszárnába. A táborban a kapitány fogadott minket. Kérlelni kezdte Nagy Pált, felejtse el a történeteket, ha vizitálni jönne a kormányzó, ne szóljon semmit a pofonról.

Másnap reggelre a kapitány már nem volt a táborban.

Az új parancsnok, egy derék tartalékos tiszt, kihirdette a kormányzó rendeletét. Az önkénteseket munkára kényszeríteni nem szabad, az önkéntesek nappal bármely időben elhagyhatják a tábort, a városban nyelv- és zenetanítással foglalkozhatnak.

Ebédre vizes scsi helyett nagyszerű borscsot kaptunk, benne jókora darab tevehús. Ebéd után sorra behívtak minket az irodába, mindenkinek átadták a propuskáját, az engedélyjegyet, reggel nyolctól este kilencig minden önkéntesnek joga van a városban tartózkodni.

— És ki volt a leány? — kérdeztem a kadétot.

— Joidéig nem tudtuk meg. Hiába kérleltük az új parancsnokot, hogy árulja el jótévőnk nevét. Az aszhabadi főtéren találkoztunk vele újból. Kis arabs mén hátán ült, fehér lovaglókosztümben. Mikor köszöntöttük megismert minket és majd kiugrott a nyeregből, úgy köszöngetett vissza.

— Na és ki volt? — kérdeztem a lázas ember türelmetlenségével.

— Az aszhabadi kormányzó diákleánya.

— Nem beszéltetek vele többet?

— Nem, de amíg Aszhabádban voltunk, mindig éreztük a kezét.

— Itt Taskentben is elkelne egy ilyen patrónus.

— El bizony, mert itt az önkéntesek a kutyánál is rosszabb helyzetben vannak — kiáltoztak a fiúk. — A bakák, ha néha elviszik őket fizikai munkára, pénzt keresnek, de az önkéntesek nem értenek semmihez és az orvos-tanhallgatók kivétel nélkül átkozott helyzetben vannak.

— Miért nem próbálkoztok! Hátha lehetne valamit tenni az érdekükben!

— Azt hiszed, hogy itt nekünk van valami szavunk! Ha Bulmszkinak könyörgünk, azt mondja, az önkéntes legénység. Írjunk a saját kormányunknak. Irtunk már a külügyminisztériumnak, a hadügyminisztériumnak, a honvédelmi miniszternek, a Vörös Keresztnek, soha még választ sem kaptunk. Itt van Junger, az ötösben. A nyári kórház főorvosa. Ő itt az önkéntesek patrónusa. Próbálkozik is az érdekükben a Flondorff báró és a Weitzendorfer tábornok útján, de eddig eredmény nélkül.

— Mi lesz az önkéntesek sorsa?

— Az, ami a bakáké.

— És a bakák!

— Kivesznek.

— És mi ezt tétlenül nézzük!

— Mit csináljunk!

VII. FEJEZET.

„Félszer És Vidéke”

A »Félszer És Vidéke« volt az első magyar újság, amelyet Oroszországban láttam. Nátly Jóska és Rosenberg Jenő szerkesztették és onnan a neve, hogy azok a kadétok és hadapródjelöltek, akik írták, — közöttük a mi Mollináryjaink is — a szapórkaszárnyában, nyitott félszerben laktak, mely békeidőben az orosz utászok hadfelszerelési raktárául szolgált. A lap szerkesztői egy hangot sem tudtak oroszul és inkább tábori hírek gyűjtésével és a tábori állapotok kigúnyolásával foglalkoztak. Ha került a városba valaki a szomszéd

táborokból, az ottani viszonyokról a Félszer És Vidékében adott hírt.

Rendes, napi hírszolgálattal foglalkozó magyar lap még nem volt a szaporokaszárnyában. Azok ugyan, akiknek valamely kedvezmény folytán sikerült meglátogatni a Szalár folyó partján lévő kaszárnyát, azt mesélték, hogy van ott egy Almoszlino nevű főhadnagy, aki nagyszerűen tud oroszul s »*Turkesztáni Az Est*« címmel egy napilapot szerkeszt, mely szórói-szóra fordításban adja az orosz táviratokat, de erről a lapról csak hallottunk, látni még senkisé sem látta.

A városban két újság volt. A *Telegrammi* és a *Turkestanski Curier*. Az egyik csak táviratokat közölt, a különféle távirati ügynökségek híryanagát, a másik inkább cikket.

Egy horvát ezredben szolgáló magyar zászlós kezdte a mi táborunkban a fordítást. így született meg a *Táviratok*. Az első szám nagy osztrák-magyar és német győzelmekről számolt be és egy iszpaháni távirat arról szólt, hogy Heller ezredes, perzsiái osztrák-magyar katonai attasé, aki orosz fogságból szökött meg, Perzsiában osztrák zsoldon bandákat szervez, melyeknek feladata betörni Turkesztánba és a mohamedán lakosságot fel-lázítani az orosz uralom ellen.

A lapszerkesztés tanulmányozására átmentem a Szalár-parti táborba. Ahogy a kapun beléptem, rögtön ismerősre találtam. Vajda újhelyi könyvkereskedőre, aki diákkoromban az Alexander bácsi könyvkereskedésében volt segéd, ő a kantinos a Szalár-parton.

— Tessék bejönni hozzám egy percre. Jó söröm van és hideg limonádém.

— Na, Vajda úr, maga se gondolta volna, hogy világtörténelmet fog csinálni s Taskentben sört és limonádét fog árusítani.

— Már semmit se bánnék, csak a feleségem itt volna.

A Szalár-parti táborban majdnem mind przemysli tiszt volt. Az utolsó kirohanásnál estek fogságba. Honvédtisztek, legnagyobb-részt gyalogosok, nagyon kevés tüzértiszt volt közöttük. Gulay százados, Strósz Zoltán, Kócs főhadnagyok, Hay Elek, Gergely celldömölki ügyvéd, Török egri törvényszéki jegyző, Löwy, csajkáskerületi fiú, Erdős Illés, Kéz Andor ültek körül a nagyobb komforttal berendezett Szalár-parti kaszárnyában.

— Te odahaza voltál, mikor Przemysl elesett?

— Igen.

— Mit mondtak rólunk!

— Hogy hősök voltatok. Nem volt mit ennetek, azért kellett megadni magatokat.

— És miért nem jöttek a felszabadító seregek?

— Azt én nem tudom. De azt elmondom nektek, hogy magyaráztuk meg mi a legénységnek Przemysl elestét. Éjjel kaptuk a hírt a kapitulálásról s reggel behivatott az ezredes.

— Te tudsz a legjobban beszélni a bakákkal, — mondta az ezredes — magyarázd meg nekik, hogy az osztrák-magyar hadseregnek nagy előny Przemysl eleste. Nesze, itt a séma.

— Parancsára, ezredes úr.

— Én aztán a kapott parancs szerint a jó kunsági magyaroknak nagy beszédben magyaráztam, milyen szerencse is Przemysl eleste. Eddig az osztrák-magyar hadsereg mindig Przemysl felszabadításának gondjával

volt elfoglalva, most ez a gond leesett a vállunkról.

Egy baka itt felállt és szép illedelmesen kérdezett:

— Kadét úr, szabad valamit kérdezni?

— Hogyne, édes fiam.

— Ha olyan nagy gondtól szabadultunk meg Przemysl feladásával, miért nem adtuk már fel előbb a várat, miért hagytuk, hogy azok a szegények a várban éhen kínlódjanak?

— Na és mit válaszoltál a bakának?

— Azt már nem tudom, nekem kellett felülmaradni, de a bakának volt igaza.

A rettenetes przemysli éhezésekről beszéltek.

— Harcolni kellett és nem volt kenyér és nem volt konzerv és a bakák a trágyadombokon szedték össze a régi csontokat. Forróvízben kifőzték, ez volt a táplálékuk.

És az utolsó napokról, mikor parancsba jött, hogy közeledik Boroevics felszabadító serege, ki kell törni a várból, létre kell hozni Boroeviccsel az összeköttetést, aztán a Kárpátokon keresztül haza. A bakák alig húzták a lábukat, de az utolsó pénzükön járták a bazárokat, az egyik kis szekeret vett, a másik hajasbábát, viszik haza a gyerekeknek. »Przemysli emlék«. Másnap jártányi erejüket megfeszítve csoszogtak az orosz állások felé. Akit el nem pusztítottak az orosz ágyúk, azt úgy szedték össze az oroszok.

A Szalár-partiak már régi taskentiek voltak, nagyobb is volt a szabadságuk, mint a szapórkaszárnyában. Többet jártak a városba, igaz, hogy nem is sokat törődtek az oroszok engedélyével. Hatalmas nagy udvarukat az egyik oldalon a Szalár-folyó szegélyezte s ha a kaszárnyakapun nem tudtak kiszökni, át-

úsztak a Szaláron és az inget, nadrágot, harisnyát, szandált egy orosz katona néhány kopekéért átszállította a másik oldalon lévő karavánszerály valamelyik csáj-chánájába.

Erre a romantikus városbajárási módra nem volt semmi szükség, annyit járhattak ki, amennyit akartak. Csak az maradt otthon, aki nem kívánczolt éppen a városba, vagy akinek elveivel ellenkezett minden kedvezménynek elfogadása az oroszoktól és óvatosan kerülte az alkalmat, hogy akármiféle oroszral a hivatalos érintkezésen kívül szóbaálljon.

Ezek voltak az aszkéták.

— Az ellenség — ellenség. Amíg béke nincs, minden orosz ellenség.

Hogy miért volt ez a tábor kedvezményesebb helyzetben, mint a szapórtábor, senki se tudta megmondani. Voltak, akik azt állították, hogy azért, mert a tisztek legnagyobb Tésze przemysli. Igaz, hogy az utolsó várbeli kitörésnél kerültek fogságba, tehát nem tartoztak a kapitulációs sereghez és a tisztekre nézve a kapitulációs feltételekben kikötött előnyökben sem részesülhettek, de azért csak hangoztatták, hogy Przemyslből származó jogokat élveznek. Azt hiszem, azoknak volt igazuk, akik a szabadságjogok indokait sokkal közelebb fekvő indokokra vezették vissza. A tábor egynéhány tisztjének egészen kiváltságos szerelmi viszonyaira, melyek az egész Szalár-parti tábornak javára szolgáltak.

A Szalár-parton kizárólag magyar, osztrák, német tisztek laktak, eltekintve a két szerbtől, akik az oroszok részéről a tábor ellenőrzésével voltak megbízva.

Vasziljevics az egyik szerb, szép, egészséges emberpéldány, meggyőződéses ellensége a

monarchiának, akit az is dühösített, hogy a nagybátyját Dolna-Tuzlán államellenes üzemek miatt felakasztották. Különben aljasságra képtelen ember, beszédben, külső megjelenésben romantikus. Később, mikor megismertem, az volt róla a hitem, hogy ez az ember meggyőződésének következményeit megbánás nélkül, hangtalanul viselné az akasztófán is.

Csopics zászlós úr, a másik szerb, már mindenben ellenkezője volt Vasziljevicsnek. Odahaza Dalmáciában tanító, itt az oroszok kész eszköze, de azért az osztrák-magyar parancsnoksággal szemben is alázatos, minden eshetőségre egy hátsó ajtót tartogató. Spion, aki az orosz parancsnokságot még a hadifoglyok gondolatáról is értesítette, de a mi parancsnokságunkhoz is volt mindig egy-egy bizalmas szava. Hátha Szerbia mégis elmerül a háborúban?

Az osztrák tiszteknek csak kisebb része került Przemyslből, nagyobb részüket a Kárpátokban fogták el 1915 márciusában. Ugyanott került orosz kézre az a kevésszámú magyar fiú is, aki a Szalár-parti táborban nem származott Przemyslből.

A táborparancsnok Kovács Géza százados. Nagyszerű, derék úriember, aki mindent került, amivel bajtársai életét elkeseríthette volna. Csak a legszükségesebb esetben avatkozott be, különben hagyott mindenkit szabadjára. Boldoguljon mindenki, ahogy tud, csak a többit ne bántsa.

Kovács Géza helyettese egy nagybajuszú, marcona kinézésű, de jószívű, abszolút korrekt kapitány, Hajós Oszkár. Jó bajtárs, derék parancsnok, felvilágosodott tiszt, nem volt hajlandó sinléderrel a szemén, csak a szolgálati szabályzatot nézni.

A Szalár-parti tábor foglyai nem bíztak a háború gyors végében és szorgalmasan kötöttek hölgyszeretségeket a városban. Mesébe illő történeteket beszéltek el, nem hódításaikról, hanem arról, hogy miképpen hódították meg őket az orosz hölgyek.

A városban volt egy Geraszimovics nevű tábornok. A tábornoknak két szép férjnél lévő leánya — mindkettőnek férje a harctéren — és egy fiatal második felesége.

Ezek voltak a Szalár-parti tábor patrónusai. Az ismeretséget egy Szakács nevű gazdasági tiszt szerezte, honvédhadnagy, aki a világon egy szót se tudott más nyelven, mint magyarul. Amint Gulay kapitány mondotta róla:

— Te öcsém, ez a Szakács még ugatni is csak magyarul tud!

— Hogy történt hát mégis?

— Egy délután sétál Szakács a Kaufmannskaja ulicán. Arra szalad egy kétkerekű kocsi, előtte fekete orosz trapper. A kocsiban két fiatal nő. Az egyik a gyeplőt fogja. Szakács megnézi őket. A kocsi tovább megy. A Chiva mozdónál visszafordulnak, Szakács megint megnézi őket. Nem is talán az asszonyokat. Inkább a lovat. Tudod öcsém, egy ilyen gazdasági hadnagy anyagias természetű. Egyszerre megáll előtte a kocsi. Az, aki a gyeplőt tartotta, leugrik és indul egyenesen Szakács felé. Na, — gondolja Szakács, — ebből baj lesz. Ez megtalál pofozni. A nő odajön hozzá és mond neki valamit franciául. Szakács a fejét mozgatja. A nő angolul próbálkozik. Szakács megint a fejét mozgatja. Erre németül próbál vele beszélni. Szakács, hogy lássék, hogy ő igenis ember és beszélni is tud, büszkén kivágja:

— Nix deutsch.

A nő elneveti magát, jelekkel értésére adja, hogy adjon neki papirost és ceruzát, írni szeretne. Szakács előszedte a szolgálati noteszét, amit megmentett a Kárpátokból és a nő franciául beleírta:

— Demain après midi a 5 heures, venez prendre une tasse de thé chez moi Kasanskaja ulica 35.

Szakács meghajtotta magát és rohant a notesszel haza. Itt azután lefordítottuk neki, hogy a hölgy teára várja holnap délután öt órára. Este mindenki Szakácson röhögött, hogy fognak ezek majd beszélgetni. Másnap Szakács elment a randevúra és azóta minden nap odajár. Oroszul még ma sem tanult meg egy szót se, de a nő már megtanult két szót magyarul, hogy mit, azt ne kérdezd.

Azóta már a mama és a másik leány is angazsálva vannak a táborban és én azt hiszem, innen származnak a Szalár-parti tábor kiváltságai.

— Tudod megvannak ezeknek a kis Örömöknek az árnyoldalai is — folytatta Gulyay — amióta a fiúk ezeket a szerelmeket így látják, sok embernek megrendült a hite. Itt van például Kubányi, az ulánus főhadnagy. Látod az, aki a hosszú asztalnál most is pasziánszot rak.

A fiúk arcán, csupa nőtlen ember, egyszerre végigszaladt a mosoly.

— Ennek a Kubányinak a legszebb felesége van Linzben. Ha arra mégy, az ágya fölött kiakasztva az asszony képe ulánustishti egyenruhában. Ez az ember egész nap pasziánszozik, azt kérdi mindig a kártyától, hű-e hozzá a feleségei S ha nem jön ki a kártya, akár reggel négyig is fenmarad, amíg végre kihozza belőle az igent. A fiúk még szekíroz-

zák is szegényt, mikor a lámpafény miatt nem tudnak aludni.

— Erigy aludni Kubányi, hajnal van, már alszik a feleséged, hát biztosan hű hozzád!

— Mégis csak jó dolog ez a háború — szólt itt közbe Almoszlinó, aki időközben érkezett a társasághoz. Feketeszemű, sötétbarna-bőrű, elegáns, mozgékony, fiatal főhadnagy.

Przemysli tiszt.

Ujján ragyogó briliáns.

A két megszállás közötti időben egy rokona látogatta meg a várban. Azért jött, hogy átadja neki a gyűrűt.

— Ezzel a kővel sok mindent elérhetsz, ez a kő sok ajtót megnyit.

Przemyslből a kabátja bélésébe varrva hozta. Most már az ujján viselte.

Almoszlinó volt a legnagyobb taskenti hódító.

Egy nagy divatház tulajdonosának felesége volt a szeretője. Erős társadalmi életet élt. Éjszaka többet volt távol, mint odahaza.

Mikor néztem a szép ruháját, a csillogó gyűrűjét és hallgattam a fiúk évődését, azt kérdeztem tőle, miért nem tesz valamit a legénység érdekében.

— Nem lehet.

— Nagyrangú tisztekkel, tisztviselőkkel jársz egy társaságba, Bulinszkyval estélyeken találkozol...

— Itt senki sem rontja a másik üzletét. Mindenki tudja, hogy a fogoly legénység élelmezésére szánt pénzt ellopják, de az itteni felfogás szerint minden állami szállítás arra való, hogy a tisztviselők meggazdagodjanak rajta.

— De hát ez borzasztó...

— Igaz, hogy te beteg vagy!

— Lázás vagyok ...

— Akkor most ne törődj a más bajával, gyere, leviszünk a Szalárpartra.

A fiúk kivittek a Szalár-partjára megmutatni az ő külön birodalmukat. Kis kunyhókat építettek a folyóparton. Aki megunt az ötvenedmagával egyteremben lakást, összeszedett néhány ténfergő katonát, szegény przemysli kiéhezett magyart, vályogot vetett és nekifogott az építkezésnek. Huszonöt-harminc vagy ötven rubelből egész szép kis lakóházat állítottak ki.

Ahogy ott fürdünk a Szalárban, odahoznak hozzám egy fiatal kapitányt, aki az iránt érdeklődik, igaz-e, hogy odahaza most távirati úton is lehet házasságot kötni?

— Én nem hallottam róla.

— Itt van nálam a menyasszonyom levele, azt írja, hogy küldjek távirati meghatalmazást a házasságkötéshez.

— S minek az, kapitány uram?

— Tudod, megkapja a hadisegélyt és ha meghalok, nyugdíjat kap utánam. Eddig nem tudtam elvenni, mert nem volt kaucióm. Ketten vagyunk itt, akik ilyen módon szeretnénk megnősülni.

— Sose hallottam róla, kapitány úr.

A folyó karavánszeráji oldalán kirkiz asszonyok jelentek meg. Nagy kupákkal jöttek vizet meríteni. Rámutatok az asszonyokra és a magunk anyaszült meztelenségére.

— Nem baj, — mondja az egyik fiú — látszik, hogy új hadifogoly vagy.

— Miért, mert kirkizek?

— Nem, hanem mert Oroszországban vagyunk.

— Oroszországban!

— Itt a nők a férfiakkal még a Fekete-tenger fürdőhelyein is együtt fürdenek meztelenül.

— Megbolondultál?

— Nem én, mi is csak itt tudtuk meg. Mikor idehoztak minket a Szalár-parti kaszárnyába, borzasztóan megörültünk a víznek. Ültünk benne reggeltől napestig. Kevés pénzünkért úszónadrágot is vettünk. Míg aztán egy este jöttek az orosz nők és csak úgy meztelenül fürödtek. Nagyon megbotránkoztunk. Megmagyarázták, hogy ez itt így szokás. Odafejt van az udvarban a transzportház. Azért nevezik így, mert a békében a Taskenten keresztül húzódó csapatok elszállásolására, most pedig átmenő hadifoglyok szállásául szolgál. A múltkor a Fort Alexandrovsk-i büntetőtáborból volt itt egy osztrák hadnagy. Tudod, Fort Alexandrovsk a Kaspi-tenger partján fekszik egy nagy homoksivatag szélén, régi kirkiz erőd, nincs ott senki, csak néhány száműzött hadifogoly, orosz tisztek a feleségükkel, vagy a szeretőjükkkel és az őrség.

— Egésznap szórakozásunk — így mesélte az osztrák hadnagy — fürdés a Kaspi-tengerben. Az első nap csúnyán kinevettek minket, hogy úszónadrágot húztunk. Kinevettek az asszonyok, azt mondták, hogy Oroszországban ez nem szokás.

— Így aztán mi is érdeklődni kezdtünk — magyarázta Almoszlinó — és megnyugodtunk, hogy ez már orosz szokás és az embernek mindig azon ország szokásaihoz kell alkalmazkodnia, ahol éppen van. Már a biblia is megmondja: Jaj a megbotránkoztatónak.

A transzportháznak volt néhány állandó lakója, köztük egy bukovinai orvos, aki

ópiumszívó lett. Feleséget és gyereket hagyott odahaza és addig-addig morfondírozott a felesége és a gyereke sorsán, — most az oroszok vannak a falunkban, most a mieink, most megint az oroszok, most megint a mieink, — amíg ópiumszívó lett. Napjában három pipa. Reggel néhány szippantás, délben néhány szippantás, este néhány szippantás, alszik tőle, éjszaka-nappal, szépeket álmodik, rövidesen elpusztul, nem kell neki gondolkodni, hogy ki az úr Bukovinában.

Már csak roncsa volt az egykori embernek. Az egész arca züllött sörte, ruházata piszkos, kezei: csontokon a sárga bőr.

— Ha délben, vagy este felébred, hogy magához vegyen valami ételt, — magyarázta Almoszlinó — teljesen világosan lehet vele beszélni. Undorodik az uniformistól. Ha orosz uniformist lát, köp, ha osztrák uniformist lát, köp. Hogy mi van most az ő feleségével? Nem bírja ki a szörnyű gondolatot, hogy egyik nap kozák tisztek vannak a falujában, másik nap osztrák tisztek. Pfuj.

— Kellett nekem, szegény bukovinai orvosnak a háború, — szokta mondogatni, míg eszik, vagy az új pipát tömi. — Dögöltetek volna meg valamennyien a háborútokkal, a fényes kardokkal, az erőszakokkal, amely elvágta nekünk, polgároknak az életünket.

Szippant néhányat, újból alszik s ha ott állunk mellette, még az utolsó szavával is végigköp rajtunk.

— Ó, hogy utállak benneteket.

— Na és a felesége! — kérdeztem Almoszlinót.

— Arról nem tudunk semmit. A gyerekéről sem.

— Ez a szerencsétlen nem is ír levelet haza!

— Írt ez az első időkben, írt és táviratozott. De sohasem kapott választ. Kiderült, hogy a faluja kézről-kézre járt és azt hiszi, hogy vele együtt az asszony is. Egy ilyen kis faluban nem nagyon kérdezik az éjszaka ott alvó csapatok, melyek reggelre már nincsenek is ott: Nagyságos Asszony meg van-e engedve?

Késő estére hajlott, mikor hazafele indultam.

— Szébb itt, jobb itt nálunk, mint odaát a szapőrök uccájában. Gyere ide hozzánk, — kiabálták a fiúk utánam.

— Mindenesetre mozgalmasabb.

— Jössz?

— Kinél kellene kérelmezni?

— Majd mi mindent elintézőnk, — kiáltotta Almoszlinó. — Akarsz ide jönni?

— Akarok.

VIII. FEJEZET.

A posta

A posta, a nehezen várt posta, amely itt új reményt öntött, vagy a reménytelenségbe dobott, volt életünk egyik legnagyobb problémája.

Ha nem jöttek levelek, gyötörtük Buzlinszkyt.

— Hazulról hiába írnak, a cenzúránál elkallódik minden.

— Senkinek sem érdeke, hogy az önök leveleit megtartsa. Csak lusták és nem rakják

össze, inkább elhajigálják. Menjenek be a cenzúrára hárman, négyen és nézzék át a nem kézbesíthető levelezőlapokat, hátha találnak néhányat.

Az első lap, amely a küldöttek kezébe került, Bolyaié volt. Orvos, akit a táborban nem szerettek, mert minden komoly vizsgálat nélkül küldte be a betegeket a nyári kórházba.

A Ljetni Gospitalnak minden nap vesztebb volt a híre, különösen amióta Sommert fülgyulladással bevitték és egy olyan ágyba akarták fektetni, melynek lepedőjén és takaróján még nem alvadt meg a vér.

Előző gazdája alig egy órája halt meg vérhasban.

Az anyja írt Bolyainak.

— A feleséged megcsal, nem is egy emberrel, hanem mindig mással. Aki a harctérről idehaza van, az nála mászkál be az ablakon.

Nyílt levelezőlap. Négy ember olvasta. Hiába, a hadifogságban nincs diszkréció.

Azon törték a fejüket, átadják-e Bolyainak a levelezőlapot.

Elhatározták, hogy a táborparancsnokhoz fordulnak.

A táborparancsnok bizalmas tisztgyűlést hívott egybe, amelyen jelenvolt Bolyainak minden ellensége.

A tisztgyűlés akként határozott, hogy a Bolyai-féle levelet megsemmisíti.

A másik postatörténet már nem végződött ilyen egyszerűen, mert a levelezőlapot nem lehetett elsikkasztani.

Bernadoty fess, magas, elegáns porosz tiszt.

Soha a feleségéről nem beszélt. Az éjjeliszekrényén két fénykép volt egymás mellett. A hároméves gyereke és a lova.

Imádta a gyereket és imádta a lovat. A feleségéről már sohasem kérdeztünk, mert a kérdésünkre úgysem válaszolt.

— A gyerek.

— A lovam.

Boldogan vette át a kártyát.

A levelezőlapot a jószágigazgató írta:

— A gyereket agyonrúgta a ló.

IX. FEJEZET.

A Szalár-parti tábor

A derék przemysli Blech doktornak, akinek a szabad járás-kelést köszönhettem, elmondottam látogatásomat a Szalár-parti táborban.

— Látja, látja, oda kellett volna magát mingyárt vitetnem, mikor az oroszok Csimkendet ajánlották és maga nem akart menni. Pedig Csimkend nagyon szép fürdőhely, jót tett volna a maga egészségének.

— Tudja, doktor úr, hogy a fiúk elriasztottak. Nem mertem egyedül menni, akkor még nagyon beteg voltam és az ember azt hiszi, hogy könnyebben megtalálja a halál, ha egyedül van.

— Ha akarja, beszélék Bulinszkyval, hogy helyezze át magát a Szalár-partra.

— Bulinszky — úgy látszik — rendes ember. Általában mennyi emberséges ember van az oroszok között.

— Maga talán azt hitte, hogy az emberek emberi mivolta a nemzetiségüktől függ? Az oroszok között éppen úgy lehetnek humánus emberek, mint az osztrákok között és az oszt-

rások között éppen úgy lehetnek vadállatok, mint az oroszok között.

— S ha Bulinszky olyan emberséges, miért nézi, hogy a troicki táborban, Zolotája Ordán és a négyes kaszárnnyában százával hulljanak el naponként a nyomorult hadifoglyok. Hogy éjszakánként koporsóval meggrakott szekereken lopják ki a temetőbe a fleektífuszban és kolerában elhullottakat, hogy a bakák éhesek és hogy nincs semmi ellenálló képességük¹? Hogy a skorbuttól kihull a foguk, genyes a szemük és olyan átkozott apátiával nézik a világot, mint akik a maguk részéről bevégezték!

— Hja, édes fiam, ezen már Bulinszky sem tud segíteni. Az embereknek régi jó szokásuk, hogy szeretnek lopni. Még a saját honfitársaiktól is lopnak, hiszen ismeri a régi szállítói jelszót: »Vom Liefern wird man nicht reich, nur vom Nicht-Liefern«. Hátha az emberek abból meggazdagodnak, abból palotákat építenek, hogy ellopják azt, amit a saját testvéreiknek kellene szállítaniuk és azok, akiknek ellenőrizni kellene őket, szemmet hunynak a lopott pénz egy részéért, mondja, édes fiam, mit tehet itt ez a szegény Bulinszky?

— Dehát az borzasztó, amit a legénységel csinálnak. Elmentem megnézni a legénységi menázsit. Moslák, nem étel. Ha még a felét ellopnák a huszonnégy kopeknek, akkor is gazdagon táplálhatnák őket. De az egészet ellopni!

— Nézze, édes fiam, ne tüzeljen. Ezen se maga, se én nem tudunk segíteni. Az emberek nem szeretnek keveset lopni. Ha már benne vannak a lopásban, sokat szeretnek lopni. Az emberek mindent szeretnek ellopni. Nem tu-

dorn maguknál hogy van. De Ausztriában így van és hogy Oroszországban így van, mondassa el magának a Bajkál-vasút történetét. Kétszer kellett építeni, mert egyszer az egész vasutat ellopták. Ha az emberek lelkiismeretfurdalás nélkül lopnak a saját honfitársaiktól, mennyivel könnyebb nekik lelkiismereti bajok nélkül ellopni az ellenségük élelmezésére szánt pénzt.

— De Bulinszky csak nincs benne?

— Azt, hogy ki van benne, vagy ki nincs benne egy lopásban, azt sohasem lehet tudni. A nagy lopások úgy készülnek, mint az újságok. Többen írják, de a nyilvánosság felé csak egy a felelős szerkesztő. Rendszerint egy kis tolvaj jelentkezik a nyilvánosság felé, mint tolvaj, és a magas állásokban lévő főrézesek fedezik.

— Valahogy mégis kell segíteni ezeken a bakákon.

— Édes fiam, maga itt egy beteg hadifogoly! Törődjön magával, hogy egészséges legyen! A piszokba nyúlni még szabad embernek sem ajánlatos. Aki azt akarja bebizonyítani, hogy az emberek lopnak, annak hamar kitörrik a nyakát. Sohasem lehet tudni, hogy az, akinél panaszt emelnek a tolvajok ellen, vagy akinek meg kellene ellenük indítani az eljárást, nem-e a legtöbbet kapja-e a lopásból. Nézze, fiam, egy ilyen háborúban nemcsak olyanok vannak, akik virágot tesznek a sapkájuk mellé és elmennek meghalni a hazájukért, hanem olyanok is, akik már a háború kitörésekor elhatározzák, hogy ők ezen a háborún meg fognak gazdagodni és ettől az elhatározásuktól nem lehet őket visszatartani.

— Dehát mégis kellene valamit tenni a bakák érdekében. Két fiúval jöttem a hadi-

fogságba. Weinreb és Schwarz Marcel. Azok kint vannak Zolotaja Ordán az önkéntesekkel. Van kint belőlük több mint száz. Összeadtak néhány rubelt, megvesztegették a praporcsikot, hogy küldjék be őket Taskentbe az orvoshoz. Eljöttek elmondani, hogy mit csinálnak odakint. Ott még víz sincs. A bakák, ha élni akarnak és az önkéntesek is, ha élni akarnak, munkát kell vállalniok hatvanfokos melegben a gyapotültetvényeken. Zolotaja Ordán és Troicki-lágerben ki fognak veszni az emberek.

— És maga mit akar csinálni?

— Az a borzasztó, hogy nem tudom, mit csináljak?

— Mit csinált a harctéren, mikor gránáttal, srappal és gépfegyvertűzzel pusztították magukat!

— Semmit. Az háború.

— Ez is háború, csak azzal a különbséggel, hogy akkor törődött magukkal valaki, mert hiszen az életük, az egészségük egy figurára volt a saktáblán. Aki hadifogságban van, a meccs részére nincs többé.

— Mégis próbálok valamit.

— Szóljak Bulinszkynak az áthelyezés ügyében?

— Nagyon kérem, ha eddig még gondolkoztam, most feltétlenül szükségem van a szabad mozgásra.

Napok sem teltek bele, már odaát voltam a Szalár partján. A magyaroknak jórészt a szalárparti táborban már az első látogatásom alkalmával ismertem meg. Gulay kapitány, Strósz Zoltán főhadnagy, Török, Löwy, Hay Elek, Stróbl, egy temesvári tüzérezászlós, aki mindennapi életünkről kimerítő naplót vezetett, Rác Ernő óbecsei ügyvédjelölt, Sajó

Lajos és Párvány Károly voltak az állandó társaságom.

Rácza Ernő, katolikus kántortanítónak a fia, egyike a tábor legjellegzetesebb alakjainak. Szörnyen szerette az italt és ha Vajda, a kantinos, valamelyik titkos városi szeszraktárból vörösborhoz jutott, Rácza Ernő volt a legnagyobb vásárló. Mértéktelen szenvedéllyel itta a bort, mely egyszer Przemyslben keserves szituációba juttatta.

Mikor a magyarok nagy vérveszteségek árán elfoglalták a podmazurámi magaslatokat s pihenőre lekerültek a városba, helyüket a magaslaton egy rutén ezred katonái foglalták el, akik az első éjszaka harc nélkül átadták a fontos hadállásokat az oroszoknak. Rácza Ernő a kávéházban italos állapotban szörnyen kikelt az osztrákok ellen és mikor a szomszéd asztaloknál az osztrák tisztek morogni kezdtek, a cigánnyal eljátszatta a Kossuth-nótát s revolverrel arra kényszerítette a többi tiszte, hogy állva hallgassák végig. Csak a nagy vitézségi érdem és Tabódy őrnagy mentette meg a súlyosabb következményektől.

Erről a Tabódy őrnagyról legendákat meséltek az összes przemysli tisztek. A katonáit kímélte, védte. Mikor egyszer ütközetből jövő, fáradt, vérevesztett zászlóaljával bevehetetlen magaslatok ellen újabb ütközetbe akarták parancsolni, a vezérkari őrnagynak, aki a parancsot átadta, megtagadta az engedelmességét. Mikor a vezérkari kikelt, Tabódy azt mondta neki:

— Hogy az őrnagy úr lássa, nem a saját életemet féltém, itt a zsebkendőm, löjünk egymásra zsebkendővégről, de a katonáimat nem engedem egy reménytelen akció miatt a halálba kergetni.

A Mollináry-ezredből csak egy zászlóst találtam a szalárparti táborban. Pataky Kálmán, szászrégeni fiú, aki a Kárpátokban, márciusban került fogságba. Kedves gyerek, nagyszerű muzsikus, aki hamar megtanult oroszul és későbben egyike lett a leghasználhatóbb embereinknek.

Kitűnően beszélt még oroszul Takács Zoltán honvédszászlós, aki Patakyval együtt szerelmétől tanulta meg az orosz nyelvet. Tolsztoj-fordításokkal és Gogol műveinek, Lenszky Sándor regényeinek átültetésével foglalkozott.

Az osztrákok között volt egy Meinhardt nevű kupléénekes, aki nagyszerű bécsi dialektusban pikáns kuplékat adott elő és rossz napokban, esős időszakban a tábor vidámságának egyik letéteményese volt.

A szalárparti tábor szabadságait kihasználva, szorgalmasan jártam Ljubához, tanultam oroszul és tanítottam németül.

A táborban résztvettem a Turkesztáni Az Est szerkesztésében. Nagy terveim voltak úgy Scsegrowékkal, mint a Turkesztáni Az Esttel. A lap eleddig csak fordításokat hozott s a fordítások is csak úgy készültek, hogy Almoszlinó, aki tényleges tiszt volt és nem tudott teljesen jól magyarul, oroszból németre fordított, mi meg átültettük a fordítását németből magyarra.

Rávettem a szerkesztőséget, foglalkozunk hadifogoly társadalmi kérdésekkel is. Közöljünk néha egy vezércikket vagy apró híreket a minket érdeklő kérdésekről, az állandósulni kezdő hadifogság problémáiról.

Hogy hazulról kaphassunk és haza gyakrabban adhassunk híreket. Amit ma megírtunk, azt legjobb esetben egy hónap múlva

kaphatták meg odahaza. Egy postaérkezés olyan volt, mint odahaza a boldogság leggyönyörűsebb pillanata. Az emberek már ismerték az egymás hozzátartozóit, már tudták, kinek hány testvére van a harctéren. Aki postakiosztáskor nem kapott hírt hazulról, gyászolt. A többiek a maguk örömeivel akarták felvidítani. Kölcsönkenyér visszajár.

Minden kaszárnyának megvolt a postás-tisztje. A legénységi postát az önkéntesek hordták szét. Mi még csak kaptunk valahogy híreket, de a szegény bakák sehogy.

Egyszer elmentem egy ilyen postahordó önkéntessel egy állami épületbe. Három ott-dolgozó kőművesnek vitt levelezőlapot. A nevüket kiáltotta, azok leszaladtak, lefordította nekik a levelet magyarra és aztán menni akart.

— Tessék várni önkéntes úr, tudjuk, hogy itt az önkéntes urak vékonyan vannak fogva.

Hús-hús kopeket adtak az önkéntesnek.

A lap útján be akartam vinni a hadifoglyok köztudatába azt az érzést, hogy minket nemcsak az érdekel, ami a harctereken és odahaza történik, hanem az is, hogy mi lesz azokkal az emberekkel, akik hadifogságban vannak. Egy legénységi segélyezés ötlete merült fel agyamban és ennek a lap útján akartam propagandát csinálni.

A szabad városbajárás nagy konkurenciája volt eleintén a lapszerkesztésnek, de lassanként annyira érezte mindenki a feladat fontosságát, hogy nem volt szükség parancsnoki kijelölésre, minden héten elég önként jelentkező gyorsíró és leíró volt.

A fordítók között Almoszlinón kívül most már Takács Zoltán és Pataky Kálmán is szerepeltek.

A Turkesztáni Az Est fejlődését nagyban elősegítette a konkurens német újság, a Taschkenter Beobachter. A magyar fiúk nem akarták, hogy lapjuk kevésbé legyen erős, mint a hadifogoly német újság, melynek olyan kiváló munkatársai voltak, mint Georg Popper, prágai bankigazgató, Paul Koretz hamburgi gyáros és Adolf Epstein, osztrák postatakarékpénztári tisztviselő, valamint Ficker innsbrucki egyetemi tanár, aki ugyan nem volt belső munkatársa a Taschkenter Beobachternek, de tanácsaival sokat segített a szerkesztésnél.

Meghonosítottuk az ünnepi számok rendszerét. Olyan vasárnapi lapokat adtunk, amelyek akármelyik otthoni lapnak díszére váltak volna. Harctéri tudósításokon kívül orosz belpolitikát, gazdasági helyzetjelentést, angol lapok felfogását a világhelyzetről, a turkesztáni lapok nyomán ismertetéseket a minket környező államoknak, Perzsiának, Beludzsisztánnak és Afganisztánnak háború alatti viszonyairól.

Ha hazuról valamelyik küldeményben eldugva érkezett egy magyar újság, annak híreit egészen az apróhirdetésig a mi lapunkkal együtt olvastuk fel és semmiféle humoros olvasmány olyan tomboló vidámságot nem váltott ki, mint a haditudósítók közleményei, a mentés huszárokról és a fehérköpenyeges testőrtisztekről.

Esténként Gulay kapitány asztala körül ültünk össze feketekávé mellett szerkesztőségi megbeszélésre. Gulay csontos, polgári származású és polgári gondolkozású katona volt, aki mindig velünk tartott. Ott ültek még velünk a szerkesztőség tagjain kívül Strósz Zoltán, a przemysli Werk I. híres védője, és Kócs

gyulai kettes honvéd főhadnagy. Strósz volt a legnagyobb erejű ember az egész táborban, ilyen bivalyembert még csak egyet láttam egész életemben, Mayer Fritzet, egy elzászi származású német közlegényt, akinek a foglalkozása is akrobata volt. Ez a Mayer Fritz itt a hadifogságban is pénzért mutogatta magát, öklének egy csapásával gránitköveket tört szét.

Egy este újságot olvasás után a mi kis társaságunkban hoztam elő a legénységi segélyezés tervét.

— Hogy akarod csinálni? — kérdezte Gulay.

— Kötelezően. Minden tiszt a havi járandóságából adjon le három rubelt, a törzstisztek ötöt. Hazulról kapott pénzekből is le kell adni a jótékonyági alapnak öt százalékot.

— És ha valaki nem akar beleegyezni, — kérdezte Strósz Zoltán.

— Te beleegyezel, Zoltán!

— Én bele.

— Mindenki bele fog egyezni. A koporsókat mindenki látja. A legénység hogy hull, mindenki tudja. A tisztnek nemcsak az a kötelessége a hadifogságban, hogy felvegye a hetvenöt, vagy ötven rubelt, kötelessége tördölni is a legénységgel.

— Mégis lesznek, akik nem szavazzák meg, — mondotta Gulay.

— Azokat majd elintézik te, meg Strósz Zoli.

Megállapodtunk, hogy másnapra vezércikket írok, melynek »Kereszterdő a temetőben« lesz a címe.

Megdöbbentő volt a hatás, az emberek tudatára jutottak annak, amit már eddig is éreztünk. Vacsora közben mindenütt arról tár-

gyaltak, mit kellene tenni. A németek a cikket lefordították és leközlötték a német újságban.

Másnap jött az új vezércikk: »Jótekonysági alap« címmel. Vacsora után a táborparancsnokságnál tisztigyűlést kértünk s a gyűlésen keresztülvittük, hogy a levonás hivatalból történjék meg.

Gulay, aki maga nem ivott, Vajdával, a kantinossal valahonnan egy üveg bort hozatott. Az üveg bort kivágta az asztalra.

— Krimi bor, fiúk. Tudjátok, én hazulról nem kaphatok egy vasat se. A tisztí fizetésemből élek, de ezt a palack krimi bort igyátok meg a mai tisztigyűlés öröme. Igazán nem gondoltam.

A »Jótekonysági alap« volt a Turkesztáni Az Est első sikere.

X. FEJEZET.

Mihalotti, Mihalotti!

A jótekonysági alap nem sokat jelentett, habár példánkat a szapórtábor is követte. Hetenként kétszer-háromszor egy feljavított ebédet, vagy vacsorát. Az árak a városban oly hihetetlenül alacsonyak voltak, hogy filléreken lehetett megmenteni emberi életeteket.

A tisztipénzekhez járultak azok az összegek, amelyek az ipari foglalkozású és a városban különféle munkáknál alkalmazott hadifogoly legénység járulékaiból teltek ki. A városban erős építkezés folyt. Ácsok, kőművesek, bádogosok, lakatosok, asztalosok találtak foglalkozást nagyszerű fizetés mellett. A vil-

lanygyárban boldogan alkalmazták az elektrotechnikusokat. Szabó, suszter kint a városban kapott munkát, a borbélyok, akármilyen olcsón borotváltak is, kitűnően kerestek a táborban.

Az iparosok addig is támogatták a táborban senyvedő társaikat, amíg nem volt meg a jótékonyági alap, de a támogatás nem volt rendszeresítve. Mindenki a komáját, a falubelijét, az ezredtársát, vagy azokat segítette, akikkel közös priccsen feküdt, mielőtt a táborból kikerült. Így azután ugyanabban a táborban voltak emberek, akik minden nap ettek és voltak viszont mások, akik hétszámra nem jutottak máshoz, mint meleg moslékhoz és egy darab kenyérhez.

Amióta a jótékonyági alap megalakult, a kint dolgozó iparosság adományai is a közös alapba folytak. Aki még külön akarta támogatni a cimboráját, megtehetette, de a jótékonyági alappal szemben is teljesítenie kellett a kötelességét.

A helyzet reménytelensége csak nem akart enyhülni. A kaszárnyákban a földművestömegek a levegőtlen szobákban háromszorosan egymás fölé rakott priccseken egymáshoz szorítva, levegő nélkül senyvedtek. Valahányszor betettem a lábamat a kaszárnyába, aki a bakák közül még gondolkodni tudott, egy könyörgés volt:

— Kadét úr, az Isten szerelmére, csak ki innen.

— Ebbe az egésznapí semmittevésbe, ebbe az örök hazagondolásba, ebbe a tétlenségbe el kell pusztulni. Vigyenek minket akárhová munkára, gyapotföldekre vagy csatornát tisztítani, az oázisokra vagy mocsarat szárítani. Elvégzünk minden munkát, nem félünk a ma-

láriától, mert az is milliószor jobb és a halál is milliószor jobb, mint azoknak sorsa ott a falnál.

A falaknál felhúzott térdekkel, leeresztett karokkal, bambán, úgy ahogy reggel odaültették őket, egymás mellett hangtalanul ültek a skorbutosok. Kórházba az oroszok nem viszik őket, mert azt mondják, hogy a skorbut csak a rossz táplálkozás következtében állt elő és még valamennyire segíteni is lehet a betegen, ha feljavul a tápláléka.

A jótékonyági alap citromot utalt ki a skorbutosoknak. Citromot, mert az orvosaink azt mondták, hogy a citromlé jó orvosság a skorbut ellen. A bakák, — már aki még nyilatkozni mert, — nem nagyon osztották az orvosok véleményét és kétségbeesetten kiáltoztak a jótékonyági alap tisztjeinek:

— Rostélyost! Rostélyost!

December elején a reménytelenségbe, amelyet még növelt a fecktífusz erősödése, mint a boldogság sugara cseppent bele Bulinszky kijelentése, hogy jön Turkesztánba egy osztrák-magyar nővér, aki pénzt hoz hazulról. A nevét is tudta:

— Mihalotti nővér, Mihalotti ezredes felesége.

A kórházak matracain kínlódó és a priesceken éhező katonák élete hosszabbodott meg a várakozásban. Erőt öntött beljük a reménytelenség, hogy jön az angyal, mennyből az angyal.

A baj pedig napról-napra növekedett. Novemberben két hétig esett az eső. Soha a trópusok esős évszakairól olvasott könyvek alapján elképzelni nem tudtam, mi a reménytelenség. Itt éreztem meg. Pedig nekem volt pénzem kocsira, amin bemehettem a városba, volt ételem és volt ruhám és volt társaságom, —

de az a szegény baka, aki most már a kaszárnyaudvar tágassága helyett rászorult a priccsre...

A tetvek elszaporodtak. Egyeduralkodói lettek a táboroknak és a bakák, akik az eső beállta előtt és az első napokban még emberfeletti erővel küzdöttek ellenük és nemcsak a maguk tetvei ellen folytattak irtó hadjáratot, de a magukkal tehetetlen skorbutosok egyetlen fehéreműjét, nadrágját és zubbonyát is állandó vizit alatt tartották, most megremülve, legyőzve, igába hajtva, megadták magukat a kegyetlen, pardont nem adó ellenségnek.

A tetvek pedig nemcsak szívták a vért, a kevés vért, nemcsak elvették az éjszakák álmát, de vitték, hordták, hurcolták a ragályt, a flektífuszt. A bakák a kórház ágyakon, a bakák a priccsen és a bakák, ha az ember beszélt velük, mint a megváltó Úristen szent nevét, úgy ejtették ki a nővér nevét, akit várva-vártak!

— Mihalotti, Mihalotti.

Orvosság a skorbut ellen, orvosság a tetű ellen, orvosság a flektífusz ellen, orvosság a reménytelenség ellen, orvosság a halál ellen.

— Mihalotti, Mihalotti.

Ha bakával találkoztam az épületen, vagy a szart mesterek lakatosműhelye előtt kiugrott a baka egy pillanatra, amikor meglátott, nagy vedreikkel csatornatisztításról ha mentek haza a még épkezlábnak, ha a transzportházba megérkezett egy küldöncük Zolotaja Ordáról vagy a Trojiczki lágerből:

— Mihalotti, Mihalotti.

Az orvosok és az emberséges ápolónők már a betegnek orvosság helyett a nővér nevét suttogták.

A rettentő távolságra elvert, hazulról hírt nem kapó, ellenállásra képtelen, lelkében régen haldokló hadifogolynak: volt az injekciója és mindenütt, amerre hadifogoly járt, már nemcsak a táborokban, már nemcsak a kórházakban, de az orosz tisztek között is, az orosz társaságokban is, ahol emberi szívek lázadtak fel a táborokba zárt hadifoglyok szomorú sorsán, már ott is a Messiást váró ember hitből fakadó megdönthetetlen remény-ségével mindent keresztül égetett:

— Mihalotti, Mihalotti.

Scsegorowéknál nagy uzsonna. Sok orosz tisztt, hivatalnok, asszonyok, leányok és városbeli lateinerek. A Turkestanski Kurierban aznap jött egy cikk a vöröskeresztes nővérről. Mely osztrák-magyar vöröskeresztes nővérek jöttek Oroszországba és mely orosz vöröskeresztes hölgyek mentek Ausztria-Magyarországba.

Mind sokat vártak a vöröskeresztes nővérektől. Látni fogják a szörnyű nyomort, a pusztulást, a százezrek leromlását, a szenvedést, — kölcsönösen. Otthon jelenteni fogják, hogy mit láttak és akkor talán azoknak szíve is megindul, akik odahaza a hivatalokban intézik a háborút.

— Wassilcsikowa, — mondja halkán az egyik tiszt.

A másik felém kacsint, ez nyugodtan válaszol neki:

— Ugyanúgy olvasnak újságot, mint mi. Ugyanúgy tudnak mindent, mint mi, vagy ugyanúgy nem tudnak semmit, mint mi.

Most már fesztelenül megindult a diskurzus az orosz élet legfontosabb témájáról.

Goremykin bukófélben és Stürmer lesz az új miniszterelnök. Ellensége a háborúnak,

elég volt belőle tizenöt hónap, ha a franciák és az angolok tovább akarják folytatni, dögöljenek meg maguk, minket hagyjanak békében. Bár csak igaz volna, hogy Wassilcsikowa Németország és Ausztria különbéke ajánlatával jött.

Három hónap óta az újságok telve voltak Wassilcsikowa hercegnő pétervári látogatásának hírével. A hercegnőt, mint Németország és Ausztria-Magyarország ügynökét könyvelték a lapok és a sorok között ordított, hogy Wassilcsikowa küldetése egyenesen a cárnőhöz szól, aki maga is német hercegnő és az egész országban elterjedt hírek szerint nemcsak németbarát, de a németek kéme és a katonák között terjesztették a hírt, hogy a cárnő vagonszámra küldi az aranyat Svédországon keresztül Németországba. Az egyik háborúspárti lap már azt is megírta, hogy vérmes jobboldali reménységek szerint a háború karácsonyra véget is ér, vagy legalább is Oroszország és a központi államok között megszűnnek a hadműveletek.

Az egész társaságban nem volt egy ember sem, aki valami katasztrófát látott volna a különbékében:

— Csak béke, béke.

Az egyik orosz tiszt felém fordul:

— És önöknél?

— Ugyanígy ülnek most együtt az emberek, ahogy most mi itt ülünk és mindenki csak egyet kíván: béke, béke.

— Van itt egy szimbirszki muzsik a lövészrezdnél. Újságot olvasó. Mindig olvassa, hogy a háborút folytatni kell a diadalmathozó végig. A múltkor, mikor a cár nyilatkozott, hogy a háborút folytatni fogják a diadalmathozó végig, azt kérdi tőlem az én muzsikom:

— Nagyságos Uram, Vilmos azt mondja, hogy a diadalmas végig, a mi Atyuskánk is azt mondja, hogy a diadalmas végig. Hogy lesz hát ennek a háborúnak vége és mikorra meg lenne a diadalmas vég, hol leszünk mi akkorra szegény szibirszki emberek.

Wassilcsikowának a társaságban nem tulajdonítottak döntő jelentőséget, habár azt szimptomatikusnak tartották, hogy Wassilcsikowát, aki közismerten németbarát, egyáltalán beengedték Oroszországba. A Novoje Wremja erősen tagadta, hogy Wassilcsikowát fogadták volna a cári udvarnál, sőt az egyik lap már azt is kilátásba helyezte, hogy rövidesen ismét elhagyja az ország területét.

— Elhagyja az ország területét, — dühösködött Scsegorow. — Ha híreket visz magával és híreket hoz ide és közvetítő, persze, hogy nem maradhat itt. Ezek a vöröskeresztes nővérek is jelentenek valamit. Ezelőtt néhány hónappal még szó sem lehetett volna arról, hogy Oroszországba vöröskereszteseket engedjenek be.

— A táborokban borzasztó a ragály, — hozta szóba Ljuba.

— Háború van — mondta az egyik tiszt.

— A harctéren Jurij Ivanovics, — mondotta Ljuba — de nem Taskentben.

— Háború és dögvész édestestvérek. Azt tudjuk a régi háborúból.

— Igen. De az egyik háborútól a másik háborúig mindig elfelejtjük.

— Az összes légerek kipusztulnak.

— Az orosz társadalomnak kellene valamit tennie a pusztulás megakadályozására.

— A mi testvéreink is ott vannak az ő kezükben és azok esetleg ugyanúgy hálnak.

A flecktífusz, a kolera hozzájuk ugyanúgy beköltözik, mint ide e szegények közé.

— De ha nem is úgy, emberek vagyunk és nem vadak. Emlékezzetek, a békében bedőlt egy bánya és a bányában életét veszítette húsz vagy harminc ember, vagy talán száz, minden nemzet kormánya részvétáviratokat intézett a szerencsétlenség által meglátogatott ország kormányához és most milliók vesznek el és gebednek meg a hadifogságban és ez most...

— Indítsunk gyűjtési akciót a hadifogoly legénység részére, — csengett ki a vitából Ljuba fiatal hangja.

— Tudod, hogy már próbálkoztam vele, tudod, hogy már voltam a kormányzónál is, hogy Konstantin nagyhercegig is elmentem, — mondotta Scsegorowa, — de mindenütt az volt a válasz, ha gyűjteni akarunk, gyűjtsünk a saját sebesültjeinknek, ha pénzt akarunk gyűjteni, gyűjtsünk a hadiözvegyeknek és a hadiárvának, gyűjtsünk a hadirokkantaknak. A hadifoglyoknak gyűjteni nem szabad.

Az egész felbuzdulás elcsendesedett és itt is az utolsó szó, az utolsó hang:

— Mihalotti, Mihalotti.

Estére egyedül maradtunk és kint ültünk a filagóriában, boldogan élveztük a szép meleg estét, melynek a kéthetes eső után és a nagy esős időszak előtt külön megbecsültük a zamatját.

— Nem lesz béke. És tovább megy a háború, mert az emberek becstelenül gyávák, — folytatta Scsegorow halkán a délutáni témát.

— Gyáva a cár, gyáva Vilmos császár, gyáva Poincaré és gyáva mindenki, akinek éhez a háborúhoz köze van. Amikor elkezdték, azt hitték: egy lerohanás. Ahogy Vilmos mondta

mire a levelek lehullanak a fákról. Azt hitték, hogy három hónap alatt elintéznék minden problémát. Valaki győz és azután minden marad a régiben, folytatják ott, ahol a háború előtt abbahagyták és mindenki országában minden marad a régiben. Az egyik ország egy kicsit kisebb lesz, a másik ország egy kicsit nagyobb lesz. Most azután már látják, hogy itt nagyba megy a játék és senkisémeri befejezni. Oroszországban mindenki szeretné befejezni a háborút, elsősorban a cár.

— A cár? — kérdeztem.

— Igen a cár, — folytatta határozottan Scsegorow. — Az itt ma már nem kétséges, hogy mentől több embert fegyvereznek fel, mentől mélyebbre halad az emberek lelkében az elkeseredés és mentől több embernek lesz mind kevesebb a vesztenivalója, annál biztosabban jön a forradalom. A cár szeretné befejezni a háborút, de nem meri, mert nyakán van a nagyhercegi párt és az egész Duma, amely nem akarja ezt a háborút befejezni anélkül, hogy a saját vágyai ne teljesednének. A Dumában csak a jobboldali pártok szimpatizálnak a különbékével, de azok sem merik megmondani. A jobboldali szervezetek is érzik a bajt, azok is szeretnének békepropagandát csinálni és lapjaik a fő háborús uszítók. A középpártok, a polgári demokrata pártok elvakultan verekszenek csak tovább, csak tovább, háború, háború, mert Miljukovék azt remélik, hogy egy győzedelmes háború után a francia és angol befolyás Oroszországot kiemeli az egyedulalom sötétségéből és Franciaország és Anglia befolyása majd demokráciát teremt Oroszországban. A szélső baloldali pártok jel-szava: Mentől rosszabb, annál jobb. Ha Oroszország elveszíti a háborút, belehal az egész

jelenlegi uralom és akkor jönnek ők. Mentől rosszabb, annál jobb.

— És most nem lesz különbéke?

— Óh, nem. Ma még minden katasztrófa nélkül megköthetnénk mi is a békét. Nincs az embereknek annyi eszük és bátorságuk, hogy mernének a holnap érdekében szembehelyezkedni a tegnappal.

— És a vöröskeresztes nővér?

— Adja isten, hogy sok mindent hozzon maguknak. Sok pénzt, amelyért itt ételt és életet lehet venni. Ha van pénzük, akkor talán az élelmezés is jobb lesz, a legális élelmezés. Talán lehetne pénzt adni az élelmező tiszteknek és akkor azoknak nem kellene összejátszani a szállítókkal és azoktól elfogadni pénzt, mert felszólalni a lopások ellen, azt higgye el nekem, csak Szibériát jelent. Nem hadifogolytábort, hanem ólombányát.

— Iván Maximovics, ne mindig ezt a szomorú hangot. A mi öreg kertészünk nagyon öreg. Kellene neki két állandó segítség. Béla Lajosovics hozna a táborból két magyart, pénzbe se kerülnének, csak éppen élelmezni kellene őket, — kérlelte Ljuba Sesegerowot.

Iván Maximovics elmosolyodott:

— Két segítség az Öreg kertésznek. Hát jó. Legyen két segítség. De ezzel megint csak két emberen segítettünk. És ha most még beszélsz egy csomó barátnőddel, hogy azok is az öreg kertészük mellé alkalmazzanak egy, vagy két segítséget, az is csak néhány segítség, tíz segítség, vagy húsz segítség. A többi tovább rohad, tovább eszi a tetű, a flecktífusz és a kolera és mi többi emberek nézzük és tőrjük hangtalanul, mert nem tudunk mást tenni.

Nyugtalanul mentem haza a táborba. Ljuba a Kaufmanski square-ig kísért, kéz a

kézben a szép csillagos turkesztáni éjszakában. A Restaurant Belgrád előtt orosz tisztekkel és diákleányokkal találkoztunk. Jókedvűek voltak, a szemük csillogásán látszott, hogy tilos szeszt ittak. A Chiva-mozgóba mentek, ahol valami érdekes angol háborús felvételt mutattak be. Hívtak minket is, menjünk velük:

— Nem lehet, — mondotta Ljuba, — ma nagyon szomorú dolgokat hallottam. Borzasztó mi történik a hadifogolytáborokban.

— Hát minket nem sajnálsz, Ljubácska! — kérdezte egy gyerekállú kis junker. Fessen összeütötte a sarkantyúját:

— Még néhány nap és azután megyünk mi is Nyugatra.

— Benneteket is sajnállak, — mondotta Ljubácska. — Én minden embert sajnálok, aki fiatal. És nemcsak benneteket sajnállak, magunkat is sajnálom.

Percnyi komoly csend. A Restaurant Belgrádból egy csasztuska hangja verődik ki az uccára. Jobb a mámor, mint az igazság. Az egyik tiszt fütyörészni kezdett, a többiek a fütyü ütemére pengetik sarkantyúikat.

Kérdőleg néztem Ljubára, aki azonnal elértette a tekintetemet.

Elmosolyodott.

— Te Szása, az én barátom, — fordult Ljuba a szomszédjához, — azt hiszi, hogy te most a Warsawiankát fütyülsz.

— Ah, Warsawianka, — nevetett kissé italosán a junker. — Ki fütyül Oroszországban forradalmi indulókat? Csasztuska, melynek ugyanaz a dallama, mint a Warsawiankának, de más a szövege, úgy-e, Ljubácska?

Mikor a tisztek felfelé indultak a Kauf-

manskaja-ulicán, még hallottuk a Szása hangját, amint az egyik leánynak mondotta:

— Mióta Ljuba ezzel a hadifogollyal együtt van, nem érdekli más, csak a hadifoglyok.

Bántott a tiszteletlen hang és hátra akartam fordulni, de Ljuba megkapta a kezemet:

— Hát nem igaz, nincs igaza Szásának?
— kérdezte vidáman.

Én is elmosolyodtam, belekaroltam Ljubába és úgy sétáltunk a holdvilágos éjszakában a Kaufmann-szobor körül.

— Ljubácska, mit gondolsz, mit füttyölt Szása, a Warsawiankát, vagy a csasztuskát?

— A Warsawiankát. Tudod, ez az egész csasztuska a Warsawianka dallamára azért készült már a japán háború alatt, hogy a forradalmat be lehessen lopni a hadseregbe.

— És Szása?

— Ezek mind. Azért, mert színes zsinórt kapott az epolettjére, azt hiszed elveszett benne a tegnapi diák?

Ljubától a Kaufmanski squaren váltunk el azzal, hogy holnap elküldöm a két hadifoglyot, azután majd segít Mihalotti.

A fiúk a Szalár-parton heverték, Wassilcsikowáról és Mihalottiról beszéltek. Hoz leveleket, hoz híreket, otthon biztosan közhírré tették, hogy jön, hozzátartozóink talán meg is látogatták, egy fényképet is küldöttek vele, talán apróbb csomagokat is hoz, de pénzt bizonyára sokat. Nemcsak nekünk, de bizton még többet a hadifogoly-legénységnek, mert azt a borzasztó érzést, hogy ezek a szegények hogy szenvednek és azokat a rémes meneteket és a folyton nagyobb tért foglaló temetőnek gondolatát nem lehet tovább kibírni.

Egy bécsi orvos volt közöttünk. Skali-

tzernek hívták, nagyon tehetséges, nagyon kitűnő orvos és igen jó ember. A kórházakról beszélt. A százszámra beérkező újabb betegekről. A reménytelenségről. Hogy nincs orvosság és nincs lepedő és nincs betegoszt és mindenben és mindenki, minden betegben és minden orvosban csak egy reménység tartja a lelket:

— Mihalotti, Mihalotti.

XI. FEJEZET.

Xénia nem akarja a békét

A Wassilcsikova hercegnő békekövetsége erős izgalmat okozott a városban is.

A trafikos a Wozneszenszki bazárban, akinél a cigarettát és a szivart vásároljuk, megvan róla győződve, hogy nem lesz béke. Se most, sem pedig egy év múlva.

— Két év múlva se, — mondogatja, pedig ő maga is nagyon kívánja, mert két fia szolgál a turkesztáni lövészknél.

— Majd meglátják az urak, — ismételteti határozottan, — nem lesz itt béke addig, míg ki nem tör a forradalom.

— És ha tíz évig nem lesz forradalom¹?

— Akkor tíz évig nem lesz béke.

Kinevetjük.

A legkedvesebb Xénia Kozlovszka, Ernst Hebáknak, egy osztrák hadnagynak a szeretője. Szép, magas, fekete leány, próbakisasszony egy divatárúüzletben.

Mióta béke hírek vannak, Xénia vallási tébolyba esett.

Mielőtt bemegy az üzletbe, minden reg-

gel térdenállva imádkozik a pravoszláv templomban.

— Édes Istenem, én nem akarom. Ne legyen béke, én nem akarom, mert akkor hazamegy Ernst, az én Ernstem és mi lesz akkor a szegény Xéniával.

XII. FEJEZET.

A nővér

December huszonnegyedike, karácsony.

Szép, napsütéses, tropikus karácsony, májusi hangulat, a nagyteremben karácsonyfa, rajta színes gyertyák és színes cukrok.

Minden ágon egy-egy név.

Ajándék senkinek sem, csak a tisztiszolgáknak neve mellett a karácsonyi meglepetés, melyet gazdáik vásároltak. A tiszték neve mellé a meglepetés még csak készült. Egy hét óta nem jött posta és mindenkinek az volt a szent meggyőződése, hogy a taskenti cenzúrahivatal karácsonyi örömmel tartja vissza részünkre több napja a postát, hogy mindenkinek legyen egy hazai zöld levelezőlapja.

Délben tizenkét órakor a táborban ünnepélyes eljegyzés és gratuláció. Egy pápai gimnáziumi tanár, Durkó Antal hosszú hetekkel előre levélben megállapodott egy pápai lánnyal, hogy karácsony napján déli tizenkét órakor jegyetváltnak. Mind a ketten pontban tizenkét órakor ujjúkra húzzák a karikagyűrűt.

Háromnegyedtizenkét órakor az egész tábor díszbeöltözött. Mindenki felvette a katonaruháját.

Durkó tizenkét órakor elővette a karika-

gyűrűt, amelyet az előző nap -vásárolt a Kaufmannskaja-ulicán és ahogy déli tizenkettőt mutatott az óra, Durkó ráhúzta ujjára a karikagyűrűt és mi, akik ott álltunk körülötte, mind mélységesen meg voltunk hatva.

Senki sem szólt egy szót sem, mindenkinek könny volt a szemében és Durkónak a kezét szorongattuk.

Egy kövér, kis törvényszéki bíró szegte meg a csendet:

— Íme, most kilencezer kilométerre Pápán egy leánynak, a te menyasszonyodnak karikagyűrűt húznak az ujjára. Megáldják és mi is most téged megáldunk, hogy ne romantika legyen többé az életünk, hanem élet, élet.

Az ebéd alatt mindenki Durkó eljegyzéséről beszélt, senki sem viccelődött, mindenki nagyon meg volt hatva, talán a tábor cinikusai is, akik az égvilágon már semmiben sem hittek és semmiben sem bíztak és akik állandóan azt számígtatták, hány évtizedig kellene folytatni a leggyorsabb tempóban az osztrák-magyar és német csapatoknak az előnyomulást, hogy Taskentig eljuthassanak.

Ma ezek se viccelődtek, mert ez a Durkó-féle eljegyzés mégis nagyon mélyen belement az emberek szívébe.

A nővért szörnyen várta mindenki.

Tudtuk, hogy ma érkezik, mert Bulinszky előző este bejelentette, táviratot kapott a nővértől, aki reméli, hogy a karácsony estét nálunk fogja tölteni.

Közvetlenül ebéd után egy vágatató kozák hozta a hírt, hogy itt a nővér.

A kozáknak nem volt karácsonya, tizenhárom nappal később van az orosz karácsony, de a kozák tudta azt, hogy ennek a szegény ellenségnek ma nagy ünnepe van, a békesség

ünnepe és a kozák is tudta, hogy mit jelent a nővér látogatása és a kozáknak nagyszőrényű, nagyhajú kislova habos volt, amikor izzadtan leugrott a lóról a kaszárnyaudvaron.

— Mihalotti, Mihalotti.

A fiúk a termekben régi magyar karácsonyi énekeket próbáltak.

A kettes honvédek megbeszélték, hogy ők egy külön háziünnepet ülnek. Mikor kirohantak Przemyslből, az ezredzászlót, hogy az oroszok kezére ne kerüljön, felvágták nyolc egyenlő részre, a nyolc darabot nyolc honvédtiszt rejtette az inge alá. A zászló hegye Durkónál volt, de az oroszok elszedték az első motozás alkalmával. A zászló nyolc darabjából kettő a mi táborunkban volt, Szilassy főhadnagynál és Messinger hadnagynál.

Az eddigi motozásoknál a zászlódarabokat mindig az ingük alatt viselték.

Elhatározták, hogy a kettes honvédtisztek ma a kettes honvédzászló tiszteletére és a przemysli kirohanás emlékére maguk között külön gyűjtést indítanak és a kettes honvédek közül még élő legénység között szétosztják a gyűjtés eredményét.

A nővér automobilon jött, mellette Bulinszky, a sofőrnél egy fiatal adjutáns, utánuk egy második autó orosz tisztekkel. Sovány, magas, elegáns, aranyszőke hajú, kedves jelenség: mennyből az angyal.

Lassú léptekkel jött a táboron keresztül, a karácsonyfánál megállott. Az első kérdése: melyik közülünk Windischgraetz György hercegi

A herceg kilépett a sorból:

— Két levelet hoztam önnek, herceg. Az egyiket édesanyjától, a másikat a nagyhercegnőtől. A nagyhercegnő azt üzeni magának,

hogy legyen türelemmel, rövidesen át fogják helyezni Kazánba, azután pedig ki fogják cserélni.

A herceg, kinek apja az osztrák Herrenhausban játszott nagy szerepet, a nagyhercegnő pedig, akit a nővér említett, a nagynénje volt, kezetsókolt és azután ismét visszalépett a sorba.

A többiek várták, hogy majd ők is sorra kerülnek. Egy levél, egy levelezőlap, egy üzenet, egy hang.

— Ami pénzem van, azt a legénység részére tartogatom, — mondotta a nővér — de hogy maguknak is adjak valamit, ami magukat a hazájukra emlékezteti, íme:

A nővér mindegyikünknek adott két darab szépen papírba csomagolt szaloncukrot.

— Ma én csak vizitálni jöttem az urak közé, majd eljövök és akkor hosszan beszélünk, ma még sok helyre akarok menni.

— Ne menjen el nővér, ne menjen el nővér, maradjon itt, legalább egy percre, a karácsonyfa meggyújtásáig, — kiáltották a fiúk, akik nem akarták elengedni azt az illúziót, amelyet öt heteken keresztül éhez a látogatáshoz fűztek.

A kórus körülállta a karácsonyfát. A karmester intett. Soha olyan artikulálatlanul, olyan szívetfacsaróan éneket üvölni nem hallottam:

— Mennyből az angyal.

Az éneknek vége volt, a nővér a szövegből nem értett egy szót sem, mert a nővér egy szót sem tudott magyarul, de mire az éneknek vége volt, a fehér zsebkendője alig tudta száritani a két szeméből patakzó könnyet.

Csend lett.

Halálos csend.

Mindenki várta, hogy most a nővér beszél, hiszen — Úristen! — még nem mondott semmit. Még azt sem mondta, hogy elhozta a hazának, vagy a császárnak üdvözetét.

A nővér két kezét áldólag terjesztette a karácsonyfa égő gyertyái felé.

— Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Úristennek nevében, én ezt a karácsonyfát megáldom és megáldalak benneteket, szegény, szenvedő testvéreim és kívánom...

Azután nem volt tovább. A nővér, aki már addig is csak fojtotta vissza könnyeit, elfakadt sírva...

Hazavágyó nagy jaj, rettenetes férfizokogás.

Bulinszky karonfogta a nővért, sapkájához emelte a kezét, keményen összevágta a bokáját. A nővért szaladva kivitte az autóbilhoz és mikor az autó megindult, Bulinszky keresztet vetett szélesen, ahogy csak a pravoszlávok vetik a keresztet.

A vacsoránál senkisémm kritizált, a vacsoránál senkisémm beszélt. Úgy terveztük, hogy a karácsonyestét mind együtt töltjük a táborban és aznap estére senki sem mehet ki a városba.

Vacsora után az emberek szótlánul átöltöztek civilruhába, széles szalmakalap és vékony bot, indultak be a városba, keresni egy más karácsonyt.

Kétségbeesetten vándoroltam a Kujukskaja utcán. A Restaurant Belgrad előtt Mohillával találok, aki hívott, menjek át a szaporokaszárnyába.

— Nagy kabaréest van nálunk, nagyszerűen fogsz mulatni, elfelejtetted a nővért.

A kabaréelőadásba a Mollináry kadétok adták a lelket.

Nátly Jóska és Cinkovszky voltak a főrendezők.

Az est fénypontja Nátly színdarabja:

— Laxenfuchsék apróhirdetnek.

Egy kedves bohózat a budai spiessek életéből. A darab hazavitt minket a drága jó Pestre és a budai kis házak közé. Majd megszakadtunk a nevetéstől.

A két női szerepet Marksteiner és Palugyai, Mollináry-kadétok játszották. A főszerepet, egy budai svábot, Ernst, német hadnagy, aki a hadifogságban tanult meg magyarul.

Ernstnek volt a legnagyobb sikere, nem kellett erőltetnie a rossz magyar kiejtést.

Reggelre lecsillapodtak a kedélyek és Török, a törvénytörő jegyző, aki még este, mikor befelé mentünk a városba, a legnagyobb anarchista volt és szidta a kormányt, mint a bokrot, hogy ide küldenek egy nővért, aki egy hangot sem tud magyarul és útnak indítják néhány szem cukorral, — reggelre már Török is meghajlott Hay Elek érvei előtt, hogy elvégre várjuk meg, mit hozott a legénységnek. Mi csak megvagyunk, dehát mi lesz azzal a legénységgel, amelyből kétezer ember halt meg flecktífuszban.

A katonák, mikor meghallották, hogy jön a nővér, kimosakodtak, az utolsó kopeken cipőkenőcsöt vettek, tút, cernát, hogy a szakadt ruhájukat kijavítsák. Még kölcsönöket is vettek fel a városban az épületeken és műhelyekben dolgozó szerencsésebb testvéreiktől.

Már félnégykor kezdődött a rendezkedés.

Felállottak kettős sorokban, az altisztek ott jártak a sorok előtt és egy vilmányi őrmester a kassai 34-esektől tartotta a kommandót. A nap gyönyörűen sütött, a legények találgatták, hozott-e a nővér híreket, jön-e vele

levél, fog-e szépen szónokolni és újból és újból a kérdés, érti-e majd őket, magyar-e?

Negyedőtkor türelmetlenkedni kezdtek izgatottak lettek, hátha nem jön!

Félőtkor túlkölt az autó. A nyomorultak kihúzták magukat és mikor az autó megjelent a kapunál, az őrmester élesen adta a vezényszót:

— Vi-i-gyázz!

— Zászlóalj jobbra — nézz!

És a rongyos gárda feszesen vágta jobbra a fejét. Szegény, beteg testüket feszes állásba húzták. Ügy álltak ott tűzzel a szemükben, mint mikor utoljára összegyűjtötték őket, a kiéhezettek, a lerongyoltakat Przemysl piacán és azt mondták nekik, hogy jön ám a felszabadító sereg és ők mennek elébe, áttörik az orosz megszálló sereget, aztán haza, Magyarországra.

Az autó megállott a sorok előtt.

A nővér ült benne az orosz parancsnokkal és egy cseh őrnaggyal. Az orosz parancsnok kíségette az autóból a szőke nővért.

Prémgalléros zöldesszürke kabát volt rajta, kabátujján a vöröskereszt.

A katonák elé lépett és németül kezdett hozzájuk beszélni.

A katonák összeroppantak.

A sorok, melyekben egy perce még láztól hevített tüzesszemű harcosok állottak, összetörték.

A térdek megroggyantak, a szemek a földet keresték.

Az őrnagy volt a tolmács.

Magyarországon szolgált, ott tanult meg valamit magyarul és énekelve beszélt a magyar nyelvet.

— A nővér Ausztria-Magyarországból

jön — mondotta az őrnagy — és a sérelmeiteket akarja hallani. Pénzt ne kérjete, mert a mi országunk szegény és a nővér személyenként csak negyven kopeket hozott. De ha valami egyéb bajotok van, szóljatok, én majd tolmácsolom.

A katonák az őrnagy szavára még jobban összeestek és aztán lázongó érzés vett rajtuk erőt. Először csak hátulról kiabáltak, de aztán általános lett a kiabálás.

— Minek jött ide, ha még beszélni sem tud velünk?

— Miért mondják, hogy a mi országunk szegény? Magyarország gazdag, jutna is mindenre, ha ott nem volnának a csehek, akik mindent ellopnak.

— Ide is biztosan azért nem küldenek, mert úgy is tudják, hogy minden a más zsebébe vándorol.

— Hozott-e leveleket, nővér?

Az őrnagy rájuk ordított, hogy ne kiabáljanak, levél nincs, csak negyven kopek van. Most pedig mondják meg gyorsan, mi a kívánságuk, mert a nővérnek még másutt is van dolga! Az emberek össze-vissza kiáltoztak:

— Azt akarjuk, hogy küldjenek ide olyan nővért, aki tud velünk beszélni!

— Kétezer ember halt meg egy hónap alatt és mi itt mind elpusztulunk, ha nem jön segítség.

— Nincs semmi, nincs cipőnk, nincsen ruhánk.

— Szappannal hónapok óta nem mosakodtunk.

— Hogy megspórolják a temetési költségeket, az oroszok három halottat dobnak egy sírgödörbe.

— Nézze meg a nővér a szállásunkat!

— Maradjon itt, nézze meg, mit kapunk ebédre, vacsorára!

— Csináljatok békét!

És aztán mindenhonnan egy ordítás:

— Magyar nővért akarunk, magyar nővért, aki tud velünk beszélni!

Majd hosszan, segítségért kiáltón ordított mindenki:

— Magyar nővért! Magyar nővért!

És a nővér, aki nem értett az egészből egy szót sem, kíváncsian fordult a cseh őrnagyhoz:

— Was wollen sie bitte, was schreien die Leute?

— Ó, semmi, nővér, — válaszolta mosolyogva az őrnagy. — Az emberek csak azt kiabálják, kitartani, kitartani. Hogy nekik semmire sincs szükségük, ami kis bajuk itt van, az majd kigyógyul otthon. A fődolog most a háború.

A bakák megint morogni kezdtek, azután mind harsányabb lett az ordítás.

A gyulaiak között voltak svábok, azok megmagyarázták a többieknek, hogy az őrnagy mit tolmácsolt.

Mintha fenékből szakadt volna ki a világ.

A bakák rá akarták magukat vetni az őrnagyra és azután előállott egy, aki most már értelmesen, németül, tisztességes szavakba öntve, kezdte mondani a panaszokat:

— Kedves Testvér, aki eljött mihozzánk, hogy a mi panaszainkat hallja és hogy rajtunk segítsen, engedje meg, hogy a mi szegény paraszti panaszunkat el is mondjuk.

— Itt meghalt ebben a hónapban kétezer ember flecktífuszban. Meghaltak azért, mert hónapok óta nem ettek rendesen és már hónapok óta rágja őket a tetű. Annyi a tetű

nálunk, kedves nővér, hogy már halottvivő sem kellene, a tetűk maguk is kihordanák a szegény bakákat a temetőbe. Rosszul esik nekünk, hogy a nővér nem hozott postát, mert mi magyarok egyedül vagyunk itt, akik haza nem írhatnak a saját nyelvükön és akiknek az anyja, a felesége nem írhat levelet a saját nyelvén. Mert úgy van itt, kedves Testvér, hogy a szerbnek, a romának, a csehnek és a ruténnek, szabad innen a saját anyanyelvén írni, csak nekünk, magyaroknak, nem szabad.

— És volt itt, kedves nővér, a múlt héten két orvos a fogolytáborból, akik egymás között németül beszéltek és az egyik azt kérdezte a másiktól, hogy a magyarok miért hullanak jobban, mint a más nemzetiségűek és akkor az orvos azt mondta, hogy a magyarok már Przemyslben rettenetesen leromlottak és hogy azoknak a legrosszabb az összeköttetésük a hozzátartozóikkal. Az is rágja őket. Kedves nővér, ha ön odahaza kieszközli, hogy a magyarok magyarul is írhatnak, mi önnek nagyon hálásak leszünk. Csak nem tudjuk, megérjük-e még!

— Kenyeret kérj, kenyeret!

— Mondd, hogy béke kell, mi itt megdöglünk mind! — ordították a bakák.

— Nézze meg a szállásunkat, az ételünket, foszlott ruhánkat, szakadt fehérneműnket, hogy nincs köpenyünk, hogy az esőben rá vagyunk szorulva a tetves priccsekre, mert rongy a bakancsunk.

— Nekünk utolsó reménységünk a kedves nővér volt, — folytatta a baka. — És akkor mi már, ha a nővér nekünk negyven kopeket hozott, csak búcsút vehetünk a kedves nővér útján a hazától. Mi itt legtöbben pre-

mysli magyarok vagyunk. Vannak itt még közöttünk néhány százan a Kárpátokból is. Mi már itt mind a nővérbe vetettük az utolsó reménységet, hogy rendet csinál, hogy a kórházban nem fognak egymás mellett feküdni a maláriások, a skorbutosok és a flecktífuszosok. Hogy emberi fekvőhelyhez, emberi éjszakához és emberi eledelhez juthatunk. Ha ez mind nem sikerül és nekünk itt meg kell halni, mondja meg nővér odahaza, hogy kár volt azért a sokezer emberért, aki a hadifogságban úgy megdöglött, mint ahogy nálunk a kehesió sem döglük meg az országúton.

A nővér nagyon meg volt döbbenve. A bakák ordítottak és a nővér ígérgette, hogy másnap az orosz parancsnoksággal tanácskozást folytat, beszélni fog magával a kormányzóval, kimegy Zolotája Ordára és a Trojicki Lägerba, azután két nap után visszajön megmondani, mit végzett. Akkorára remélhetőleg rendben lesz minden.

A katonák mint a szélütöttek vágódtak le a kaszárnya udvarára. Átkozódtak, ordítottak dühükben, sokan pedig szóltanul meghúzódtak egy fa alatt, mint a halálraítéltek, akiknek az utolsó fórum is elutasította a fellebbezési kérelmét.

Harmadnapra mi is kimentünk a négyes kaszárnyába, várni a nővért. Helyette egy orosz katonatiszt jött:

— A nővér beteg, lázas, még nem tudni mi a baja, mihelyt felgyógyul, azonnal kijön a táborba.

A bakák köpködtek, káromkodtak. Nem hitték, hogy a nővér beteg.

A bakák már senkinek sem hittek.

Estére megtudtuk, hogy a nővér negy-

venfokos lázzal fekszik a, szállodában. Egy tetű őt is beoltotta flecktífusszal.

Reggelre kimentünk a kaszárnyába, hogy a bakáknak legalább a hitét visszaadjuk.

— A nővér tényleg beteg. Flecktífusza van.

A bakák hümmögtek, a fejüket csóválták.

A kezelőorvostól hallottam, hogy a négyes kaszárnyából a bakák egy csokor piros rózsát küldöttek a nővérnek.

Egy hét múlva veszélyen kívül volt, két hét múlva elutazott, soha hírét se hallottuk többet.

A bakák álmát tovább lopták a tetűk és márciusban a tizenhatezer még megmaradt emberből egy hónap alatt meghalt kilencezer ember, a przemysliek közül alig maradt meg néhány hírmondónak, — akik éppen mint iparosok dolgoztak valahol a városban.

XIII. FEJEZET.

Esős időszak

Esett az eső, esett az eső és esett az eső.

A külvárosban, ahol a kaszárnya feküdt, az agyagos talajba beragadt a galocsni és akárhányszor előfordult, hogy az agyag lehúzta lábunkról az egyik sárcipőt, melyet úgy kellett megkeresni.

Nem tudtunk mit csinálni napjainkkal, melyeket úgy is agyonnyomott a különbékébe vetett minden reménykedésünk korai vége. Az esős időszak és Wassilcsikowa hercegnő kolostorba küldése teremtették meg a kaszárnyában a kurzusokat.

Bárdos Náci, az egyik przemysli hadnagy,

békében egy szegedi bank könyvelője, kezdte az oktatást. Először a legénység közül szedte ki az analfabétákat és oktatta őket az írás-olvasás mesterségére, azután újabb tanfolyamokat rendezett, most már a tisztek részére is.

Gyorsírás és kettős könyvvitel.

A kereskedelmi kurzusokon valóságos dühvel vettek részt tartalékosok és ténylegesek egyaránt. Az előadásokat a transzportházban tartották és mikor egy délután be mentem hallgatni, mit is tanít Bárdos hadnagy úr, a vonalozott papír fölött a többi ténylegesek között ott láttam görnyedni Strósz Zoltán főhadnagy urat is.

Nevetve kérdeztem:

— Zoltán, hát te mit akarsz, a kettős könyvviteltől? Neked aztán igazán, sohasem lesz rá szükséged?

— Nem vagyok biztos ebben az egész háborúban. Ha még sokáig tart, a népek úgy megutálják a háborút, hogy soha többet nem fognak katonaságot tartani, nehogy még egyszer háború legyen. Akkor vége az én régi kenyeremnek, valamihez meg fogni kell. Itt a hadifogságban, ha Bárdosnál kitanulom a gyorsírást és kettős könyvvitelt, talán kapok odahaza kenyeret mint kettőskönyvelő.

A transzportházban és magában a főépületben is a legtöbben eszperantóul tanultak Bánóczi hadnagy úrtól. Minthogy az emberek a hadifogságban nagyon praktikusakká váltak és csak olyan dolgokat törekedtek tanulni, aminek odahaza hasznát venni remélték, feltűnt ez az eszperantó körüli nagy buzgalom.

— Miért nem tanulnak ezek inkább franciául, vagy angolul, az oroszoknak itt azonnal hasznát is vehetik?

Egy eszperantó óra után előfogtam a tanítványokat.

— Mit akartok ti ettől az eszperantótól!

Először húzódoztak.

— Ez a legkönnyebb nyelv. Nem kell ragozni, sem deklinálni, szókincse nem nagy.

— Cél nélkül nem tanultok ti ennyien eszperantóul. Már otthonra megy ez a nagy tanulás.

— Nem utazni akarunk vele, hanem kényeret keresni. A háború után vége lesz az eddigi világnak. Ez a háború, úgy ahogy ma áll, el fog tartani esztendőig. Végül nem lesz benne győző és nem legyőzött. S az, hogy a háborúba mindenki belebukott s mindenkinek meg lesz a millió halottja és az anyagi tönkje, megöli örökre a háborút. Ameddig külön államok lesznek, addig a háborút kiküszöbölni nem lehet. Meg fogják hát csinálni az Európai Egyesült-Államokat.

— Mi köze ehez az eszperantónak?

— Nehogy a régi nemzetek egymásra féltékenykedjenek, nem angol, nem német, nem francia, nem olasz és nem orosz, hanem a legkönnyebben megtanulható eszperantó lesz a hivatalos nyelv. Mindenki eszperantóul fog tanulni és mi már itt leszünk a magunk nyelvtudásával és gyönyörűen fogunk keresni.

— Zseniális. Tudod mi kell éhez az egész nagyszerű tervhez! Hogy a népeknek és a kormányoknak is legyen annyi esze, mint nektek.

— Gondolod, hogy nem lesz! Hát lehetséges az, hogy ezután a szörnyű háború után, mikor az anyák évszámra nem alszanak, olyan államrendszerek maradjanak meg, melyek továbbra is fentartják a háború lehetőségét...

— Én nem tudok öregem semmit, csak azt, hogy volt egy harmincéves háború, amely után elpusztult egész Németország és itt voltak a napóleoni háborúk, melyek Moszkvától a francia partokig...

— Ugyan kérlek, mi volt mindaz a mai szenvedésekhez képest.

— Jól van, fiúk, csak tanuljatok eszperantóul.

A nyelvkurzusokon kívül tanítottak német és francia irodalomtörténetet, orosz történelmet, nemzetgazdaságtant, de a legtöbb hallgatója kétségtelenül Ficker professzor úrnak, egy Krisztusképű innsbrucki egyetemi tanárnak volt, aki már békeidőben is járt Taskentben és most Turkesztánról, Bucharáról és Kasgárról tartott sorozatos előadásokat.

Délutánonként a város elegáns cukrászdája, a Konditorskája Rossia tele volt hadifoglyokkal. A fiúk Pirosnikkal évődtek, a szép kiszolgáló kisasszonnyal, akit kedvenc orosz süteményünk után neveztünk el, vagy pedig figyelték a városnak cukrászdába járó közönségét.

Nagy meglepetésünkre asszonyokat fedeztünk fel közöttük, akik ugyanúgy voltak öltözve, mint a szard nők, csak nem hordtak fátyolt és nem hordtak botot, mely olyan öregessé tette a szard asszonyok járását. Ujjainkon sápadt aranyból készült vastag gyűrű, olyan, mint nálunk a címeres pecsétgyűrűk. A címer helyén héber írás. Megtudtuk, hogy bucharai zsidó asszonyok, gyűrűik értékes régiségek, ők maguk abból a törzsből származnak, mely a babilóniai fogság után nem tért vissza Palesztinába, hanem egy ideig megmaradt a babilóniai vizek mellett és azután szokásait őseredeti tisztaságában meg-

tartván, Babilonból Bucharába vándorolt. Onnan költöztek ivadékaik Kokandba, Andzsánba, Szamarkandba és Taskentbe, ahol leginkább gyapotkereskedelemmel foglalkoznak.

Az asszonyok felkeltették érdeklődésünket a bucharai zsidók iránt és a legközelebbi szombaton elindultunk megkeresni a templomukat.

A rendőr rosszul igazított útba és elkerültünk az orosz zsidók templomába, amely külső kinézését és belső berendezését illetőleg nem különbözött az európai zsidó templomoktól. A főoltár mellett mégis két egészen a földig érő hosszúkas, bekeretezett tábla, mindkettőn sűrűbetűs héber felirat.

Egy jobb öltözékű szakállas öreg zsidó állott mellettem, azt kérdeztem meg, mit jelentenek a táblák feliratai.

— Az egyik ima a cárért, a másik ima a cárnéért.

— Orosz zsidók templomában, akiket kancsukával hajszolnak a cár katonái, ima a cárért és a cárnéért! — kérdeztem meglepetten.

Nem válaszolt.

— Mindig orosz pogromokról hallottunk és Galíciában láttunk is pogromokat és itt numerus clausus van és ima a cárért? — kérdeztem ismételten.

Nagyon csendesen és nagyon szerényen kérdezte:

— Ön kicsoda?

— Hadifogolytiszti vagyok.

— Hány millió ember harcol a világ-háborúban? — kérdezte.

Nem értettem a kérdést.

— Azt hiszem huszonöt vagy harmincmillió.

— És az mind önként ment el a harctérre?

Nem kérdezősködtem tovább.

Az orosz zsidó templomból elmentünk tovább keresni a bucharait.

Az épület keleti stílusú, belsejében sehol egy pad, sehol egy szék. Középen a szentély. Az egész templom gyönyörű szőnyegekkel beterítve. A falak mellett összegöngyölt szőnyegekől készült kerevetek, melyeken azonban csak a véneknek volt szabad helyfoglalniok.

Az egyik ájtatóskodót próbáltam megszólítani. Nagyon gyengén beszélt oroszul. Megtudtam tőle, hogy ők még most is őseredeti héber nyelven beszélnek, oroszul kevéssé tudnak, a bensülöttekkel való érintkezéshez inkább a szart nyelvre van szükségük. Gyerekeiket Jaffába küldik felső iskoláztatásra.

Az esős időszak megszüntette a szabadban való fürdést és a fiúk legnagyobb része a szart fürdőkbe járt, melyeket egyéb célokra már a szabadban való fürdőzések idején is használtak.

A fürdő két szobából állott. Az első a keleti szőnyegekkel gazdagon díszített vetkőző és a másik a tulajdonképpeni fürdő, a nagy káddal és zárt tűzhellyel, amelynek egyik nyílásában tömegekben állott a faszén. A szentet le kellett önteni vízzel és így minden fürdőző maga készítette el a saját külön gőzfürdőjét.

A fürdőszolgák majdnem kivétel nélkül örmények.

Kelet orgazdái és kerítői.

Ahogy a vendég megérkezett, az örmény már vigyorogva várta:

— Van egy gyönyörű szép új nő, nem méltóztatik parancsolni?

Leginkább cserkeszleányok szerepeltek a repertoáron, de akadtak bőségesen oroszok is és német telepések leányai, akik a háború óta ínséges helyzetben voltak.

Bolzának és Fritz Müllernek szerelmi ügyei hoztak némi vidámságot és változatos-ságot a tábor életébe..

Mindkét szerelmi történet a Konditorskaja Bossiában kezdődött.

A cukrászdában a szomszéd asztalnál ült egy elegáns barna lány. Bolza utána ment és a hölgy, aki a Kaufmanskaja-ulicán szigorúan leintette, mikor meg merté szólítani, hirtelen befordult az egyik mellékuczába és a még mindig nyomában lévő Bolzához fordult:

— Ön osztrák tiszt!

— Igen.

— Én meg osztrák internált vagyok és azért nem mertem magával beszélni a Kaufmanskaja-ulicán, mert féltem, hogy valamilyik rendőrspicli észrevesz.

— Maga osztrák!

— Lembergi vagyok, az apám sörgyáros, magam színésznő, nevem Gigi Doré. A háború kitörésekor Varsóban énekeltem, az oroszok lefogtak, kémkedés gyanúja alatt ültem három hónapot, barátaim elértek Pétervarott annyit, hogy három hónap után ide, Turkesztánba internáltak.

— Taskentben

— Nem, Kokandba. Szörnyű unalmas volt ott az életem és végre ott tartok, hogy a turkesztáni kormányzóság területén mindenütt felléphetek. Most Taskentben játszom, egy hónapra szól a játszási engedélyem. Óhajt még valamit?

— Szeretném megtartani az ismeretsé-
gét.

— Igen ám, de nekem tilos hadifoglyok-
kal érintkezni.

— Ki fogja megtudni!

— Mennyi idő óta van Oroszországban?

— Közel egy éve.

— És még mindig nem tudja, hogy itt
semmi sem maradhat titokban! Van egy ha-
talmos pártfogóm, aki mindent megtud és aki
előtt nem akarok abba a gyanúba keveredni,
mintha honfitársaimmal összejátszanék.

— Este megyek magával, amikor nem lát
senki.

— Este játszom a színházban.

— Megvárom, amíg vége az előadásnak.

— Annak bizony rézemre sokszor na-
gyon későn van vége.

— Várom majd, amíg maga hazajön.

— Na és a tábor?

— Nálunk nincs ellenőrzés, engem ugyan
senki sem keres.

Gigi kisasszony szívesen meggyőzette ma-
gát, elvitte a lakására Bolza hadnagy urat,
aki a Konditorskaja Rossia uzsonnájának ki-
egészítéséül kapott finom konyakba mártott
perzsaananászt, sonkát, afgánmogyorót és
minden jót, amit boldog békében uzsonnára
kaphatott egy jól berendezett polgári háztar-
tásban. Reggelfelé került haza, ő lett a nap
hőse, sőt a tovább folytatódó szerelem révén
a hét hőse, amíg is egy szombatról-vasárnapra
virradó éjszakán komikus vége nem lett a
Bolza hadnagy úr szerelmi afférjának.

Már beteg lett volna, ha egy nap nem
kap uzsonnára konyakba mártott perzsa-
ananászt.

És délutánonként kimaradva a Kondi-

torskaja Rossia Pirošnik asztala mellől, Gigi kisasszonynál ült és amíg a színházban az előadás folyt, keleti kényelembe helyezkedve Gigi kisasszony ágyában estéről-estére folytatásokban olvasta Lady Hamilton életének csodálatos történetét, mindaddig, amíg ama bizonyos szombatról-vasárnapra virradóra szomorúra nem fordult Bolza hadnagy úr története.

Lady Hamilton karrierjének nápolyi fejezetét falta és kényelmében nem is türelmetlenkedett, mikor jön haza Gigi kisasszony a színházból, amidőn úgy éjfél felé erős kopogás hallatszott az előszoba ajtaján.

Dühösen magára kapta a nadrágját.

Haragudott Gigi kisasszonyra, biztosan elfelejtette magával vinni az előszobakulcsot.

Most miatta kell elhagynia a jó meleg ágyat

Gigi kisasszony pillangós papucsában kitopogott az előszobába és mielőtt kinyitotta volna az* ajtót, előbb az ablakon keresztül óhajtotta megpillantani Gigi kisasszony szerelemtől mosolygó ábrázatát

Szörnyű volt meglepetése, midőn a rácson orrát kinyomva az éjszakába, a várt mosolygó arc helyett egy nagy bajuszt és hatalmas Ferenc József-szakállt látott maga előtt kibontakozni és egy domborodó hasat eláruló katonai körgallért. Ha az ördög jelent volna meg előtte, midőn a mennyország kapuján kopogtat, nem vágta volna be olyan gyorsasággal az ablakot.

A pocakos, katonaruhás dörömbölt egy ideig, azután megunván az ácsorgást a szakadó esőben, nem háborgatta tovább Bolza hadnagy urat nyugalmaiban, ki is nem sokáig gondolkozván, ki légyen vajjon a pocakos,

katonagalléros, az ifjúság könnyelműségével rávetette magát Lady Hamilton érdekes történetére, mellyel különben is sietnie kellett, mert Gigi kisasszony is csak kölcsönben kapta valamelyik taskenti ismerősétől és már napokkal előtte ígérte vissza.

Megjött végre Gigi kisasszony.

Finom, jó vacsorát hozott magával és éppen nagyszerű asztraháni kaviárt kentek pirított zsúrkenyérre, mikor kint ütemes hármaskopogás hallatszott.

— Majd elfelejtettem, — mondta mosolygós arccal Bolza hadnagy úr — úgy látszik már megint az előbbeni örült van itt.

— Micsoda örült? — kérdezte rosszat sejtve Gigi kisasszony.

— Valami pocakos, Ferenc József-szakállas katona zörgetett itt egy óra előtt. Az ablakon keresztül mingyárt megismertem, hogy nem te vagy és becsaptam előtte az ablakot.

— Te jó isten! A policájmájszter!

— Policájmájszter? — kérdezte elhűlve Bolza hadnagy úr.

— Igen, te szerencsétlen, a rendőrfőnök! Most azután felakaszthatjuk magunkat mind a ketten.

— Mit keres itt a rendőrfőnök ilyen késő éjszaka!

— A Szent György-rend lovagkeresztjét akarj a mellekre tűzni.

Kint a kopogás dörömböléssé fajult.

Gigi kisasszony egy hirtelen fordulattal kinyitotta a kertre nyíló ablakot. Bolza hadnagy úr nem kérdezett sokáig és úgy, ahogy volt, egy nadrágban kiugrott az ablakon. Gigi kisasszony gyorsan utána hajigálta a holmijait, kivévén a galocsniját, amelyre pedig

Bolza hadnagy úrnak szörnyű szüksége lett volna a dagadó sárban.

Mire felöltözködött, csuromvíz lett az egyetlen ruhája s a cipőjét nem tudta felhúzni, mert öltözködés közben tele ment vízzel és az istennek sem ment a lábára. A hónap vége lévén, nem volt egy vasa sem, hogy kocsi ülhett volna, az utolsó pénzén délután virágot vett Gigi kisasszonynak.

A többit már az orosz őrség leírásából tudtuk meg.

Hajnali négy órakor szörnyen összesározva, testhez tapadó ruhában, két kezében a két cipő, érkezett meg az őrszobára, ahová az örök, nem ismervén meg a szörnyű toalettben és azt hívén, valamilyen fedélért könyörgő csavargó, nem akarták beereszteni. Addig szóltgatta őket a nevükön, amíg végre ráismertek.

Lehúzták róla a csuromvíz ruhát, orosz katonaköpenyt adtak rá, úgy vitték le a szalárparti villába, ahol Bolza hadnagy úr azonnal el is aludt és reggelre a kárörvendő bajtársak kórusa ébresztette.

Egyelőre csak a kézben hozott cipőkről tudtak.

Mikor az előzményekről is értesültek a Bolza hadnagy úr előadásából, a táborparancsnoktól kezdve a legkisebb kadétaspiránsig mindenki szegény Bolzán nevetett.

Napokig nem tudott kijutni a városba, mert az egyetlen civilruhája tönkrement, cipője se volt s csak egy hét után, mikor egy érzőszívű hadifogoly társa saját ruháit kölcsönözte neki azzal a feltétellel, hogy a policájmájszter újabb látogatása esetén bekövetkező minden kárért Bolza hadnagy úr viseli a

felelősséget, mehetett el ismét ostromolni a mennyország kapuit.

Gigi kisasszony azonban nem volt sehol. A vén takarítónőnek úglátszik, megtiltották, hogy az új lakás címét elárulja.

Taskentben volt, az bizonyos.

Minden színházi oszlop óriási betűkkel reklamírozta.

Bolza hadnagy úr ott állt előadás előtt, előadás után, minden áldott nap a színház színészbejárójánál.

Reménytelenül.

Török hadnagy úrnak volt egy nagyon jó Przemyslből magával hozott esőkabátja. Az védte a kölcsönkért ruhát és a kölcsönkért galocsnit a kölcsönkért cipőt.

Végre egy este összevillant a szemük. Gigi kisasszony a policájmájszter karján szállott be egy fekete trapp erek által húzott fogatba, mikor észrevette az esőben álldogáló Bolza hadnagy urat. Elmosolyodott. A Konditorskaja Rossiában, ahol Bolza hadnagy úr most ismét megjelent a Pirosnik törzsszertalánál, egy hordár kereste levéllel a következő nap délutánján.

Bolza idegesen tépte fel a borítékot.

Aláírás nélküli levél, rajta néhány sor.

— Azt mondtam, az unokatestvérem vagy. Azt kérdezte, mióta melegíti unokatestvér az unokatestvér ágát? Megígérte, ha még egyszer a közelemben lát, én megyek Kokandba, te mégy Gulcsara. Nem kívánom neked és nem kívánom magamnak. Isten veled, viszontlátásra Lembergben.

Bolza hadnagy úr története még élénken rágódott az emberek agyán s mindenki folytatást várt a befejezetlen történethez, mikor Fritz Müller tényleges zászlós úr teljesen a

saját akaratán kívül hőse lett egy olyan szerelmi történetnek, amely hamar feledtette Bolza hadnagy úr sebeit.

Most már Bolza hadnagy úr is együtt nevetett a nevetőkkel, megfogadta, hogy leszokik a cukrászdába járásról és inkább angol órákat vesz Pálffy hadapródjelölt úrtól. Pálffy az angol tanításért kapott minden pénzét fantasztikusan szép, napraforgó mintájú szart szemfedőkbe fektette, melyek ugyan halottak részére készültek, de viszont azt Európában nem tudja senki. A. pénzzel, amit a szemfedőkért odahaza kapni fog, kárpótolni akarta magát az élettől imigyen elmulasztott esztendőkért.

Fritz Müller volt az a hihetetlenül hosszú, bukovinai zászlós, akit a közös hálóteremből kihelyeztek a transzportházba az ópiumszívó orvos mellé, mert éjszaka félórak hosszát füttyölt álmában egy-egy áriát a Lohengrinből, vagy a Toscából.

Fritz még nem volt tizenkilencéves.

Mint zászlóst mustrálták ki valamelyik kadétiskolából a háború kitörésekor. Meg sem melegedett rajta a zászlósi uniformis, az első augusztusi ütközetben fogságba került s azóta állandóan azon morfondírozott, hol fogja ő négyesztendőös kadétiskolás tapasztalatait a gyakorlatban érvényesíteni, mikor így elrontotta a sors az ő egész életét.

Mielőtt egyszer kiránthatta volna a kardját, úgy ahogy azt a kadétiskolában tanulta, már nem is volt kardja.

Fritz fiatal kora dacára egyike volt a tábor legnagyobb gondolkodóinak. Ha kérdezték, mit csinál?

— Gondolkodom, — volt mindig a sztereotip válasz.

— Mm!

— Ha én azt meg tudnám mondani.

Fritznek szörnyű nagy orra volt, néhány szál szőr is éktelenkedett az orra alatt, melyeket Fritz minden rendelkezésre álló varázszerrel törekedett kemény és katonás bajusz-
nak nevelni. Mikor kérdezték tőle, hogy mit akar a pár szál szőrtől, Fritz rendíthetetlen nyugalommal felelte:

— Szeretném, ha én is vinnék haza valamit a világháborúból.

Fritz egy délután ott szerencsétlenkedett a cukrászdában a Pirosnik asztalánál. A fiúk Pirosnikkal évődtek és ugratták, hogy biztosan azért nem akarja egyiküket sem meghallgatni, mert Fritzbe szerelmes.

Pirosnik rém mód feldühödött.

Kikéri magának.

Ha már hadifogoly szeretőt akar, akkor sem egy ilyen hosszú mamlaszt választana, mint Fritz. Hagyjanak neki békét, ha valamelyikünkbe szerelmes lesz, nem fogja szégyelleni, nyíltan be fogja jelenteni az egész társaságnak, hogy a többiek ne törekedjenek, próbáljanak másutt szerencsét!

Ahogy Pirosnik javában veszekszik a fiúkkal, a harmadik asztaltól magához inti a delnő. Azért hívom így, mert az elegáns, magas alakja, választékos öltözködése és komolyra rögzített arca mellett ez a név illet rá a legjobban. Azt hiszem Almoszlinó, vagy Nemes Jóska nevezte el így még a szeptemberi korzón.

Tudtuk, hogy egy őrnagy felesége, s most megriadtan néztünk egymásra:

— Csak lesz esze Pirosniknak és nem mondja meg a nevünket, igaz, hogy Fritzről

mindnyájunkat megtalálnak. Butaság volt így hangoskodni.

Pirosnik azzal jött vissza, hogy a goszpozsa (úrnő) a harmadik asztalnál arra kéri a zászlós urat, — és itt rámutatott Fritzre, — legyen szíves üljön át egy percre az asztalához. Valamit szeretne kérdezni.

Fritz kelletlenül indult, esetlenül meghajtotta magát, a hölgy kezét nyújtotta és helyet mutatott a mellette lévő széken. A hölgy beszélt, Fritz állandóan komolyan igent integetett és azután felkelt a helyéről, kezecsókolott és visszaült az asztalunkhoz.

— Na, mi az Fritz, mit akar!

— Nem fontos, majd elmondom.

A hölgy fizetett és elment. Mindenki egyszerre rohanta meg Fritzet.

— Most már beszélhetsz!

— Nem fontos. Aziránt érdeklődött, hogy vannak-e a mi táborunkban szabók. Keressek neki egy jó női szabót, s holnap délután öt órára vigyem el hozzá a Moszkovskája ulica tizenöt szám alá.

— Te Fritz, ez nem a szabót akarja.

— Ne beszéljete bolondokat, biztos ruhát akar csináltatni, hallotta, hogy nálunk jó bécsi és pesti szabók vannak, egy kosztümöt akar rendelni.

— És éppen téged kerestett ki?

Másnap este mindenki Fritzet várta. Már a vacsoránál ültünk, amikor megérkezett.

Abbahagytuk a vacsorát. Egész csödület támadt Fritz körül.

— Na Fritz, mértéket vettetek?

— Igen, — felelte kényszerülten Fritz.

— Beszélj hát, mi történt?

— Elvittem a szabásunkat, megbeszélte

vele az új ruhát, pénzt adott neki, hogy vegye meg a szövetet.

— S aztán?

— Engem ottmarasztott uzsonnára.

— Mit csináltatok?

— Semmit. Meguzsonnáztunk.

— Ennyi az egész!

— Adott nagyszerű ferghánai cigarettákat, kérdezősködött, hová való vagyok, vannak-e testvéreim és voltam-e már szerelmes?

— Te mit válaszoltál?

— Az igazat. Hogy még sohasem voltam szerelmes, egy kadétiskolásnak nem igen van alkalma szerelmesnek lenni.

— S aztán eljöttél?

— Marasztott, mondtam, hogy haza kell mennem vacsorára.

— Nem hívott, hogy látogasd meg újból?

— De igen, mondta, hogy holnap megint menjek fel hozzá uzsonnára.

Mindenki Fritzen kacagott és miközben vacsorázott, az egész társaság tanácsokat adott neki, hogy másnap az uzsonnán miként kell viselkednie. Hogyan kell megfogni a nő kezét, és hogyan kell hosszan kezecskélni, — a többi majd jön magától.

Fritz nagyon dühös volt, hagyják őt békében, mégis csak disznóság, ezt a szegény nőt, aki csak egy ruhát akar csináltatni, így meggyanúsítani.

Schwarz Marci, Fispán és Weinréb, akik néhány hét óta a többi önkéntesekkel együtt a kokandi táborban voltak s az önkéntesek megbízásából bevásárolni jöttek Taskentbe, Fritzzel együtt aludtak éjjel a transzportházban. Helyesebben aludtak volna, de amiként reggel elbeszélék, nem jutottak hozzá, hogy aludjanak, mert Müller zászlós úr egész

éjszaka lecsukott szemekkel ült az ágyában és füttyölte a szebbnél szebb áriákat. Ők nagyon meg voltak ijedve, de nem merték felkelteni, mert attól féltek, hogy a zászlós úr megharagszik.

Fritz este megint eredmény nélkül jött haza.

— Nem történt semmi, — válaszolta két-ségbeesetten a kacagó kérdezősködőknek, akik már arról is informálva voltak, hogy az őrnagy úr a harctéren tartózkodik.

— De azt csak tudod már, hogy hívják!

— Natasa. Azt mondta, ne szólítsam goszpozsának, mondjam neki, Natasa.

— És mondtad!

— Mondtam.

— És nem történt semmi!

— Uzsonnáztunk és cigarettáztunk.

— Inni nem adott!

— Valami erős konyakot, de a második pohárral már nem akartam meginni. Mondtam, hogy nem bírom az italt és félek, hogy bolondokat találok beszélni. Nagyot nevetett és azt mondta, nem baj, csak igyak tovább. Én ittam is még egy pohárral, de féltem, hogy berúgok, nem ittam többet.

— Milyen ruha volt rajta!

— Mit tudom én. Várjatok csak, hogy hívják azt a ruhát, amit a japán asszonyok hordanak!

— Kimonó!

— Igen, kimonó.

— Na és aztán elmentél!

— Meghívott holnapra vacsorára.

— Na te vadbarom. Ha holnap hazajössz és mindig nem történt veled semmi, jegyzőkönyvet veszünk fel, s odahaza betejesztjük az ezredparancsnokságnál, hogy a

hadifogságban tönkretetted az osztrák-magyar tisztikar becsületét.

Fritz halálosan kétségbe volt esve, kijelentette, hogy holnap akármi történik, megrohamozza Natasát, de ha bajba kerül és becsukják, a tábor lelkén szárad.

Fritz másnap késő éjjel ravasz pofával jött haza.

A tábor fenn virrasztott és várta.

— Na, Fritz, mi történt! — kérdezte tőle száz mosolygó arc.

— Férfiúi becsületem tiltja, hogy beszéljek.

Harsogó kacagás.

A fiúk szekírozták, de csak nem akart beszélni. A gyanakvóbbak azt állították, hogy megint nem történt semmi és Fritz csak azért burkolózik sejtelmes hallgatásba, hogy békében hagyják.

Fritzből harapófogóval sem lehetett ki-venni egy szót sem.

A kosztüm már rég elkészült, Fritz továbbra is szorgalmasan járt Natasához, mire aztán a gyanakvók is megnyugodtak, nem fenyegetődztek jegyzőkönyvvel és nem kérték többet Fritztől számon az osztrák-magyar monarchia becsületét.

A Bolza hadnagy úr és Müller Fritz vidám históriáit szomorúan tarkázta egy keserves esemény, amely a taskenti kórház elmebeteg osztályán végződött.

Az egyik hadnagy, aki addig sohasem járt a városban és ellenséggel paktálóknak, hazaárulóknak mondotta azokat, akik a városban nőekkel szerelmeskedtek, délután mindig kocsit hozatott és a szakadó esőben elhagyta a tábor.

Senkise tudta hová ment, esténként mind komorabban tért haza.

A fiúk faggatták, merre jár, talán jobb útra tért.

Egy este nagy komolyan előadta, hogy őt üldözik a nők. Ha végigmegy a Kaufman-skaja ulicán, minden oldalról kiabálnak utána, hívogatják, és hogy nem megy velük, hangosan utána kacagnak.

— Ma délután, ahogy leszálltam a kocsi-ról, — mesélte zavarodott szemekkel, — alig néhány lépésnyire a gimnázium épülete előtt, megint megtámadott egy csomó lány. Azt hiszem, diáklányok voltak. Jobbról-balról belémcsimpaszkodtak, s hiába szabadkoztam, becipeltek egy házba. Etettek, itattak, s aztán levetkőztettek.

— Na és az olyan nagy szerencsétlenség? — kérdezte a tábor egyik orvosa, aki már tudta miről van szó.

— Nem szerencsétlenség, — mondotta most már ordítva, — de tudjátok, hogy nekem mi a véleményem. Aki orosz nőekkel szerelmeskedik, amíg testvéreink a fronton szemben állnak az orosz ágyúkkal, az hazaáruló. Belőlem még az erőszak sem csinálhat hazaárulót.

Éjszakára székekkel és a nagy ebédlőasztallal körülbarikádozta az ágyát, nehogy a taskenti lányok álmában megrohanhassák.

Reggel beszállították az elmebeteg osztályra.

Azt mondták neki, hogy a városban és a táborban nem tudják megvédeni a nők ellen, akik őt mindenáron el akarják tántorítani álláspontjától, a kórházban nem férhet hozzá senki.

Boldogan ment be és mi minden posta-

pon könnyes szemekkel olvastuk feleségének és gyerekeinek hozzá intézett leveleit.

Szegények nem tudták, hogy az ő szerelmüknek Taskentben örökre beborult és közülünk senkinek sem volt bátorsága, hogy a rettenetes hírt megírja.

Az eső szakadt, szakadt, mintha csöbörből Öntötték volna, a fiúk szegény, megőrült bajtársuk sorsában látták a saját jövő sorsukat. A harctereken semmi hír, semmi, ami sorsunkat valahogyan eldöntené.

A németek azzal szórakoztak, hogy lapjukban pályázatot hirdettek.

— Tíz rubel annak, aki a legmegfelelőbb német nevet adja a meghódított Varsónak.

Párvány Karcsi, egy bolgárszármazású honvédszászlós feküdt a mellettem lévő ágyon. Szörnyen utálta a militarizmust és a saját történelmi szemléletében a világháborút Bismarckra vezette vissza.

— Ha Bismarcknak nem sikerül letörni a német népet és megalapozni a német militarizmust, félelmet kelteni a világ népeiben saját jövő sorsuk iránt, sohasem sikerült volna Edward királynak megalapítani a németellenes koalíciót. A fene vigye el Varsót. Hogy Varsónak milyen nevet kellene adni azt nem tudom, az is nagyon kétséges, ki fog a végén nevet adni Varsónak. Attól félek, hogy a Warsawianka. De Taskentnek adhatnának a németek egy új nevet, a pokol ebbe az esős időszakba, én Regensburgnak nevezném testvér és azt hiszem nekem volna igazam.

Az esős időszak alatt lettem bejáratos Kinkmann fogorvos családjához. Ljuba vezetett be hozzájuk. A férj egy felvilágosult, szabad gondolkodó svéd, aki már harminc esz-

tendeje itt lakott a kolónián. Felesége okkultizmussal foglalkozó orosz asszony, aki abban lelte örömét, hogy szart cigányasszonyokat, tatár és hindu javasasszonyokat gyűjtött össze magánál. Társaságot hívott össze és jövendőmondó asszonyaival szórakoztatta az egybegyűlteket.

Egy ilyen délutáni szeánszon, — akkor éppen zavargások hírei jelentek meg az orosz sajtóban, — egy aranypénzes, piroskendős, ezerráncú szart cigányasszonyt faggattunk az orosz jövendőről.

Az asszony először hallgatott, nézte a társaságot és semmiképpen sem akart egyenes választ adni:

— Csak embereknek mondok jövendőt, országoknak nem.

Kinkmanné kivételével, aki hitt ezekben az asszonyokban, mindenki nógatta. Komikus választ vártunk, amelyen sokat lehet majd nevetni. A cigányasszony válasza nem volt komikus:

— Egy év múlva Oroszországban az ördög fog aratni, és idegenek lesznek az urak.

Nevetve találgattuk, ki legyen az ördög és komolyan gondoltuk:

— A forradalom.

— S az idegenek?

— Azok igazán nem lehetnek mások, mint a németek.

— Talán az ördög és az idegenek egy személyben a németek? — hahotázott Kinkmann, aki nagy angol és franciabarát volt és szörnyen utálta a németeket, akiket Vilmos császár politikájában személyesített meg.

XIV. FEJEZET.

Przemysl kapitulációja

S mentől jobban ömlött az eső, annál gazdagabbak lettek a Turkesztáni Az Est példányszámai.

A lap egy példányban jelent meg, de az egész lapot szorgalmasan lemásolta naplójába Stróbl Dezső, a temesvári tüzérezászlós és így reméltük, hogy az eredeti példányok, vagy a Stróbl naplójában lévő másolatok a békekötések után hazakerülnek Magyarországra.

Sikerült belevinni a köztudatba, hogy a mi taskenti életünk egy darab történelem, s ezek a lapok, melyeket mi írunk, valamikor még kútfőként fognak szerepelni. Ezzel a felfogással szemben volt néhány ellenvetés, hogy a történelmet Vilmos császár, Sassanow, Poincaré, Tisza és Lloyd George csinálják, de azután sikerült megértetni, hogy igaz, hogy az államférfiak csinálják az eseményeket és mi csak szenvedő alanyai vagyunk, de a mi életünk a történelem.

Esténként, miközben rettenetesen zuhogott az örökké szakadó eső, Gulay százados asztala mellett ülve határozott a szerkesztőségi értekezlet, hogy milyen új lapakciókat kezdjünk.

Így határoztuk el, hogy megírjuk Przemysl kapitulációjának történetét.

A przemysli megszállás és kapituláció történetéről szóló megbeszélések kapcsán annyi új és érdekes adat merült fel, hogy elhatároztuk, a leghelyesebb lesz, ha a Turkesztáni Az Est a szalárparti tábor minden egyes tiszt-

jéhez, aki tagja volt a várvédő seregnek, egy körkérdést intéz, amelyben a következő kérdésekre kér feleletet:

1. Melyik volt a legérdekesebb élménye a várostrom alatt?

2. A védelemnek mely hibái idézték elő a vár kapitulációját¹?

3. Az élelemzés jobb rendszere mellett lehetett-e volna tartani a várat a gorlicei offenzíva kezdetéig!

A körkérdésnél az volt az elképzelésünk, hogy a száznál több várvédő tiszt, kik valamennyien az előtéri állásokból kerültek fogásba, de a vár belső viszonyait is a legalaposabban ismerték, az utókornak teljesen elfogulatlan történelmi képet tud rajzolni a világháború egyetlen cernírozott várának ostromáról és a vár elesetének okairól.

Közöttünk voltak mindazok a tisztek, akik a przemysli ostrom egész ideje alatt a különféle kirohanásokban csapataik élén résztvettek, akik a belső várvédelmet vitték és ott volt közöttünk Strósz Zoltán főhadnagy, aki parancsnoka volt a híres Werk I. 1.-nak, a páncélerődnek, melybe a nagy ostrom idején egyedül hatoltak be a hóförgeteg védelme alatt az orosz csapatok, s ahonnan Strósz Zoltánnak és népfőlkelőinek rettenetes erőfeszítések árán sikerült az oroszokat megint kiverni.

Számítottunk Szakmáry ezredesnek, az utolsó kirohanás vezetőjének támogatására, aki ugyan nem lakott a szalárparti táborban, de fogolytársaink állandó érintkezésben voltak vele.

Az anyagról, amelyet össze akartunk gyűjteni, tudtuk, hogy nemcsak hősi fejezteket foglal majd magában, de fel fogja

fedni a várvédelem első idejének rettenetes élelmiszerpazarlásait is, a kávéházak éjjeli mulatozásait, egyes csapattesteknek élelmiszerekkel való túlságos kedvezményezését, mikor az előtéri állásokban lévő seregrészek katonái az elhullott lovaknak szemétdombon rothadó csontjait melegvízben kifőzve próbálták maguknak táplálékot szerezni.

Kutatni akartuk, mik voltak az okai annak, hogy a vár polgári lakosságának jelentékeny része a körülzárás alatt az ostromterületen belül maradhatott s így a várvédő sereg élelmezési adagait csökkentette.

Egy helyzetképet akartunk adni a jövő generációnak a várban bentmaradt lakosság erkölcsi életéről, a darab kenyerekről, melyekért asszonyok-lányok a testüket ajánlották fel.

A Turkesztáni Az Est az egyik nap közétette a körkérdést és a másik nap reggelén magához hivatott Kovács százados.

— Arra akarlak kérni, hogy a körkérdésre vonatkozó felhívást a mai lapban, reám való hivatkozással, vonjátok vissza.

— Nem értem százados úr, hiszen eddig mindig a százados úr volt a lap legnagyobb jóakarója és egyenesen arra kért minket, hogy mentől több gondolkoznivaló anyagot adjunk a fiúknak.

— Ez igaz. Én a lapot a legfontosabbnak tartom és mindenben támogatom is. Adjatok fel körkérdéseket, kérdezzétek meg, kinek mi a legérdekesebb élménye Taskentben, mi a véleménye a békéről, milyennek látja az orosz belső állapotokat. Ha akarod, kérdezd meg azt is, lesz-e Oroszországban forradalom, lesz-e külön béke, de a przemysli várostromot hagyjátok békében.

— Nem értem, kapitány úr.

— Majd mingyárt megmagyarázom. Elsősorban a tisztek legnagyobb része nem tudja összefoglalni a gondolatait. Itt van Strósz Zoltán, akivel te a Werk I. 1. történetét akarod megírni.

— Akinek nem kenyere az írás, amellé majd odaállítunk egy írástudó fiút. Tollbamondás után a szerkesztőség egyik munkatársa fogja megírni a választ.

— Na várjál csak. Majd szolgálok én neked mingyárt kézzelfogható bizonyítékkal. Behívatjuk Török hadnagy urat.

— Te Török, — kérdezte a kapitány a belépő hadnagyot, — mit meséltek Przemyslben, Radkó Dimitrijev milyen feltételek mellett lett volna hajlandó szabad elvonulást biztosítani a várvédő seregnek?

Török válasza után rámnézett.

— S ezt te leírod?

— Le én, kapitány úr, ez a legjellemzőbb az egész przemysli helyzetre vonatkozólag.

— S ha hazamégy, otthon közzéteszed?

— Nyugodtan kapitány úr.

— S most itt össze akarod gyűjteni az adatokat, hogy az élelmezési tisztek pocakot eresztettek, szeretőikkel pezsgő mellett dorbézoltak, míg az előtéri állásokban tisztek és legénység versenyt éheztek, s a polgári lakosság evakuálása azért nem történt meg, mert egyes urak nem akartak búcsúzni a szeretőiktől.

— A körkérdésekre adott válaszokkal meg akarom akadályozni a történelemhamisítást. Hadd lássák odahaza, hogy az utolsó kirohanásnál minden cél nélkül, ezer és ezer szegény embert, akiknek jártányi erejük sem volt, kergették neki az orosz állásoknak.

— S mi a célja mindennek!

— A történelemnek az a feladata, hogy tanulságot szolgáljon az utókornak.

— Nagyon sajnálom, a körkérdést nem engedhetem meg.

— A kapitány úr tehát azt parancsolja, hogy parancsára való hivatkozással, a lap mai számában a körkérdést vonjuk vissza.

— Igen, ezt kérem tőletek. Mindig a legjobb viszony volt közöttem és a szerkesztőség között és erre való hivatkozással kérem tőletek ezt a szívességet.

— És ha a szerkesztőség lemond?

— Tudod nagyon jól, hogy ez lehetetlen. A jelenlegi szerkesztőség helyébe új szerkesztőket teremteni nem tudok.

— S ha a szerkesztőség mégis lemond! Mi történelmi feladatra akartunk vállalkozni, mely többé ez életben megvalósítható nem lesz. Soha többé ezt a száz csapattisztet, akinek ma még frissen él emlékében minden epizód, nem fogja tudni senki megszólaltatni. S azt a kapitány úrnak is érezni kell, hiszen ott volt Przemyslben, hogy egyszer példát kellene statuálni a hivatalos történelemhamisítókkal szemben.

— Minthogy a lapra feltétlenül szükség van, nem marad más hátra, minthogy én vonjam le a konzekvenciát, és az oroszoktól kérem egy másik táborba való áthelyezésemet.

— Azonnal össze fogom hivatni a szerkesztőségi értekezletet. Reményiem, sikerülni fog ez a katasztrófát elhárítani.

Mielőtt elhagytam volna Kovács kapitány úr szobáját, még egy kérdést akartam tisztázni.

— Kérem, kapitány úr, szabad nekem a betiltás belső indokai iránt érdeklődni!

— Tiszteknek, amint nagyon jól tudod, feljebbvalóik ténykedése fölött nyilvános kritikát gyakorolni nem szabad. Ha pedig te az igaz anyagot a przemysli várvédelemről összegyűjtöd, az nemcsak a przemysli várvédelemnek lesz a kritikája, de egyszersmint az egész osztrák-magyar hadsereg minden bajának a kirakata. Nem akarom, hogy ez az anyag egy olyan táborban gyűjtessék össze, melynek én vagyok a parancsnoka.

— Ne haragudjon, kapitány úr, de ez nem Kovács Géza, itt csak a hang a kapitány úré.

— Kérlek, határozzatok. A lap felolvasása előtt nekem tudnom kell, hogy mire határozátok el magatokat.

A szerkesztőségi értekezleten izgalmas tárgyalás után elhatároztuk, hogy a körkérdésről lemondunk.

Nemcsak a tartalékosok, de a ténylegesek is meg voltak döbbenve, mikor Kovács kapitány úr parancsát közöltem.

— Ez nem Géza, — rángatta Gulay a bajuszát, — Gézának nincs félnivalója. Délután hivatták az ötös kaszárnyába az altábornagy úrhoz. S az altábornagy úr, aki seholse volt, mikor itt gyötrődünk, miként segítsünk a haldokló bakákon, egyszerre megjelenik, mikor Przemysl védelméről megírtuk volna az igazat.

— Úgy, hát Weitzendorferf

Az altábornagy úr égi magasságokban lakott tőlünk, az ötös laktanyában, ahol szláv, román, lengyel, ukrán tisztek voltak elhelyezve. Rajtuk kívül csak Flondorf báró, Junger és Mária, a férfiruhában járó vitézségi érmes zászlóskisasszony, laktak az ötös kaszárnyában.

A fiúk mondtak néhány szotizt az altábornagy úr terhére, de meg kellett nyugodni.

Ha Kovács lemond, az oroszok ide tehet nek vagy egy ellenséget a mieink közül, vagy egy vaskalapost, akitől az Isten mentse.

Inkább eltesszük a przemysli tervet jobb időkre.

XV. FEJEZET.

Az akasztottak

Február elején megjött a gyönyörű tavasz és néhány napra rá a fenséges nyár. A Szalár folyó partján megindultak a munkák. Mindenki vályogot vetett, senki sem akart fenmaradni a közös kaszárnyatermekben.

A szalárparti kis kunyhó szabadságot, függetlenséget jelentett.

Aki lent lakott a parton, annak nem néztek bele az életébe, az ágyába, az olvasmányába, az írásába, a gondolatába. Ha fogolytársaságot akart, felment a kaszárnya közös termébe, ha polgári társaságot kívánt, a Szaláron át nyitva volt az út a városba.

A legénységen nem lehetett segíteni.

A németek és a magyarok sorsa a biztos halál. Csak idő kérdése volt, hogy mind meghal. A táborban nem maradhatott ember.

Kint a városban a munkáknál is megkezdődött a baj.

A Dumában a jobbpárt kivételével a parlament összes pártjai szorongatták a kormányt, tombolva követelték a hadiszerek gyártásának fokozását.

Az orosz hadsereg minden sikertelenségét az árulások, a rossz vezetés és a rossz felszerelés terhére írták. Gucskownak, az októbris-

ták elnökének vezetésével egy bizottság dolgozott a hadiüzemek kiszélesítésén. Minden nagyobb lakatosműhelyben, bádogosműhelyben gránátokat és srappellit gyártottak.

A magyarok és a németek nem vállalták a hadiszerek gyártását.

Ők a saját testvéreik részére nem gyártják a halált.

— Akkor meghaltok ti is!

Visszaküldték őket a táborba. Aki tegnap még odakint a saját mesterségét folytatta, keresett, a többi bakáknak pénzt adott, a másik életét meghosszabbította, mára maga is halálraítélt.

A csehek, a szerbek, románok és rutének kint maradtak az üzemekben és ezzel megkezdődött a tagozódás és részekre bomlás végső etappja: az osztrák-magyar monarchia népeinek felbomlása nemzetiségek szerint.

Az orosz hadsereg technikai felszerelésének tökéletesedésével egyidejűleg kezdődött a propaganda a hadifogoly légiók felállítására érdekében.

Az elzász-lotharingiai volt az első szabad csapat, amely Taskentből elindult. Nagy francia zászlók alatt vonultak végig a városon, előttük orosz katonazenekar.

A városon végigzúgott a Marseillaise.

Senki sem tapsolt nekik, senki sem üdvözölte őket fehér keszkenőkkel. Ott álltam a tömeg között, amikor elvonultak Konstantin Konstantinovics nagyherceg palotája előtt.

Sehol egy jó szó.

Az elzászi légióban nagy megleptésemre az első sorban marsolt Fritz Mayer úr, az erőművész. Megtudtam, hogy Mayer úr bejelentette felsőbb parancsnokságának, azért megy el az elzászi légióval, mert nem bírja to-

vább a tetveket, mihelyt a harctérre kerül, rögtön átszökik a saját csapathoz, vagy meghal, de ő tovább a táborban nem marad.

A délszláv és a cseh légiók szervezése nem indult olyan könnyen, mint ahogy remélték. A tisztek, akik a fogságbaesésük pillanatától kezdve el voltak különítve, könnyebben léptek be a légiókba. Jó ellátásban részesültek és a világháború kitörését történelmi pillanatnak tartották. Voltak közöttük olyanok is, akik szívesebben maradtak volna Taskent mindanyain, minthogy elmenjenek vissza a harctérre, de az erkölcsi kényszer ereje mindegyiküket behajtotta saját nemzetiségük harci légiójába.

A legénység beszerzése nem volt ily egyszerű feladat. A bakák semmiféle papi, vagy tiszti szóra nem akartak belépni a légiókba.

A nemzetiségi elkülönülés, mentől tovább tartott a hadifogság, annál jobban kiéleződött. »Die Gehängten«, — az akasztottak, — volt a csehek becéző neve. Mióta seregestől megadták magukat és a huszonnyolcadik, prágai gyalogezredet feloszlatták, csak huszonnyolcasoknak nevezték őket, amiért a csehek szörnyen haragudtak, mert a huszonnyolcas szám a hadifogoly terminológiában azt jelentette:

— Ha hazajösztek, felakasztanak benne-
teket.

Így kedveskedtek a németek a cseheknek és mégis, mikor elkövetkezett a légiókba való toborzás napja, és a kaszárnyákban megjelentek a verbunkos tisztek, a legénység legnagyobb része nem akart belépni.

A cseh és a szerb hadifoglyok közül csak azok voltak Taskentben, akik a háború elején

kerültek orosz fogságba. A legénység eredetileg tekintet nélkül a nemzetiségekre, közös táborokban volt elhelyezve, leginkább a tászkenti négyes kaszárnyában, Zolotája Ordán és a troicki táborban. Együtt voltak elszállásolva az osztrák-magyar monarchiának különböző nemzetiségű katonái, valamint a német hadifoglyok és azok a törökök, akik a kaukázusi fronton kerültek orosz kézre.

Az egyetlen különbség már az első időkben is az volt, hogy a szlávoknak külön konyháik voltak, melyeket a saját soraikból kikerülő altisztek és szakácsok vezettek. Ezek a konyhák minőségre és mennyiségre jobb táplálékot nyújtottak, mint a magyarok és a németek konyhái, mert a szlávok a legénységi járulékot készpénzben kapták meg s így csak annyival rövidültek, amennyit a saját vezetőik loptak el tőlük.

A többi hadifoglyok érthető féltékenységgel és elkeseredéssel nézték, hogy amíg ők éheznek és még mosléknak is gyenge eledelket kapnak, addig társaik, akikkel együtt kerültek fogságba, a szláv rokonságra való hivatkozással, külön elbánásban részesülnek.

Ez az elkeseredés eleintén apróbb csetepatékban és szóváltásokban jutott kifejezésre, később a legkomolyabb ellenségeskedéssé fajult, amelyet különösen fűtött a cseh és szerb legénység az idők folyamán mindjobban kifejezésre juttatott orosz szimpátiája.

A hangulat túl volt telítve villamossággal s mikor egy alkalommal orosz győzelmek hírére a szláv legénység ünnepi ebédet kapott és büszkélkedett az oroszok győzelmén érzett örömével, este rettenetes verekedésre került a sor. Egyik oldalon a németek, törökök és magyarok, a másik oldalon a csehek és szer-

bek, akikhez csatlakoztak a kevészámú románok.

A verekedés kisebb ütközet jellegét öltötte magára. Az orosz őrség parancsnoka riadót fúvatott és az orosz katonák feltűzött bajonettel választották szét a verekedő feleket.

Ez az ütközet adta meg a végső lökést a szlávok és románok különválasztásához.

Az ötös kaszárnyában, ahol a délszlávok és csehek most már elkülönítve, nagyszerű koszt mellett éltek, néhány tehetséges szerb és cseh tiszt vezetése mellett folyt a verbuválás. A szerbek szervezési munkáját egy Kolumbátovics Arzén nevű huszonkilencedik ezredbeli zászlós vezette.

Minden este a gyűléseken csak úgy zúgtak a tapstól az ötös kaszárnya falai és amikor a beszédeknek vége volt, és a tisztek felszólították a legénységet, hogy na fiúk, be hát a légióba, nagy ritkán jelentkezett egy-két ember, a többi vette a csajkáját és megindult kifelé a kaszárnya udvarára, ahol nagy kondérokból már mérték a finom, jó káposztalevest, vagy juhhússal gazdagon telített piláfot.

Akik beléptek a légiókba, azok mindennap gyakorlatozni jártak vagy a városi parkba, vagy ki a gyapotföldek felé, néha szép szerb dalokat énekelve marsoltak végig a városon.

Sikerük a lakosságnál sem nekik, sem az éneküknek nem volt. A lakosság nem volt háborúspárti, minden a harctérre menő új csapattal saját szenvedését látta meghosszabbítottnak, dalolni pedig olyan szépen négy-szólamra, ahogy a kozákok és a turkesztáni lövészek tudtak, úgy nem dalol a világ semmiféle nemzete.

De nem volt sikerük a saját testvéreik kö-

zött sem. A cseh is, meg a szerb is csak nevette a légionáriusokat, amikor hajnalban és este, amíg ő finom ágyán a másik oldalára fordult, vagy pipázva kényelmeskedett a kaszárnyaudvaron, niedereket csinált, guggolt húszszor egymás után és kapta kezét a fegyverhez.

A légiókból a legszívesebben kiszöktek volna az emberek, de azokon, akik már felcsaptak, nem lehetett segíteni. Aki egyszer felesküdt, az eladta magát.

Hamarosan vége lett a nevetgélésnek. Parancs jött, hogy aki cseh, aki szerb és nem akar belépni a légiókba, az nem érdemli meg, hogy külön ágyon aludjon, külön kosztot éljen, aki hű az osztrák-magyar monarchiához, az menjen az osztrák-magyarok táborába, menjen a négyes kaszárnyába.

Az ötös laktanyában kitört a forradalom.

A legények, mint a sakálók üvöltöttek:

— Minket senki a harctérre nem kényszeríthet!

— Ha elfognak minket, akasztófára jutunk!

— Elég volt egyszer a harctér!

— Odahaza asszony, gyerek!

— Nem megyünk a lövészárókba!

Az ötös kaszárnya udvarán tomboló, üvöltő bakák.

Janicsárlázadás.

— Akkor megdöglöttök ti is, — mondták nekik a saját tisztjeik, — mentek a négyesbe, a magyarok közé.

Az orosz legénység uszította a cseheket és a szerbeket:

— Ne menjetek a háborúba, örüljetek, hogy itt vagytok.

Három napig tartott a lázadás.

Mentől erősebb volt az ellenséges hangulat, annál jobb lett a koszt.

A harmadik este bűdös, piszkos, rongy moslékot kaptak. Ugyanazt, mint a négyesben a magyarok és a németek. A melegvíz tetején rothadt káposztalevelek úsztak.

Káromkodtak, vonítottak, mint a sarokba szorított kutyák.

A csajkákba mért moslékot mind kiöntötték, anélkül, hogy megkóstolták volna.

— Holnaptól kezdve ez lesz az ételetek. Mindenki szedje össze a cókmojkját, reggel hat órakor az egész kaszárnya minden népe négyes sorba felsorakozva áll. Indulás a négyes kaszárnyába!

A tisztet, aki a parancsot kihirdette, agyon akarták verni. Éjszakára egy tiszt sem maradhatott köztük.

Tanácskoztak.

Ordítottak.

Szűköltek.

Reggel hat órára az egész társaság kivétel nélkül felöltötte a légió uniformisát.

A négyes kaszárnya, a troicki tábor biztos halál és még előtte a szörnyű szenvedések.

— A légiókban talán életben maradunk, — mondogatták nagy szomorúan.

XVI. FEJEZET.

Bolond Jóska

A szalárparti tábor szenzációja, Józsinak, a bolond zászlósnak levele.

Józsi meghibbant a hadifogságban. Senki-vel sem beszélt, a hozzáintézett kérdésekre nem válaszolt.

— Bolond szegény.

Soha ki nem mozdult a teremből. Állt, állt a Szalár folyóra néző ablaknál és üresen bámult bele a semmibe.

Levelt haza nem írt.

A hazulról kapott leveleket elhajította.

Beléjük se nézett.

Szegény Józsi menthetetlen.

Invalidus.

Kicserélték.

Most Józsi levelet írt:

— Na, ki a bolond!

XVII. FEJEZET.

A titkos írás

A tisztitáborban már mindenkinek megvolt a társasága a városban, kivéve az aszkétákat, akik egész nap bent ültek a kaszárnyában. Hiába volt az oroszok engedélye, ők a városba nem tették ki a lábukat. Nevették őket, mikor dühöngve magyarázták a maguk igazát és hazaárulóknak bélyegezték azokat, akik a városba jártak és nőekkel közlekedtek. Jegyzőkönyveket vettek fel a városbajárokról, hogy majd odahaza feljelentést tesznek a becsületügyi választmánynál.

Ezek csak nevettek:

— Az államnak nem érdeke, hogy innen megtört fajankók kerüljenek haza. A háború után is szükség lesz egészséges emberekre. Mentől több egészséges ember kerül haza, annál jobb az államnak. Mentől több bezárkózott kretén, — aki itt semmit sem látott, semmit sem tanult és semmit sem tapasztalt, — kerül odahaza majd pozícióba, annál nagyobb jaj a mi államunknak.

Az aszkéták a bizonyítékokat is összegyűjtötték, hogy kinek ki a szeretője, de a kutya sem törődött velük.

Windischgrätz György hercegtől vettem a Szalár partján egy kis villát 180 rubelért. Pénzem már volt bőségesen, mert a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank útján a szüleim utaltak át pénzt Bukarestbe a Marmaros & Blanc céghez és ez a román cég meghitelezett a Don-Azow Bank taskenti fiókjánál. Ebben a kis villában ültünk össze néha megtanácskozni, miként lehetne a magyar kormánynak tudomására hozni a halálos ragályt, amely elviszi az embereket.

Kapóra jött a gyógyszerészek kicserélése. Egy Erős nevű gyógyszerész vállalkozott arra, hogy a magyar országgyűléshez és a német parlamenthez intézett feliratot magával viszi. Tudtuk, hogy Pétervárott a kicserélést megelőzi a motozás és előzőleg kicserélt invalidusoktól hazuról kapott levelekből azt is megállapítottuk, hogy még a cipőtalpát is felvágják és a ruhák varratait is kibontják, úgy keresnek az oroszok gyanús feljegyzéseket.

Hosszú gyötrődés után felfedeztük, hogy a legjobb lesz egy darab szappant kettévágni, belsejében elhelyezni az iratot és azután a szappant összeilleszteni. Kitűnően sikerült. Erőst azzal a megnyugvással eresztettük útnak, hogy ez az írás így majd csak hazajut. Hogy minden eshetőségre elkészüljünk, az országgyűléshez intézett feliratot Erőssel szóról-szóra bemagoltattuk. Ha nem tudja hazavinni a szappant, írja le feliratunkat és tegye be a napilapokba, hogy így jöjjön az országgyűlés tudomására.

Megfeledeztünk arról, hogy odahaza

cenzúra van és a hadviselés érdekében azt nem lehet a lapoknak megírni, hogy Przemysl hős védői mind éhenvesznek Oroszországban.

Közben baj lett a postával is. Eleintén vegytintával próbálkoztak a fiúk. A szélesre hagyott sorok közé vegytintával egész más levelet írtak, amelyben főként a legénység helyzetét próbálták az otthoniak tudomására hozni. Bent a szövegben különféle ügyeskedésekkel megérettették, hogy a levelezőlap lámpa fölé tartandó.

Mint például:

Liebe Eltern!

Wir sind vollkommen gesund. Ich war gestern mit meinem Freund Tartsd bei dem Arzte Lámpa, der mich, Gott sei Lob, vollkommen gesund gefunden hat. Bitte meiner kleinen Schwester Föle mitzuteilen, dass sie mir mit Ihrem Briefe eine grosse Freude bereitet hat. Handküsse.

A sorok között volt a másik levél, amelyben a flecktífusz, a kolera, a tetű, az emberhullás, mind be volt írva. A játék hónapokon keresztül folyt, itthon a leveleket addig kézbesítették, amíg a mi cenzúránk észre nem vette, hogy a hadifogságból az itthonlévők destruáló leveleket kapnak.

A cenzúra most már maga rakta lámpa fölé a levelezőlapokat és ha azok szövegében hadiérdekből kivetni valót talált, a hozzátartozóknak nem kézbesítette. Mégis sok levelezőlap érkezett haza, azt láttuk a válaszokból, de egyszersmind el is szomorítottak a hazulról érkező hírek. A lapokban a turkesztáni panaszokat közzétenni nem lehet, próbálnak segíteni, de nem tudják hogyan. Túlságosan nagy a távolság.

A vegytintával való levelezés két hónapos

dicsőség után szerencsétlenül kimúlt. Az orosz cenzúrán egy magyarul tudó cenzor fedezte fel. Az egésznek az volt a tragikomikuma, hogy az a szerencsétlen barátunk, akit négy hétre csuktak be a felfedezés után, a menyasszonyának írott levelezőlap sorai közé vegytintával mindössze annyit írt: És még százezerszer csókol.

A százezer csók felfedezte a mi titkos írásunkat.

Odahaza kitalálták a kettévágott levelezőlap rendszerét. A vastag osztrák-magyar zöld hadifogoly-levelezőlapokat kettévágták, újból összeragasztották, miután a belső oldalakat sűrűn teleírták.

Ennek a levelezési módnak dicsősége nagyon rövidéletű volt.

Az orosz parancsnokság figyelmeztetett bennünket, hogy ha nem akarjuk az otthonnal való érintkezés lehetőségét kockáztatni, akkor vigyázzunk arra, hogy semmi szabálytalanságot ne kövessünk el, sem mi, sem a hozzátartozóink, különben betiltják még a levélbeli érintkezést is.

Nehogy az egyetlen kapcsolatunk az ott-honiakkal veszélyeztetve legyen, felkértük az egész taskenti tisztikart, hogy a titkosírás mindenféle módját mindenki hagyja abba. A magyar és a német újságok felolvasása alkalmával a parancsnokság felkérte a tiszteket, hogy a különféle vegytintákat szolgáltatassák be, vagy semmisítsék meg. Ez a rendelkezés az újság felolvasása alkalmával úgy a németeknél, mint a magyaroknál nagy derűtséget keltett: a titkosírások legnagyobb része tejjel és citrommal készült.

A legnagyobb katasztrófa idején, márciusban, amikor a legszörnyűbb volt a halálozás,

elegáns hölgy és egy nagyszakállú, kövérkés úriember jött egy délután a táborba. A hölgyön kék autófátyol, világos ruha. Az úr kedves, joviális, szimpatikus, közvetlen, nagyokat nevető, mint egy régi világból való körorvos.

Bulinszky volt a kíséretükben. Különös ceremóniák nélkül leültek a transzportház teraszára és beszélgetni kezdtek a tisztekkel, akik éppen közelükbe kerültek. Csődület támadt, az úr mindenkit cigarettával kínált, a hölgy meg példátlan kedvességgel és finomsággal csevegett az emberekkel.

A háború volt a beszédtema. A mieink érdeklődtek Bulinszkynál, hogy meddig tart még a háború. Bulinszky az idegen hölgyre és úrra mutatott, jelezni akarta, hogy ma ő itt csak mellékszereplő.

— Voilá!

A szakállas úr újabb kérdés nélkül felelt:

— Béke sokára lesz. Önöknek úgy kell itt berendezni az életüket, hogy még hosszú esztendőig Oroszországban maradnak.

— Igazán békét köthetnének — mondotta Hay Elek.

A nagyszakállú úr, a kövér ember széles jókedvével nevetni kezdett.

Rengett a pocakja.

— Hát maguk ebben reménykednek?

— Mi már mindenben reménykedünk a világon.

— Mi bajuk van maguknak itt?

— A legénység...

— Ismerjük a halálozási táblázatot, magunk is meg vagyunk döbbenve — vágott közbe a szakállas úr.

— Mindent ellopnak.

— Mit lopnak el? — kérdezte Bulinszky.

— Ellopják a hazulról érkező tiszti küldeményeket. Ha hazulról küldenek száz szivart, megjön helyette öt darab bűdös, orosz; ha küldenek egy ruhát, megérkezik belőle a mellény. Ellopják a legénység élelmezésére szánt pénzt. A legénység moslékot eszik, azért hull, mint ősszel a légy.

A hölgy, aki eddig hallgatott, jóságos arc-cal fordult hozzám:

— Mondja kérem, ismeri ön gróf Széchenyi Viktort?

— Nem ismerem.

— De azt tudja, hol van Székesfehérvár?

— Tudom. Magyar vagyok.

— Ez a gróf Széchenyi Viktor Fehérmegye főispánja. És én egy hónappal ezelőtt még ott voltam nála Székesfehérvárott két hétig.

Általános izgalom.

— Maszlova vagyok, a cárnő udvarhölgye, Azért mondom meg a nevemet, hogy odahaza majd kérdezzék meg Széchenyi grófot, igaz-e, amit mondok. Két hétig vendége voltam, mint orosz vörös keresztés nővér. Bejártam az osztrák táborokat. Ugyanazok a panaszok, amelyeket maguk most itt előadtak. Nem elfogultságból mondom, Istenemre, nekem a szívem szakad meg a mérhetetlen nyomorúságok látán. Az orosz tiszték is azt panaszolják, hogy a hazulról küldött ruhából csak a mellényt kapják, hogy a száz hazulról küldött jó orosz szivar helyett kapnak öt osztrák bűdöst, hogy a legénység a táborokban úgy hull, mint ősszel a légy. Földalatti táborokban laknak, hogy az élelmüket ellopják, hogy megeszi őket a tetű. Ott is ugyanúgy van minden, mint itt. Ausztria és a mi országunk között csak az különbség, hogy a mi országunk nagyobb, itt

többet lopnak, Ausztria kisebb, ott kevesebbet lopnak, de lopni lopnak mind a két országban.

— És ezen nincs segítség?

— Csak ígérünk és megszakad a szívünk, hogy nem tudunk segíteni. Az a baj, hogy a kormányoknak most nem maguk a fontosak. Minden fontos, ami a háború szolgálatában áll. Az, hogy szalma legyen a kaszárnyákban a lovak alá, fontosabb, mint az, hogy magukkal mi történik. A ló a hadviselésnek eszköze, terhet húz és lovasküldöncöt visz. Jelentheti a holnap sikerét vagy sikertelenségét, ha éjjel szalmán feküdt, vagy csak a puszta földön fetrengett. Ha leromlott, még mindig felhasználható, talán konzervet gyártanak belőle, esetleg a harctéri katona utolsó táplálékát. A hadifogoly már nem vehet részt a győzelem kivívásában. Ő csak a holnapután. Nem fontos tehát a ma kormányainak. Azért nem tudunk mi, sem az osztrák, sem az orosz, sem a német nővérek, eredményeket felmutatni.

A kedélyes öregúr is bemutatkozott. Markuszovnak hívják, az orosz vöröskeresztnek a megbízottja.

— Hát maga mit csinálna, — kérdezte tőlem, — ha most maga volna a kormány, hogy mentené meg a szegény hadifoglyokat?

— Én kicserélném őket mind. A hadviselő államok között létrehoznék egy megállapodást, aki már egyszer hadifogságban volt, azt nem szabad kivinni a harctérre és semmiféle, a hadviseléssel kapcsolatos munkát nem szabad vele végeztetni.

— Ejnye, kis naiv! Mit gondol, meddig tartanak a kormányok az ígéretüket? Amíg valamelyik fronton meg nem szorítják őket! A hadifoglyok tömegeinek kicserélése még jobban meghosszabbítaná a háborút.

— A semleges országokba internálnám a hadifoglyokat, ellátásukról a saját kormányuk gondoskodnék, mindenkinek joga volna munkát is vállalni.

— Hová vinné a hadifoglyokat?

— Akármelyik semleges országba. Az északi államokba, vagy Amerikába.

— Ezzel aztán be is fejezné a háborút. Ha a katonák megtudnák, hogy semleges országokban fogják bevárni a háború végét és előkelő ellátásukról saját kormányaik gondoskodnak, foglalkozásukban tökéletesíthetik magukat, akkor a fronton a csapatok kölcsönösen megadnák magukat.

— És arra nem gondolnak kormányaink, hogy a hadifogságban kölcsönösen elpusztulnak az emberek?

— Én igen, mert én vöröskeresztes vagyok. Maga igen, mert maga hadifogoly. A kormányok is gondolnak rá, de náluk a hadviselés számlájának terhére könyveltetik.

— Tehát nincs segítség?

— Lesz egy konferencia Stockholmban. A magyar kormánynak is lesz ott egy képviselője, gróf Apponyi Albert.

— Kérem Markuszov úr, mondja meg Apponyi grófnak, amit itt tőlünk hallott. És mondja meg, hogy a magyar bakáknak a lelke is teljesen pusztulóban. Mielőtt meghalnak, egy utolsó sort sem írhatnak. A magyaroknak nem szabad magyarul írni haza és nem kaphatnak magyar levelet.

— Nincsenek magyar cenzoraink.

— Van itt elég hadifogoly tiszt, akikben önök megbíznak. Szerbek, románok, akik tudnak magyarul. Vegyék ezeket cenzornak.

— Majd kitalálunk valamit.

Markuszov kivett a zsebéből néhány

szürke borítékot, nyomtatott címmel. A címzés az orosz vöröskeresztegylet moszkvai elnökségéhez szólt.

— Ebbe a borítékba mindig beletehetnek tizenöt-húsz levelezőlapot és néhány levelet. Ez a posta nem megy keresztül a taskenti cenzúrán, közvetlenül Moszkvába kerül. Két héttel hamarabb van otthon. Vigyázzanak erre a néhány borítékra. Csak hat darab. Ne nagyon siessenek felhasználni.

A borítékból Ljuba, egy ismerős nyomdász nál másnap rendelt száz darabot.

Markuszov sem tudta volna megismerni, melyik közülük az a hat darab, amelyet tőle kaptunk.

XVIII. FEJEZET.

Mária, az ukrán zászlóskisasszony

A legénységért és a nyári kórház megszüntetéséért folytatott harcainkba, mint szívesen látott humor kapcsolódott be egy másik harc, melynek mi csak nézői voltunk.

Mária élet-halál küzdelme.

Mária, az ukrán zászlóskisasszony, aki a légióban szolgált, és nagy vitézségi érme is volt, a harctéren sebet is kapott, nagy harcba keveredett az oroszokkal.

Máriát, a Kárpátokban fogták el, kemény bakancsban, lábszárvédővel, bricsesz nadrágban, és csukaszürke blúzban. A tisztí uniformis és a vitézségi érem szalagja sem óvta meg Máriát attól, hogy a városban minden felnőtt, aki tisztában volt a nemek fogalmával, Mária mozgásán azonnal észre ne vegye, hogy itt a tisztiruhában egy nő jár.

Kellemetlen komplikációk keletkeztek.

A legkisebb baj még az volt, hogy ahol megjelent, ott általános feltűnést keltett, az emberek megálltak, utána néztek, utána mentek. Máriának mindig társaságban kellett járnia a városban, hogy legyen, aki a tolatók elől megvédje.

Ha egyszer mégis egyedül merészkedett ki az uccára, az emberek, akik nem tudtak a zászlóskisasszony létezéséről, azt hitték, hogy valamely megbolondult, vagy legalábbis egzaltált taskenti diákkisasszony öltötte fel maskarának az osztrák uniformist.

Máriának mindez szörnyen kellemetlen volt, s a bajokon akként próbált segítem, hogy a tábor szabójánál finom pejacsevics-nadrágot, — az osztrák-magyar hadsereg tisztjeinek krémszínű, felül széles, alul mindjobban keskenyedő nadrágja, — készíttetett. De hiába a kárpáti harcok és hiába a hadifogság, még a pejacsevics-nadrág sem volt alkalmas arra, hogy Máriában a nőt eltakarja.

Ekkor merészet gondolt Mária, és nehezen kiverekedett tisztisarzsi és vitézségi érem áldjanak meg az egek, elhatározta, hogy ő visszaváltozik nővé.

Vásárolt olcsó, de mégis elegáns női ruhákat, s a legközelebb, mikor a városba indult, a taskenti trópusi éghajlatnak és a saját alakjának sokkal jobban megfelelő női ruhában vonult végig a Kaufmanskaja utcán.

Mária mind több barátnőt szerzett az orosz nők között, ami annál könnyebb volt, mert hisz perfektül beszélt oroszul.

Alig hogy megszűnt a probléma Máriára nézve, kezdetét vette a problémának az oroszokat érdeklő része.

Igaz, hogy mi, hadifogoly tiszték is pol-

gári ruhába öltözködve jártunk a városba, de mi férfiak voltunk és ha vonatra akartunk ülni, tőlünk Oroszország belső területein inkább kérték volna igazolványokat, mint egy nőtől.

— De egy nő, — magyarázta Bulinszky Máriának, — igazán nem tűnik fel senkinek. Maga az egyetlen női hadifogoly egész Oroszországban. Úgy beszél oroszul, mint egy született orosz. Csak valamelyik barátnőjétől el kell kérnie az igazolványt, és magáé egész Oroszország. Mehet amerre akar, nyitva állanak maga előtt a határok.

— Még nem is ez a legnagyobb baj, — folytatta mosolyogva Bulinszky, — mert elvégre a szent orosz birodalom még akkor sem omlana össze, ha egy olyan kiváló és vitéz katona, amilyen maga, zászlóskisasszony, újból szembe kerülne az orosz csapatokkal. Van itt azonban egy sokkal nagyobb baj, helyesebben bajnak a lehetősége. Egy olyan elszánt és határozott nő, mint maga, aki önként állott be az osztrák hadseregbe és önként ment el a harctérre és nagy ezüst vitézségi érmet szerzett, női ruhában, mondjuk hamis igazolvánnyal a zsebében, neki indul Oroszországnak és nem siklik át azonnal a határon ...

— Hanem? — kérdezte szerényen Mária.

— ... bejárja szépen egész Oroszországot, ami nem is volna olyan érdektelen. Elmegy egy kicsit a front háta mögé, megnézi az életet Moszkvában, Pétervárott és még néhány nagy orosz városban. Maga egyetemi hallgató volt Lembergben, mielőtt beállott az osztrák-magyar hadseregbe.. 1

— Igen, tanácsos úr.

— Tehát kitűnően intelligens ember is,

akinek katonai kiképzése van, aki a legjobb szemmel láthat és megnézhet mindent, amire a mi ellenségeinknek szüksége van. És egy ilyen szép körutazás után át a svéd határon, nem volna utolsó élmény ...

— És a pénzt honnan venném, tanácsos úr, éhez a nagy körutazáshoz! — kérdezte szelíden Mária.

— Ez igazán nem az én gondom, de azt is megmondom magának. A Don-Azov-bank ausztriai számlára önti a pénzt a maga bajtársainak zsebébe. Ha nem is tiltatom le a maguk számláit és tudomásul veszem, hogy némelyik tiszt úgy megvan hitelezve a Don-Azov-banknál, mintha kéjútazáson volna a Riviérán, ez nem jelenti azt, mintha nem tudnék arról, hogy a tábori szökéseket a német, osztrák és magyar tisztek között folytatott gyűjtés útján finanszírozták. A férfiak szökése engem nem érdekel. Azokat előbb, vagy utóbb, leginkább még a sivatagi karavánúton lekapja valamelyik kozákpátrul. De maga, zászlóskisasszony, maga olyan veszedelmes, hogy maga az egyetlen, akivel külön vagyok kénytelen törődni.

— Tehát nem járhatok női ruhában?

— Nem, sőt még idehaza sem tarthat női ruhát.

— Itthon sem járhatok női ruhában!

— Nem, nem, sem a városban, sem idehaza.

— S idehaza miért nem, ha szabad kérdeznem?

— Nem akarjuk, hogy a női ruha kezeügyében legyen és rossz gondolatokat támaszson.

— Kérem, tanácsos úr, ha én női ruhát akarok vásárolni...

— ... azonnal jelentik nekem, hogy egy osztrák tiszt női ruhát vásárolt.

— A tanácsos úr tehát megakadályoz abban, hogy a városba járjak?

— Oh nem, csak a női ruha viseletétől tiltom el.

Este Bulinszky nálunk volt és mint már szokása volt ilyen látogatások alkalmával, elbeszélgetett velünk az ő problémáiról.

— Oh, a nők, azok a nők, — panaszkodott az ő komikus németiségével, — mennyi bajom van nekem a maguk nőivel.

— Most csak igazán nincs semmi baj, tanácsos úr, — kockáztattuk meg a választ, — most már a lapok is békében hagynak minket s újabban nem történt semmi, amit a tanácsos úr a legkevésbé is kifogásolhatott volna.

— Nem, nem, — nevetett Bulinszky, — most nem a taskenti társaságbeli hölgyekről és magukról van szó.

Végignézett a csoporton és elkezdett nevetni.

— Mondhatom, jó társaságban vagyok itt maguk között. Almoszlinó, Takács, Pataky...

Harsogó kacagás honorálta a sikerült válgást. A három fiú maga is nevetett.

— Most azonban nem magukkal, nem a mi nőinkkel van bajom.

Általános feszült figyelem.

— Máriával, a zászlóskisasszonnyal. Szegénynek rettentően kényelmetlen ez a tisztuniformis. Igaz, hogy azt is kérdezhetném, miért vette fel? A legszívesebben kicserélném valami orosz tisztért... De ez nem tőlem függ. Női ruhában akar járni és ezt én nem engedhetem meg... Az ördögbe ezeket a nőket, mennyi bajom van velük. Eddig csak az oroszokkal, most már az osztrákokkal is. Ilyen

az én szerencsém, uraim. Egyetlen osztrák női hadifogolytisztt van az egész Oroszországban, azt is az én nyakamra küldték... Már a múltkor álmatlan éjszakáim voltak amiatt a nyomorult lovagias ügy miatt, melyet nem tudtam, hogyan intézhetek el okosan s attól félttem, ha belekerül a pétervári vagy moszkvai lapokba, az én nyakam törik bele... Elvégre nem volt Mária kisasszonynak teljesen igaza. Egy hadifogolytisztt nem kérhet elégtételt a reá felügyelő orosz tiszttől. Ha meg hölgy és külön női becsületre hivatkozik, akkor ne álljon be katonának.

Valamennyien értetlenül néztünk Bulingzkyre. Az ötös táborral, melyben alig volt német és magyar, nagyon ritka volt az összeköttetésünk.

— Nem hallották az urak!

— Nem, tanácsos úr, nem tudunk semmit. Tanácsos úr tudja, hogy mi nem járunk össze az ötösökkel.

— Nna, hát akkor hallgassanak ide! Egyik este Mária az ellenőrző szemléről lekésett. Mindenki ott volt, az altábornagy úr is, az ezredes úr is, szóval mindenki, csak ketten hiányoztak, Mária és az ukrán kadét, akivel Mária együtt szokott tanulni... Bent voltak a Mária szobájában. A praporcsik egy katonát küldött utánuk. Előbb megjött a kadét, azután Mária... A praporcsik egy megjegyzést tett, amellyel Mária magát női becsületében sértve érezte. Megbízott két tisztet, hogy provokálják a praporcsikot. A praporcsik hozzám jött, hogy ő most mit csináljon? Először megszidtam, hogy miért nem vigyázott jobban a nyelvére, aztán itt álltam a bajjal. A praporcsik arra hivatkozott, hogy Mária, ha nő, akkor nem kérhet lovagias elégtételt,

ha meg nem nő, hanem hadifogoly tiszt, akkor még kevésbé kérhet elégtételt. Ez mind igaz, — mondtam a praporcsiknak, — dehát a nő, nő. Hogy ő nem nevezheti meg segédeit, mert abból felülről valami baj származhatnék ... Különben mindent úgy csinál, ahogy én parancsolom. Mondottam neki, na édes fiam, ez a legkellemesebb megoldása az egész ügynek, az én nyakamba ülteted a kisasszonyt. Nagy töprengések után kitaláltuk, hogy mégis a legokosabb lesz, ha a praporcsik szépen bocsánatot kér, anélkül, hogy a segédeit megnevezné... Úgy-e, uraim, azt gondolnák, hogy ezzel minden rendben is volt! A hadifogoly tisztől bocsánatot kér a praporcsik... Igen ám, de Mária kisasszony a formákhoz ragaszkodott. Őt a praporcsik az összes tisztek jelenlétében sértette meg, kérjen bocsánatot az összes tisztek jelenlétében. Ha nem, ő kimegy a városba, vesz egy korbácsot és ha a praporcsik legközelebb beteszi a lábát a kaszárnyába, úgy becsíkozza az arcát, hogy aztán mehet elégtételt szerezni magának a nyugati frontra. Ő nem bánja, ha haditörvényszék elé állítják is, vagy kap, vagy szerez magának elégtételt. Ahány nő van ...

Itt elnyomott Bulinszky egy gondolatot, amelyet nem volt nehéz kitalálni. Valamennyien mosolyogtunk és nem kis izgalommal vártuk a történet végét.

— Bocsánatot kellett kérnie az egész front előtt. Mit csinálhattunk? Ha megverte volna, csukjuk be?... Igazán lehetne az oszt-rák kormányban annyi lovagiasság és kicserélhetné Mária kisasszonyt. Na, dehát ez a maguk kormánya.

XIX. FEJEZET.

A pogrom

Az orosz őrség egyik katonája Nikoláj, vagy ahogy társai becézték, Nikolaska, egy sodrából soha ki nem hozható volgavidéki muzsik, közelebb került hozzám, mióta a Szalárparton laktam a kis kunyhóban.

Ha este a kavicssal magasra feltöltött szalárparti verandán olvastam, naplójegyzeteimet készítettem, vagy a lap szerkesztésével foglalkoztam a félig világos taskenti éjszakában, a lámpafényre holt biztosan megjelent Nikoláj árnyéka.

Csendes üdvözlettel lépett a verandára, tudta, hogy jár neki egy fergánai cigaretta és egy darab hús, vagy maradékfőzelék, amit ő bizalmas hírek közlésével hálált meg. Egy este azzal állított be, hogy másnap pogrom lesz a városban.

— Pogrom?

— Pogrom.

— A zsidók ellen?

— Az idegenek ellen. Holnap ki ne tedd a lábad az uccára. Maradj itt a Szalár partján. Ha látni akarod a felvonulást, állj ki a kaszárnya felőli oldalon a kapuba.

— Te ezt honnan tudod ?

— A sztarsitól.

— És a sztarsi?

— A kapitánytól. Kiadták parancsban, hogy a városban holnap zavargások kezdődnek, senkinek addig, míg külön parancs nem érkezik, beavatkozni nem szabad.

— Te Nikoláj, ha ezt valaki elmondaná Jausewinek, vagy egy másik nagykereskedőnek, szép pénzt lehetne keresni.

— Hagyd el, tudnak ezek már reggel óta mindent. Szaladnak is mindenfelé. Máskor is vannak előre bejelentett pogromok. A tisztek kapnak egy csomó pénzt, aztán a pogrom elmarad. Most is szaladgálnak, de ezúttal hiába.

— Nem kell a pénz a tiszteknek¹?

— Kellene, de a pogrom is kell valamire. Most majd azért kapják a pénzt, hogy a fosztogatás szűnjön meg.

— És ki fog fosztogatni!

— A külvárosok. A Fekete Százak emberei mindenkit értesítenek, hogy holnap dél előtt a Kaufmanskaja utcán kezdődik a pogrom.

— Köszönöm, Nikolaj.

A kirgiz kocsis vágta a trojka három lovát, hogy hamar-hamar beérjünk a városba. Cholodnijhoz mentem, akivel Almoszlinó révén ismerkedtem meg s akinek több alkalommal vendége voltam. A Petrogradszkaja utcán volt nagy textilüzlete.

Cholodnijt meglepte az éjszakai látogatás.

— Holnap pogrom lesz.

— Már tudjuk.

— S nem csinálnak semmit?

— Voltunk a katonai parancsnoknál, az összes kereskedők és iparosok. Nem kell neki a pénz. Azt hittük, az uraknak szükségük van a pénzre. Mint máskor. Csodálkoztunk, hogy háború idején, mikor az Igaz Oroszok, a tegnapi antiszemita vezérek pájeszes zsidókat csókolgatnak, pogromot rendeznek. Azt hittük, nagy kártyacsata után a tiszturaknak van szükségük pénzre. Ők nem tudnak semmiről, a pénz nem kell.

— Nem lehet megvenni a Fekete Százakat?

— Máskor igen, most nem. Felülről jöhetett az utasítás.

— Képtelenség.

— Majd meglátja, hogy nem. Éjjel bizalmas értekezletet tartottunk és ott egy tatar kereskedő Pétervárról hozta a hírt, hogy az egész országban pogromok kezdődnek. Az antant-államokkal kötött megállapodás értelmében Oroszországnak, ha az ország belsejében zavargások törnének ki, joga van Németországgal megkötni a külön békét...

— Tettek valami óvintézkedést?

— Holnap nem nyitjuk ki az üzleteket, Azt már tudjuk, hogy csak rabolni fognak. Ki van adva a parancs, hogy embert ölni holnap szigorúan tilos.

Reggel kiálltam a kapuba és néztem a felvonulást.

Alig volt a tömegben javakorabeli férfi. Csupa ifjú és nagyhajú, szakállas aggastyán.

Töméntelen asszony, Mindnek kezében husáng.

Nagy léptekkel haladtak, hazafias dalokat énekeltek.

Velük masírozott a kíváncsiak serege, közéjük álltam. Mikor megérkeztünk a Kaufmanskaja ulicára, egyszerre felbomlott a rend. Mindenki rohanni kezdett.

Dühös kiáltások hallatszottak.

Az előző csoportok már rávetették magukat a kirakatok lehúzott redőnyeire.

Jausevi üzlete előtt állottam. Vártam mi lesz, ha letörik a zárat.

Diadalordítás. Kitérülnek az ajtók, megnyílik a kirakat, és a bentlévők dobálni kezdik az árut kifelé. Az asszonyok szoknyája

alól zsákok kerülnek elő. Gyömöszölik be a zsákba a végeket, a gyerek a hátára veszi a zsákmányt, mennek tovább, rabolni mást. Nemcsak selyemre van az embernek szüksége.

Reggel kilenc óra. A nap fényesen süt. A város legelőkelőbb uccáin a legnagyobb nyugalommal folyik a rablás.

Trombitaszó. A Chiwa mozgó előtt egy kéklampaszos kozákszotnya.

A tömeg megtorpan.

Becsapták volna?

A szotnya befordul a Konstantin nagyherceg palotája felé vivő úton.

A fosztogatás tovább folyik.

Az újvárosi nyíltbazar közepén áll egy karcsú minaret. A ruha- és cipőüzletek feltörve, a tej csarnokok előtt fehér a vásártér, a mézárások üzletéből hajigálják kifelé a juhcombokat s a minaret tornyából egy müezzin hirdeti világgá a déli imádság idejét.

Mayer úr, a katonai kormányzó stábjával ott áll a Petrográdkaja ulica sarkán. Nevetgélnek, cigarettáznak.

A pogrom két teljes napig tartott. A harmadik nap már ki sem mentem a városba. Előző este vacsora közben benyitott hozzám Nikoláj:

— Kész. Parancsba jött. Holnap készültség az egész városban. Mindenütt katonaság. Töltött fegyver és feltűzött bajonett.

— A tömeg nem fog ellentállani?

— Ott se lesz. Már tudják, hogy vége a mulatságnak. Nálunk minden pogrom csak addig tart, amíg a kormányzó úr akarja. Ráüzen a pogromcsikokra, hogy holnap már töltve lesznek a fegyverek és egy árva lélek nem lesz az uccán.

XX. FEJEZET.

Az innsbrucki lövetések

A városban óriási izgalom fogadta a Turkesztanszki Courier híret:

A Pétervári Távirati Ügynökség jelenti: Innsbruckban a haditörvényszék golyó által halálra ítélt hét hadifoglyot, mert nem voltak hajlandók az olasz harctéren az osztrák állások kiépítésében segédkezni. Az ítélet minden hadijoggal ellenkezik, mert hadifoglyok saját hazájuk ellen semmiféle tevékenységre nem kényszeríthetők. Az ítéletet már végre is hajtották. A kivégzéshez az innsbrucki kadettiskola növendékeit rendelték ki. A fiatal fiúk célbalöttek az orosz hadifoglyokra. Ez a példátlanul vandál tett felháborította az egész orosz közvéleményt és az orosz kormány az osztrák hadifoglyokkal szemben haladéktalanul retorziós rendszabályokat fog alkalmazni.

A Turkesztánszki Courier a távirathoz egész rövid kommentárként fűzi hozzá azt az értesülést, hogy a turkesztani kormányzóság katonai parancsnoksága Pétervárról már meg is kapta az utasítást az első retorziós rendelkezések végrehajtására.

Mindnyájunk arcára kiült az izgalom.

Mi lesz?

Délután két óraker lovaskozák érkezett a laktanyába, Bulinszky parancsával.

— Este nyolc óraker minden hadifogly

tiszt legyen a kaszárnya nagytermében. Személyesen kell jelentkezni a parancs kiosztásánál.

Bulinszky nagyon elégikus hangulatban volt. Láttá szomorú arcunkat és maga is érezte, hogy borzasztó az, ami velünk történt. Innsbruckban agyonlőnek hét embert, és ezért most Oroszországban félmillió ember, nyomorult, magán segíteni nem tudó hadifogoly szenvedjen. Nagyon halkán beszélt, az ő rossz, komikus, kedves, szeretetreméltó németségével.

— Látják uraim, önök itt tulajdonképpen nem is hadifoglyok. Vendégei egy városnak, mely Keletnek leggyönyörűbb oázisa. Nem kell dolgozniok, mégis annyi fizetést kapnak, amiből úrimódon megélnék, elegánsan is ruházódhatnak. Ennek a városnak társadalma nem fordult önök ellen. Nem kezeli önöket úgy, mint ellenséget. A mi fiaink és a mi testvéreink harcolnak az önök testvérei ellen, az orosz társadalom itt mégis úgy fogadta önöket, mint kultúremberek szokták a kultúrembereket. Még azt sem követeltük meg, hogy bent lakjanak a kaszárnyákban, megengedtük, hogy a Szalár folyó partjain kellemes kis otthonokat építhessenek maguknak. A hölgyeink túlon túl kedvesek voltak önökhöz, annyira már, hogy a mi férfaink talán panaszkodhattak volna is a nyugati vendégurak túlságos favorizálása miatt. Ha orosz tisztekkel orosz társaságban találkoztak, tisztjeink szemére mit sem vethettek, úgy kezelték önöket, mint gentlemanek szokták a gentlemaneket. Nem küldöttük önöket lövészárkokat hányni a kaukázusi harctérre és nem járnak Nagy Sándor csatornáit tisztítani a gapot és rizsföldekre.

Gyenge hang a háttérben:

— Orosz fogolytisztek sem végeznek közmunkákat.

— Ez igaz. De ami Innsbruckban az orosz hadifoglyokkal történt, az példátlan gonosztett.

A háttérből ismét az előbbi hang:

— Menjen ki tanácsos úr a hadifogoly temetőbe és nézze meg, hogy hány embert temetnek itt el naponként.

— Nem mondom, hogy itt nincsenek bajok. Nekem is fáj a szívem, amikor a temetőben a hadifoglyok ezer keresztjét látom.

Hátulról most már lassú morajlás:

— Jobban kellene táplálni a legénységet. Nem kellene velük tisztíttatni a városi kloakákat.

— Nagyon sajnálom uraim, hogy ez a szomorú innsbrucki lövetés így megzavarta a mi barátságunkat. Parancsokat kaptam Pétervárról. Hogy a retorzió mi lesz, arranézve még nincs rendelkezés. Egyelőre az intézkedés: A civilruhák használatát betiltom, a városbajárás tilos, akik a Szalár folyó partján a kis villákban laknak, kötelesek mindennap reggel, délben és este az ellenőrzés alkalmával itt a kaszárnyában megjelenni. A Szalár folyó mindkét partjára őrköt állítatok, parancsot adtam, hogy még a két part közötti érintkezést is akadályozzák meg. A tiszteknek tilos a folyó másik partján levő karaván-szerályba való átmenettel. Nemcsak az orosz hölgyek, a cserkeszkisasszonyok is tilosak. Akit a városban vagy bárhol a hadifogolytábor területén kívül megfognak, büntetése Grulcsa vagy Fort Alexandrowsk.

Még aznap este a tábor fele nem volt

otthon. Másnap Bulinszky személyesen jelent meg az ellenőrzésnél.

— Tudom, hogy tegnap kint voltak a városban. Nem is bántam. Tudtam, hogy ki fognak menni. Gondoltam, lesz kitől búcsúzniok. Nem vagyok embertelen. Tudom, hogy a Szalár folyón mentek keresztül, kezükben vitték az öltözéküket és a túlsó parton öltöztek fel. Ma azután elég. A helyi lapokban már egy erős támadócikk van önök ellen. Olvassák csak el. Nemcsak önök ellen, hanem a mi aszszonyaink ellen is. Mialatt a férjük, a bátyjuk a nyugati hadszíntéren, az osztrák és német bivalyok okáda tűztől köpi a vért, azalatt ők idehaza osztrák tiszturak látogatását fogadják a boudoirban. Tudják, hogy én nem szívesen mutatom meg a hadifogolytiszteknek a Fort Alexandrowszkba és a Gulcsára vezető utat...

Még aznap éjjel három fiút fogtak a városi parkban három leánnyal. A leányokat elengedték, a fiúkat bevitték a főváltára. Reggel kozákkíséret mellett behozták őket a laktanyába, összeszedették velük a holmijukat s azután Isten áldja.

Délután mindenki leveleket írt. Ki a városba, az ismerőseinek.

— Végkép be vagyunk csukva, három embert elvittek Gulcsára, kérjük az orosz társadalom segítségét. Mi arról nem tehetünk, hogy Innsbruckban agyonlőtték hét orosz katonát. Mi azokat szívünk mélyéből sajnáljuk. Nem a mi ítéletünk, nem a mi szívünk. Mi ugyanolyan páriák vagyunk, mint azokat, akiket a mieink fosztottak meg szabadságuktól. Segítsetek!

A helyi lapokban megindult egy hatalmas polémia. Az egyik oldalon mellettünk, a másik oldalon, kegyetlen hangszereléssel, elle-

nünk. A vita mind élesebb kereteket öltött, a lapok hangszerelése napról-napra kegyetlenebb lett és követelték, hogy az innsbrucki lövetések ügye ne intéztessék el némi kis kiakolbolítással a taskenti társadalomból. Szemet szemért, fogat fogért. Ha az orosz kormány retorzióként elhatározza magát arra, hogy a hét oroszért, akiken az innsbrucki katonai intézet gyermeknövendékei célbalóni tanultak, hét osztrák-magyar katonatisztet főbelövet, a jövőben az ausztriai kormány meg fogja gondolni, miként bánjon az orosz hadifoglyokkal.

— Szamárság — mondotta mindenki, a táborban csak a pesszimisták hümmögtek:

— így lehet a legegyszerűbben megszabadulni a hadifoglyoktól. Retorzió itt, retorzió ott, százat százért, ezret ezerért.

Helyzetünket a városban erősen súlyosbította az a hajsza, amelyet egyes lapok, most már nem is a taskentiek, így leginkább a *Novoje Vremja*, ellenünk folytattak. Éppen a legkritikusabb napokban megjelent egy cikk, amely elmondotta, hogy a hadifoglyok menynyire átalakították Taskent egész életét.

— Mikor a hadifoglyok a tölcséralakú, felhajtott szélű nadrágokat kezdték viselni, az orosz parancsnokság örült, így legalább könnyen meg lehet különböztetni az uccákon az oroszokat a hadifoglyoktól. Alig telt el néhány hét és a város divathősei a szabóknál csak tölcséres, felhajtott szélű nadrágokat rendeltek. Erre a parancsnokság úgy intézkedett, hogy a hadifoglyok járhatnak ugyan civilruhában a városba, mert nehéz, meleg katonaruháik nem viselhetők a taskenti égővi viszonyok között, de elrendeli, hogy a civilruhához katonasapkát hordjanak. A hadifog-

lyok erre fedetlen fővel jártak, ami igen rövid napok alatt általános taskenti férfidivattá avanzsált.

— Miért, miért a hadifoglyoknak ez utánzása? — írta tovább a cikkíró. — Miért akarnak az orosz férfiak Taskentben hadifoglyoknak látszani? Erre a kérdésre a feleletet megadja az eredeti taskenti kupié, amelyet Taskentben, a város legelső mozijában, a Chivában énekelnek minden este, az egyes moziszámok között. Elég, ha a dalnak csak a refrénjét közöljük az olvasóval:

*Taskentnek nincsen oly tisztességes nője.
Kinek ne volna hadifogoly szeretője.*

Egy délben halálsápadt arccal az amügyis örökké sápadt Schultz zászlós egy parancsot hozott le hozzám a Szalár partjára aláírás végett. A parancs német és orosz nyelven volt fogalmazva, szabályszerű pecséttel volt ellátva, a pecsét fölött Bulinszky aláírása:

— Az orosz hadügyi kormány parancsára elrendelem, hogy a taskenti hadifogoly-táborokban elhelyezett hétszáz osztrák-magyar tiszt közül hét tisztnek a neve sorsoltassék ki. A tisztek az innsbrucki lövetések retorziójaként golyó által fognak kivégeztetni. Midőn elrendelem, hogy jelen parancsom minden osztrák-magyar tiszt által aláírandó, egyben megengedem, hogy a retorzióként agyonlövendő hét tiszt önként is jelentkezhetik. Amennyiben önkéntes jelentkezés útján mind a hét hely nem volna betölthető, a sorsolás a hétszáz tiszt közül annyi helyre eszközöndő, amennyi a jelentkezések után üresen marad. Jelentkezési határidő negyvennyolc óra, melynek letelte után a sorsolás meg fog ejtetni.

A parancson már egy csomó aláírás.

— Te, Schultz, ez a legnagyobb becstelenség, — kiáltotta magából kikelve Nerudovszky, az ulánus főhadnagy, akinek villája szomszédos volt az enyémmel és délutánonként átjárt hozzám, együtt olvastunk Puskin és Gogolt.

— Nem írom alá, — kiáltozta Nerudovszky, — Oroszországban van vagy százezer osztrák-magyar tiszt, ha ki akarnak sorolni hetet, vagy jelentkezésre akarnak felszólítani hetet, aki meghal a bajtársaiért, ám tegyék ezt az egész Oroszországban. Még akkor is becstelenség, mert mit tehetünk mi arról, hogy odahaza, Innsbruckban, agyonlőttek hét szegény orosz.

— Háború — vetette ellen Schultz.

— Nem írom alá — mondotta Nerudovszky.

— Ha nem írod alá, az nem változtat a helyzeten. Oda kell írni a neved mellé, hogy a parancs neked is felolvastatott.

— Fel kell lázítani a tábornokot, szembe kell helyezkedni az oroszokkal.

— Még rosszabb, mert akkor lázadásért is agyonlőnek egy párat.

Rohantunk fel a kaszárnyába, minden épkézláb ember már odafent volt. Az emberek kegyetlenül el voltak keseredve. Miért kellett ezt a hét orosz agyonlőni? Abban az oroszoknak igazuk van, nem lehet a hadifoglyokat arra kényszeríteni, hogy lövészárkokat emeljenek ki a tiroli fronton. Odahaza is lehetne annyi eszük, hogy mi ötszázezren az oroszok kezében vagyunk.

A hosszú asztalnál a többiek között szerényen meghúzódva ült Hold főhadnagy, az osztrák-magyar monarchia egyik leghíresebb repülő tisztje. Elkeseredett, szomorú legény,

aki önmagával meghasonlott, mióta a gépét lelőtték. A tüdejével sem volt teljesen rendben. A levegő hőse a kaszárnya udvarán a tisztiszolgájával kettesben, egy földalatti fedezéket ásott, abban laktak és csak az esős időszakban, amikor tarthatatlan volt a helyzet a föld alatt, költöztek fel a kaszárnyába. Az első nap-sütésre megint visszahurcolkodott a föld alá.

Ez a Hold volt az első jelentkező.

— A földhöz hozzászoktam. Az étellel úgyis régen leszámoltam, bajtársaim megváltására odaadom az életemet.

Más senkisémet jelentkezett. Még hat embernek a nevét kell kisorsolni. A szalmaszálba kapaszkodók arról beszéltek, hogy ki kellene küldeni a kórházakba és ott a súlyos betegek között keresni jelentkezőket.

Kinevették őket.

Mikor mindenki látta, hogy reménytelen a helyzet, az emberek leültek leveleket írni.

Az utolsó levelet.

Haza.

A harctér is egy nagy sorshúzás volt, nem is hétszáz közül hét. Volt ütközet, ahol egy-egy századból a fele sem maradt meg.

De az harctér volt.

És odahaza minket úgy könyveltek el, mint akik golyótávolon túl várjuk az öldöklés végét.

Mindenki arra az esetre írta a levelet, ha őt találnák kisorsolni.

A harctéren nem írtak az emberek ilyen őszinte leveleket, ott minden ütközet előtt minden ember remélte, hogy nem ő, hanem a másik.

Itt a levelek már arra az eshetőségre készültek, ha a sorsnak a levélíró volna a keserves kiválasztottja.

A fiúk nagyon őszintén írtak és a leveleket mindenki két példányban írta meg. Az egyik példány postán megy el, a másikat a legjobb barát viszi majd haza:

— Nem tudom, a cenzúra hazaengedi-e? Ezt mindenesetre vidd te haza magaddal. Akarom, hogy otthon kézhezkapják. Akarom, hogy megtudják, hogy miért kellett itt meghalnia hét ártatlan embernek.

A levelek mindegyike szörnyű vádirat nemcsak az oroszok ellen, akik a retorzió fegyveréhez nyúltak, hanem azok ellen is, akik az innsbrucki lövetéseket elrendelték. És hogy a hadifoglyokkal nem törődnek, mert azok már a sakktabláról levett figurák. A legénység éhez, legyekként hullanak a bakák és Mihalotti nővér negyven kopeket hozott a kormánytól minden embernek. Minden levél egy esküszó a humanizmus nevében.

A sztarsi és az orosz katonák ott járták: a levélírók között, akiknek jórésze a hazaszóló levélen kívül még egy másik levelet is írt a városba, a lányhoz, az asszonyhoz, vagy az orosz családhoz, amely őket befogadta. Köszönő szó, hogy jók voltak hozzájuk, tudják, hogy az orosz nép jó nép, olyan jó, minőt az Isten keveset teremtett a földre. Hogy meg kell halni, azért nem az orosz népet okolják, Kérik, tartsák meg őket jóemlékezetükben. mélységes hálával a szívükben, szeretettel azok iránt, akik a fogság keserű idejét emberivé tették, fájó szívvel, de vállalják a golyót.

A sztarsi minden kérdésre csak fejrázással felelt.

— Mikor lesz a sorshúzás?

— Nem tudom.

— Mikor lesz a kivégzés?

— Nem tudom.

— Miért közülünk történik a sorsolási

— Nem tudom.

— Ki küldötte a parancsot!

— Bulinszky.

Egy szóval többet, vagy nem tudott, vagy nem akart beszélni, de semmiesetre sem akart nyilatkozni.

Lementem a szalárparti kis villába, ahol Dosztál barátom javában írta a maga leveleit. A falon a Bjepin-kép egy nagyszerűen sikerült reprodukciója: a kozákok levelet írnak a török császárnak. Egy közismert, parasztházaknál is megtalálható, nagyszerű orosz színnyomat a török háborúk idejéről.

Papírt szedek elő, írni haza. Az utolsó levelet. A harctér után, mikor hajóágyúkkal lőttek minket a Dnyeszter partján, mikor Lemberg előtt rohamra mentünk két szomorú magyar ezred és magunkra vettük az orosz hadsereg minden erejét és a két ezredből alig maradt összesen hatszáz ember, nyolcezerből hatszáz ... És most itt nem is a flecktifusz, nem is a kolera által elpusztulni, de meghalni azért, mert Innsbruckban egy örült a kadétiskolások által agyonlövetett hét orosz katonát és most írni és búcsúzni és most az utolsó levelet megírni, mint egy halálraítélt, akire vár a hóhér kötele, és most búcsúzni minden széptől, minden tavasztól, huszonöt évvel...

Az ajtón belépett Schultz, a nagyváradi zászlós.

— Mit csinálsz? — kérdezte.

— Amit a többi. Írok haza. Az utolsó levelet.

— Te, Béla, mit csinálnál, ha most kiderülne, hogy Bulinszky csak meg akart minket tréfálni!

— rossz, gonosz embernek tartanám. Hétszáz ember szívébe beköltöztette a halált.

— És mit csinálnál, ha kiderülne, hogy nem is Bulinszky csinálta ezt a tréfát, hanem egy hadifogoly tiszt?

— Annak azt ajánlanám, hogy menjen el innen még ma, mielőtt agyonverik.

— Köszönöm a tanácsodat, elmegyek Bulinszkyhoz. Elmondok neki mindent és megmondom, hogy indítson még ma Grulcsára.

— Mi az, te szerencsétlen?

— Az egészből egy szó sem igaz.

— Te?

— Igen, én. Nem hittem, hogy elhiszitek. A sztarsinak adtam egy rubelt és a többi orosz katonáknak még egyet, hogy ma estig úgy tegyenek, mintha ez a parancs tényleg Bulinszky tói jött volna. Tréfának készült. Azt hittem, mindenki nevetni fog rajta, de úgy látom, a halálon nem akar senki sem nevetni.

— Mit csinálsz? Mit fogsz csinálni, te szerencsétlen?

— A sztarsinak már szóltam. Néhány perc múlva megszólal odafent a dob. Gyülekezésre hívja a tiszteket, ki fogja hirdetni, hogy az egész parancs hamisítvány, én csináltam. Isten veled, menekülök, igazad van. Agyonvernek.

Estére megjelent a táborban Bulinszky. Akkorra már az egész tábor egy mozgó, ordító, üvöltő, lelkesedő, boldog hangyaboly.

— Hát nem igaz?

— Schultz.

— Jaj, csak hogy nem igaz.

— Nem lesz sorshúzás.

— Hold, Hold!

— Az innsbrucki lövetések.

Schultz az éjszakát a fővártán töltötte és másnap indult Gulcsára. Írt szegény egy levelet a tábornak, amelyben bocsánatot kér. önként megy a száműzetésbe, mert tudja, hogy megérdemli. Bűnéért vezeklés az az út, amely a Pámir-fensíkon át a gulcsai erődhöz vezet. Bűnéért vezeklés az, hogy Gulcsára teveháton lehet eljutni és hogy Gulcsa egy régi kirgiz erőd, ahol nincs újság és nincs posta és nincsenek leányok és nincs taskenti társaság és hogy arra nem jár vonat és csak minden két hónapban hozzák fel a postát és csak két hónaponként viszik el a postát és csak akkor van szenzáció, ha egy új foglyot, hadifoglyot, vagy politikai elítéltet hoznak a gulcsai erődbe. Bocsássanak meg neki, és a szüleinek ne írják meg Nagyváradra, hogy ő milyen bünt követett el, ő azért a délutánért keservesen meg fog fizetni Gulcsán, a kínai határon, rettenetesen meg fog fizetni azzal, hogy ha még lesz is valamikor béke, neki két hónappal később lesz, mint azoknak, akik Taskentben maradnak. És neki talán sohasem lesz.

Mindenki nagyon sajnálta Schulzot, aki különben a legszellemesebb fiúk egyike volt a táborban, mindenkinek szolgálatkész bajtársa, de azért mindenki amellett szavazott, hogy nagyon helyes, hogy elviszik Gulcsára. Nem szabad szomorú emberek szomorú idegeivel ilyen kegyetlenül játszani. Majd néhány nap múlva kérni fogjuk Bulinszkyt, hogy Schulzot, aki önként ment el, hozza vissza.

Éjszakánként néha egy ember, aki nem bírta el a szörnyű tropikus éjszakákat, átszökött a Szaláron, vagy pénzt adott az őrségnek, megmondta hova megy és aztán hajnalra visszajött. Akit rajtakaptak, az ment vagy Gulcsára vagy Fort Alexandrowszkba.

Az emberek mit voltak képesek egy éjszakáért és egy cserkeszleányért kockáztatni?!

Erzerum mentett meg minket.

Az orosz csapatok nagy ütközetek után elfoglalták Erzerumot a törököktől. Másnap megjelent Bulinszky és közölte velünk, hogy az orosz kormány Erzerum elfoglalásának örömeire abszolválja az innsbrucki lövetéseket. A városbajárási tilalmat feloldja és reméli, hogy már elég határozottan megírtuk hazaszóló leveleinkben, bánjanak jól az orosz hadifoglyokkal és az innsbruckihoz hasonló intézkedésektől tartózkodjanak.

Mikor délután a Kaufmannski squaren megjelentünk, a Restaurant Belgrádban, amely a város előkelőségének volt délutáni szórakozóhelye, minden arc felvidult, a katonakarmester egy mozdulattal abbahagyta a valcert és gyors, vidám indulót vezényelt.

XXI. FEJEZET.

Vajda kantinos bűnhődése

Az innsbrucki lövetések ügye így hát szerencsésen likvidálódott.

Nagy boldogságunkat, melyet a városi viszontlátás örömei fölött éreztünk szívünk mélyéig megkeserítette a Vajda kantinos ügye, mellyel szemben teljesen tanácstalanul állottunk.

A kijárási tilalom utolsó napján az egyik kiszökött tiszt a Kujukszkaja ulicán szembe talákozott egy orosz tábornokkal.

Nem köszönt.

A tábornok valahogy megérezte benne a fogoly tisztet.

Rászólt.

A tiszttal szaladni kezdett s a tábornok még látta, amint beugrott a szalárparti tábor kapuján.

Bulinszky a szabadság első boldog napján a tábornok följelentésére megindította a vizsgálatot.

Összehívatta a tisztikart a nagyterembe.

— Nagyon kérem azt a tisztet, aki Komarov tábornok úrral találkozott tegnap délután a Kujukszkaja ulicán, szíveskedjék azonnal jelentkezni.

Senki.

— Figyelmeztetem az urakat: Ha a bűnöst ki nem szolgáltatják, bezárom az egész tábornokot, míg jön egy újabb Erzerum.

Felszisszenés.

— Hátha nem is közülünk volt?

— Nem biztos, hogy a tiszttal a nyolcas kaszárnyába való!

A főhadnagy, aki a tábornokkal találkozott, kétségbeesetten ott szorongott közöttünk. Holnap mehet Gulcsára.

— Ide szökött be, innen való volt.

— Honnan tudja a tábornok úr, hogy a fogoly, akivel találkozott, tiszt? Lehetett legénységi is.

— Ugyan, uraim, — mosolygott Bulinszky.

— Igen, igen, — kapták fel a fiúk az utolsó szalmaszálat, — lehetett legénységi is.

— Ugyan kicsoda?

— Vajda, a kantinos. Ő az egyetlen, akinek szabad kijárása volt a bezárás alatt is, hogy a kávéház részére bevásárolhasson.

— Hívják be a kantinost.

Hárman is szaladtak érte.

Vajda sápadtan állott Bulinszky előtt.

— Maga volt kint tegnap délután a városban?

— Igenis, tanácsos úr.

— Maga találkozott Komarov tábornok úrral?

— Igenis, tanácsos úr.

Szorongó fellélekzés.

Vajda vállalja.

— Miért nem szalutált a tábornok úrnak!

— El voltam merülve, nem vettem észre.

— Miért szaladt el, mikor a tábornok úr megszólítottat

— Megijedtem.

— Rendben van. A büntetésről majd intézkedem.

Kétségbe voltunk esve.

— Mi lesz ezzel a szegény Vajdával, aki hősiezen magára vállalta a más bűnét?

Estére Vajda is össze volt törve.

Talán kidobják a kantinból s mehet a négyes táborba, vagy Zolotaja Ordára, meghalni a többi bakák közé.

Bulinszky nál mentőexpedícióval próbálkoztunk.

Minden hiába.

Várjuk be a további intézkedéseit.

A büntetés:

— A déli napban tizenkettőtől kettőig ki kell állnia a tábor udvarának közepére, ahol nincs semmi árnyék.

Két óra a napon, két óráig bele kell néznie a napba.

Elszörnyedtünk.

A napon hatvan fok volt a meleg s még a gondolatra is meg kellett örülni:

— Két óra a napon.

Az oroszok nem először alkalmazták ezt

a szörnyű büntetést, de eddig a legsúlyosabb büntetés félóra volt.

S ezt a félórát se bírták a bakák.

Ömlött róluk a veríték, hol veresek, hol sápadtak voltak s mikor letelt a félóra, úgy kellett őket életreöntözni.

Két óra!

Vajdát kiállították az udvar közepére.

A Szalárról az oroszok nagy vödörkben vizet hordtak fel, ha időközben elájul, legyen mivel fellocsolni.

Vajda, szegény, ott állott a napon, a főhadnagy a hasán feküdt az ágyán, a fejét befúrta a párnák közé.

A nap kegyetlenül tűzött s ha Vajda egy pillanatra lefelé fordította tekintetét, az orosz katonák felütötték az állát.

Minden másodperc egy örökkévalóság.

Még csak tíz perc telt el s máris halálsápadt. Arcáról folyik az izzadság.

Könyörögtünk a sztarsinak:

— Nem lehet, ha nem vigyázok, kiküldenek a harctérre.

— Kapsz tíz rubelt.

— Nem lehet.

— Kapsz húsz rubelt.

— Nem lehet.

— Kapsz ötven rubelt.

— Semennyit. Nem megyek ki a harctérre.

Húsz perc.

Huszonöt perc.

Vajda hápog, levegő után kapkod, azután elvágódik.

Az oroszok odarohannak, ráöntenek egy vödör vizet.

Felállítják.

A vizes ruhát szúrja a nap.

Nézem ezt a szegény, kínlódó embert.

— Jaj, szegény, ez bele fog halni.

Rohanok be az orvosért.

— Az Istenért, segíts! Mondd meg, hogy nem bírja ki. Nem halálra van ítélve. Csak kétórai napra.

Rohanunk ki az udvarra.

Tárgyalások a sztarsival.

— Ember, könyörüljete. Én orvos vagyok, látom, hogy ez a szegény nem bírja ki.

— Én csak katona vagyok, aki parancsot teljesít — vonogatta vállát a sztarsi.

— De belehal.

— Ne félj, nem hal bele. A mi katonáink sem halnak bele. A Pamiron sem halnak bele, pedig ott erősebb a nap. Mikor Pámirszki Poston szolgáltam s engedély nélkül órákat lovagoltunk egy tádzsik asszony éjszakájáért, másnap kiálltuk a két órát.

— Nincs bennetek szív.

— Nem én parancsoltam.

Vajda megint el vágódik. Az oroszok öntik a szegény emberi testre a vizet. Az orvost nem engedik a közelébe.

Berohanok, nem tudom tovább nézni.

— Ha ez meghal másért, ártatlanul, odahaza Újhelyben felesége ...

Nézem a főhadnagyot. Nem emeli fel egy percre sem a fejét.

Vajda közben megint összeesik. Felállítják. Víz. Most már, ha áll, akkor is öntik rá a vizet.

Letelt a rettenetes két óra.

Vajdát viszik a kantinba. Leszedik róla a ruhát. Az orvos dörzsöli bele az életet. Szeme lehunyva, az arcán veres a bőr, mintha színnel festették volna pirosra.

Mikor magához tért, szörnyen üvöltött.

Befogtuk a fülünket, hogy ne halljuk a rettenetes hangokat.

Napokig kínlódott, mint egy elgyötört állat.

Lázban gyötrődött, míg végre győzött a test és az akaraterő. Mikor felépült, csupa csont és bőr.

De a főhadnagy úrnak nem kellett elmenni Gulcsára.

XXII. FEJEZET, Christos voszkresz

Húsvét vasárnapja.

Reggelre mind szépen felöltözködtünk. Mindenki a legjobb ruháját vette magára, katonaruhát az érdemrendekkel, az aranyrózsás sapkát a nemzetiszín szalaggal. Akinek a Kárpátok szakadékaiban vagy Przemysl előtéri állásaiban elkopott, avagy rongyosra szakadt az uniformisa, drappszínű kínai selyemruhában, kihajtós gallérú fehér ingben és sokszínű bucharai selyemből készült nyakkendőben. Mentünk mind a templomba, katolikusok, reformátusok, luteranusok, zsidók. Velünk jöttek még azok is, akik cinikusan nem hisznek sem istenben, sem istentiszteletben s azt mondják, ha van isten, miért is tűri az emberek ily szörnyű hullását.

Az új katedráiéba mentünk, melyet Gács tervezett, hadifoglyok vájták turkesztáni bányákban köveit, hadifogoly – építőmunkások emelték magasbaszökő tornyait.

Kora reggel indultunk. A hadifoglyok részére szolgáltatott istentisztelet megelőzte az ünnepi nagymisét. Az uccákon nyüzsögtek az emberek, oroszok, tatárok, kirgizek, szártok,

indusok, perzsák, ez a város a találkozója Kelet minden népének.

Vasabroncsokkal négyszögalakra préselt gyapotballonokkal megrakott tevekaravánok vonultak Keletről Nyugat felé. A karaván elején végén apró lovakon cikázó kirgizlovak. A lovacsák mellett csaholó kiskutyák vigyáznak a tevékre, hogy szépen sorban maradjanak és tartsák a tempót.

A keleti árukkal tömött, nyitott bazárok ajtaiban hosszúszakállú szart kereskedők, arcukon a próféta nyugalmaival.

A deszkával kirakott járdán festői öltözékű, óriási afgán kereskedők, késsel színezett nagy fehér turbánban, szart asszonyok színes selyemből készült mindent eltakaró kaftánokban, az arcuk előtt a kürtőalakú idomtalan lószőrfátyol, jobbkezükből rövid bot, hogy meggörnyedve járjanak. A fátyol és kaftán alatt öregasszonyt sejtessen az ifjak szentségtörő tekintete.

Arbának nevezett óriáskerekű talyigákon szart fuvarosok árut szállítanak. Az árba néhol telve feketehajú, feketeszemű, cigányképű gyerekekkel. Viszi őket fürödni az apjuk a Szalár városán kívül eső sekélyebb északi ágába.

Az emberek nézik a kiöltözött, keménylépésű kis csapatot, mi meg boldogan szívjuk a gyönyörűséges, éltető tavaszi levegőt, örülünk a virágoknak, a házak udvaráról az uccára kandikáló kínai szekfünek, a töméntelen tulipánnak és a kék kelyhéből aranysárga nagy porzóit a levegőbe toló kevély Írisznek.

Ahogy kiérünk a belső városból a villanegyedbe, még több a virág. Mindenütt rózsaszínben virító akácok és nagy zöldlevelű fák, melyek mélyen a földre hajtják ágaikat. Néha

elrepül mellettünk egy orosz katonai fogat vagy egy kirgiz trojka, nagy nemezkalpagos, piros övvel szorított kaftánba öltözött kocsisa csillogó szemekkel vigyázza a lovak repülését. A kocsiban polgári vagy katonai előkelőségek.

Ezek is a templomba jönnek.

Hetek óta híre van a készülő magyar istentiszteletnek.

A templom a város szélén, egy óriási rét közepén emelt magaslaton épült. Köröskörül csupa virág. Az itteni nap ragyogó fényességében valahogy más a színük, mint az otthoniaknak. *Messziről a Himalája* nyúlványainak hólepett csúcsai fehérlenek, itt meg a legteljesebb forráság, mint odahaza a leggyönyörűsebb nyár. A sok virág közt a nagy-rét közepén a templom, a távolban az aranyporban fénylő város, a sok apró ház közül kiemelkedő kupolás mecsettel.

A templom falai kívül szürkék, belül fehérék.

Tölgyfapadok és sehol semmi dísz, kép. A tompaszínű üvegablakokon megtörve jön be a napsugár.

A kívül virító természetnek s a távolban fénylő városnak ez a komoly ellentéte a templom belsejével olyan volt, mint a mi messze elment múlt és jelen életünk.

És ezt nagyon éreztük mind és haza gondoltunk.

Egy velünk kínlódó lengyel pap szolgáltatta a misét. Beszéd nem volt, a pap nem tudott magyarul s prédikáció helyett csak négy betanult szót mondott:

— Isten áld meg Magyarországot!

Mi pedig, irtózatosan meg voltunk hatva. Mindnyájunkat fojtogat a sírás és csak a többiek előtt szégyenkeztünk, a jelenlévő ide-

gének előtt. Erőszakkal fojtottuk vissza a zokogást. De aztán nem bírtuk tartani magunkat. Megszólint az orgona, a kóruson magyar tanítók és önkéntesek kezdtek énekelni a sirámot:

*Boldogasszony Anyánk,
Édes jó Patronunk,
Nagy ínségünkben
Hozzád fordul Hazánk,
Édes Hazánkról,
Magyarországról,
Ne feledkezzél meg
Szegény magyarokról.*

És mindnyájan leborultunk és az egész templom, otthonuktól, szeretteiktől elvágott szegény magyarok jajongva és sikongva énekeltek a kórusal;

*Ne feledkezzél meg
Szegény magyarokról.*

A fejünket ráhajtottuk a templompadlózat hideg márványára, a szemünkből patakzott a könny és mindenki szörnyű keservesen imádkozott:

— Édes jó Istenke, nézdd, hogy szenvedünk. Nem vétkeztünk, senkinek sem vétettünk és jó embereinktől mégis milyen messze eldobtál minket. Ne engedd, hogy minket is elvigyen a flecktífusz, a kolera, mint ama szegény przemyslieket, akik a múlt hónapban végső legyengültségükben a ragálynak áldozatul estek. Add, hogy hazakerüljünk, irgalmazz nekünk és könyörülj azokon, akik minket mindörökre visszavárnak. Ámen.

A földet csókoltuk meg, a hideg márványt, mintha meg akartuk volna pecsételni a könyörgésünket.

Kitámolyogtunk a templomból. Az oroszok szánakozva bámultak ránk, az asszonyok felcsukló zokogással sírtak, talán az öveikre gondoltak, akik most messze idegenben a templomokban ugyanúgy sírnak, mint mi a taskenti templom Turkesztánba vert szegény idegenjei.

A fiatalabbak, a tizennyolc-tizenkilenc éves kis kadéto-k, — van köztünk egy tizenhét éves kisfiú, aki a kadétiskolából került a taskenti oázisra, — ezek a gyerekek, szegénykék, végkép nem bírtak magukkal. És a kis szőkehajú orosz leányok, ahogy a templom falához támaszkodva ott látták zokogni a kis kadéto-kat, odamentek hozzájuk, bonbont adtak nekik, szép, nyíló rózsát, a hajukat simogatták és úgy kérlelték őket, hogy ne sírjanak, hiszen az Isten jó, majd csak megkönyörül a szenvedőkön és hazaküldi őket azokhoz, akiknek szeretete meggyógyítja a szívet.

Mikor mentünk haza a templomból a Szalár partjára, már nem húztuk ki magunkat olyan feszesen, mint amikor a templomba mentünk.

Megroppantottak minket a visszaemlékezések.

És a rettenetes menet.

Nem lehetett kimenni az uccára, hogy hadifogoly koporsókat vivő szekérrel ne találkoztunk volna.

Egy szekér.

Két szekér.

Három szekér.

Utánuk a még megmaradt bakák.

Ma három szekérrel találkoztunk, bakák már alig kísérték őket.

A Moszkovszkaja utcán találkoztam Ljubával, akinek elmondtam a templomszentelési és a kétségbeejtő szekereket.

— Nem tudsz rajtuk segíteni. Ha közéjük fekszel, akkor se tudsz rajtuk segíteni. Ezek a háború urainak áldozatai.

Ljubáéknál ebédeltem és a régi, diák-kori húsvétokról beszéltem. A szőlőkoszorúzta Tokajhegyaljáról, a szüleimről, húsvéti vakációkról, mikor a szerencsi állomáson várt a kocsi s mi cigarettát ígértünk a kocsisnak, hogy csak gyorsan hajtson, drága ám minden perc, amivel hamarabb érünk haza. A tállyai kisház kapujánál a szüleim már ott várták a kocsirobogást, hogy ugráltunk ki eszeveszettül a kocsiból, egyenesen jó szüleim karjaiba.

— Béla Lajosovics, — fordult hozzám Scsegorow, — láttál már orosz húsvétot!

— Nem. Még nem láttam.

— Nézd meg, nagyon szép. Minden templomtornyon nagy villanybetűkkel fel van írva: Chrisztos Voszkresz — Krisztus feltámadt. Az emberek annak jeléül, hogy mindnyájan egy atyának vagyunk gyermekei és mindnyájan egymásnak vagyunk testvérei, minden szembejövőt megcsókolnak. Téged is meg fognak csókolni, ha eljössz a templomba, dacára annak, hogy hadifogoly vagy.

— Chrisztosz voszkresz!

— Chrisztosz voszkresz!

— Krisztus feltámadt!

— Krisztus feltámadt, — így köszöntik egymást nálunk húsvétkor az emberek.

— És én mégis azt hiszem — folytatta Scsegorow — hazugság már örökre az egész felebaráti szeretet, nem igaz, hogy feltámadt Krisztus, Krisztust örökre megfeszítették.

XXIII. FEJEZET.
 Riedl Jasa kislánya

A Szalárparton a Riedl Jasa kunyhójában folyik a nagy mulatozás.

Rácz Ernő, mint a gödény, issza a Riedi veres borát.

Riedl ünnepel.

Ünnepli a boldogságát.

Levelet kapott az anyjától.

Háromhónapos, régi levél, csak ma kézbesítették.

Kislánya született!

Jasával madarat lehet fogatni. Három literes, hasas, fehér üvegekben hozatja a piros bort. Vajda kantinos alig győzi szállítani.

— Igyatok fiúk! Igyatok az én boldogságomra! A feleségem egészségére! A kislányom szépségére!

— A kislányod szépségére!

— Éljen a kislány!

— Jasa, Jasa, hogy hívják a kislányt!

— Barátim, azt én sem tudom! Várjátok meg a legközelebbi postát! Még nem írta meg a feleségem!

— Éljen Jasa névtelen kislánya!

Folyt a dáridó éjszaka, nappal.

Pataky Kálmán volt a cigány.

Ittak, ettek, nevettek.

Nevezték a derék Salzberger Jani bácsit, aki felkötött bajusszal és tógává drapírozott fürdőlepedőben vett részt a mulatozásban.

Jani bácsi túrta az ugratást és boldogan mesélte, hogyan játssza ő ki az oroszokat.

— Megvettem Meerheim Jenőtől a levél-

írási jogot, én ezentúl két levelezőlapot írhatok hetenként.

— Éljen Jani bácsi!

— Éljenek az oroszok!

Még javában folyt a muri, csupa elázott ember, mikor jött a posta.

Riedl Jása is kapott levelet.

A feleségétől.

Nevetett a berúgott két szeme, mikor kézbe vette.

— Na, fiúk, most megtudjuk, hogy hívják a gyereket!

Megcsókolta a levelet, aztán olvasni kezdte.

Elkomorodott. A szeméből hullani kezdtek a könnyek, aztán egy rettenetes ordítással rávágta fejét az asztalra.

Kivettük kezéből a levelet.

Kedves jó férjem, Jása!

Nehéz szívvel írom Neked ezt a levelet. A szívem szakad meg, hogy boldogságunknak ily korai végét kell jelentenem. A mi szegény kis Zsófikánk csak három hétig élt. Az Isten adta, az Isten elvette, legyen meg az ő akarata. Rettentő az én fájdalom és remélem az Istentől, hogy az én fájdalom egyetlen vigasza, Te, minél előbb hazakerülsz ...

Senki se szól.

A poharak színültig telve.

Jása feje ott fekszik a poharak között. Rác Ernő felemeli a poharát.

— Igyál, Jása!

Jása felvágja a fejét. Vadul körülnez. Felkapja a poharát: a falhoz fogja vágni, vagy lehajtja?

— Igyál, Jása!

Fenekig itta.

Ittak, ittak, fenéig ittak.
 Hangtalanul.
 Az eszméletlenségig.
 Jasa, ha magához tért, újra ivott.
 Nem akart magához térni.

XXIV. FEJEZET.

Mézben talált légy

Az orosz társaságot erősen keverték a hadifoglyok.. Néha megjelent egy-egy cikk a Turkestanski Courier-ban, legtöbbször a szerkesztőséghez intézett levél formájában, amelyben az aggódó olvasó rámutatott a helyzet tarthatatlan voltára, hogy amíg testvéreik és férjeik a harctéren véreznek, addig itt a kolónián hadifoglyok és orosz asszonyok élvezik az élet örömeit.

Mindig, örökké visszatérőleg ugyanaz a gondolat.

Két szerelmi történet néhány napra erős hullámvásba hozta a kedélyeket. Mind a kettőből újságszenzáció lett, a konokabb nacionalista körök napokig verték a dobot, a kedélyes orosz nép napokig nevetett. A hadifoglyok között súlyos félelmek:

Be fognak bennünket csukni.

Egy magyar bakakáplárt, aki az egyik magyar konyha szakácsa mellett dolgozott, az oroszok egy szart nagykereskedő panaszára letartóztatták.

A legényt a háremben fogták, az öregúr legfiatalabb feleségénél.

Meglátogattuk a tyurmában.

— Hogy kerültél a szárthoz?

— Nem először voltam ott és talán nem is utoljára.

— Hogy kerültél oda?

— A bazárból — mondta a legény vállvonogatva.

— Ne nagyon hetvenkedj, mert ezek itt betörésért úgy becsuknak, hogy holtodig megemlegeted..

— Majd vallanak a tanúk.

— Hogy kerültél a hárembe?

— Most magam mentem, de először vittek.

— Ki vitt?

— Hogy hívják, azt nem tudom, az arcát sem láttam, mert előtte volt a lószőrfátyol. Egy asszony vitt.

— És minek vitt?

— Azt én nem tudom, nem értek a nyelven egy szót sem. Szártul beszélt. Intett, hogy menjek utána. Nekem meg nem volt jobb dolgom. Elvitt a régi városba. Csomó öregasszony egy szép házban. Borzasztóan örültek, mikor meghozott. Az öregek hoztak egy szép fiataalt, az adott enni, inni, mindennap odajártam hozzá délután, amikor bevégeztem a munkámat a tisztikonyhán. Beszélni nem tudunk, de lassan kiderült, hogy ezek mind egy gazdag szárt kereskedőnek a feleségei. Az öregek is és a fiatal is. Az öregasszonyok megharagudtak a kereskedőre, mert melléjük vett egy fiataalt és hogy bosszút álljanak, az egyik asszony a piacról hozott engem a fiatalnak. Most úgy látszik, megmondták az öregnek,, hogy odajárok a feleségéhez és az öreg rajtafogott.

Scsegorowot kértük fel a legény védelmére.

Magához hívatta a szártot.

Hajthatatlan maradt.

Ljuba vállalkozott: majd ő rendbehoz mindent.

Ljubának volt egy újságíró ismerőse a Turkestanski Courier-nál.

»Mézben talált légy, avagy lopással vádolt magyar legény« címmel a Turkestanski Courier megírta az egész történetet.

A legény három nap múlva már nem is volt a tyurmában.

*

A másik történet azért volt kellemetlenebi), mert a bíróság elé került.

Almoszlinó barátomnak egy éjjel találkája volt egy könnyű kisasszonnyal. Almoszlinó olyan biztonságban érezte magát Taskentben, hogy az ujjára húzta a briliáns-gyűrűjét.

A könnyű kisasszony elkérte tőle a gyűrűt, szeretné megnézni. Ráhúzta az ujjára és nem akarta visszaadni. Hagyja nála egy éjszákára. Másnap egyszerűen letagadta, hogy látta is volna a gyűrűt.

Feljelentés, vizsgálat, tárgyalás, a nőt bizonyítékok híján felmentették és Bulinszky még kétségbeesetten panaszkodott is nekünk, hogy milyen óriási kellemetlenségei vannak. A városban mindenki tudja, hogy a hadifoglyoknak szeretőik vannak. Nincs semmi baj, csak nyilvános bizonyítékot ne szolgáltatassunk.

Nem lett baj és egyelőre mentve voltunk minden veszedelemtől, mert a tábornok felesége és a két lánya olyan hatalmak voltak Taskentben, akiknek pozícióját legfeljebb Pétervárról lehetett volna megrendíteni.

XXV. FEJEZET.

Szökések

A kaukázusi fronton lázasabb haditevékenység indult meg. A taskenti lapok Perzsiából jelentették, hogy a perzsa-orosz határon bandák garázdálkodnak. A bandák élén szökevény osztrák-magyar tisztok. Aki osztrák-magyar tiszt Perzsiába kerül, azt azonnal egy-egy banda főnökévé teszik meg, három hónapig verekednie kell, aztán mehet haza Törökországon keresztül.

Ezek a hírek megindították a hadifoglyok fantáziáját:

— Szökni, szökni.

A szökésnek senkisémet állta útját. Majdnem mindenkinek volt polgári ruhája, a legtöbb tisztnek volt pénze, mehetett vonaton, tevekaravánnal, vagy apró kirgiz lovon. Még a felfedeztetés veszélye sem fenyegette, mert az ellenőrzés ritka és lanyha volt és majdnem bizonyosra vehette, hogy taskenti utasításra nem fogják üldözni.

Komoly szökés egész Turkesztánból összesen három volt.

A repülőtest, aki egy francia cirkusz-kisasszony segítségével az akrobata passzusával expresszrel utazott Stockholmba, a leánynak házasságot ígért és azután Stockholmban faképnél hagyta.

A másik egy Sclrwarcz nevű bécsi kereskedő, aki a háború elején fogságba került, a nála levő pénzen azonnal gyapotot vásárolt, a gyapothosszban örült pénzeket keresett.

Egyszerre eltűnt. Azt hittük, hogy a pénz miatt agyonverték.

Négy hét múlva Bécsből írt.

A harmadik szökés volt a legérdekesebb.

A hőse Heller ezredes.

Színhelye Aszhabád.

Negyven kilométerre a perzsa határtól.

Az ezredes összegyűjtött háromszáz rubelt. Revolverrel a zsebében, háromszáz rubellel a tárcájában egy éjjel megjelent az aszhabádi főuccán.

Beült egy kirgiz trojkába és kivitette magát a város határába.

Ráfogta a revolvert a kocsisra, megmutatta neki a háromszáz rubelt.

A kirgiz ész nélkül megindult vele Perzsia felé.

Reggelre átszökött a határon.

Hetek se teltek el, már olvastuk az orosz lapokban, hogy Heller ezredes lett a teheráni osztrák-magyar követség katonai attaséja.

Heller szervezte a bandaharcokat.

A fiúk fantáziája nem nyugodott. Voltak, akik az óvárosban németbarát szártoknál kerestek összeköttetést, mások mint tevehajcsárok próbáltak megszökni.

A vége mindegyiknek vagy Gulcsa, vagy Port Alexandrowsk.

A kirgizek elfogadták a pénzt, a karaván vitte is őket magával, de az első kozákpatrulnak, amellyel a karavánuton találkoztak, fel is adták a szökevényeket.

A fiúkat rettenetesen letörve hozták vissza és az első három sikertelen szökés után, amelynek vége a taskenti arany szabadság helyett Gulcsa vagy Fort Alexandrowsk lett, a szökések abbamaradtak.

Az egyetlen komoly, minden részletében jól kidolgozott szökési terv volt a Fort Alexandrowskiaké.

A Kaspi tenger partján volt az erőd, előtte egy kis kikötő. A foglyok a kikötőben megismerkedtek egy perzsa hajóssal, aki közölte velük, hogy ő a teheráni osztrák-magyar katonai attasé megbízottja. Van egy gyorsgőzöse, három nap múlva értük jön, éjjel tizenegy órakor legyenek a kikötőben. Az út teljesen elő van készítve, a perzsa határon várják őket a követség megbízottjai.

A fiúk, mind elszánt legény, csupa olyan, akit büntetésből küldtek ebbe a kirgizvárba, tizenötén, boldogan fogadták a tervet. Csupa magyar fiú és osztráknémet. Egyetlen cseh zászlós volt köztük, akit valami szerelmi ügy miatt internáltak Fort Alexandrowskba.

Keresztülmásztak az erőd falain, lehúzódtak a kikötőbe, ahol már várták őket az orosz katonák.

A cseh zászlós elárulta az egész szökési tervet.

Heller ezredes dicsősége sem tartott sokáig.

Az oroszoknak egy kém jelentésből tudomásukra jutott, hogy Heller ezredes a határ közelében vadászik egy perzsa főúr birtokán.

Egy kozákpátrul átlovagolt perzsa területre, éjszaka rajtaütöttek a mulatozó társaságon, az ezredest lóra ültették és elvitték Nikolaj Nikolajevics kaukázusi főhadiszállására.

Az ezredes Perzsia semlegességére hivatkozott. Nikolaj Nikolajevics tombolni kezdett, hogy az Perzsia és Oroszország ügye, ahhoz az ezredesnek semmi köze. Állítólag inzultálta is az ezredest, akiről az újságokból csak annyit

tudtunk meg, hogy Kelet-Szibériába vitték, valamilyen büntetőtáborba.

Az ezredes elfogatása után megszűntek a bandaharcok és véget értek a szökési reménykedések, mert Perzsia felé megszűnt a szökési bázis.

XXVI. FEJEZET.

Beteg ország

Taskent közelében volt egy kis kirgiz falu.

A faluba gyapotültetvényeken keresztül vezetett az út.

Sehol egy kőház, csupa jurta. A gazdag embereké szép keleti szőnyegekkel és kézimunkákkal ékes, a szegény embereknél teveszőr takarók, vagy puszta föld.

Nagy feketeszemű, maszatos kirgiz kölykök játszottak a jurták előtt. A nagyobbak szőrén ülték meg apró lovaikat, s alá-fel nyargalásztak.

Csaholó kutyáikkal Ljuba és én már megbarátkoztunk, a gyerekeket a nevükön szólítottuk, az öregeknél néhány kopekért elsőrangú uzsonnát kaptunk.

Tevetej, vagy tea, juhsajt, szart lepény.

A fűbe, a virágok közé heveredtünk.

Beszélgettünk, olvasgattunk.

A gyors alkonyatban kéz a kézben indultunk hazafelé.

Az aranyos hold, a nagy csillagok félig világosan tartották a tájéket.

Megyünk befelé. Virágokat tépünk, délutáni közös olvasmányunkról beszélünk. Pri-bisevszkinék diákregényét, a Sátán Fiait ol-

vastuk. A nagy árnyakat mutató síkság messzeségéből halkán, aztán mind erősebben hallik egy kórus.

Katonák.

Gyakorlatról mennek hazafelé.

Hórihorgas nagy legények.

Közelednek.

Csasztuskát énekelnek.

A legjobb hangú legény éneklí szólóban az ütemes dalt s az egész század a refrént.

A dalt ma hallom először.

*Officeri polucsili gyengi
i soldati kipiatok.*

Ljuba nevet, én is nevetek.

— Te már ösmered!

— Régi forradalmi dal.

— És ezt így éneklík marsolás közben?

— Biztos nincs velük tiszt.

A legények eltűnnek az estben. A dal már csak zümmögve hallik a messzeségben. Ljuba tanít a szövegre.

*Pénzt kapnak fizetésül a tisztek,
Forró vizet a közlegények.*

— Van két újabb sor is! Hallgasd csak hallgasd!

*Finom pálinkát isznak a tisztek,
Politúrát a közlegények,*

A politúra!

Az orosz legénység, mely a frontokon nem jutott szeszhez, kölni vizet ivott, vagy a politúrából szűrőssel vonta ki a szeszt.

Ezeknek a szűrőknek külön nevük volt a hadseregben.

Politurcsiki.

Orenburgban néhány nap előtt a sztrájkoló munkások ellen kivezényelt gyalogság csatlakozott a munkásokhoz, megtámadta a rendőröket és közelharcot vívott a kozákokkal.

Csak sürgősen Orenburgba vezényelt újabb lovascsapatoknak sikerült vérbefojtani a lázadást.

És itt marsolás közben forradalmi dal.

— Hát mégis?

Aki oroszok között járt, érezte, hogy Oroszországra nézve óriási veszedelmek csíráját rejti a háború. Az évszázados elnyomatás és a cárizmus ellen folytatott harc döntő ütközetét mindenki a háború végére várta.

A nacionalisták titokban azt a hírt terjesztették, hogy Rasputin vezetése mellett a cárnak egész udvara árulókból áll, akik egy Rubinstein nevű pétervári bankár, a cárnő* bankárja útján az orosz hadsereg terveiről híreket küldözgetnek a német főhadiszállásra.

Az egész ország kereste a bűnbakot.

— Áruló Szuchomlinow a hadügyminiszter.

— Áruló a cárnő.

— A különbékére irányuló mozgalom vezére, Rasputin.

A lapok állandóan az orosz hadsereg felszerelésének tökéletlenségéről vezércikkezték: a németek égő ágyúlövegkolosszusokkal veretik az orosz állásokat, az orosz lövegek pedig homokkal vannak töltve. A nacionalista lapokban, amelyek Gucskow és Miliukow irányítása alá tartoztak, súlyos támadások jelentek meg a németbarát Rasputin ellen.

A nagyhercegek pártja, amelynek politikai exponense Puricskievics volt, az áruló cárnő internálását követelte, a jobboldali pártok szervezetei pedig kisebb-nagyobb zavargáso-

kat csináltak az országban, hol pogromokat, hol pedig éhségmegmozdulásokat. Az októbristák azzal vádolták őket, hogy ezek a lázadások a kormánynak kellenek, a szövetségesek előtt akar alibit igazolni egy esetleges különbéke megkötése esetére.

Balról csak regisztráltak. A nacionalista csoportok verekedését, a Rasputin ellen tervezett merényletben a belügyminiszter részességét, az éhségforradalmakat, a katonafeleségek elkeseredését.

A különbéke lehetőségét minden lap tagadta és mégis mindenki hitt benne. Akik meggyőződéses cárpártiak voltak és meggyőződéses hívei a rezsimnek, azok a maguk egzisztenciája érdekében vágyták a különbékét.

— A cárizmust csak a különbéke mentheti meg, — mondták. — Ha a nép egyszerre megkapja a sóvárgott békét, az anya visszacapja a gyermekét, az asszony a férjét, a béke mindenkivel elfelejteti a szenvedett bajokat. A leszerelés simán fog menni, az emberek hazamennek és boldogok lesznek, hogy amíg más harctereken még folyik a háború, ők odahaza élhetik a maguk életét.

A társaságokban nyílt téma volt a különbéke. Ha Ljubával orosz diáktársaságba mentem, vagy Scsegorowéknál nagy társaság gyűlt egybe, avagy őrségen lévő katonákkal beszélgettem, a békéről és a zavargásokról beszélt mindenki. A katonák között el volt vetve a forradalmi gondolat, amely élénken élt még 1905 óta és a katonák, akik bíztak bennünk, mert tudták, hogy mi el nem áruljuk őket, egész nyíltan beszéltek:

— Nem tesszük le a fegyvert, amíg urainkat el nem kergetjük.

A társaságokban nyíltan beszéltek a nép elégedetlenségéről. Mindenki érezte, hogy jön a baj, akár lesz különbéke, akár nem. A diákok között, akiknek tradíciója volt az orosz szabadságmozgalom, a zavargásokról érkező hírek, a zavargások véres elnyomásáról szóló jelentések valóságos lelkesedést váltottak ki.

Ezeknek a köröknek egy volt a jelszavuk:

— Mentől rosszabb, annál jobb.

— Tovább élni úgy, ahogy a háború előtt folyt az élet, — mondták majdnem kivétel nélkül, — nem lehet. Az elnyomatás rettenetes gőzében meg kell fulladni az orosz népnek. Oroszország nagyrahitott, Oroszországnak a feladata, hogy megmentse az egész világot. Oroszország ezt a küldetészerű hivatását csak akkor teljesítheti, ha az orosz nép milliói felszabadulnak. A tömegeket meg kell szabadítani a rettenetes elnyomatás bilincseitől. A világ legjobb népének meg kell adni a lehetőséget, hogy mint szabad nép teljesíttesse hivatását és a legelnyomottabb nép kerüljön a világszabadság gondolatának élére.

Az orosz diákság, mely az elnyomatás elleni gyűlölet gondolatkörében nevelkedett fel és az orosz intelligencia, melyben minden családnak meg volt a maga Szibériája, egyik oldalon elepedt a szabadság utáni vágyakozásban, a másik oldalon tehetetlen dühében a legborzasztóbb szerelmi kicsapongások melegágya lett. A diákok a mi nyugati fogalmaink szerint elképzelhetetlen anarchisztikus szerelmi életet éltek.

Mind az az energia, amely bennük elnyomatott, egyetlen téren élte ki magát:

A szerelemben.

Junger, aki a társaság révén belekerült ezeknek az orosz diákoknak az életébe, rém-

történeteket beszélt a diákfiúk és diákleányok betegségeiről. Lyubával gyakran beszélgetünk a rámnézve érthetetlen életről, a párok gyakori változtatásáról és a mi nyugati fogalmaink szerint érthetetlen erkölcsi világnézetéről:

— Nálatok más a világ, — mondotta ilyenkor Ljuba. — Nálatok szabadság van, az emberek kiélik magukat a politikában, ott egy szabad szóért, egy politikai ambícióért nem kerülnek az emberek Szibériába. Itt nincs más, amiben az emberek kiélhetik magukat, csak a szerelem.

A hivatalnokok és a tisztok, akikkel Scsegorowéknál összetalálkoztam, ismerték a legénység hangulatát és még az egészen szabad felfogásúak is, akik nem voltak hívei a cári rezsimnek, rettenetesen féltek egy elkövetkező népmozgalomtól. Nem a szabadságtól féltek, de állandóan a kilencszázötös forradalom tanulságaira hivatkoztak, amikor a polgári vezetők kezéből gyorsan átcsúszott az irányítás a szélsők, a forradalmi szocialisták és a bolsevikok kezébe és attól reszkettek, hogy ha itt valami katasztrófa történik, az méreteiben kiszámíthatatlan következményekkel fog jární. Az a parasztság, amelyet évszázadokon keresztül elnyomtak és az a munkásság, amelyet annyiszor megcsaltak, fegyverrel a kezében nem lesz a meg gondolt politikai vezető engedelmes eszköze, az évszázadok óta sűrűsödő elkeseredés Oroszországot egy soha nem látott katasztrófába fogja kergetni.

A vége minden beszélgetésnek:

— Mi segíteni úgy sem tudunk, — valahogy majd csak lesz. Igyunk!

Alkoholtilalom volt, de alkohol volt min-

denütt. Sör csakúgy, mint nehéz bor és gondolatokat elkergető, vidámságot hozó vutki.

Az idegen szemlélőnek az volt az érzése, hogy itt a reakció évszázadok alatt egy rettenetes erkölcsi kloakát termelt ki. A nép teljesen ki volt szolgáltatva urainak, mert igaz, hogy a cárhoz mindenki fordulhatott panaszszal, de erre az orosz közmondás azzal válaszolt:

— A cár messze van.

Felülről nemcsak túrték és elnézték, de szabadjára eresztették a korrupciót, a kizsákmányolást. A lopott pénz erejével kötötte magához a rezsím az egész hivatalnoksereget.

Mentől jobban beleidegződtem az orosz politikába, annál jobban éreztem, hogy itt mindennek össze kell omlani.

Azeffről beszéltünk egy este Scsegorowéknál, a forradalmi szocialista párt aktivista csoportjának vezérééről, aki a központi végrehajtóbizottságban megbeszélte társaival a mérényleteket és aztán maga adta fel társait a rendőrségnek ... Szawinkowról, aki szifilisz és tüdőbajos diákokat és diákleányokat gyűjtött maga köré és ezeknek, az életüket már eljátszott embereknek, magyarázta, hogy az ő életük úgylis elveszett, legyenek hát eszközei a szabadságtörekvéseknek. Legyenek nemzeti hősök. Bombát és revolvert adott a kezükbe az orosz reakció oszlopai ellen... Malinowszkyról, az orosz bolsevikok vezérééről, aki a külföldön száműzetésben élő Leninnek bizalmi embere, — külföldről ő hozta Lenin utasításait, — moszkvai képviselő, akit azután lepleztek, hogy a moszkvai titkosrendőrség pénzén választották meg, a rendőri ügyosztály kéme és a Lenintől kapott utasításokat előbb a moszkvai rendőrugynökségnek mutatta be

és csak azután terjesztette elő a pártvezetőségi ülésen ... Gaponról, aki 1905-ben a Téli-palota elé vezette a forradalmi tömegeket, ahol már vártak rájuk az ágyúk.

Rendörkém.

Magasrangú tisztviselőkről, akik a forradalmárokkal szimpatizáltak, a titkosrendőrség fővezetőirol, akik a forradalmárokat előre értesítették az ellenük tervezett intézkedésekről. Magasrangú tisztviselők, kormányzók és tábornokok gyerekeiről, akik apjuk asztaláról lopták el a kiadandó parancs koncepcusát.

— Döglött, romlott itt minden, — szokta mondani Scsegorow, aki az orosz jövőt a legsötétebb színekben látta, — romlott az uralom és romlott a forradalom.

Az emberek önfeledten itták az alkoholt, minden beszélgetésnek vége egy fenékgig üritett pohár és a balalajka.: ,

— Nincs holnap, hát legyen ma!

XXVII. FEJEZET.

Két ünnepély

A szalárparti villatelep fokozatos fellendülést mutatott. Akik pénzzel gyengébben voltak ellátva, maguk vetették a vályogot és ha akármilyen kicsinyke kunyhót is, — mindenki törekedett magának építeni. Csak Hay Elek, Kalafusz, Vértes Béni, Witzenetz Marci, Kettenstock Miklós, Biskoroványi, Messinger, Takáts Zoltán, Unger Géza, ITndy Ferenc, Gyük Miklós, Erdős Illés és Busa Náci maradtak meg hűségesen a kaszárnyában, az első teremnek arsinnal gondosan elválasztott részében, melyet a tábor humora azért nevezett el

Dob uccának, mert volt egy külön indulójuk. Minden étkezés után pontosan felzendült, az arsin mögül, mint a hazavágyódás himnusza:

— Jaj de jó volna most egy kis libamáj, libamáj ...

A folyó másik partján a partba vájt nyílás. Ütemes pörölycsapásaik voltak a mi ébresztőóránk. A kovácsok minden szimpátiája a mi oldalunkon volt és ha Pétervárról időnként jött egy parancs, hogy a hadifoglyoknál házkutatást kell tartani alumíniumedények, fényképezőgépek és fegyverek után, — az egyetlen karabély, amelyet nem is tudom, milyen célra, közös erővel rejtegettünk, a néhány alumíniumkulacs, melyeket a harctéri keserves napok emlékeként tartogattunk, egy távcső, a fényképezőgép, melyet semmi áron ki nem akartunk adni, ha már nem láttuk elég biztonságosnak a kis házak kéményeit, mind átvándoroltak a kovácsműhelyekbe. A kutatások idejére abbamaradt a kovácsmunka és a szártok műhelyeik elé állva mosolyogva nézték a kutató orosz tiszteket és legénységet.

A kovácsműhelyek fölött terült el a karavánszerály óriási udvara. Kis házaink teraszán néha órákig ültünk, néztük a pihenő tevéket, a szorgoskodó kirgizeket, mint szerezlik le tevéik hátáról pillanatok alatt jurtaik favázat, a teveszörből magukszötte takarókat és a köteleket. A kúpalakú favázat felállították, takarókkal körülkerítették, kötelekkel lekötötték és néhány perc alatt már készen is volt a nomádok hordozható palotája: a jurta.

A szart és kirgiz gyerekekkel, akik apró lovaikat itatni és fürösztelni jártak a Szalárba, a legjobb barátságban voltunk. Kerek koponyájukkal, barnára sült arcukkal, villogó fe-

kete szemükkel úgy néztek ki, mintha egy kunsági faluból szabadultak volna el, a kirgizpusztákra.

Volt a táborban néhány tanár, aki török-tatár-magyar összehasonlító nyelvtudomány-nal foglalkozott. Ezek mindenkit, aki még hitetlenkedett, erőszakkal az óvárosba hurcoltak a nyitott mohamedán iskolába, ahol egymásra rakott lábakkal a földön ülve tanultak a szart és kirgiz nebulók.

Diadalmasan mutattak rá a gyerekseregre.

— Ha nem volna a gyerekek fején szart sapka, hinnéd-e, hogy nem valamelyik kunsági falu iskolája!

Mikor az orosz parancsnokság megen-gedte, hogy haza fényképeket küldhessünk, a városi fényképészek bódéi tele lettek hadifoglyokkal, akik mind tarka szart kaftánokban, vagy kirgiz köpenyekben fényképeztették le magukat.

Ficker professzor előadásai nyomán általában nagy divat lett a földrajz és az etnográfia.

Ákik oroszul tudtak, a városi könyvtárakból Vámbéry Ármin középázsiai vándorlásairól szóló könyveit kölcsönözték. Sven Hedint olvasták és Ficker professzor előadásai mellett saját tanulmányaik alapján kis mellékszemináriumokban adták elő a kelet-ismét.

Ficker professzor előadásai nemcsak azért bírtak jelentőséggel, mert egy új, idegen világot ismertettek meg a hadifoglyokkal, de az érdekes előadási mód és tudományos leírásainak kedves történetekkel tarkítása napokra feledtette a gondokat az otthonért és csökkentette a hazavágyódás kínjait.

Percekig nevetett egész közönsége, mikor arról beszélt, mi mindenre képes a moha-

medán nő, csakhogy idegen férfi meg ne lássa arcát.

— Vízért megy a kútra, észreveszi, hogy a kútnál idegen lovasok itatják lovaikat. Kétségbeesésében mit tehet szegény, egyetlen szoknyáját emeli fel nagy hirtelen és azzal takarja le ábrázatát.

Mindenki hitetlenül csóválta fejét, mikor azt magyarázta, hogy a bucharai emír az adószedést bérbeadja saját főembereinek, akik neki bizonyos összeget kötelesek beszolgáltatni és a többi, amit a néptől be tudnak hajtani, az adószedők kezén marad.

— Buchara városának egyik nevezetessége az óriási óra, — magyarázta egyik előadásán, — mely a város kapuja fölött a falba van építve. Az órát II. Sándor cár ajándékozta a vele barátságban élő bucharai emírnek... Az óra járt is egy ideig, de aztán elromlott a szerkezete és hiába hoztak messze földről órásokat, senki sem tudta megjavítani... Az emír kurtán bánt minden órással, akinek munkája eredménytelen maradt és így az idegen órások messze elkerülték Bucharát... Az emír követelte, hogy az óra mutassa az időt. A bajon úgy segítettek, hogy az óraszerkezetbe beültettek egy bucharait, aki órával a kezében igazgatta a mutatókat... Ha valamelyik szerencsétlen el talált aludni és megállt az óra, — hamar legördült egy fej.

Derék professzorunk órákon keresztül magyarázott a tatárokról, a harcias turkománokról, a házias tadzsikokról, a turbánok különféle színéről, viselési módjáról, a turbán anyagába szőtt koránmondatokról. Hogyan lehet megismerni turbánjaikról a különféle népfajokat, — a viselési módról, tanult ember-e a turbán gazdája?

— Hogy ízlések és felfogások mily különbözők, hogy az illem sok esetben mily más kíván a Nyugaton és mily más a Keleten, arra talán a büffögés a legkitűnőbb illusztráció, — magyarázta egy alkalommal Ficker professzor.

— Büffögni nyugati asztaloknál shocking, keleten nem büffögni, — a háziak legnagyobb megbántása. Jelenti, hogy a vendég nem lakott jól, még csak nem is büffög.

Mások a szokások az asztaloknál és mások a szokások a kormányzatban... Itt olcsóbb az emberélet és nincsenek meg a bírások európai formái... Egy fejedelmi szempillantás és legördül egy fej... Nemcsak a lázadóé, de még a tegnapi kegyence is. A kasgari utolsó khánok egyikének voltak ily vérengző szokásai. A negyvenes években udvarába került egy német tudós, akire nagyon hallgatott, tanácsát mindenben kikérte és a szomszédaival a tárgyalásokat ez a német tudós vezette. Mikor egyszer Kasgárban lázadás tört ki, a khán az összefogott lázadókat lefejeztette és fejeikből egy óriás gúlát rakatott Kasgár főterén. Az ünnepélyen, melyen a gúlát a népnek bemutatták, a khán azt a kérdést intézte a tudóshoz, hogy tetszik neki a gúla?

— Nem tökéletes.

— Miért nem! — kérdezte meglepődve a khán.

— Mert a vérből mindig átok fakad és semmiféle vérré épített emberi mű nem lehet tökéletes.

— Igazad van, — felelte a khán, — ez a mű. nem tökéletes. A sok barbár főből készült gúla nincs megkoronázva. Csak egy olyan tudós fej teheti tökéletessé, mint a tied.

S néhány perc múlva a német tudós feje koronázta a gúlát.

— Ebben azonban nincs különbség Kelet és Nyugat között, — magyarázta Ficker. — Ha a Nyugaton nem is ütik le oly könnyen a politikusok fejét, de a hatalmasoknak igazat mondani Nyugaton is kockázatos. Csak az eszközök mások, melyekkel a nyugtalankodókat elhallgattatják.

Órákhosszat ácsorogtunk az óváros hatalmas bazáaraiban. Hihetetlenül olcsón lehetett vásárolni bucharai és afgán szőnyeget, selymesen csillogó, de még olcsóbb beludzsisztániakat és gyönyörű mintájú óriási kézimunkákat, melyekről a szart kereskedők azt mesélték, hogy lányok készítik leendő férjük és a maguk részére halotti szemfedőnek és addig nem mehetnek férjhez, míg a szemfedőt el nem készítik.

A szemfedőt nem szabad befejezni, mert akinek készül, a munka befejezése után meghal.

Mindenütt mutogatták a kézimunkákon a befejezetlenül maradt csillagokat.

A szőnyegesek mellett hosszú sorokban állottak a régipénz-kereskedők üzletei. Érméket árúsítottak. Dzsingisz khán korából. Sasokkal ékes kövér ezüstpénzeket kínáltak drága áron eladásra, erősítették, hogy még Nagy Sándor idejéből származnak, aki évezredeknek előtte egész Taskentig hordozta meg a macedón fegyvereket. A hadifoglyok közül sokan olcsó áron régi cinkkorsókat vásároltak, rajtuk jellegzetes szart cizellált ékítményekkel. A mecset előtt korántartókat árultak egydarab fából faragott, gyönyörűművű munkákat, a lomb fűrészmunka valósa-

gos remekeit, melyeket a korán különféle nagyságának megfelelően, kisebb vagy nagyobb alakban lehetett felállítani.

Az ékszerészek legbecsesebb portékái voltak a hosszúkás alakú, lejáró kupakú, türkiszszel ékesített női talizmánok, melyek ezüsből készültek, a koránnak egy-egy hártypapírra írott tekercsét rejtették, mohamedán nők vékony aranyláncon keblükbe rejtve viselték.

—Megóv minden szerencsétlenség ellen.

Minden ékszerésznél vaspálcikákon lógtak az antik bucharai fülbevalók, vékony ezüstkarikákra fűzött koralszemecskék, a türkizzel ékített női melldíszek, mellettük az elmaradhatatlan zöld kövekkel ékes turbánforgók és kardmarkolatok. A régi ezüstgyűrűk között, melyeknek fején elmosódó koránírások vagy kardjelek voltak láthatók, csak nagyrítkán került elő némelyik árusnál a »virágos gyűrű«, melynek sárga, vagy vörös kövébe vésett virága szerencsét hoz. Ha a drága áradacára a vevő hajlandóságot mutatott a vásárra, előszedték nagyítóüvegeiket és a lencse alatt kiderült, hogy ami szabadszemmel virágnak látszik, az a koránnak egy jelmondata.

A szart árusok közül lassanként egész kis baráti köröm alakult. Vásároltam náluk gyűrűket, kancsókat, bucharai ékszereket, korántartót, kirgizsapkát, tevehajcsárok részére készült kancsukákat, melyeken a nadrággomb még mint ékítmény szerepel, görbe török kést színes bőrtokban és dohány tartót, mely egy hosszúkás, a szártok által termesztett tökfajtából készült akként, hogy a még száron lógó tököt finom növényhánccal érés közben lekötötték különféle erotikus formákra és mikor megérett, befestették, hegyét kivájták.

A kirgizek az övük mellett viselték a szí-

nés, sallangos bőrtokba bujtatott török kés mellett.

Néha egész délutánokat töltöttem ezekkel az árusokkal künn a bazárban. Amikor esti imádság után üzleteiket bezárták, együtt mentünk el az óváros gyönyörűséges csájchanájába, amely a maga lépcsőzetes keleti virágokkal díszített, széles, egymásfölötti teraszaival Szemirámisz függőkertjeire emlékeztetett. Gyékényeken, maguk alá húzott térdekkel ültek itt órákhosszat, bele a késő éjszakába az én árusaim, közepén az írásokkal ékes gyönyörű réz- és ezüsttálcákon a fekete-kávés csészek, nagy szamovárokban az arany-sárga, vagy zöldszínű tea.

A szártok, akiknek még az apja, vagy legalább a nagyapja szabad polgár volt, hiszen Turkesztán alig ötven éve volt orosz uralom alatt, nem titkolták, hogy ők a kancsukás, igazságot nem ismerő, minden benszülöttet kizsákmányoló orosz uralmat gyűlölik. Csak azt nem tudták, honnan várják a szabaddulást: az angoloktól, akik most az oroszok szövetségesei, vagy Wilhelmtől, akinek minden hadifogolyban egy-egy ügynökét látták, vagy talán a határos Afganisztánban gyúl fel még egyszer az a tűz, amely ki fogja égetni az oroszokat Turkesztánból.

Ebben a csájchanában most már napok óta fokozódó gyűlölettel nézték az óváros uccáin felbukkanó orosz uniformist. A városban híre jár, hogy az oroszok Turkesztán területén sorozni fognak, dacára annak, hogy az egész meghódított kormányzóság minden benszülött polgára eddig ünnepélyesen fel volt mentve a katonáskodás alól.

A szakállas szártok, széles, nagy chalátjaikban nem a megszokott lustasággal üldö-

gélnek. Felugrálnak, egyik csoporttól a másikhoz szaladnak és ami a csáj-chanában a legfeltűnőbb, a csoportokban a szártokkal elvegyülten ülnek a kevésszőrű, sárgaarcú tatárok. Csikóbőrből készült kalocsniba bujtatott, sarkon nélküli csizmában lovasok érkeznek, lovaiukat megkötik a csáj-chaná kapujában és csatlakoznak az izgatott csoportokhoz.

— Az oroszoknak nem sok Örömük lesz a turkesztáni sorozásokból, — mondja egyik szart barátom, — az első válasz amit kapnak: a kirgizek átvonulnak a Pámiron és nyájaikat, lovaikat átkergetik kínai területekre.

Egy délután a csáj-chanában szart barátinktól tudtam meg, hogy estére nagy mohamedán ünnepség lesz a városi parkban.

Ott lesz Közép-Ázsiának minden népfaja.

Töméntelen zenekar.

Táncosok és népénekesek.

Kértem, vigyenek el magukkal. Nem vállalkoztak és azt hozták fel ürügyül, hogy családjajkkal lesznek.

Scsegorowékhoz siettem, akik a jóllakott ember nevetésével mosolyogtak lelkesedésmen. Nekik mindez már nem volt újság.

Ljubával és Scsegorowval indultunk útnak a városi park felé.

— Mielőtt az ünnepségre mennénk, — ajánlotta Scsegorow, — ma este agy szart vendéglőben vacsorázunk, hogy necsak a mi fekete kenyereket és a mi magas kalácsainkat ismerje Béla Lajosovics, hanem a szart ételeket is.

Egy kis kocsmába mentünk, ahol faasztaloknál komolyképű, szakállas öreg szártokek ették a kásából, vékonyra szeletelt sárgarépából és juhhúsból készült piláfot. Scsegorow

rendelte a vacsorát, melyet előttünk készítettek nyitott tűzhelyen.

Derelyeformájú, erősen borsozott, hússal töltött tészta volt az előétel. Utána sasliknak nevezett, fejedelmien elkészített, nyárson sült juhhús, melynek az íze annyira a számban maradt, hogy mielőtt felkerekedtünk volna, végignézttem, miként is készül a saslik? Hegyes nyársra apró juhhúsdarabkákat fűztek, az egyes szeletek között széles vöröshagymakarikák és mikor már végig volt tűzdelve a nyárs, egy csomóba szorosan összenyomták az egészet, a vöröshagyma zöldessárgája alig látszott ki a piros húsból. A nyárs hegyénél egy gerezd hámozott fokhagyma fehérlett.

A nyársat addig forgatták a nyitott tűz fölött, amíg szépen megpirult a hús és a hagyma íze beleette magát a saslik darabkáiba.

A városi park kapuja előtt állott a szart zenekar, mely hosszú fúvóhangszereiből intónálta a bűgő keleti zenét.

A park fái között már hullámozott a tarka sokaság, melynél festőibb képet lehetetlen megrajzolni.

Tatárok, kirgizek és indusok.

Méltóságos járású, turbános afgán óriások, szakállas szártok és kis botjaikra görnyedő szart asszonyok, akik mellig lelógó, lószőrből fonott fátylaikkal élénk kontrasztját képezték az ugyancsak mohamedán, de fátyol nélküli járó tatár asszonyoknak.

A lampionokkal feldíszített, villanygirkandóktól terhes fák nappali fényárral borították a parkot, melynek egyik szegletében hindu kígyóbüvölők és indiai fakírok vonzották a közönséget. A közepén nagy dobogóról egy kardnyelő kókler produkálta művészetét. A

legnagyobb attrakció, mely minden produkciót elhomályosított: a repülő táncosok, akik óriás mongol dobok és kürtök félelmetes érzéki zenéjére állat- és szörnyetegmaszkokban forogtak a levegőben.

Középázsia minden, idegent uraló népe adott az éjjel találgát a taskenti Gorodszki Szádban. Közöttük az egyetlen független nép képviselői, a hosszúszál, hallgatag afgánok.

— Ezek azok, — magyarázta Scsegorow, — akikre a legfontosabb szerep vár Közép-Ázsia történetében. Jelentőségüket néhány évre most csökkentette a világháború. Az eddigi halálos ellenfelek, Anglia és Oroszország egymás szövetségesei, de az út Indiába Afganisztánon át vezet. A háború a Pámiron megszüntette az érdekszférák ütközését, de az afgán emír udvarában nem nyugszik az orosz és az angol diplomácia. Készülnek a háború holnapjára. Delhiben az angolok külön iskolában képezik ki a propagandistákat, akiknek feladata az orosz uralom alatt levő mohamedánok felvilágosítása, hogy az angol kolonizációs hadsereg nem orosz kozák. A bucharai dervisiskolák a mi kormányunk zsoldjában állanak, céljuk kiképezni az indiai nacionalista mozgalmak szítóit, hogy a majd meginduló orosz-angol keleti háborúban indiai nacionalista tömegek várják a szabadító orosz sereget. Középuött az afgánok, a kiismerhetetlen, saját célokat követő, de saját céljaikat ügyesen titkolni tudó afgánok, akik pénzt és fegyvert szívesen fogadnak el angoloktól és oroszoktól egyaránt.

Éjfélután a villanylángok valamely véletlen következtében egyszerre kialudtak és a hullámzó tömeg fölött egyedül maradt a középázsiai óriás hold és a nagy csillagok, me-

lyek az éj dacára az alkony sejtelmes világosságát borították a parkra.

A mongol táncosok nagy, szörnyeteg fejeikkel és óriás árnyékukkal a félvilágosságban hátborzongató kísértetek és a kéthangú, idegekbe markoló zene valami tőlünk távoli léleknek megnyilatkozása.

Már messze kint voltunk a parkból, mikor még mindig utánunk zúgott az örökké felejtetetlen hangszerek kísérteties bugása.

*

Másnap délután volt a másik ünnepély. Alig néhányan húzódtunk meg magyar és német tiszték a háttérben, elmerülve a városi lakosság tömegei között.

Az ünnepség ugyancsak a városi parkban játszódott le.

Kevésbé fantasztikus külsőségek között.

Kevesebb zajjal.

Kevés lelkesedéssel.

A harctérre induló cseh és jugoszláv légiók búcsúztak egy hatalmas tornaünnepélyén Taskent város közönségétől.

Tornászmutatványok, szabadgyakorlat, fegyverforgatás, a közönség nem nagyon tapsolt és mikor végezetül muzikaszóval elvonultak és zászlóikat meglengették a közönség előtt, hiányzott a tomboló lelkesedés. Közömbösen, mondhatnám ellenséges némasággal nézték őket. Ezek itt a kolónián csak nem akarnak lelkesedni a háborúért és szívesebben ünnepelték volna a hazavonuló hadifoglyokat, mint a harctérre induló új seregeket.

Hazamenet találkoztunk a mindennapos menettel.

Három szekér.

Mindenikben egymásra rakva három-három koporsó.

Vitték a halott bakákat a temetőbe.

Utánuk nyolc-tíz szakadt, rongyos ember, barnára kopott uniformisban.

Oldalt a járdán kullogtunk a menet után.

A temetőben kihányt sírok várták már a koporsókat, melyekre gyorsan ráhányták a földet a sírásók.

A sírok mellett néhány percig még fedetlen fővel álldogáltak a bakák, aztán fejükbe csapták a kopott katonasapkát és elkullogtak.

A felhantolt új sírok mellett üresen maradt négy gödör.

Kérdezem az egyik orosz sírásót, hogy ezeket a gödröket kinek ásták?

— Nem tudjuk, uram. Itt a hadifogolytemetőben mi előre kiásunk egy csomó gödröt, ha gazdátlanul maradnak ma, megtelnek holnap.

Csupa zöld fejfa.

Mindegyiken rajta a név, a születés helye, a halálozás napja.

A parcellákban a fejfák szép hadirendben.

Nem kell igazodás.

Minden parcella egy század, minden négy parcella egy zászlóalj és minden négy zászlóalj egy ezred halott katona.

Végigléptük a parcellákat.

Megszámláltuk a sírokat:

— Hétezer.

Este, vacsora után a Gulay kapitány ágya körül összegyűltünk: Kovács kapitány úr, Hajós kapitány úr, Schriffert Franci, Strósz Zoli, Kócs, Hay Elek, Török, Lőwy, a vércse, Párvány Karcsi, Erdős Illés és elhatároztuk, hogy a temetőben, — ha már az élőkön segí-

teni nem tudunk, életeket menteni nem lehet, — emléket állítunk a halott katonáknak.

Megindult a vita, milyen legyen az emlék? Voltak, akik egyszerű obeliszket ajánlottak, mások egy gyászoló anyát. Én azt mondtam, hogy a lóraültetett halált kellene a sorok elé állítani. Végül határozatba ment, hogy nem lónak, hanem tevének hátára ültetjük a halált, jeléül annak, hogy itt lassan, de biztosan minden bakának meg kell halnia ...

XXVIII. FEJEZET.

A szárt lázadás

Taskent olyan, mintha égne.

Az uccákon gúlákba rakott fegyverek mellett gyalogság táboroz.

Kozákosztagok rohannak az óváros felé.

A vasúti állomáson fűtött vonatok.

A mozdonyok szeme nem Nyugat felé ég, Keletnek mutat.

A szártok, a kirgizek és a tatárok lesütött szemekkel járnak az uccán, de az új bazárban a mészárosok és a kumisz-árusok szemébe néznek az orosz katonáknak.

Az óváros egy felgyúlt tábor.

A függőkertes csaj-chana bejáratánál félrecsapott sapkájú kozákok.

A csaj-chanában egy lélek se, egy hang se.

A csoportosulás szigorúan tilos.

Éjjel az Iskander téren ismeretlen tettesek megrohanták a megkettőzött őrséget és a patrulnak elvágták a nyakát.

Egyet se hördült.

A gazdag kereskedők közül már lefogtak

néhány túszt, de a lázadás, amely nem látszik sehol, mégis jelen van, halad tovább a maga útján.

— Lázadás, lázadás.

Napok óta folyik a sorozás. Az oroszok törvény ellenére, mely a bennszülötteknek hadmentességet biztosít, a bizottság elé idézik a szártokat, kirgizeket és tatárokat.

Idézik, de önként senki sem megy.

Mindenkiért patrult kell küldeni.

A csikóbőröcsizmás, kalocsnis szart fiúkat hurcolják a városházára.

A tatárok és kirgizek nyájaikkal menekülnek a kínai határ felé.

A szart nyelven megjelenő lapot elkobozták. A gyenge szart nép, mely ötven év óta sínylődik szolgaságban s hiába néz Afganisztán felé segítségért, még rúg néhányat, — az éjjel megint elvágták néhány orosz katona nyakát, — aztán vége a lázadásnak.

Először Taskentben, aztán Szamarkandban és Aszhabadban.

Minden csendes, csak a gyerekeiktől megfosztott szártok tekintete ég vad gyűlölettel.

Mi a lázadásnak csak nézői vagyunk.

A fegyvertelen szart, a szétszórt nép, tudjuk, hogy tehetetlen az orosz gépfegyverekkel szemben.

S mégis mi közülünk is vannak áldozatok.

A Birodalmi Dumában interpelláció a szart lázadásról.

Az interpelláló képviselő Taskentből, Szamarkandból, Kokandból és Andizsánból származó fényképeket mutat fel a Dumában.

— Hadifoglyok szart viseletben.

— Hadifoglyok szártok között a csájchanában.

Kész a vérvád.

— A szart lázadást a hadifoglyok gyűjtötták fel.

A turkesztáni katonai parancsnokság rendelkezésére összeszednek néhány szerencsétlen fiút, aki kuriózum kedvéért szart viseletben fényképezte le magát s máris viszik őket.

Teveháton

Grulcsára.

Köztük van Sajó Lajos és Sommer Sándor is.

XXIX. FEJEZET.

A svájci misszió

A Turkesztáni Az Est-ben megírtam az adakozásra szóló felhívást:

— Tiszteljük halott testvéreinket! Szobrot a temetőbe!

Mindenki adott.

Elhatároztuk, hogy a szobor kivitelével a velünk raboskodó Grács Istvánt, a budapesti szabadságszobor tervezőjét bízjuk meg.

Gács a katolikus parókián lakott és készséggel vállalkozott az emlék elkészítésére.

Közben Bulinszkyval próbáltunk tárgyalni, mit lehetne tenni a még megmaradt bakák érdekében. Bulinszky nagyon élesen kelt ellenünk, mikor nyíltan megmondottuk, hogy a szörnyű halálozási arányszám oka a bakák leromlott egészségi állapota, melyet a táplálkozás hiányos volta idéz elő.

— Már a múltkor, mikor Maszlowa és Markuszow itt voltak, — mondotta az ő csendes, de határozott hangján, — mélyen fel voltam háborodva azon, hogy az urak, akikkel mi igazán nem éreztetjük, hogy hadifoglyok, min-

ket ily egyszerűen, anélkül, hogy bizonyítékaik volnának, megvádolnak azzal, hogy mi az önök legénységének kosztját ellopjuk. Az urak vegyék tudomásul, hogy a legénység élelmezésére napi huszonnégy kopek van kiutalva és abból mi jobb élelmezést nem adhatunk.

— Kérem, tanácsos úr, — vetettük ellen, mi nem akarunk itt senkit vádolni, még csak megbántani sem és a tanácsos úrnak külön köszönjük a hozzánk való jóságát, de tanácsos úr nem látja, milyen élelmet kapnak a bakák, csak azt tudja, hogy a számuk napról-napra fogy.

— A tömeges halálózásról nem mi tehetünk, hanem a tetvek, amelyek fogolyról-fogolyra hurcolják a flecktífuszt.

— De mind meghalnak, mert nincs ellentálló képességük.

— Azt már otthagyták Przemyslben és a Kárpátokban.

— Kérem, tanácsos úr, — véltük alázatosan, — nem volna lehetséges az, hogy a legénység részére szóló élelmezési átalányt ki méltóztatnék utalni egy általunk választott bizottság kezeihez és mi kötelezzük magunkat, hogy a huszonnégy kopekből mindennap húst és tésztát adunk a foglyoknak?

— Ha ezt megtenném, magam ismerném el vádjaik alaposságát. Az ellenőrzést magam veszem kézbe és remélem, hogy az élelmezést meg tudom javítani. Különben bizonyára olvasták a Turkestanski Courier-t, a napokban ideérkezik egy svájci misszió, remélhetőleg nemcsak vizsgálni jön, hanem hoz is valamit maguknak.

A svájci misszió Bulinszky kíséretében megérkezett a kaszárnyába. Csopics, a kaszárnya szerb tisztje fogadta őket és azután kihívtak valamennyiünket az udvarra. A svájciak németül és franciául beszéltek. Kérdezték, meg vagyunk-e a sorsunkkal elégedve, vannak-e kívánságaink?

— Nekünk a magunk személyében nincs semmi panaszunk. Menjenek ki az urak a troicki táborba, Zolotaja Ordára és a taskenti temetőbe. A legénységi táborok teljesen ki pusztulnak.

— Flektífusz? Kolera! — kérdezte a bizottság egyik tagja.

— Most már csak flektífusz. A bakák nem kapnak enni, — hangzottak a kiáltások.

Bulinszky és Csopics szorgosan figyelték a kiáltozókat.

— Mi történik azzal a pénzzel, amelyet a foglyok ételmezésére kellene fordítani¹?

— Mi a magunk pénzt megkapjuk, a konyhát házikezelésben látjuk el, a legénység ellátásáról az oroszok gondoskodnak.

— S azok talán nem az egész pénzt fordítják ételmezési célokra? — kérdezte a svájci, aki az egész misszió fejének látszott.

— Azt mi nem tudjuk. Mi nem akarunk senkit sem vádolni, a kérésünk csak az, hogy a bakák ételmezését a huszonnégy kopekek ellenében egy hadifogolybizottság lássa el.

A misszió tagjai még néhány szót váltottak Bulinszkyval, azután magunkra maradtunk. Csopics még az este lejött hozzám a szalárparti kis villába és átadott egy idézést.

— Béggel kilenc órakor a parancsnokságra.

Bulinszky nagyon szívesen fogadott. Inkább panaszkodott, hogy engem is ott látott

előző este a kiáltozók között. Tőlem annál kevésbé várta, mert hiszen mi Scsegorowéknál is szoktunk találkozni és nekem tudnom kell, hogy hiába nem őt vádoljuk, ha az élelmezésben hiányok mutatkoznak, ő mint a hadifogolytábor parancsnoka, elsősorban a saját személyében felelős. Nem tűrheti tovább a mi renitenciánkat és kénytelen lesz egyelőre szabadságainkat megszorítani és akkor majd a saját bőrünkön tapasztalhatjuk, hogy nem az élelmezés minden, mert a becsukott ember itt a forró Turkesztánban akkor is elpusztul, ha van mit ennie. Ha nem a flecktífusz viszi el, elviszi más baj. Higyjem el, a legnagyobb humanizmus és a mi egészségünk legnagyobb védelme a városban szabadonjárás, a városban nőikkel szabad érintkezés.

— Most pedig behívom a misszió urait és maga elbeszélgethet velük a legénység állapotáról.

Csengetett.

— Kéretem az urakat.

Az ajtón egymás után belépett öt egyenruhás orosz tiszt.

— Ismeri ezeket az urakat?

— Nem.

— Nézze meg őket jobban.

— Nem volt szerencsém ...

— Ugyan, ugyan! A kapitány urat sem ismeri *í*

A kapitány elmosolyodott és odaállt elélem.

— Nem ismer meg!

— Nem, kapitány úr!

— Pedig ismerjük egymást...

— Kapitány úr engem összetéveszt valakivel.

— Nem hinném. Tegnap délután beszélgettünk.

- Tegnap délutánt
 — Igen. Tegnap délután.
 — Csak nem ...
 — De igen. Én vagyok a »svájci misszió«
 főnöke.
 — Rettenetes. Hát az urak minket így
 félrevezettek.
 — Az én parancsomra! — szólott közbe
 Bulinszky.
 — Köszönöm uraim.
 A tiszték meghajtották magukat.
 Összepingtek a sarkantyúk.
 — Na látja!
 — Mélyen meg vagyok döbbenve Taná-
 csos úr.
 — Tudni akartuk, mit fognak mondani,
 ha tényleg idejön egy idegen misszió! Ha a
 lecke nem használ, majd néhány urat elutaz-
 tatok Szibériába.

XXX. FEJEZET.

Búcsú Taskentől

Nem mondhatnám, hogy virágos kedv-
 vel mentem vissza a táborba.

Inkább kullogtam.

Mint a megvert kutya.

A táborban Csopics úr és barátai már
 neveket is köröztek. Kik mennek Szibériába!
 Hajós, Almoszlinó és az én nevemet emle-
 ggették. Nem voltunk nagyon boldogok, csak
 szegény Almoszlinó hitetlenkedett a maga
 örök optimizmusával. Nem hiszi, hogy Szi-
 bériába néhányunkat így elküldjenek és ha
 mégis el kell menni, vigye el az ördög, leg-
 feljebb orosz államköltségen beutazzuk a
 világot.

— Jó, jó, csak arra is vigyázzatok, hogy a nagy tanulmányútról vissza is gyertek, — mondotta Gulay.

Szibériáról egyelőre csak annyit tudtunk, amennyit odahaza Kenőn könyvében olvastunk, melyben Szibéria csak egy nagy, óriási fegyház. Az sem volt nagyon biztató, amit az orosz újságokban eleddig Szibériáról olvastunk. Annyit mindenesetre tudtunk, hogy aki Oroszországban kényelmetlenné válik, annak Szibériában utalnak ki tartózkodási helyet.

A starsi, aki tőlünk rendes havi fizetést húzott és a mi szolgálatunkban állott, elárulta, hogy Csopics úr egy beadványt készített a parancsnoksághoz, melyben egy csomó név volt, azt hiszi, azoknak névsora, akiket Szibériába fognak száműzni.

— És hová Szibériába! — kérdeztük a starsit, — Nyugatszibéria? Talán nem is volna olyan rossz.

— Csak arra vigyázzanak az urak, hogy utazni ne küldjék önöket, — mondta a starsi.

— Mi az, hogy utazni!

— Elviszik a csoportot... aztán mindig oszlik... végül két katona marad egy emberrel... A katonák hazahozzák az írást, hogy ők egészségesen átszolgáltatták a foglyot... vagy hazahozzák az írást, hogy a fogoly útközben megbetegedett és hirtelen meghalt — Valahol Szibériában ... és aztán tessék keresni...

A starsi valamikor a karaulnál szolgált, — foglyok őrzésére és száműzöttek transzferralására rendelt külön katonai szervezet — és így bármennyire hihetetlenül hangzott is,

amit mondott, kénytelenek voltunk őt szakértőnek elfogadni.

— Oroszországban vagyunk, — állapítottuk meg nem nagy lelkesedéssel és azzal indultunk be a városba, hátha összeköttetéseink útján meg lehet valamit tudni.

A szép nyári napban, mikor minden virág nyílt és a város színes és szagos volt, ahogy fehér selyemruhában, elegáns teniszingben mentem befelé a városba, eszembe jutott egy csoport, amelyet az elmúlt októberben, mikor Ljubával egyszer a vasúti állomás felé csatangoltunk, bevagonírozni láttunk. Vörös zsinóron lógó revolverrel felfegyverzett karabélyos, kardos fiatal legények nyomkodtak be a vagonba egy csomó borotvátalan, fésületlen, elnyűtt ruhájú csavargót, néhány jobb ruhájú lányt, egy asszonyt, aki a karján vitte az ölbeli gyereket és egy vörösfezes őszes szakállú mohamedánt.

A vágón ablakai vasráccsal voltak ellátva és a rács hézagai között nyújtogatták a szerencsétlenek kezüket azok felé, akik tőlük búcsútvenni jöttek.

— Számúzóttek, — mondotta Ljuba kérdésére az őrség parancsnoka.

— Mennek Szibériába.

Mikor elindult a vonat, szörnyű volt nézni, nem azokat, akik a rácsokon keresztül még próbálták kidugdosni arcukat, de az ottmaradtakat, akik holtraváltan úgy búcsúztak, mint nálunk a sírnál.

A Kaufmanskaja ulicán Székely Áronnal találkoztam, aki közölte velem, hogy náluk is valami gyanús esemény van készülöben, azt hallják, néhány embert elküldenek Szibériába. Neki a mézáros, akinél a húst vásárolják, azt mesélte, hogy talán az egész Taskent eva-

kuálva lesz. Ő maga is rajta van a listán, viszik Szibériába. Ha már el kell menni, legalább maradnánk együtt.

Ha Taskentet evakuálják és nekünk innen el kell menni, egyéves életünk emlékeit fényképekben magunkkal akartuk vinni.

A városban volt egy cseh fényképész, aki itt maradt, mikor a cseh légiók elmentek. Üzlete volt a Moszkovszkaja utcán. Azt mondták róla, nagy protekciója van, a brigadéros szobalányának az udvarlója és ezen a réven maradhatott Taskentben, mikor a légiók elmentek.

Ezt a fényképészt kértük meg, készítsen felvételeket a táborról, a szalárparti kis házakról, a fürdőző hadifoglyokról, a karaván-szerájáról, a kovácsokról, a Szaláron keresztülvonuló tevekaravánról és a Kujukskaja utcai fronton lévő orosz őrségről, mellyel olyan jó barátságban éltünk egy esztendőn keresztül.

Napok teltek, a kedélyek mindinkább lecsendesedtek, Szibériáról, evakuálásról semmi hír, csak a bakák haltak nyugodtan tovább.

A przemysliek közül alig élt már valaki.

Nem volt kétséges, hogy a legénységi táborok az utolsó szál emberig ki fognak halni. A bakák szomorú temetési menete, a koporsókkal megrakott szekér után kullogó néhány vedlett ember már annyira megszokott képe volt a városnak, hogy az volt a ritkaság, ha ilyen menettel naponként nem találkoztunk.

Szép ünnepnap délelőtt volt, mikor a városban csavarogva ismét egy ilyen halotti menettel találkoztam. Levettem fejemről a trópusi sapkát, frontot csináltam a menet felé és könnyel a szememben kísértem őket, amíg el nem tűntek. Egy elegáns, magas úr állott mellett, a néhány összegyűlt ember között, akik

a szomorú menetet nézték. Fehér selyemruha volt rajta, karján vöröskeresztes szalag, melyet csak akkor vettem észre, mikor már megszólított:

— Hadifoglyok? — kérdezte oroszul.

— Igen.

— Ön is? — kérdezte most már németül.

— Igen.

— Tiszt!

— Igen.

— így szabadon jár!

— Igen. Ön idegen!

— Svéd. A hadifoglyok ügyét jöttem megvizsgálni és nagyon örülök, hogy így a táboron kívül találkoztunk. Legalább szabadon, ellenőrzés nélkül beszélhetek egy hadifogollyal.

— Honnan tudta, hogy hadifogoly vagyok!

— A szemérről láttam, ahogy a könnyét törölte, örülök, hogy összetalálkoztunk, elmond majd nekem mindent.

— Szabad a nevét kérdezniem?

— Szívesen, — kivette a tárcáját és átadta a névjegyét. — I. J. Eydberg.

— Bizalmatlan? — kérdezte.

— Sajnos, van okunk rá. Néhány nap előtt svájci misszió álarcában orosz tisztekkel hallgattattak ki minket. Mindent elmondottunk, magunk bajba kerültünk és a szegény bakákon még csak nem is segítettünk.

— Azt hiszi, hogy én is egy álmissziós vagyok! Csak nem öltöztem ki arra célra, hogy önt félrevezessem?

— Nem szeretnék mégegyszer beleesni.

— Jöjjön fel hozzám a Regina szállóba, megmutatom az útlevelemet és az akreditáló irataimat. Nem hagyhatom kihasználatlanul a véletlent, mely így összehozott minket.

Lassan sétáltunk a Regina felé és útközben európai eseményekről beszélgettünk. Most láttam csak, hogy az orosz újságokból milyen kitűnően vagyunk mindenről tájékozva. A Regina szállóba megérkezve megmutatta az iratait.

— Parancsoljon, itt az útlevellem.

— Köszönöm szépen.

— Még mindig bizalmatlan!

— Ez az útlevél lehet hamisított is.

— Ó, kérem, parancsoljon, itt az akreditáló levellem. Az orosz külügyminisztériumnak az orosz hatóságokhoz intézett iratát nem is mutatom.

Az akreditálólevelen pecséték, aláírások.

— A pecsétéknek sem hisz!

— Azok is lehetnek hamisak.

— ön tehát nem óhajt nekem adatokat szolgáltatni a taskenti ragályok okairól.

— Nem.

— És ezt ön ...

— ... nem óhajtok agent provokatőröknek ...

— De kérem ...

Elmondottam, hogyan jártunk a svájci misszióval. Majdnem a nyakunk tört bele és még ki is nevette minket.

— Önnek, mint osztrák tisztnek kötelessége, hogy itt a hadifogságban is vállalja a háború kockázatát...

—És!...

— És mindenkinek, aki önt kérdi, minden a legénységre vonatkozó adatot rendelkezésére bocsátani...

— Még azon az áron is, hogy adatainkat az ellenségnek szolgáltatom ki!...

— Hát nem lehet magával megérttetni, hogy nem vagyok orosz spion. Ha én itt maga-

tói adatokat nem kapok, a táborban még kevesebbet fognak beszélni az emberek. Értse meg, hogy engem kormányom az ausztriai kormány felkérésére küldött ide, hogy a pusztulás okait megvizsgáljam ...

— Az ön egész viselkedése nagyon gyanús. Addig nem beszélek egy szót sem, amíg nem szolgáltat bizonyítékokat, hogy ön tényleg svéd és nem orosz.

— Itt vannak a kofferjeim ...

— És azok!...

— Rajtuk a pétervári és a moszkvai hotelek cédulái...

— Ó, kérem ...

— Ön azt hiszi, hogy az ön kedvéért egy egész apparátust hoztunk mozgásba ... Miért! Hogy öntől megtudjunk valamit!...

— A svájci misszió!

— Azért nem akar beszélni!

— Azért.

— Na, várjon csak...

A szekrényhez ment és kivett az irattáskájából egy csomag levelet.

— Nézze ezeket...

— Nem tudok svédül...

— De annyit csak lát, hogy a levelek svédül vannak írva és Stockholmban vannak feladva!

— Igen.

— A feleségem levelei. Azok már mégsem az ön részére készültek.

— Kérem, Rydberg úr!

Begyűjtött a szamovárba. Svéd cigarettát szedett elő.

Két órát beszéltem neki a négyes kaszárnyáról, Zolotája Ordáról, a troicki lágerről.

Jegyzett, jegyzett és borzongott.

— És ez a przemysliekkel mind igaz!
 — Tessék kimenni a temetőbe.
 — Kivesztek?
 — Kihordták őket a temetőbe.
 — Lopnak!
 — Lopnak. Menjen el, nézze meg az ebéd-
 jüket.

— El fogok menni. És önnek nagyon köszönöm, hogy mégis megbízott bennem. Látni fogja a következményeket.

A Hotel Reginából Scsegorowékhoz mentem.

Ljuba az arcomról olvasta le, hogy valami történt velem.

- Mi bajod van!
- Semmi...
- Na!...
- Igazán semmi.
- Úgyis el fogod mondani.
- Ma találkoztam egy svédde.
- Svájccal!
- Svédde...
- Olyan svéd, mint a svájciak!
- Nem, nem... ez valódi svéd.
- Honnan tudod!
- Megmutatta az útlevelét.
- Igen...
- ... az akreditáló iratait...
- Igen...
- ... a kofferjén a cédulákat...

- A felesége leveleit...
- És te hittél!
- Igen.
- Miként a svájciaknak.
- Ó, Ljuba, ez nem egy csaló!
- Kiről tudod azt Oroszországban!
- Nem, nem... ez nem egy csaló.

— Elmondta neki mindent?

— Igen. A négyes kaszárnnyába küldöttem, Troickba és Zolotája Ordára.

— És téged hová fognak küldeni? ... Gulcsa, Fort Alexandrowsk ... vagy Szibéria ... Szabadon választhatsz.

— Ljuba, te bátor lány vagy. Tudod, hogy vannak nagy kötelességek, amelyeket teljesíteni kell...

— Igen, igen. Mindig ti férfiak kockáztattok és mi asszonyok vagyunk a vesztesek. De azért helyesen tetted, hogy mindent elmondottál. Rettenetes, ezek a szegény katonák ...

A filagóriában ültünk és Nekrassow verseit olvastuk.

— Te, ha ez a Rydberg egy csaló, — pattant fel megint Ljuba.

— Az lehetetlen.

— ... egy provokátor, az Ochrana ügynöke és neked valami bajod lesz, én megkéréssem azt az embert és véresre verem. Érted, véresre verem!

— Ezekkel a kezekkel? — kérdeztem mosolyogva.

— Ezekkel a kezekkel!

Másnap Bulinszky már tudta, hogy én adtam Rydbergnek az adatokat. Magamban azzal vádoltam meg Rydberget, hogy ez is csak egy álsvéd volt és én megint hiábavaló munkát végeztem.

Legalább ebben az irányban megnyugtattak a Bulinszky szavai:

— Mennyi idő óta van Oroszországban? — kérdezte.

— Majdnem egy éve.

— Majdnem egy éve? És még mindig

nem tudja, hogy itt az idegeneket megfigyelik? Mikor tegnap délután Rydberg előadta nekem a panaszokat, én már informálva voltam, hogy ön nála járt a Regina szállóban. Jó lesz, ha elbúcsúzik a taskenti ismerőseitől.

Június elsején megjött az első lista, — akik másnap indulnak.

Nem voltam köztük.

Scsegorowék közbevetették magukat az érdekekben, meg is volt az eredmény.

Délután indultak.

Kikísértük őket a vasúti állomásra.

Senkise tudta, hová mennek, de a starsi útján már informálva voltunk, hogy ez csak az első transzport, utána rövidesen következik a második. Hogy hová mennek, arról senkisem akart tudni és hiába adtunk pénzt a starsinak, hogy tudjon meg mindent, eredmény nélkül jött vissza.

Az útnakindulókkal, akiktől keservesen búcsút vettünk, megállapodtunk, hogy minden állomáson, ahol megáll velük a vonat, ceruzával egy keresztet írnak a postaládára.

Június tizenkettedikén délután jött meg az új lista.

A mi táborunkból Hajós Oszkár, Almoszlinó, Takáts Zoltán, Pataky Kálmán és én.

Indulás másnap délután két órakor.

Déli tizenkét órától mindenki köteles a kaszárnyában tartózkodni.

Párvány Karcsi jelentkezett, hogy ő is velünk akar jönni.

Kocsira ültem, szaladtam be a városba. Elbúcsúztam Cholodnijéktól, Pirosniktól, Dina kisasszonytól, a Kaufmanskaja ulicai könyvkereskedés elárusító kisasszonyától.

Vettem néhány könyvet, az angol világkereskedelemtől és az orosz alkotmány történetéről és azután elmentem búcsúzni Scsegorowékhoz.

Scsegorow elszaladt Mayer tábornokhoz, a divizionáriushoz.

Ljuba a szemét sírta ki Bulinszky nál.

Scsegorowa a Vörös Keresztet akarta megmozgatni.

Minden hiába.

A válasz mindenütt:

— Sajnálom, nem tudok segíteni.

Szomorú uzsonna és szomorú vacsora.

Ljuba gyalog kísért haza, visszakísértem, ismét elkísért, ismét visszakísértem. Nem tudunk elszakadni. Éjfélután volt, mikor a Scsegorow villa előtt leszakadtunk egymásról.

— Az állomáson, — mondtam kétségbeesetten.

— Az állomáson, — sikoltotta Ljuba és beszaladt a villa kapuján.

A kirgiz trojka végigrepült velem a Kaufmanskaja ulicán.

Holnap indulás a bizonytalanságba.

A szalárparti kis kunyhót bérbe adtam egy rumburgi vászonkereskedő barátomnak. Minden darabjától könnyes szemmel búcsúztam. A Rjepin-kép a falon, a virágos vászon, mellyel tapéta helyett be voltak vonva a falak, a lapos, virágokkal teleültetett tető, a gyönyörű veranda, melyet folyókéval futtattam be, hogy az anyám kertjére emlékeztessen. És a Szalár, ez a kedves jó pajtás, tropikus hőségben a hideg vizével, melybe éjszaka-nappal mindig bele lehetett ugrani és néhány széles, úszótempóba beledolgozni az elkeseredésemet. Túloldalon a karavánszerály,

a kovácsok, a gyerekek, — a soha viszont nem látásra.

A Turkesztáni Az Est sorsa a mi távozásunkkal megpecsételtnek látszott. Munkatársai közül indulóban Almoszlinó, Takáts Zoltán, Pataky és én. A fiúknak lelkére kötöttük, hogy a lapnak nem szabad megszűnni. Ha a terjedelme csökken is, de a tábor ne maradjon újság nélkül.

A legjobban a temetői szobor ügye nyugtalanított:

— Sohasem tudnánk elviselni a felelősséget, hogy a temetői ezredeket jeltelenül hagytuk elporladni, ha már nem tudtuk őket élve hazavinni.

A szobor tervei készen voltak, a pénz együtt volt, Gács a Csimkent környékén bányászott márványt megfelelőnek találta, az oroszok a szobor felállításához hozzájárultak és így reméltem, hogy a teveháton ülő kaszás elhullott szegény testvéreink emlékére rövidesen állni fog a temetőben.

Gácscsal a tárgyalásokat Rácz Ernő folytatta, őt kértem meg, Kovács századost és Hay Eleket s mindenkit, akinek búcsúzóra megszorítottam a kezét, hogy a szobrot semmi körülmények között ne hagyják elpusztulni. Az érzésem súgta, a szobor ügye azzal, hogy megvan a pénz, a művész, a terv, a márvány, az oroszoktól a felállításra az engedély, még mindig nincs elintézve.

Féltem, hogy az összegyűjtött pénzt kiadják valami más célra és újból nem tudják megszerezni, hogy Gácscsal, aki az utóbbi időben betegeskedett, lehet valami baj, de hogy a saját legfelsőbb parancsnokság, amely oly messze a fellegekben trónolt, hogy én egész tas-

kenti tartózkodásom alatt nem is láttam, hogy Weitzendorfer altábornagy lesz az, aki ellen meg kell vívni a harcot a szoborért, arra igazán nem gondolhattam.

Egy órakor délben az oroszok a poggyászunkat felpakolták egy szekérre, mi meg megindultunk a szekér után, civilruhás úrból ismét visszaöltözve cs. és kir. 38. gyalogezredben feketeparolis kadétnak. A szalárparti tábor kapujában ott állott az egész tisztikar, siettünk, hogy megrövidítsük a válás perceit.

Párvány Karcsinak Bulinszky nem engedte meg, hogy velünk jöhessen.

A vasúti állomáson már vártak minket a többiek, akiket a szapórtáborból hoztak el, közöttük Oláh János és Szarnék Gyula, összesen tizenhármán voltunk taskentiek, hárman olyanok, akiket Taskentben azelőtt sohasem láttunk.

— Tizenharmadika van és tizenhármán indulunk, — mondotta Pataky Kálmán, akinek fájt ugyan néhány lány a városban, de ő volt az, aki legjobb kedvvel indult, — ahogy ő mondta, — világot látni.

Scsegorowék kint voltak az állomáson s mikor Ljuba búcsúzás közben zokogni kezdett, Scsegorow csitította, én meg álltam a kisírt-szemű Ljubácska mellett, félve simogattam s láttam, hogy a mindig bátor Scsegorow attól fél, hogy az utolsó percben származik rájuknézve valami baj a mi barátságunkból.

— Ljubácska, vigyázz, botrány lesz — s mikor kérése hiábavaló volt, Scsegorow erőszakkal elhurcolta Ljubácskát az állomásra.

A szívem majd megszakadt, hogy csak egy kézcsókkal búcsúzhattam Ljubától.

Magunkra maradtunk. A vasúti állomásról még egy utolsó levelezőlapot írtam haza szüleimnek és a derék kis Löwy is megígérte, hogy még aznap ír: Ha egy ideig nem kapnak tőlem hírt, ne nyugtalankodjanak, áthelyeztek Taskentből, mihamar megérkezem új állomáshelyemre, azonnal írni fogok. Jókedvvel, egészségesen mentem el, nagyon örültem, hogy áthelyeztek, mert így legalább meglátom Szibériát.

Az állomásra berobogott a vonat.

Rendes személyszállító.

A két utolsó kocsiban orosz katonák és hadifoglyok.

Az orosz katonák kiszállottak és kiszállították a hadifoglyokat is.

Tizenöt tiszt, nem valami jó állapotban.

Az oroszok parancsnoka egy alezredes.

Volt még közöttük egy praporcsik, a többi harmincnégy ember vörös zsinóron lógó revolverrel felszerelt, kardos, karabélyos legénység, olyan, amilyeneket a száműzöttek kíséretében láttam először a taskenti állomáson.

Felállították a tizenöt idegen tisztet és aztán külön felállították minket, tizenhármunkat.

Megszámolták az idegeneket, azután megszámláltak minket.

— Összesen! — kérdezte az alezredes.

— Huszonnyolc hadifogoly tiszt — jelentette a praporcsik.

— Rendben van, beszállni, — parancsolta az alezredes.

Beraktuk a poggyászsunkat, beszálltunk a vonatba. Indulás előtt még egy utolsó búcsúszó a kint könnyező barátokhoz, Kovács Géza, Hay Elek, Stróbl, Schiffert Franci,

Párvány Karcsi, kis Löwy, Török, szervusz-
tok, Isten veletek.

Szembefordultunk az idegen tizenöttel.

— Kik vagytok? Honnan jösztek?

— Fort-Alexandrowskból.

— Ti vagytok azok, akik Perzsiába akaratok szökni?

— Igen.

Egymásra néztünk, mi taskentiek, s most már tudtuk, hogy ebben a vagonban azok mennek, akiknek Fort-Alexandrowsk a kirgizvár, a sivatag, az elzártág a világtól sem volt elég büntetés.

— Tizenhárom, — mondotta Pataky Kálmán.

— Rossz szám, — jegyezte meg Takács Zoltán, aki olyan szomorú volt, hogy lelket is alig lehetett belé verni. Helyette akart eljönni Szibériába Párvány Karcsi. „Úgy hozták ki az állomásra, mintha az akasztófára vitték volna. Boldog, szép, szabad életet és egy halálos nagy szerelmet hagyott Taszentben.

— Ne vicceljeteK a számokkal, — mosolyogta le őket Almoszlinó — nem a számok határozzák meg az emberi sorsokat.

— Különbén sem tizenhárom, a Fortalexandrowskiakkal huszonnyolcan vagyunk, — mondotta Almoszlinó.

— Huszonnyolc. Annál rosszabb, — ug-ratta őket Hajós Oszkár. — A huszonnyolcasok a prágai ezred. Die Gehängten.

Almoszlinó csak nevetett rajtuk.

— Mi nem prágai huszonnyolcasok vagyunk, hanem miskolci huszonnyolcasok, akik minden bajon keresztülverik magukat.

— Eh, szerencse fel!

— Búsuljon a ló!

Egymás nyakába borultunk.

— Jóban, rosszban testvérek!

A Fort-alexandrowskiakkal paroláztunk.

— Ti vagytok hát azok a híresek!

Igazán nem sejtettük, hogy az optimista

Almoszlinó menthetetlenül rohan neki az elkerülhetetlen akasztófának és a szerelmes Takáts Zoltán alig egy év múlva halott és az egész taskenti társaságból hírmondó is alig kerül valaha Magyarországra.

XXXI. FEJEZET.

Középázsziából-Kelet-szibériába.

A társaság hamar összeszokott. A huszonnyolc ember, akit így összevágott a sors, a közös jövő kétségeiben, egy Összetartó csoportmóvá kovácsolódott.

A fort-alexandrowskiakat hamar megszerettük. Csupa viharvert legény, némelyik már közel járt a perzsa határhoz, amikor újból lefogták. Volt, aki lóháton próbálkozott, másik számárháton dervisnek öltözve, volt aki gyalog próbált szerencsét, ezt adta leg hamarabb orosz kézre a sivatag. A kísérlet a hajóval mindnek a második-harmadik szökése volt.

Egy nagyon derék és igen jóindulatú bosnyák őrnagy, Jarras, volt közöttük a legidősebb. A nemzetiségileg tarka társaságban az örök jókedvű Pataky Kálmán és Takáts Zoltán, a folyton hazagondoló Oláh főhadnagy, Almoszlinó és a bécsi Hacker mellett a legérdekesebb Idzikovszky százados, egy hallgatag ukrán-lengyel tisz, örökké csak hallgatott, és a régebbi barátai azzal bosszantot-

ták, hogy azért hallgat, nehogy válaszolni kelljen milyen nemzetiségű is tulajdonképpen, ukrán-e vagy lengyel!

A fiúk azzal ugratták, hogy majd csak a háború utánra határozza el magát, amint a lengyeleknek, vagy ukránoknak sorsa fordul jobbra.

A negyedosztályú vagon teljesen egyedül foglaltuk le. Az orosz vagonok jellegzetes módja szerint éjszakára ez is átalakítható hálókocsivá, négy egymásra helyezett emeleten ki lehet húzni a deszkákat. Mentől fiatalabb valaki, annál felsőbb emeletre kerül.

Pataky Kálmánnal nekünk jutott a legfelsőbb emelet, sokat kell tornásznunk, de nagyon jól érezzük magunkat.

A kísérő orosz legénység nagyobb számú, mint mi vagyunk. Joviális, kedves fiúk, nem korlátoznak minket semmiben, néhány kopékért minden munkát elvégeznek.

A parancsnokunk még az első állomás előtt, helyettesével, a fiatal praporcsikkal együtt bejött a kocsinkba. Formálisan bemutatkozott, minden kérdésre válaszolt, csak azt nem akara megmondani, hogy hová megyünk.

Az alezredessel utazik a felesége is.

— A feleségem tanítónő. Mikor meghaltotta, hogy ilyen messzi útra megyek, arra kért, hogy ő is velem jöhessen. Sohasem járt még Szibériában.

Az alezredes kocsijában utazott egy oszt-rák kadétaspiráns civilben. A Fort-alexandrowskiak figyelmeztettek, vigyázzunk.

— Ez a kadétaspiráns adta fel az oroszoknak a fort-alexandrowski nagy szökési tervet.

— Miért küldik ezt velünk a büntető tá-

borba? — kérdeztük a fort-alexandrowskiakat?

— Ne féljeteK, — mosolyogtak — ez csak velünk jön, de nem marad velünk.

Minden állomáson, ahol csak pillanatokra is állott a vonat, sorra leugráltunk. Hűtött tevétejet vásároltunk, — soha nagyszerűbb italt nem ittam — és a postaládákon a keresztjelet kerestük, s felraktuk a magunk kézjegjét.

Az előző hadifogoly-transzporttal az volt a megállapodásunk, hogy a postaláda balsarkába, ahol csak le tudnak ugrálni, keresztjelet tesznek, és így tudni fogjuk mindenütt, hogy előttünk jártak.

Az utánunk jövők útbaigazítására, mi a láda jobbsarkába teszünk két keresztet.

Az egy kereszt a balsarokban egyelőre minden állomáson visszatért.

A mi két vagonunk hozzá volt kapcsolva a rendes személyvonathoz, de az alezredes és később a felesége is arra kértek bennünket, hogy a civil utasokkal ne érintkezzünk.

Megérkeztünk Orenburgba. Már az európai oldalon van. Nem hazavitteK minket, s tudtuk, hogy rögtön átkapcsolják vagonunkat a transzszibériai vonalra, mégis valamenynyünknek megdobbant a szíve, mikor átléptük az európai határt.

— Legalább egy világrészben vagyunk a mieinkkel.

Orenburgban vasrácsos ablakú kocsikat csatoltak a vonatunkhoz.

A rácsos ablakokon megbilincselteK emberek próbálták láncoktól csörgő kezeiket kinyújtani. Az állomáson síró asszonyok és gyerekek.

A régi taskenti kép.

A fiatal katonákat, akik Taskenttől Orenburgig kísérték, öreg szakállas népfelkelők váltották fel. Derék, jó emberek, a légynek se vétenének. Kérdem az egyiket:

— Kicsodák ezek, akik még jobban el vannak zárva, mint mi?

— Politicseszkije! Politikai foglyok!

Ezeket a szomorú embereket láttuk aztán mindig bilincseikkel csörögni az ablakoknál. Megdöböntő kép volt a sok kétségbeesett arc, némelyikben az elszántság, a soha nem felejtés.

Az Ural óriási hegyei lenyűgöztek. Az egymás után következő hetvenkét alagút, a Zlota-Uszt állomáson árusított feldolgozatlan smaragdok elképesztettek. Nem érezzük magunkat foglyoknak, inkább az orosz állam költségén utazó ösztöndíjasoknak.

Szörnyen érdekeltek az Ural óriás hegyei, ahogy a vonat elfutott a nagy sziklák mellett, az Altáj hegység, a folyton váltakozó, mindig újfajtájú népek, a Bajkál a maga nagy vizeivel.

Az Uraiban még fürödtünk is.

Egy isteni fehérvizű kis folyó mellett megállott a vonat. A vasúti kitérőre tolták, a mozdonyvezető azt mondta, hogy egy muniációs oszlop érkezik, azt kell bevárunk.

— Talán két órát is állunk.

Az egész vonat minden népe vetközni kezdett.

Csak a szegény politikaiak maradtak bezárt vagonjaikban.

A szép, fehér habokban úszkáltunk, élveztük a ragyogó, friss vizet, a folyópart zöld tengerét, az isteni hegyeket s a fürdőző vonat szokatlan örömet, míg eldübörgött mellettünk

egy óriás, amerikai mozdonyoktól húzott, széles, nyitott kocsijaiban ágyúkkal megrakott vonatoszlop.

A mozdonyunk nagyot sikoltott, az egész közönség kiugrált a vízből, be a vonatba, már csak a vagonban szárítkoztunk.

A folyót Bjelája Rjekának hívták, vonatindulás után megnéztük a térképen, hogy névhez tudjuk fűzni az emlékét a gyors kis folyónak, a smaragdzöld pázsitnak az Ural szikláinak rengetegében.

Az Ural egyik kis állomásán a személyvonat, melyhez a mi kocsink is hozzá volt csatolva, az ellenvonat érkezésére várt.

Júniusvégi vasárnap délután volt, s a kis városka állomása el volt öntve szakállas, csizmás paraszttal, szabadságos katonákkal és ünnepi díszbe öltözött parasztasszonyokkal, kik a babos kendőjükben, a virágosmintájú kartónruhájukban olyanok voltak, mint a gyümölcsöskofák a kassai nagypiacon.

A sok nép igen megbámult minket, azt hitték, mi már új foglyok vagyunk, a Brusilow offenzívából, de az érdeklődés akkor sem csökkent, mikor megtudták, hogy mi már «öreg» foglyok vagyunk, s csak visznek minket az egyik helyről a másikra.

A parasztek a háború iránt érdeklődtek, sopánkodtak, hogy de sok ember is meghal és senkisé tudja, hogy miért, ti se tudjátok, mi se tudjuk, talán még a nagyurak se tudják.

Leginkább kifogásolták a sokfajta új öldöklő szerszámat, bombák, gránátok, gyilkos gázok, meg hogy már a repülőgépekről is halál hull a szegény katona fejére.

Egy nagyszakállú kis, zömök ember egyszerűen előáll, hogy ő is volt ám háborúban, végigharcolta becsülettel 77-ben, meg 78-ban

a török háborút, még György-rendet is kapott. Egy másik öreg, szikár, ritkás szakállú, beteges kinézésű gúnyosan nevetni kezdett:

— Iván Arkádievics, — mondotta, — az nem volt ám háború, csak verekedés. Igaz, hogy néha lőttek is, komisz rossz puskából, gyerekjátéknak való apró kis ágyúból, de ha megunták nézni az ártalmatlan golyócskák hullását, csak nekimentek egymásnak a puskatussal és verekedtek, míg az egyik csapat meg nem futott. Fakardokkal, gyerekpuskákkal harcoltak, Iván Arkádievics.

A körülállók nevettek, várakozó arccal tekintettek Iván Arkádievicsre, hogyan sikerül neki megvédeni a török háború becsületét?

A kis öreg alig tudta fékezni magát. Az arca veres volt és amikor a ritkás szakállú befejezte, kiabálni kezdett.

— A török háborúba is meg lehetett ám halni, nehéz ellenség a török, hátha még olyan helyen kell vele verekedni, mint a Balkán!

A nagy kiabálásra sok ember gyűlt össze, ott álltak körülöttünk a személyvonat utasai és mosolyogva nézték Iván Arkádievicset, akinek hiábavaló volt minden igyekevése. Hiába magyarázta, hogy akkor is ellopták a katonáknak járó élelmiszereket és ruházati cikkeket és az egészségügyi állomások felszerelését, akárcsak ma. Mégsem akarta neki a muzsikok közül senki elhinni, hogy a török háborút csak össze is lehetne hasonlítani a mai háborúval.

A nagy tömeg közepén öreg muzsikok meg «ausztricki» tisztok, az orosz katonák oszlatni kezdték a népet.

A katonák első szavára engedett a nép, a személyvonat utasai, a parasztok is lassan ma-

gunkra hagytak minket, nem maradt velünk más, csak Iván Arkádievics.

— öreg — szólalt meg az egyik katona. — Maga talán nem hallotta a szót! Ki van adva a parancs, — oszolja! — senkinek a foglyokkal beszélgetni nem szabad.

Iván Arkádievics előrántotta a mellén a György-rend keresztjét:

— Legény, — mondotta az öreg népfelkelőnek. — Te úgylátszik nem látod a mellemen a Györgykeresztet, de én sem látom a párját a kabátodon. Nem voltál még fiam sehohsem, mikor nekem már a mellemre ordítottak, Györgyrendi lovag vagyok fiam és te akarsz nekem parancsolni?

A katona látta, hogy az öreggel nem boldogul, így hát nekünk adta ki az utasítást, hogy vissza kell térnünk a kocsinkba.

Iván Arkádievics utánunk jött, megállt a vagonunk ablaka alatt, s a míg csak a vonat el nem indult, mindig magyarázta, hogy a török háborúba is meg kellett ám szenvedni a Györgykeresztért.

Omszkban, a vasúti állomáson órákat álldógtunk.

A politikai büntetettek vagonját kapcsolták le a vonatunkról.

A mellettünk futó sínpáron egy másik vonat állott, amelynek két vagonja került a mi kocsink mellé, Az egyik egy kápolna, a másik egy gyönyörű szalonkocsi, melyben egy papi ornátu-sban lévő ősz szakállú öreg bácsi, a tobolszki öreg püspök fogadta a helyi előkelőségek tiszteletét.

Irkutskban reggeltől estig várakoztunk. Az alezredes engedelmével bementünk megtekinteni a várost.

Elragadó.

Az Angara folyó partján egy magaslaton a Murawjew-Amurszki szobor.

Mindig úgy képzeltem Szibériát, mint rénszarvasok, jégsivatagok, szurtos kunyhók földjét, s íme, kultúrában gyönyörű, istenien megépített, elragadó város.

Mikor odahagytuk Irkutzkot, izgalommal tárgyaltuk a látottakat, nagyon sokat nevetünk, mikor Pataky Kálmán lefekvéskor kijelentette, hogy Verne Gyula Strogoff Mihály utazásai Moszkvától Irkutzkig reánk nézve túlhaladott álláspont, Strogoff Mihály csak Irkutzkig jutott.

— Mi szegény hadifogoly Jankók, megyünk tovább a végtelenbe.

— Omszk, Tomszk, Tobolszk, Irkutzk, Jakutzk, Wladiwosztok, — szavalta az örökké vidám Pataky Kálmán. — Mikor a gimnáziumban belémverték vers formájában, hogy el ne felejtsem, az ördög gondolta, hogy én ide még el is jutok. Ob, Irtis, Jenissei és mellékfolyóiból beszekundáztam a másodikban, sohase is tanultam meg, csak úgy keresztülvindliztem magam. A jó Isten most elküldött a helyszínére pótvizsgára.

Az előttünk haladó csoport keresztjét utoljára a berezowkai állomáson láttuk a postaládán.

Azt következtettük, hogy vagy Berezowkán rakták le őket, vagy pedig valamelyik szárnyvonalon haladnak.

Mi tovább raktuk a két keresztet a jobb sarokba.

Szegény, hazulról elvert fiúk, akik egy idegen országban, egy idegen világrész postaládáin úgy adnak hírt egymásnak, mint a kóbor cigányok, akik az útkeresztezeseknél így

vagy úgy elhelyezett kő- és fadarabkákkal jelzik egymásnak a banda húzódásának irányát.

Markuszow borítékjainak mintájára Taskentben hamisított vöröskeresztes levélborítékoknak nagy hasznát vettük. Majdnem minden állomáson írtunk hadifogoly-levelezőlapot, a borítékban elfért belőle hús s a levél ment egyenesen Moszkvába, elkerülte a közvetlen cenzúrát.

Az állomásokon képeslapokat vásároltunk. Mindenki írt a hölgyének. Én Ljubának, Pataky Kálmán Zinocskának, Almoszlinó Isten tudja hánynak.

Az állomásokon gyakorta találkoztunk német és magyar foglyokkal, akik orosz csizmában, orosz övvel, orosz ingben, orosz menyecskével az oldalukon néztek bele a világba. Csak mikor megszólaltak, tudtuk meg, hogy hadifoglyok. Mindnek csak egy a kérése:

— Meddig tart még a háborút

— Hát neked mid fájl Van ruhád, kosztod, menyecskéd, befeküdtél az orosz ágyába. az meg valahol döglik a lövészárookban...

— Azért mégis jobb volna otthon.

Mentől inkább haladtunk Keletnek, az éjszakák annál rövidebbek lettek és egyszer egy éjjel a nap mintha le se nyugodott volna, nem jött meg a sötétség és a fél alkonyból keit fel kora hajnalon a keleti nap.

És mentünk, mentünk, nemsokára ott voltunk már az Óperenciástengernél és még mindig nem tudtuk, hová, merre visz az út, merre dob minket a sors.

XXXII. FEJEZET.

Charbin

A csitai vasútállomáson, ahol először látunk nagyobb számmal japán polgári lakosságot, mint a Nyugat felé terjeszkedő keleti birodalom polgári előőrseit, egy helyi lapban olvastuk a lucki áttörés hírért és Justh Gyulának a magyar képviselőházban elmondott interpellációját. Tisza válaszáért, hogy mindez csak egy jelentéktelen epizód a nagy háború történetében. A hegyek felől az állomás felé virítottak a csitai fegyházak vöröstéglás épületei. Csitában rengeteg közönséges és politikai büntetett volt elhelyezve.

Csita után az alezredes ájtott a vagonunkba és közölte velünk, hogy rövidesen elérjük a manduriai határt.

— Alezredes úr, — kérdezte Jarras — még mindig nem szabiid megtudunk, hová visznek minket!

— Kérem, őrnagy úr, én már több alkalommal közöltem az urakkal, hogy magam sem tudom, melyik utunk végső állomása. Egy bizonyos vasúti állomásig kísérem az urakat, ott vagy átveszi önöket egy újabb kíséző, vagy pedig én kapok új parancsot.

— Lehet az is, — kérdezte Almoszlinó, — hogy Wlacliwosztokba megyünk!

— Lehetséges, — válaszolta mosolyogva az alezredes.

— Tovább Kelet felé már nem is igen vihetjük az urakat, — mondotta a praporcsik — hacsak el nem mennénk egy kis kéj utazásra japáni szövetségeseinkhez, avagy át nem rándulnánk San Franciscóba.

— Mi mindenbe beleegyezünk, — nevetett a társaság — nem a legkellemesebb a negyedosztályon, de annál kellemesebb világot látni. A legszívesebben mennénk — mennénk addig, amíg vége nincs a háborúnak.

Az alezredes és a praporcsik össze-nevettek.

— Kérem uraim, éppen egy ilyen kirándulásról van szó. Csak az urak becsületszava kell hozzá. Holnap átsiklunk a kelet-kínai vasútvonalra s én sokkal több szabadságot adhatnék az uraknak, ha becsületszavukra fogadják, hogy amíg mandsuriai területen tartózkodunk, szökéssel nem kísérleteznek. Nagy szívességet tesznek vele nekem, az őrszemélyzetnek és önmaguknak.

— Eddig se nagyon foglalkoztunk szökési tervekkel — mondotta Almoszlinó. — Irkutskban az alezredes úr nem kérte becsületszavunkat, időnk is lett volna eltűnni, mégis valamennyien találkoztunk az állomáson.

— Mandsuria mégis más, uraim, mint az eddigi területek. Túlságos a csábítás. Cicikár és Charbin fekvése olyan csábító, hogy nekem hivatalból félnem kell, hátha az urak közül valamelyik meggondolja magát. A saját őrszemélyzetem szempontjából sem valami bizalomkeltő a helyzet. Mandsuriában szabad a szesz. S ezek az öreg legények, akik vutkit nem láttak két esztendeje s megisszák már a kölnivizet is, van aki meg éppen politúrból csinál szeszt, ezeket semmiféle hatalom nem fogja tudni visszatartani attól, hogy be ne rágjanak. Amíg a pénzük tart, ezek végigisszák Mandsuriát. Vagy becsületszó, vagy kénytelen vagyok különleges intézkedéseket fogantósítani.

— Eszünk ágában sincs megszökni, —

mondotta Almoszlinó, — teljesen idegen terület, még a terepviszonyokat sem ismerjük. Nincs egy térképünk, azt sem tudjuk, hogy hová lehetne szökni.

— Az ördög nem alszik, — nevetett az alezredes, — én sem állnék jól magamért. Hogy a terepviszonyokkal tisztában legyenek, közlöm az urakkal, hogy a vasútvonalak mentén mindenütt kozákpattulok cirkálnak, a Kínával kötött megegyezés értelmében a kelet-kínai vasutak orosz vezetés alatt állnak s a könnyelmű szökevény, aki a síneken túl próbálkozik és azt hiszi, hogy az állomási épületen túl nem éri el a cár keze, csak a saját sorát súlyosbítja, a kozákok ölelő karjaiba fut.

— Mi ezzel mind tisztában vagyunk s azért nem is szökünk — válaszolta a kórus.

— Kérem az urak becsületszavát. Az életben soha többet nem látják Kelet-Kínát. Ha most elmulasztják, egy életen keresztül tesznek önmaguknak szemrehányást. Nem kell azonnal határozniok. Egy óra múlva közöljék velem a választ.

Magunkra maradtunk, megkezdődött a vitatkozás. Szabad-e adni becsületszavunkat? Mi, a fiatalok amellettt voltunk, hogy a szökésre úgysem lévén remény, tőlünk odahaza senki számon kérni nem fogja, miért adtuk becsületszavunkat. Néhány nap szabadon Kelet-Kínában, úgy mint Irkutzkban, tanulmányút orosz államköltségen, olyan csalóka kép, amely mindnyájunk szívét megdobogtatta. Jarras a szíve ellenére úgy döntött, hogy nem adhatjuk a becsületszavunkat. Az alezredes láthatóan sajnálkozott, mikor közölte vele a választ.

— Rosszul teszik, uraim. Oly intézkedésekre kényszerítenek, amelyek akaratom ellen

valók. Az úton nagyon összebarátkoztunk, magam sem voltam még soha Kelet-Kínában, nem lett volna érdektelen élmény. A feleségem jóformán azért a néhány napért jött velünk, amit Kínában tölteni szándékoztunk. Sajnálom, hogy az urak ilyen makacsok. Ha a katonai felfogásukkal ellenkezik, legkevésbé sem akarom rábeszélni az urakat álláspontjuk feladására. Az emlék, melyet magukkal vittek volna az új táborba, nem hónapokra, de egy életre szólt volna.

A vagonban megkezdődött a tervezgetés.

Nem-e lehetne tényleg megszökni!

Ha már nem adtuk a becsületszavunkat, legalább próbálkoznánk. Arról nem is beszélünk, hogy az egész társaság, úgy ahogy együtt van, együttesen próbáljon kitörni valamelyik mandsuriai állomáson.

Csak kis csoportokról lehetett szó.

Előszedtük a térképeket, melyek csupa csábító lehetőséget mutattak.

Az orosz érdekszféra összesen hatvan kilométer.

Két napi jó gyalogmars.

Civilruhája kivétel nélkül mindenkinek volt, nyelveket mindenki beszélt, valahol talán meg is lehetne húzódni egy délnek menő vonaton, gyorsvonaton, vagy akár tehervonaton is, egy-két óra és szabadok vagyunk.

A tervek és a gondolatok lassanként tettet öltöttek.

A kis csoportok, amelyek eddig a vágón egy-egy sarkában meghúzódva, a térképek fölé görnyedtek, mind hangosabban kezdtek vitatkozni s lassanként megint egy gomolygá vált az egész izgatott csoport.

A fort alexandrowszkiak egy olyan terv-

vei állottak elő, hogy valamennyiünknek elállt tőle a lélekzete.

— Mi volna, ha az őrséget berugatnánk, Charbinban elszednénk tőlük a fegyvert, megrohannánk a Mukden felé induló gyorsvonalat és a mozdonyvezetőt fegyverrel kényszerítenénk, hogy teljes gőzzel rohanjon kifelé az érdekszférából.

— Ha a mozdonyvezető nem engedelmeskedik, én vezetem a vonatot, — kiáltotta egy osztrák mérnök.

Halálos csönd lett. Mindenki érezte, hogy a terv nem kivihetetlen s olyan közel vagyunk a szabaduláshoz, mint még soha.

— Ki fogják siklatni a vonatot, — vélte az egyik kétkedő.

— Nem lehet, mert a vonatot én vezetem, — mondta az osztrák mérnök. — Különben is a vonaton nemcsak mi leszünk, hanem más ezer ember.

— Egy állomáson megtámad minket az orosz helyőrség, — vélte egy újabb kétkedő.

— Nem állunk meg sehol. Amíg az útbesző orosz helyőrségeket fellármázzák, árkonbokon túl leszünk.

— Vagonokat vontatnak a vonalra, vagy megállunk vagy összeütközünk.

— Nem fogják megkockáztatni. Más ezer ember is van a vonaton. Különben sem kockáztatunk semmit. Úgysem tudjuk, hová megyünk, biztos nem a paradicsomba. Csupa büntetett ember vagyunk, akiket Fort Alexandrowsknál rosszabb helyre küldenek. A legrosszabbra. A legrosszabbnál nincs rosszabb. Bátraké a szerencse.

A vonat repült az éjszakában és anélkül, hogy véglegesen döntöttünk volna a mukdeni terv elfogadásáról, mindenki kofferjének te-

tejére rakta a civilruháját. A fekvőhelyekről suttogó viták hallatszottak, senki sem tudott elaludni, mindenki tervezgetett, amíg Jarras ránk nem parancsolta az éjszakát.

— Aludni urak! Holnapra tiszta fejekre van szükségem!

Béggel arra ébredtünk, hogy az orosz őrség egyik tagja költöget minket.

— Urak, ki parancsol vutkit!

A szeméből csillogott a szesz s a két kezében magasra emelve egy-egy négyszögletes bádogdoboz, a vutki.

— Hol vagyunk!

— Azonnal érkezünk Mandsuria állomásra.

A vutkit megvettük, a banka sorra járt, egy-egy korty az égető italból, aztán villámgyorsan, mint mikor riadót fűjnek a kaszárnyában, magunkra szedtük a ruhát. Ahogy tolakodunk ki a perónra a mosdók felé, keserves meglepetés ért bennünket. A vágón mindkét oldalán kék-két orosz katona töltött fegyverrel és feltűzött szuronnal.

— Akartok vutkit!

Hosszú vonalakban nyelték, mint a szikadtk föld az esőt.

— Nincs semmi baj, — állapítottuk meg — csak pénzkérdés az egész. Mire Charbinba érünk, rajtunk kívül nem lesz itt józan senki, csak az alezredes és a praporcsik. Ha ugyan...

Mandsuria állomáson apró kínai árusok nagy kosarakban hozták a kínai csemegéket. Öt kopekért fűvel töltött rosszszagú rizsgombolyagokat a hozzávaló pálcikákkal.

Megkóstoltuk.

Azonnal ki is köptük.

A katonák nem akadályoztak minket a

vágón elhagyásában, csak mikor kémszemlére akartunk menni az állomás épületébe, vettük észre, hogy a vonat jobbról-balról körül van véve fegyveres csatárlánccal.

Nem a mi őreink, a mandsuriai helyőrség katonái...

Aki be akart menni az állomás épületébe, azzal jobbról-balról szembemeredt egy szuronyos fegyver.

Az alezredes a feleségével, a praporcsikkal és a cseh zászlóssal lent sétálgatott a perónon. Mosolyogva nézte a próbálkozásainkat.

— Ne felejtsek el az urak cigarettát vásárolni. A mandsuriai cigaretta a legkitűnőbb az egész világon. Legjobban ajánlhatom a Londont és a Westminstert. Majdnem ingyen vásárolhatják. Itt nincs monopólium. A szivarjaik édesek, de ezek a négy-szögletű szivarok, melyeket Shanghaiban gyártanak, többet érnek minden európai szivarnál. Ezek a kicsik jobbak a Havannánál. A szesz is olcsó, ne vegyenek semmi pancsoltat, a legjobb a tiszta vutki a fehér bankákban. Ne vegyenek a katonáktól, a kínai árusok sokkal olcsóbbak. És ne itassák a katonáimat, — itt elmosolyodott — kár a pénzért, az egész mandsuriai vonalon gondoskodtam józan pótlásról. Mi van különben a becsületszóval? Nagyon szeretném, ha egy napot Charbinban tölthetnénk.

— Majd újból megvitatjuk, — felelte Almoszlinó, — de nem nagyon hiszem, hogy megváltoznék a tegnapi határozat.

— Kár, kár, Charbin nagyon szép város, van szép kínai színháza. Egész más, mint az európai. Nincs függöny és egyfolytában folyik az előadás. A női szerepeket is férfiak ad-

ják. A város is gyönyörű és hogy még valami csábítót mondjak, megnéznénk néhány éjjeli mulatóhelyet is. Nem így együtt, az kényelmetlen, csak úgy mint Irkutzkban, csoportokra oszolva. A vonat indulása előtt egy órával találkozunk, az állomáson. Ha akarják, adok maguk mellé katonákat kísérőnek, a védelmükre, ha nem akarják, még attól is eltekintek. Tudom, hogy egy osztrák tiszt becsületszava, különösen az önöké, uraim, akik, az iratokból látom, a java, olyan szent, hogy arra önök vigyáznak a legjobban.

Potom pénzen felvásároltuk az árusok cigarettakészletét, vettünk szivart és szeszt s volt olyan, aki még emléket is vásárolt:

— Souvenir de Mandsuria.

Lassú pöfögéssel indult a vonat.

A tájék először sivár, majd elragadóan ékes a természet minden virágcsodájával.

A fiúk mellreszívták az újonnan vásárolt cigaretták füstjét, aztán idegesen öntötték magukból a sárgás, ópiumos füstfelhőket. A nagy csönd, — nagy tanácstalanság.

Mit csináljunk?

— Ha minket már a mandsuriai állomáson a helyi csapatok csatárláncával várattott az alezredes, — gondolkodott hangosan az egyik kétkedő, — akkor Charbinban még reménytelenebb a helyzet. Az alezredes tudja, hogy kiket visz.

— Az irataink jól beajánlanak minket, a fort-alexandrowskiakat is, a taskentieket is. Tudja, hogy az elitet viszi, csupa olyan embert, akinek vaj van a fején. Szeretné megnézni Charbint. Nekünk se volna rossz, legalább volna min elrágódni ott, ahová visznek. Nem Taskent és nem a Kaufmanskaja ulica. Rosszabb Gulcsánál és rosszabb Fort-Alexand-

row oknál. Ha büntetésből odahelyezik a fort-, alexandrowskiakat, S azt a becsületszót is elviheti az ördög. Nem ilyen esetekre találták ki a tilalmat. A legjobb volna táviratozni Frigyes főhercegnek.

Ezen mindenki teli torokból nevetett. Hacker, a bécsi gyáros, valósággal hempergett a nevetéstől.

— Das ist sehr gut, er will an Erzherzog Friedrich telegrafieren. Du, es wäre noch besser an Kaiser Franz Josef!

— Biztos megengedné, biztos megengedné, — kiáltoztak most mind, — az ördög törődik itt velünk, hogy adjuk-e a becsületszavunkat vagy sem, mikor úgy sem lehet megszökni.

— És ha a csatárlánc a manduriai állomáson csak véletlen! Határállomás, És ha a charbini állomáson nem lesz csatárlánc, akkor megysz minket a lelkiismeretfurdalás.

— Ha becsületszavunkat adjuk, — mondta Almoszlinó, — akkor egész biztosan nem lesz csatárlánc.

—r Itt a vasúti menetrend, uraim és ez eldönt minden kérdést — mondotta az osztrák mérnök. — A mi vonatunknak a charbini állomáson közvetlen csatlakozása van a mukdeni gyorshoz. A megrohanás nem fantazmagória, Charbinért és egy rongyos éjszakáért, amely felkavar bennünk mindent, nem érdemes odahajítani a becsületszót.

Mindenki szerette volna a becsületszavát adni.

Mindenki szívében a manduriai állomáson már eleve eldőlt a charbini terv minden reménysege. De senkisem akart kevésbé katoná lenni és így nem akadt egy ellentmondás sem, mikor Jarras kihirdette:

— Uraim, nagyon sajnálom, de az alez-

redesnek tudomására kell hozni, hogy a becsületszavunkat nem adhatjuk. Meg fogjuk neki mondani, hogy ez nemcsak magunk miatt fáj, de ő miatta is, akinek szívesen revanzsíroztuk volna azt az úri bánásmódot, melyben az ő jóvoltából az egész úton részünk volt. Hogy mit csinálunk, az a charbini állomáson dől el. Ha van rá mód, próbálkozunk csapatban, ha ez lehetetlen, mindenkinek szabadságot adok, tegyen amit akar. Úgy jusson föl a mukdeni gyorsra, ahogy tud.

Az alezredest akkor hallottam először káromkodni, mikor Almoszlinó átadta neki az üzenetet. A felesége feddőleg nézett rá.

— Arkadij Ivánovics, nem helyes, hogy az urakat szidod! Bizonyára szívesebben maradnának akár egy-két évig is Charbinban, mint így menni gyorsan az ismeretlen felé. Bizonyára nem tehettek máskép, mint ahogy határoztak. Képzeld, hogy te lennél az ő helyükön.

Az ezredes kezét nyújtott nekünk, leültetett, vutkival és cigarettával kínált.

— Sajnálom uraim, sajnálom, de lehet, hogy a feleségemnek van igaza. Mondják meg a barátaiknak, hogy szökni ne próbáljon senki. Én a barátjuk vagyok és nagyon sajnálom önöket. Mandsuriában a vasútvonalon Horvát tábornok ussurij kozákjai teljesítenek szolgálatot s azok kevésbé finom legények. A szökés nem ajánlatos, még ha valamelyiküknek sikerülne is kijutni az állomásépületből.

Az oroszokat egész délután és este is folyton itattuk. Mire az éj leszállt, az alezredestek nem volt egy józan katonája. A vagonokban fantasztikus tervek kergették egymást.

— Vegyük el az oroszoktól a fegyvereket, kerítsük hatalmunkba a vonatot.

— És aztán!

— Merre? Előre, vagy hátra! Előttünk orosz csapatok, hátunk mögött orosz csapatok.

— Magára hagyni a vonatot, kiszállni az éjszakába és marsolni Kína felé

— A térképen sehol berajzolva egy út. A sín pár mentén kell haladni, az első félórán ránk akadnak az ussurij kozákok. Jön a haditörvényszék, semmiért. Még a lehetősége sincs meg a reménynek. Vagy minket ütnek agyon, vagy mi ütünk valakit agyon...

— Mondjuk, egy olyan vállalkozás, melye¹ ezer az egyre sem jegyeznének a londoni tőzsdén, — jegyezte meg a maga száraz humorával Hacker.

A tömeges szökés, a megrohanás ügye ezzel elintézettnek is látszott.

— Mikor érünk Charbinba? — kérdezte Almoszlinó.

— Menetrend szerint reggel tízkor.

— Próbálsz valamit?

— A megrohanást, még ha az összes őreink részegek lesznek is, örülségnek tartom. Úgylátom, mindenki letett már róla.

— És egy magánakciót?

— Az a helyi viszonyoktól függ.

— Mire gondolsz?

— Talán be lehet csúszni a mukdeni vonatba. Indulás után felhúzódni a vonat tetéjére, végighasalni és várni, amíg túl vagyunk a veszélyes zónán.

— És aztán?

— Aztán már nincs. Szépen besétálok a kupéba, megváltom a jegyemet Mukdenig, Kína nem ad ki az oroszoknak.

— Mit csinálsz Kínában?

— Az egyelőre magamat sem érdekel. Még a háború előtt olvastam valamelyik újságban, hogy Shanghaiban a legnagyobb áruház tulajdonosa magyar ember. De ha tévedtem, az se baj. Majd eltöltöm valahogy az időt Kínában, mindenesetre jobban mint Kelet-Szibériában.

— Menjünk együtt!

— Nem tartom helyesnek. Legfőlebb egymástól teljesen függetlenül. Ez a terv, csak mint egyéni vállalkozás sikerülhet. Ha akarod, próbáld meg te is, talán valamelyikünknek sikerül.

Reggel korán ébredtünk.

Mindenki tüntetőleg katonaruhában, de a cipő és a fehérnemű már a civilruha cipője és fehérneműje. Az oroszokat nem kellett leitatni, azok maguktól is ittak egész éjszaka. Őreink felől a saját szemük láttára elfoglahattuk volna egész Charbint. A praporcsik rettenetesen szidta őket, de azok csak motyogtak és értelmetlenül nevetgéltek.

Nem volt földi hatalom, amely életet vert volna beléjük.

Az órák, a percek kegyetlen lassúsággal multak.

Senki sem beszélt, mindenki egy izgalom.

Mikor Charbin tünekezni kezdett, hirtelen magamra kaptam a civilruhámat és begugrottam a mosdóba. Ahogy lassan befelé mozogtunk, az első, ami szemembe ötlött: szurony, szurony, szurony mindenütt. A vonat megállt. A mellettünk lévő sínpáron az állomási épület előtt fűtött mozdonnyal egy vonat.

— A mukdeni gyors.

Minden vágón feljárománál szuronyos őr. Láttam, hogy az utasok odamennek a ka-

tonákhoz, felmutatják a jegyet, a katonák szalutálnak és megnyílik előttük a kupé ajtaja.

Sokan hajadonfővel, csak úgy, ahogy az állomási vendéglőből visszajöttek.

A katonák szakállas öreg népfelkelők.

Kezembe vettem egy százrubelest, a kálapomat bennhagytam a mosdóban, kiugrottam a vonatból és egyenesen nekiiramodtam egy fekete szakállas kis öreg katonának, aki a mukdeni gyors egyik kocsijának bejáratát őrizte.

— Mit akarsz? — kérdezte az öreg.

— Be akarok szállni.

— Hol a jegyed?

— Itt van, — és nyújtottam feléje a négyrét hajtott százrubelest.

— Szép pénz, — mondotta az öreg.

— Eressz be.

— Nem lehet.

— Miért?

— Mert főbelőnek.

Könyörgésre fogtam a dolgot.

— Nincs neked odahaza feleséged, gyereked, akiket szeretsz?

Szomorúan intett a fejével.

— Tudod mi az tízezer kilométerre lenni a családtól és azt se tudni hová, merre?

— Látod, én nem is vagyok fogságban és én sem láttam a családomat a háború kitörése óta. Tudom én azt, mit jelent, ha odahaza a család . . .

— Kedves bátyuska, gondolj a gyerekeidre, gondolj a saját nyomorúságodra, engedj át a kordonon. Ne is engedj át, csak ne nézz oda, mikor beugrom a vonatba.

Az öreg a hónalja alá vette a fegyvert,

két kézzel megkapta a jobbkezemet és szomorú, könnyörgő hangon kezdett beszélni:

— Mit mondjak neked! Szívesen keresztül engednék. Még én mondanám neked, szaladj, ugorj a vonatba, menj a csaláodhoz. De itt minden kiderül. Még ma megtudnák, hogy én segítettem neked és becsuknának. Hogy kívánhatsz tőlem ilyet! Te, aki idegen vagy, akit én nem is ismerek, hogy kívánhatod, hogy miattad becsukassam magamat.

— Megint minden hiába, — gondoltam. A mukdeni gyors lassú cammogással megindult.

Egy pillanatra végigszaladt a fejemen.

— Hátha most nekiugranék az öregnek s aztán be a vonatba.

Reménytelen. Azonnal megfognak.

Néhány lépésnyire Almoszlinót látom hajadonfővel ácsorogni, könny szökött a szemünkbe, mikor egymásra néztünk.

— Most aztán Isten veled szabadság. Várhatjuk tovább a világbékét.

XXXIII. FEJEZET.

Három vonat egy mandsuriai állomáson

Hegyeknek hátán futott a vonat.

A messze távolban óriási hegységek nyúlványai ködlöttek, Csupa apró állomás, mindenütt csak percekig áll a vonat. Az állomások egyetlen nevezetessége egy szalmával bevont óriás-oszlop.

— A mandsuriai hegyek tele vannak csunguz bandákkal, — magyarázta az egyik

barátságos állomásfőnök. — Azért is van minden állomási épület megerősítve. A falakon lőrések. Csunguz-támadás idején ezeket a készenálló szalmaoszlopokat leöntjük petróleummal s az óriás világító fáklya jelzőoszlop a közeli állomások személyzetének és a helyőrségnek: Segítetek, itt vannak a csunguzok.

— Nem egyszerűbb közvetítő a telefon vagy a távíró!

— Amíg a vezetéket szét nem vágják, — felelte mosolyogva a főnök.

— Gyakran fordulnak elő ilyen csunguz-támadások?

— A fővonalon nagyon ritkán, de a falvak lakossága rettenetesen fél tőlük, mert vérengzők, kegyetlenek és szörnyen pénzéhesek. Ha gazdag embert foglyul ejthetnek, nagy váltságdíjat követelnek.

Az utolsó napunk volt Mandsuriában.

Hajnalra Pogranicsnaja.

Az orosz határ.

Kicsit lógattuk az orrunkat, mikor az alezredes keserű szemrehányásokkal illetett minket.

— Látják, uraim, most elhagyjuk Mandsuriát anélkül, hogy láttunk volna valamit. Az urak baja nem fáj nekem, de engem is megfosztottak egy nagy élménytől. Nem önök voltak az én foglyaim, én voltam az önök foglya. Az önök konoksága miatt most mi is csak végigszaladtunk Mandsurián anélkül, hogy láttunk volna valamit.

A sors kárpótolni akarta az alezredest és kárpótolni akart minket s az utolsó mandsuriai délutánra küldött nekünk olyan mozgalmas eseményeket, melyek tragikomikus voltuknál fogva örökre emlékeimbe idegződtek.

A vonat megállt.

Jelentéktelen kicsi hely. Azt hittük csak percekig maradunk, de aztán megtudtuk, hogy három ellenvonat érkezését kell megvárunk.

Alattunk gyönyörű völgy. Óriás pipacsok, melyek egészen különös, vörös színeket tükröztek, fehér és kék íriszek, soha nem képzelt nagyságú szarkaláb és egy nagy lapos sárga virág, soha azelőtt, azóta nem láttam, a nevét nem tudom. A völgy távlatában repkénnyel sűrűn befutott ház, előtte sok-sok ember. Innen a hegytetőről kicsiny törpéknek látszottak.

A lányok mind kiszálltak a vonatból.

A hegyoldalon és a völgyben tépték a pipacsokat és szedték az íriszeket, melyek teljesebbek és nemesebbek itt vadon, mint európai nemes testvéreik.

Az elmaradhatatlan kínai árusok kínálgatták áruikat. Zsebkendő, trikók, kínai tea, konyakospoharak, hosszúhajú japán gésákkal díszített legyezők. Japánból származó kis elefántok, nagyhasú indiai és japán bálványok, csúnya, lelógó bajusszal.

Az árusok kiabálnak, gesztikulálnak, kiakadják kosaraikat, esküdznek, hogy a bálványok régiek, eleddig előkelő kínai házak szentélyeiben állottak, az elefántok valamelyik szent japán folyó vizével vannak megszentelve, általában minden árujuknak van valami olyan érdekessége, mellyel meg akarják fogni az európaiat.

— Látod a szivaromat, uram? — nyögte az egyik oroszul, — jobb mint a valódi havanna. Édes, mint a cukornád méze, a hamuja egy darabban megmarad, míg végigég.

— Elkéstemek, szivart már vettünk az eiőző állomásokon.

— Vegyetek cigarettát. Ópium van benne. Ha szívod, kis karikákban szép japán gé-sák képe száll.

— Nem kell.

— Vegyetek trikót, jó lesz télire, itt kegyetlen a hideg. Vegyetek inget, elszakíthatatlan, mandsuriai. Kínai selyem a zsebken-dőnk, ha mást nem vesztek, vegyetek legalább hálókat, Kelet-Szibériában sok a légy és a moszkító, jó lesz védekezésül.

Papucsokat szedtek elő, kínai papucsokat felhajló orral, mutogatták az aszbeszttalpat, mennyivel kényelmesebbek, mint az európai cipők.

Az ipari árusok zshivajába külön hangként vegyült az élelmiszerkereskedők zajongása. Ehetetlen kínai ételeik mellé grape fruitot és afgán mogyorót kínáltak.

A kínaiak és az orosz helyőrség katonái között hirtelen kiáltozás.

Az oroszok ordítottak, a kínaiak vonítottak.

Levegőbe emelt kezek, a kínaiak el akarnak szaladni, az oroszok megfogják a kosarakat.

— Eleget kerestetek kutyák, adjatok nekünk is belőle.

Megkezdődött a tárgyalás.

Az oroszok határozott összeget követeltek, a kínaiak alkudoztak.

Verekedésre került a sor. Helyesebben az oroszok verni kezdték a kínaiakat, akik hiába akartak megszökni, az oroszok fogták a kosaraikat és a copfjukat.

Mikor az oroszok látták, hogy a kínaiakkal nem tudnak megállapodni, egyszerre bo-

rult fel minden kínai kosár. A katonák felkapkodták az árukat, zsebre gyömöszölték. Nevették az átkozódó kínaiakat.

*

Megérkezett az első ellenvonat.

Rengeteg marhakocsi, zsúfolásig tömve kínai munkásokkal, akiket gyors iramban szállítottak Oroszországba mezőgazdasági munkára.

Kísérő katonáink évödni kezdtek a kínaiakkal.

Először csak enyhén folyt a játék s a kínaiak szélesre torzult mosolygó arccal válaszoltak. Azután megkezdődött a jelekkel folytatott harc.

Se egy orosz szó, se egy kínai szó.

Csak jelek.

Az orosz rámutatott önmagára, az ég felé emelte a kezét, aztán rámutatott a kínaira, tenyerét a földnek fordította.

— Mi ilyen nagyok vagyunk, ti ilyen kicsinyek.

A kínaiak dühödten mutogatták az ellenkezőjét.

Magukra mutattak, az égnek emelték a kezüket, az oroszokra mutattak, a föld felé fordították a tenyerüket.

Az oroszok szörnyen megdühödtek.

Hogy a kínaiak így vissza mernek nekik mutogatni. Megkezdődött a jelképes csata utolsóelőtti fejezete.

Az orosz katonák egymás mellé nyomták a középső ujjukat és a kisujjukat. Kinyújtották a karjukat és így mutatták a kínaiaknak a különbséget:

— Ti vagytok a kisujj, mi vagyunk a középső ujj!

És itt következett be a tragédia.

A kínaiak vonata megindult és egy jól irányzott köpés, amely eredetileg egy orosz katonának volt szánva, a közöttünk álldogáló teljesen ártatlan praporcsikat találta homlokon.

A praporcsik kirántotta revolverét, a leányok elkezdtek röhögni, az orosz katonák majd kipukkadtak a nevetéstől, mi meg nem tudtuk mit csináljunk.

Sajnáljuk a derék praporcsikot vagy segítségünk neki megrohamozni a kínaiakat!

A kulik észrevették, hogy baj van és a lassan tovagördülő vonat összes ajtai gyors egymásutánban bezárultak.

A praporcsik szegény ott állott megszégyenítve, viselve egy téves köpés összes komikus következményeit.

Legalább is bele akart löni az egyik kosiba.

Az alezredes felesége nem engedte:

— Nem fog embertelenséget elkövetni azért, mert ezek a szegény férgek, akiket a mi katonáink vérig sértettek, úgy védekeztek, ahogy egy szegény féreg védekezhetik.

A praporcsik eltűnt és néhány perc múlva otkolontól illatosán jelent meg ismét a perrónon. Még idejekorán, hogy jelen lehessen a mozgalmas délután második tragédiájánál.

Megérkezett a második ellenvonat.

Sárga lampasszos ussurij kozákok mentek a frontra. Lapos sapkájuk alól kondorra sütve ugrott ki a szőke haj, az altisztek oldalán lógott a nagy szolgálati revolver, a tisztek fehér kardján csillogva ugrált a mandshuriai nap.

Érdeklődéssel nézegettük őket és keserűen gondoltunk a kimeríthetetlen orosz em-

berrezervoárra ... Ahogy ott állunk, saját vonatunk falának nekitámaszkodva, odajön az egyik hosszú orosz tiszt és az egyik kadétot teljes erejéből úgy vágja pofon, hogy az szegény nekiesik a vagon falának.

Ezzel, mint aki jól végezte a dolgát, el is tűnt az ellenvonaton.

A kadét elkezdett ordítani, hogy őt nem lehet büntetlenül pofonverni, ő megy, megtudja az orosz tiszt nevét és háború után a határon találkoznak.

— Ha bemegy a vonatba, kirúgnak vagy kidobnak, ez a legjobb eset. Lehet, hogy agyonütnek.

— Nem bánom, de nem engedem a becsületesemet.

— Micsoda bornírt felfogás. Annak fegyver van az oldalán, ezredmagával van itt, a saját hazájában van, téged, a szegény foglyot pofonvágott, a gyengébbet, aki nem tud visszaütni s ezzel a te becsületed veszélyeztette?

— Én nem bánom ...

— Jó, ha nem bánod, majd szerzünk mi neked elégtételt... Bízzál meg minket azzal, hogy tudjuk meg a pofozó tiszt nevét és kérjünk tőle a nevedben elégtételt.

Az alezredes már tudott az afférról és szörnyen szégyelte magát. Maga ajánlkozott, hogy velünk jön az orosz vonat parancsnokához.

Feltétlenül elégtételt szerez.

A kozák parancsnoknál együtt ült az egész tisztikar. Ingujjra vetkőzve kártyáztak. Hosszú asztalokon előttük az ital. Mikor beléptünk, magukra kapták a blúzt és felcsatolták a kardjukat.

Az alezredes elmondotta a panaszunkat.

A parancsnok körülnézett.

A tiszt, aki a pofont adta, önként jelentkezett.

— Én adtam a pofont.

— Egy védtelen embernek, — kérdezte az alezredes — aki nem tud visszaütni!

A tiszt hallgatott.

— Gondolj arra, hogy te volnál fogságban.

— Miért ütöted pofon? — kérdezte a kózákok parancsnoka.

— Nem is tudom. Ott álltak a vagonoknál lányokkal, a mieinkkel. Nyugodtan, mint akiknek semmi bajuk a világon. Ezek itt jól élnek, én meg megyek. Elfogott a düh és pofonvágtam. Odamegyek hozzá és bocsánatot kérek. Nem azt a szegény embert akartam én pofonütni.

Kiszállt a kocsiból, odament a kadéthoz, kezét nyújtott neki:

— Bocsáss meg, bajtárs, nem akartalak megalázni, nagyon szégyenlem magam.

Felugrott a mozgó vonatra, mi meg szorongattuk az alezredes kezét, köszöntük, hogy ilyen jó hozzánk. Az alezredes csak egy mondatral válaszolt:

— Mégis ember az ember.

A vasúti állomásra egyszerre ráesett az alkony. A nagy ívlámpák kigyúltak s mi az édes szivarokat rágszálva ácsorogtunk, várva mit hoz a harmadik ellenvonat.

Lent a völgyben a repkénnyel befutott ház előtt megfújták a takarodót. A katonák, akik nem voltak szolgálatban, maguk alá kapták a lábaikat, futottak a völgybeli ház felé, mely most az esthomályban olyan volt, mint egy nagy mesebeli fekete árny.

A takarodó elhangzott s a völgyből parancsszavak hallatszottak.

— Sorakozz!

— Vigyázz!

— Imára!

A két sorban felállított katonák a szokásos monoton hangon elmondották a mindenesti imát. Az ima elhangzott, új kommandó, új ének, a másik mindenesti ima, a cári himnusz.

— Bozse cárja chrani (Isten védd meg a cárt.)

A praporsikot, aki eddig a legjobb fiú volt, a köpés megbolondította.

Végigszaladt előttünk s aki véletlenül elfelejtette levenni, annak egy ütéssel leverte fejéről a sapkát. Aki nem állt vigyázzban, annak rálépett a lábára. A fiúk értetlenül bámultak, csak az vigasztalta őket, hogy a rúgásokból rajtunk kívül nemcsak a kínaiak kaptak, akik elvégre mégis a saját hazájukban voltak, de az orosz katonák is, akik előidézói voltak az egész köpési afférnak.

Hacker állott mellettem és szép halkan a fülembé súgta:

— Látod, mégsem mindig ember az ember.

A völgyből még hangzottak a cári himnusz hangjai, mikor dübörögve megérkezett a harmadik ellenvonat. Mozdonykolosszus húzta beláthatatlan hosszúságban a széles vasvagonokat. A nyitott kocsikban fegyverek minden fajtája. Sötétlő torkukkal óriás ágyúk, egymásra hányt gépfegyverek tömege. Puskák, szuronyok és gépek hadianyaggyár részére.

— Amerikai mozdony, amerikai ágyú, amerikai vagonok és amerikai gépfegyverek.

Nagyon levert minket ez a vonat, jobban, mint az előző kettő eseményei.

— Amerika is nekünk gyártja a halált. .

— Ssadis, ssadis! Beszállani, szállani!

— hangzott a kommandó.

Beugráltunk a kocsiba. Az alezredes a praporcsik és egy altiszt kíséretében bejött a kocsiba és megkezdődött a mindennapi számolás.

— ... huszonöt, huszonhat, huszonhét, huszonnyolc. Meg vagyunk. Van az uraknál vutki?

— Van.

— Rejtsék el jól. Reggel érkezünk az orosz határra, a vámtiszték szigorúan kutatnak alkohol és ópiumos cigaretták után. Amit megtalálnak, azt elveszik, még büntetést is kell fizetni.

Az alezredes az altiszttel elment, visszamaradt a praporcsik. Látszott az arcán, hogy neki jobban fájnak a délutáni kalapleverések és rúgások, mint nekünk.

— Igazán sajnálom, uraim, — mondotta

— hogy úgy megfélekeztem magamról. Az ember már olyan számár. Az önérzetén esett sérelmet úgy akarja helyreállítani, hogy maga sérti meg a saját önérzetét.

— Nyicsevo, nyicsevo, — nincs semmi baj, — kiáltozták a fiúk — bár együtt maradnánk a fogság végéig.

Előszedtük a vutkis bankát:

— Igyál, testvér, igyál.

A praporcsik önmagával kibékülve távozott és a halványan világított kocsiban egy egyenruhás idegen vasúti tisztviselő jelent meg.

— Kelet-Szibériában drága a világítás, vesztek-e gyertyát! Olcsón adom. Keleten hálával fogtok emlegetni.

Mind vettünk tőle egy-egy csomagot.

A gyertyák hosszában kínai és orosz nyelven felirat. Csak az oroszot tudtam elolvasni.

— Kitajskaja Wosztocsnaja zseleznaja Doroga. (Keletkínai vasút.)

Előttünk rettenetesekeket bögött a mozdony.

Bögött.

Kísértetiesen ugatott.

XXXIV. FEJEZET.

Krasznaja Rjecska

A vutkis bankákat, a cigarettákat és a szivarokat a vágón legfantasztikusabb helyein rejtettük el, miközben egy utolsó sóhajjal búcsút intettünk Mandsuriának.

— Milyen jó lett volna vagy két hetet orosz államköltségen eltölteni Mandsuriában. Nem adtuk a becsületszavunkat, hogy mentől hamarabb átléphessük az új börtönünk kapuit.

Pogranicsnáján a határőrök kegyetlen szigorúsággal végigkutatták az összes utasokat. Mindenkit kiszállítottak a vagonjából. A kocsi előtt megvizsgálták a holmiját, a selymet, cigarettát, italt elszedték és fizettették a kemény büntetéseket.

A vámőrök végigjárták a kocsikat és hordták ki a sok csempészárut, amelyet senki sem akart magáénak vallani.

Előre reszkettünk. Kiadtuk a sok pénzt, most nemcsak elszedik a szesz- és cigarettakészleteinket, de még fizethetünk is.

Mikor a vámőrök meg akarták vizsgálni a holmijainkat, az alezredes sajnálkozóan felénk intett.

— Kár az időért. Szegény nyomorult hadifoglyok, ezeknek csak tetveik vannak.

A vámőrök nevettek, megkínáltak minket cigarettával, szalutáltak az alezredesnek.

Készleteink meg voltak mentve.

Pogranicsnája után az idő legnagyobb részét térképeink fölött töltöttük:

— Hová vihetnek! — ezen töprengünk egész nap.

— Kelet felé Wladiwosztoknál vége a világnak, — magyarázta Hajós kapitány — ha csak bele nem akarnak veszíteni minket a Csendes-óceánba.

— Maradnak még a blagoveszcsenszki ólombányák, az amuri aranyosótelepek, Sachalin szigete és a kamcsatkai prémvadásztanyák, — mondotta kesernyésen Almoszlinó, aki mindig a jóban hitt, de mindig a rosszat hangoztatta, remélvén, hogy úgyis mindennek az ellenkezője történvén, szomorú jóslatai nem fognak beválni.

— Mindennek a fort-alexandrowskiak az okai. Ha ólombányába raknak minket, a fort-alexandrowskiak kötelesek a taskentiek helyett a fele munkát elvégezni, — gúnyolódott Takács Zoltán.

— Tisztek vagyunk, bennünket nem lehet munkára fogni, — pattant fel a könnyen hevülő Oláh János, aki különben bikaerős szervezeténél fogva minden munkára a legalkalmasabb volt és Taskentben mindig a legszívesebben vállalt minden munkát.

— Az ólombányákat rühelleném egy kicsit, nem szeretnék a Petőfi sorsára jutni, de az aranyosás legalább kalandos mesterség, a prémvadászokhoz meg egyenest boldogan csatlakoznék, — mondotta Oláh. — Inkább, minthogy megbüdosdjek egy szibériai hadi-

fogolytáborban, kékrókára vadásznék, ezüstmókusnak kelepçét állítanék, amurtigrissel verekednék, hegyekben medvét kergetnék. Nekem való mulatság.

Almoszlinó a térképen felfedezett két kicsi pontot, amely a mi nagy ázsiai térképünkön eddig nem tűnt fel nekünk. Sachalinban és a blagoveszcsenszki ólombányákban nem nagyon hittünk, habár a pesszimisták, akik azt állították, hogy még az alezredes is azért bánik jól velünk, hogy utolsó napjainkat megédesítse, megrontották éjszakai álmainkat.

— Nercsinsk és Silka, — olyan volt az Almoszlinó szava, mint a bagolyhuhogás.

Két név, amely visszatérőleg előfordult minden orosz forradalmi könyvben.

Politikai büntetések leggonoszabb fegyverintézetei. Válogatott őrszemélyzet.

— Nem csukhatnak minket össze politikai büntetésekkel, — vélték az optimisták.

Megint előkerültek a vutkis bankák és az ópiumos cigaretták, a fiúk végigdőltek a fekvőhelyeken és a kétségbeesés karikáit eregették a levegőbe.

— Na, mi baj van¹? — jelent meg a rossz gondolatoktól szabadító alezredes.

— A régi. Még mindig nem tudjuk, hová megyünk.

— Most már igazán nem kell sokáig töprengegniük.

— Alezredes úr, még mindig nem mondhatja megf

— Nem, de miért a nagy szomorúság? Talán utólag megjött az eszük és bánják a saját számárságukat. Í Milyen jó lett volna Mandsuriában. De maguk oly kíváncsiak voltak új állomáshelyükre, hogy nem akarták szaporítani életük élményeit. Látják, uraim,

most megmondhatom önöknek, én is katona vagyok és tudom, hogy katonának tilos a becsületszavát adni, de mindig mérlegelem a helyzetet. Azért tilos, mert ha nem kell félnie attól, hogy megszökik, az ellenségnek az őrzéshez szükséges erői felszabadulnak, és ha szökésre van alkalma, meg kell kockáztatnia. Ha önök velem maradtak volna még két hétig Mandsuriában, lekötöttek volna egy alezredest, egy praporcsikot és harmincnégy katonát. A szökés miatt pedig nem kellett, hogy lelkifurdalásuk legyen, mert az én kezeim közül még madár sem szökhett volna meg. Fábrián kadét úr azt hiszi, hogy én nem láttam, mikor Charbinban az apró népfőlkelőnek könnyögött s amikor könnyezve összenéztek Almoszlinó főhadnagy úrral!

— Ezen már mind nem segíthetünk, alezredest úr, — mondtam — mindnyájunkat nagyon gyötör a kíváncsiság, hová is megyünk, egy nap még és már itt is a világ vége. Belelógathatjuk a lábunkat a Csendes-óceánba.

— Más nincs is uraim, mint a Csendes-Óceánt

— Azon töprengünk éppen. Orosz uralom alatt lévő szigetet a Csendes-óceánban nem találunk mást, mint Sachalint...

Csönd. A alezredest hallgat.

— Van itt egy barátunk, aki a blagoveszczenszki ólombányákkal fenyegetőzik. Egy ma gyár költőről odahaza az a legenda járja, hogy negyvenkilencben ide a blagoveszczenszki ólombányába hurcolták az oroszok.

Az alezredest elnevette magát.

— Oláh főhadnagy úr szívesen elmenne aranymosónak az Amurra vagy prémvadász-

nak Kamcsatkába. Prémvadásznak mind szívesen is vállalkoznánk.

— Itt csak az a baj, — mosolygott az alezredes — hogy az orosz kormány nem azt nézi, hogy az urak mit óhajtanak.

— Nem is volna rossz üzlet az oroszoknak. Kamcsatkáról nem lehet megszökni, s még magunk is gondoskodhatnánk az ellátásunkról.

— Nagy prémüzletet nyitnának, — nevetett teli torokból most már az alezredes — kereskedelmi megbízottakat küldenének Amerikába, talán örökre is megtelepednének.

— Nercsinsk és Silka, — ejtette ki a félelmek e két városának nevét félhangon Almoszlinó.

— Ugyan, uraim, hova gondolnak, még három nap és megtudnak mindent.

*

Reggelre értünk Nikolszk-Uszuriszkiba. Szép fehér város, melynek aranyozott kupolájú fehér templomai barátságosan integettek. A vonat tovább ment Wladiwosztok felé, a mi két kocsinkat mellékvágányra tolták.

Délben nagyszerű ebéd.

Káposztaleves, benne főtt marhahússal, feketekávé.

A legfőbb kincs: az egyik pincér útján sikerült egy távolkeleti részletes térképet szerezni.

Új tanulmányok.

Lefelé Port-Arthur.

Északnak Nikolajevszk, a kamcsatkai határállomás.

Este indult a vonat és hiába töprengtünk a sötét éjszakában, nem tudtuk megállapítani, merre visz az irány:

Északnak vagy Délnek.

Egyikünkénél sem volt delejtű, katonai műszereinket mind elszedték az oroszok.

Ahogy ébredtünk, megkezdődött a vitakozás.

Mindenütt gyönyörű buja növényzet és ebből azt a következtetést vontuk le, hogy Délnek megyünk. A praporcsik nagy könyörgésre elárult annyit, hogy nem Dél, hanem Észak.

— Kamcsatka, Kamcsatka!

Az utasok között kevés az orosz, sok a japán és kínai és a széles pofacsontú, szörtelen koreai, akikkel itt találkoztunk először. Hoszszú, feketeszárú, borostyanszopokás, rézfejű pipáikat szopogatták.

A vonat megáll. Apró kis állomás, a távolban széles, nagy víz hullámai fürdenek az aranyos napfényben. A víz szélesebb a Dunánál. Nézzük a térképet, vagy az Amur, vagy az Uszurij.

Az állomás neve:

— Nikolo-Alexandrowsk.

Az állomáson fegyveres katonák, a mi oroszaink kiugrálnak a vagonból, körülveszik a kocsinkat, a praporcsik bekiabál:

— Uraim, kiszállani.

Az ezredes egy idegen praporcsikkal tárgyal. Felállunk a vágón előtt.

— Mindenki szedje össze a poggyászát, rakjuk egy gúlába, az elszállításról az orosz parancsnokság gondoskodik.

Körülnézünk. A hegyeken vörös épületek. NikolaAlexandrowsk. Nincs beleírva a térképbe. Megszámolnak minket. Huszonnyolc. Az ezrèjes átad az idegen praporcsiknak. Odajön hozzánk, kezefog mindegyikünkkel:

— Isten velük, uraim, az én küldetésem véget ért.

— Nagyon köszönjük önnek, alezredes úr, hogy mint emberekkel bánt velünk, Isten áldja meg önt is és a praporcsik urat is.

Az alezredes szótlánul állott előttünk, látszott, hogy megvan illetőde.

— És nagyon kérjük, tolmácsolja önagságánál legalázatosabb hódolatunkat. Neki külön köszönjük a sok jószágát.

— Négyessorokba zárkózz! — parancsolt az új praporcsik és a menet megindult a meszeseségből vöröslő nagy épületek felé.

— Oroszországban minden fegyházat vörös téglából építettek, — súgta Almoszlinó.

— Akaszd fel magad!

Egy kis folyó hídján mentünk keresztül, kérdezzük az orosz katonákat, mi a folyó , neve:

— Krasznája-Rjecska.

— És azok az épületek ott?

— Krasznája-Rjecska.

A növényzet mindenütt buja, sona néni látott óriás páfrányok, nagyszálú buja, zöld fű, óriási erdőségek, néhol frissen irtott, megművelt területek, kukorica, paradicsom és kapás búza. Kis kapáikkal kínai munkások szorgoskodtak a földeken.

Egy hatalmas épület előtt megállunk. A praporcsik eltűnik az épületben.

Várakozás.

Egy óra múlva megjelenik egy pirosarcú, szőkehajú, kövérkés orosz kapitány. Hóna alatt aktatáska.

Névsorolvasás.

Külön a fort-alexandrowskiai és külön a taskentiek.

— Tudják az urak, hol vannak? — kérdi a kapitány.

Halálos csönd.

— Ez itt a krasznaja-rjecsikai büntető-tábor.

Halálos csönd.

— Tudják az urak, miért kerültek idei

Újabb némaság.

— Mindenkinék felolvasom a bűnlajstromát.

Az aktatáskából előszedte az iratokat.

— A fort-alexandrowskiak. Mindenki büntetésből került Fort-Alexandrowskba. Ott sem becsülték meg magukat. A teheráni osztrák-magyar követség ügynökével összejátszva ki akartak törni s át akartak szökni Perzsiába. Így van?

— Igen.

— Itt jó helyen lesznek. Ez nem Turkesztán. Innen hiába próbálnak megszökni. A vízen túl Kína. Nehogy valakinek eszébe jusson, hogy csak a vizet kell átúszni és túl szabad ember. Előre figyelmeztetem önöket, hogy Kína határos területein a mi csapataink cirkálnak. Egyébként is bőven gondoskodtunk róla, hogy a szökésre még csak ne is gondoljanak. A többit majd meglátják a táborban.

A távolban csillogó nagy vörös épületekre mutatott, melyek óriási kerítéssel voltak körülvéve. Köröskörül őrtornyok, bennük orosz katonák szuronyai csillogtak.

— Taskenti urak, — elmosolyodott. — Itt lesz idejük elmélkedni taskenti kalandjaikról. Almoszlinó főhadnagy úr, tudja, miért került ide?

— Nem.

— Ügy látszik, megfélemedezett a hölgyről, akit azzal vádolt, hogy elvitte a gyűrűjét. Itt

nem lesz alkalma senkinek arra, hogy öntől gyűrűt lopjon. Nem fog hölgyeket látni.

— Szarnék kadét úr! Tudja, mi a bűne?

— Nem.

— Nagy pénzeket kapott hazulról, szökési tervei voltak.

— Nekem? — mondotta meglepődve Szarnék, — azért kaptam pénzt, mert szüleim gazdag emberek és jól akartam élni.

— Oláh János!

— Jelen.

— Ön a szerbekkel veszekedett. Itt nem lesz alkalma rá. Itt csak németek és magyarok vannak.

— Fábián Béla kadét!

— Jelen.

— Tudja, miért került ide!

— Nem.

— Spionázs.

— Nem kémkedtem és nem volt mit kémkednem.

— Ön azt hiszi, hogy csak a harctéren lehet kémkedni¹? ön idegen államok képviselőinek adatokat szolgáltatott és azzal vádolta meg az orosz tiszteket, hogy ellopják a legénység élelmezését.

— A kötelességemet teljesíttem. Három táborban tizennyolcezer ember halt meg flecktífuszban. Nem kaptak enni s nem volt ellenállóképességük.

— Itt mindenki kap enni, tisztek és a legénység is. Nem lesz oka panaszra s nem lesznek kötelességei. Megszabadítottuk a gondjaitól. Önre nézve egy külön büntetési tétel van megállapítva.

Nagyot lélegzettem.

— Hat hónapig nem küldhet és nem kaphat postát.

— Kérem, kapitány úr, ez a legszörnyűbb büntetés. Minket a posta tart életben és a tőlünk érkező hírek adják meg hozzátartozóink nyugalalmát. Tessék inkább becsukni.

— Maga még mindig azt hiszi, hogy Taskentben van és szabadon jár. Itt a becsukást nem kell külön kérni, itt mindenki be van csukva. Arra is figyelmeztetem, nemcsak önt, hanem a barátait is, hogy itt a postai cenzúrát én magam látom el. Tudok németül ugyanolyan jól, mint önök. Be sem lehet csapni, mert én ügyvéd vagyok Varsóban. Aki Önről híreket küld, vagy az ön részére híreket kap, annak elkobzom a levelezését.

— Kapitány úr!

— Nem vagyok kíváncsi!

Sorra olvasta a többi neveket.

A bűnlajstromot, melyben több volt az igazságtalanság, mint az igazság.

Csöndben hallgattunk.

Beláttuk, hogy hiába minden vitatkozás.

Taskentből kapott iratokat olvas föl s ő azoknak hisz, nem nekünk.

A kapitány összevágta a bokáját, szalutált és eltűnt az épületben.

— Po csetiri! Négyes sorokban felállani!

— Indulj!

Megindultunk az egyik vörös épületcsoport felé.

Mentül jobban közeledtünk, az épületek annál inkább eltűntek egy magas fakerítés mögött.

Széles, nagy kapunál állottunk meg.

A praporcsik meghúzott egy hosszú drótfogantyút.

A kerítésen belül megszólalt új börtönünk harangja.

TARTALOM.

	Oldal
fejezet. A piaski major	5
» A kievi vesztegetés	19
» A sivatag útjai	57
» A láz.....	76
» Tisztigyűlés a Sziklai-ügyben.....	%
» Lyuba	102
» Félszer és Vidéke	116
» A posta.....	128
» A szalár-parti tábor	130
» Mihalotti, Mihalotti!.....	139
» Xénio nem akarja a békét	151
» A nővér	152
» Esős időszak	163
» Przemysl kapitulációja.....	184
» Az akasztottak.....	190
» Bolond Jóska	196
» A titkos írás	197
» Mária, az ukrán zászlós-kisasszony	205
» A pogrom	212
» Az innsbrucki lövetések ...	216
» Vajda kantinos bűnhődése	228
» Christos voszkresz.....	233
» Riedl Jása kislánya	239

	Oldal
XXIV. fejezet. Mézben talált légy.....	241
XXV. » Szökések	244
XXVI. » Beteg ország	247
XXVII. » Két ünnepély	254
XXVIII. » A szard lázadás	267
XXIX. » A svájci misszió.....	269
XXX. » Búcsú Taskenttől	273
XXXI. » Középázsziából Kelet-szibé- riába	288
XXXII. » Charbin.....	297
XXXIII. » Három vonat egy mandzsú- riai állomáson.....	310
XXXIV. » Krasznaja Rjecska.....	320